

A honvédelem alapjai

Szerkesztette
Jobbágy Zoltán

KATONAI STRATÉGIA RENDFOKOZAT
BIZTONSÁG KATONAI MŰVELETEK
HONVÉDSÉG ERŐ HADIKULTÚRA
HADASZATI TERV HIDEGHÁBORÚ
FEGYVERES KONFLIKTUS
HADÁSZAT FEGYVERSZÜNET
BÉKESZERZŐDÉS HADKÖTELEZETTSÉG
HIDEGHÁBORÚ LÉGIERŐ HARCKOCSI
NEMZETBIZTONSÁG BIZTONSÁGI
HADI TECHNIKA
VALLÁSHÁBORÚ

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

A honvédelem alapjai

A honvédelem alapjai

Szerkesztette
Jobbágy Zoltán

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

A megjelenést támogatta a TPK2020-NKA-09 számú projekt, Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alap,
Tématerületi Kiválósági Program 2020.

Szerzők

Farkas Ádám	Harangi-Tóth Zoltán
Fazekas Ferenc	Németh Balázs
Forgács Balázs	Négyesi Lajos
Gávay György Viktor	Petruska Ferenc
Kaló József	Resperger István
Krajnc Zoltán	Till Szabolcs Péter

Lektorálta:
Komjáthy Lajos

Kiadja a Nemzeti Közszerzői Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kamarás-Vida Krisztina
Olvasószerkesztő: Resofszi Ágnes
Korrektor: Tomka Eszter
Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor

DOI: https://doi.org/10.36250/01152_00

ISBN 978-615-6598-53-0 (elektronikus PDF)
ISBN 978-615-6598-54-7 (ePUB)

© A szerkesztő, 2023
© A szerzők, 2023
© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

Tartalom

Előszó

I. fejezet – Forgács Balázs: A katonai erő szerepe a nemzeti biztonsági és a nemzeti katonai stratégiák alapján	11
A katonai biztonság értelmezése	11
A világ, amelyben élünk	12
A katonai erőről: a Magyar Honvédség	14
Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája a katonai erőről	18
Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája a katonai erőről	19
Irodalomjegyzék	21
Jogi források	21
II. fejezet – Forgács Balázs: Katonai alapfogalmak	23
Rendfokozatok, fegyvernemi színek	24
A katonai erő fogalma és tartalma	27
A fegyveres erő belső struktúrája	29
A katonai műveletek jellemzői	31
Magasabbegységek, egységek, alegységek	32
Irodalomjegyzék	33
Jogi források	34
III. fejezet – Forgács Balázs: A háború tipológiája és a hadikultúrák	35
A háború fogalma	35
Háborús elméletek az ókortól a 19. századig	37
Elméletek a hidegháborúról	39
Elméletek napjaink fegyveres konfliktusairól	42
A hadikultúrák jellemzői	44
Irodalomjegyzék	49
Jogi forrás	50
IV. fejezet – Németh Balázs: A Nagy Háború (1914–1918)	51
A dualizmus időszakának védelempolitikája	51
A Monarchia hadserege, hadászati terve	52
Magyarország és a háború kitörése	56
Az 1914-es háborús év	56
Az 1915-ös háborús év	59
Az 1916-os háborús év	61
Az 1917-es háborús év	64
Az 1918-as háborús év	67
A háborút lezáró fegyverszünetek, békék	69
Irodalomjegyzék	71
Ajánlott irodalom	72
V. fejezet – Négyesi Lajos: A második világháború (1941–1945)	73
A trianoni békeszerződés következményei	73
Az általános hadkötelezettség bevezetése	75
A Szovjetunió elleni háború	77
Kiugrási kísérletek	79
A teljes összeomlás	82
Irodalomjegyzék	84
Jogi forrás	85

VI. fejezet – Harangi-Tóth Zoltán: A hidegháború hadtörténete	87
A hidegháború kialakulása	87
Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete	88
A Varsói Szerződés Szervezete	90
Helyi háborúk a hidegháború alatt	92
Magyarország a hidegháborúban	98
Irodalomjegyzék	100
Ajánlott irodalom	101
VII. fejezet – Krajnc Zoltán: A légierő és a légi hadviselés alapjai	103
A légierő hadműveletei	103
A légierő képességei	105
A Magyar Honvédség légi hadviselési képességei	107
A szövetséges légi műveletek rendszere	108
Irodalomjegyzék	112
VIII. fejezet – Fazekas Ferenc: Háború és a korszerű szárazföldi haderő	113
A szárazföldi haderőnem	114
A harckocsizó fegyvernem	116
A lövész fegyvernem	117
A tüzér fegyvernem	121
A szakcsapatok	122
A modern kor kihívásai	123
Irodalomjegyzék	124
Jogi források	124
IX. fejezet – Resperger István: Nemzetbiztonsági ismeretek	125
Alapfogalmak	125
A nemzetbiztonsági szolgálatok	126
A nemzetbiztonsági szolgálatok által alkalmazott módszerek	129
Az elhárítás fogalma	131
A nemzetbiztonsági védelem, nemzetbiztonsági ellenőrzés	132
A konfliktusok, válságok és fegyveres konfliktusok	133
A világ biztonsági fenyegetései	134
A jelenkori hadviselési módok összehasonlítása	135
A fegyveres konfliktusok, háborúk hatásai	137
Irodalomjegyzék	138
Jogi források	139
X. fejezet – Farkas Ádám: A védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog	141
A védelmi alkotmány rendszerszintű összefüggései	142
A védelmi alkotmány és alkotmányjog hazai kialakulása	144
A védelmi alkotmány és alkotmányjog várható változásai	149
Irodalomjegyzék	151
XI. fejezet – Till Szabolcs Péter: A védelmi igazgatás alapjai	153
A védelmi igazgatás fogalomrendszere	154
A különleges jogrend esetei	156
A biztonsági kihívások és hatásuk a szabályozás rendszerére	158
A védelmi igazgatási intézményrendszer elemei (Hardver)	159
A védelmi bizottsági intézményrendszer	162
Az erőforrások	163
A védelmi tervek rendszere (Szoftver)	163

A védelmi igazgatási reform megítélése	166
Irodalomjegyzék	167
Jogi források	168
XII. fejezet – Petruska Ferenc: Honvédelmi jog és igazgatás	169
A honvédelmi jog fogalma	171
A Magyar Honvédség alaprendeltetése	173
A katonák jogállása	177
Honvédelmi igazgatás	180
Összefoglalás	183
Irodalomjegyzék	184
Jogi források	185
XIII. fejezet – Gávay György Viktor: A Magyar Honvédség főbb haditechnikai eszközei és fegyverei	187
A hadfelszerelés és haditechnikai eszközök	187
A hadfelszerelés alkalmasságának vizsgálata és felvétele	188
A haditechnikai eszközök fogalma és felosztása	190
Fegyverzettechnikai eszközök és szakanyagok	191
Páncélos- és gépjárműtechnikai eszközök és szakanyagok	194
A műszaki-technikai szakanyagok	196
A vegyivédelmi-technikai szakanyagok	198
A híradótechnikai szakanyagok	199
A repülőtechnikai eszközök	199
Irodalomjegyzék	201
Jogi források	202
XIV. fejezet – Kaló József: A modern fegyveres konfliktusok vallási elemei	203
Vallásháborúk korszakolása a történelemben	203
Napjaink fegyveres konfliktusainak vallási aspektusai	205
Afganisztán – az iszlám radikalizmus megjelenése	206
Iszlám Állam – az iszlám radikalizmus kiteljesedése	211
Arab–izraeli konfliktus	213
Ajánlott irodalom	216

VÁKÁT OLDAL

Előszó

Minden szervezet, így az állam is igényt tart arra, hogy a tudományos kutatások eredményeire és az abból fakadó oktatásra támaszkodva folyamatosan segítse a közszolgálat egészét, valamint a különböző közszolgálati hivatásrendeket az előttük álló komplex problémák megoldásában és a változó környezeti kihívásokhoz való sikeres alkalmazkodásban a megfelelő válaszok megtalálása érdekében. A Nemzeti Közszerológálati Egyetem (NKE) létesítésének legfontosabb célja az volt, hogy a magyar felsőoktatás új intézményeként hatékonyabban szolgálja a közszolgálati hivatásrendek személyi állományának utánpótlását és minőségi fejlesztését, utat nyitva egy integráltabb képzési szerkezetnek az alapképzések, a mesterképzések, a szakirányú továbbképzések és átképzések, valamint a doktori képzések terén. A közszolgálati hivatásrendeket lefedő képzési területek közötti integráció fontos az állam működésének tágabb összefüggéseit is értő tisztviselők, katona- és rendőrtisztek nevelésében, de elengedhetetlen a közszolgálati életpályák közötti átjárhatóság megteremtésében is.

Az Egyetem a 2013/2014. tanévben vezette be az integrációt elősegítő különböző tantárgyak oktatását az Egyetemi Közös Modul (EKM) keretében. Az oktatott tantárgyak célja az volt, hogy a társkarok alapszakos hallgatói számára az állam és a közszolgálat teljes spektrumából adjanak alapismereteket. A közszolgálati alapismeretek közös tanulása segítse elő a más közszolgálati hivatásrendek feladatainak és működésének megértését, támogassa a közszolgálati életpályák egymáshoz közeledését, biztosítsa az NKE társkarai közötti átoktatást és áthallgatást, valamint valósítsa meg a társkarok hallgatóinak közös tanulási élményét. Sajnos a kitűzött célok csak részben teljesültek, az EKM oktatásával kapcsolatos hallgatói és oktatói tapasztalatok vegyes, de inkább negatív képet mutattak. A hallgatók érdeklődését, motivációját a tárgyak egy része nem ébresztette fel, a szakismeretek összetettsége a tanulmányok korai szakaszában pedig pedagógiai kérdéseket vetett fel, és esetenként tanulási problémákat indukált. A karok hallgatói nem találkoztak egymással, az átoktatás és az áthallgatás nem erősítette, inkább elbizonytalanította az integrációs törekvéseket. A tantárgyak oktatásával kapcsolatos gyakorlati tapasztalatok megismerése céljából az NKE vezetése több alkalommal is kérdőíves felmérést végzett mind a hallgatók, mind az oktatók körében. A felmérések eredményeként komoly, de nem gyökeres módosítások történtek az EKM egészében és az egyes tantárgyak tekintetében. Ezek a változtatások azonban nem jelentettek valóságos és hatékony megoldást a problémákra, ezért szükségessé vált az EKM jelentős újragondolása és átalakítása. Az EKM megérett a gyökeres változtatásra és a Rectori Tanács döntésének megfelelően a tantárgyak teljes szerkezete és az oktatás módszere is megújult a 2020/2021. tanévre. Ezzel összhangban szükség volt újra megfogalmazni a tantárgycsoport oktatásának célját és tartalmát. A feladatot az NKE rektora vezette, és az oktatási rektorhelyettes által koordinált munkacsoport végezte el, amelynek munkájában részt vett a hallgatói önkormányzat képviselője és más szakértők. A Ludoviceum Modulra átkeresztelt EKM egyfajta szellemi keretet ad a Ludovikán tanuló egyetemistáknak, a megújult tantárgyak ismeret- és tudásanyaga jobban megalapozza a közszolgálati életpályát. Minden hallgató által elsajátítható közös ismeretanyagot hoz létre, amely az elméleti ismeretek mellett gyakorlati részeket is tartalmaz. A tantárgyak tananyaga úgy épül fel, hogy az államtudományi képzési terület alapképzéseiben a különböző közszolgálati hivatásrendeknek a saját tárgyakat nem kell felvenniük. A Ludoviceum Modul kiemelt célja, hogy olyan ismeretek átadása történjen meg, amelyben a közösségi együtt gondolkodás is kiemelt szerepet kap. A Ludoviceum Modulban három tantárgycsoport jött

létre. Az első a Műveltség – Kultúra – Értékek tantárgycsoport, a második az Államtudomány tantárgycsoport, a harmadik pedig az Egyetemi Közös Közszolgálati Gyakorlat.

Jelen könyv az Államtudomány tantárgycsoport ismeretanyagának részét képezi, mivel sajátos közszolgálati ismereteket ad át és egymás hivatásrendjének/szakterületének a megismerését segíti elő. A honvédelem alapjai tantárgy olyan előadás-sorozatra épül, amely a hadtudomány és a honvédelem alapkérdéseit és gondolatrendszerét, annak történetét mutatja be. Az előadások alapját képező fejezetek célja, hogy felébresszék és fenntartsák a hallgatók figyelmét, valamint gyakorlatias és sokszínű tudást közvetítsenek. A tantárgy kidolgozása során fontos szempont volt, hogy a hallgatók ne kényszerként éljék meg egy rokon szakterület oktatását, hanem motivációt kapjanak érdeklődésük bővítéséhez. Az előadások célja ezért nem egy bevett ismeretanyag közvetítése és számonkérése, hanem a hallgatói kíváncsiság felkeltésével élmények átadása. A könyv fejezetei olyan színes ismeretanyagot tartalmaznak, amelyek a társkarok alapszakos hallgatói számára korszerű ismeretekkel szolgálnak a honvédelem és a haderő tevékenységének teljes spektrumából. A fejezetek tartalma elősegíti a katonai hivatásrend főbb feladatainak és egyes működési sajátosságainak jobb megértését, a közszolgálati életpályák egymáshoz közelítését, az NKE karai között az átoktatás és az áthallgatás megvalósulását, valamint a társkarok hallgatóival való közös tanulás élményét. A tananyag sikeres elsajátítását követően a hallgatók összességében ismerik, értik és át tudják tekinteni a honvédelem és a haderő tevékenységének teljes spektrumát. Jártasak lesznek a katonai hivatásrend főbb feladatait és egyes működési sajátosságait illetően. Birtokában lesznek a katonai szervezetekkel való együttműködéshez szükséges alapismereteknek, és képessé válnak azok alkalmazására. Együtt tudnak működni a katonai hivatásrend különböző szintű szervezeteivel, valamint képessé válnak saját hivatásrendjükben dolgozva a honvédelem ügyét támogatni, a haderő tevékenységét segíteni. A katonai hivatásrend főbb feladatainak és egyes működési sajátosságainak ismeretében pedig hatékonyan tudják saját szervezetük tevékenységét is segíteni. Felismerik szervezetük honvédelmi vonatkozású feladatait és lehetőségeit, együtt tudnak működni másokkal a különböző jellegű szakmai problémák megoldásában. Saját és szervezetük tevékenységével szemben kritikussá, követelménytámasztóvá, munkatársaikkal szemben pedig empatikussá válnak. Feladat- és eredménycentrikus szakemberekként törekednek a kitűzött célok maradéktalan elérésére. Képessé válnak a saját és a mások által irányított szervezet munkáját önállóan, kellő felelősséggel tervezni, szervezni, irányítani, valamint ellenőrizni. Tudnak vezetői útmutatásokat adni, és képessé válnak az önellenőrzésre. A honvédelem és a hadügy vonatkozásában a szakterületükhöz kapcsolódóan megfelelő áttekintő, valamint rendszerező megközelítéssel rendelkeznek. A hadelmélet és hadviselés terén bekövetkezett változásokat maximálisan figyelembe véve, a katonai hivatásrend sajátosságaival összhangban képesek lesznek az átfogó megközelítés jegyében a civil és katonai együttműködés megvalósítására a fegyveres erők, a rendvédelmi, valamint az államigazgatási szervek együttes tevékenysége során.

Budapest, 2022. július 27-én

Jobbágý Zoltán ezredes
egyetemi docens
tantárgyfelelős

I. fejezet

Forgács Balázs: A katonai erő szerepe a nemzeti biztonsági és a nemzeti katonai stratégiák alapján

Az emberiség története háborúk története. Székely Gábor a *Béke és háború* című könyvében egy 1950-es években lezárult kutatásra hivatkozva rögzítette, hogy a történelem elmúlt 4000 évéből mindössze 268 évet lehet békeévnak tekinteni, „pontosabban olyan évnak, amikor eddigi adataink szerint nem volt háború”.¹ Lehetséges, hogy ebben a bő két és fél évszázadnyi időben is voltak fegyveres konfliktusok, csak információval nem rendelkezünk ezekről. Minden idők legpusztítóbb háborúja, a II. világháború befejezése után hetek teltek csak el békésen, hogy aztán ismét fegyverek hangjától legyen hangos a glóbusz. 1946-tól 2017-ig 285 különböző fegyveres konfliktust azonosítottak a kutatók. Amíg a vizsgált korszak elején leginkább gyarmati, valamint államok közötti konfliktusok zajlottak, napjainkban főleg államokon belülieket jegyeznek fel, igaz, zömükben külső szereplők jelenlétével. A polgárháborúk vagy államon belüli konfrontációk száma viszont emelkedő tendenciát mutat, amelynek csúcsa 1991 volt 52 fegyveres konfliktussal.²

Nem csoda hát, hogy amióta világ a világ, amióta az emberiség a társadalomfejlődés szintjére lépett, a különböző társadalmak saját védelmükre létrehozták azokat a szervezeteket, amelyek feladata az adott társadalom, annak területének védelme volt. Az így létrejött hadseregek legfontosabb feladata az államok és lakosságuk katonai támadásokkal szembeni védelme, azaz a katonai biztonság szavatolása. A fegyveres erők az idő múltával állandóan rendelkezésre álló, az állam akaratértvényesítő eszközévé váltak. Tagjai professzionalizálódtak, azaz a katonák hivatásszerűen végezték feladataikat olyan eszközökkel, amelyek rendeltetése a szemben álló ellenség fizikai megsemmisítése, semlegesítése. A hadseregek szervezetiileg elkülönülnek az állam más biztonsági szerveitől, katonái sajátos egyenruhát hordanak, az államtól kapott feladataikat hazai és nemzetközi környezetben végzik. Napjainkban a világ államainak túlnyomó többsége rendelkezik fegyveres erővel, mindössze 36 országnak nincs ilyen típusú szervezete.³

A katonai biztonság értelmezése

A biztonság latin eredetű kifejezés, jelentése „veszély nélkül” vagy „fenyegetés nélkül”.⁴ Ez az ideális állapot egy ország esetében azonban soha nem áll fent, így egy állam biztonsága esetén olyan eszközök meglétét kell látnunk, amelyek segítségével az válaszolni tud, el tudja hárítani a fennálló veszélyeket, illetve fenyegetéseket. A biztonsági tanulmányok jelentős fejlődésen mentek keresztül az elmúlt évtizedekben: míg a tradicionalisták szerint továbbra is a hagyományos területekre (a katonai erő alkalmazása vagy azzal történő fenyegetés) kell figyelmet fordítani,

¹ SZÉKELY 1998: 17.

² DUPUY–RUSTAD 2018.

³ Lásd: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-without-a-military>

⁴ BALOGH 2013b: 39.

a bővítők szerint a biztonság fogalmának kitágítására van szükség, azaz meg kell jeleníteni új, nem katonai tényezőket is.⁵

Ez az 1970-es években elindult folyamat a hidegháború utáni évtizedben a komplex biztonságfelfogás kialakulásához vezetett. Barry Buzan, Ole Wæver és Jaap de Wilde klasszikusnak számító könyvükben⁶ már öt szektor, a katonai mellett a környezeti, a gazdasági, a társadalmi és a politikai területek együttes vizsgálatának fontosságát hangsúlyozták. Ezt az öt szektort bővítették ki a kutatók az ezredforduló táján az információs területtel és a kibertérrel. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája a fentieket pénzügyi, technológiai, egészségügyi, valamint rendészeti szektorokkal egészítette ki. Fontos megjegyezni, hogy ezek a területek folyamatosan hatnak egymásra, értelmezésük ezért csakis komplex módon, átfogó szemlélettel lehetséges.⁷

Jelen esetünkben a katonai biztonság kérdését csak a nemzetközi rendszer egységeinek, azaz az államoknak vizsgálata esetében értelmezzük. Eme szektor az államok fegyveres erejének támadó és védelmi képességeire fókuszál, azonban a fentebb említett területek elemzése nélkül értelmezhetetlen és elemezhetetlen ez a terület.⁸ Egy ország gazdasági teljesítménye meghatározza, hogy mennyit költhet védelmi kiadásokra. A lakosságszám a felfegyverezhető katonák számát befolyásolja, a politikai rendszer pedig a fegyveres erő küldetését fogalmazza meg. A környezeti szektor főleg a haderő belső szerkezetére hat, hiszen a haderőnemek léte alapvetően ettől függ. Napjainkban a fegyveres erő működése pedig nem képzelhető el a már korábban említett információs terület és kibertér nélkül.

A világ, amelyben élünk

Vizsgálatunk tárgya a jelen és a közelmúlt, azonban ezek megértéséhez elengedhetetlen egy kicsit messzebbre néznünk. Napjaink világát ugyanis csak úgy értelmezhetjük, ha tisztában vagyunk kialakulásának körülményeivel. A hidegháború, azaz a bipoláris rendszer korszakában (1945–1991) az Amerikai Egyesült Államok (USA) és a Szovjetunió (SZU) vezette katonai szövetségek (Észak-atlanti Szerződés Szervezete, NATO és Varsói Szerződés, VSZ) közötti hatalmi szembenállás a nukleáris fegyverek miatt egy stabil nemzetközi rendszert eredményezett. A kölcsönösen garantált megsemmisítés tudatában ugyanis a szuperhatalmak nem kockáztatták meg az egymás elleni háborút, a helyi háborúkban pedig kerülték az egymás elleni direkt fellépést. A katonai dimenzió elsőbbsége megkérdőjelezhetetlen volt, bár a biztonság más szektoraiban jelentkező kihívások is megjelentek.

1991-ben azonban mindez megváltozott. A SZU széthullása, a VSZ megszűnése megnyitotta a posztbipoláris korszakot, amelynek kezdetén az USA maradt az egyetlen szuperhatalom. Az unipolárisnak nevezett nemzetközi rendszer azonban nem lett biztonságosabb, mint az azt megelőző. Bár a mindent elpusztító nukleáris háború veszélyével már kevésbé kellett számolni, a korábban is jelentkező, de kisebb hangsúlyt kapó biztonsági fenyegetések soha nem látott erővel törtek felszínre. Az USA-ról pedig bebizonyosodott, hogy a világ biztonsági problémáit egymagában kezelni nem képes, és az ezredforduló után Kína és Oroszország Washington egyre komolyabb kihívójaként jelentkezett. Napjaink nemzetközi rendszerét leginkább posztbipoláris jelzővel

⁵ BALOGH 2013b: 39.

⁶ BUZAN – WÆVER – DE WILDE 1998.

⁷ GAZDAG–REMEK 2018: 20.

⁸ GAZDAG–REMEK 2018: 21.

illetik, bár több elmélet és elnevezés született a korszak minősítésére. E jelző viszont rámutat arra a tényre, hogy a hidegháborúban megalkotott nemzetközi intézmények és a nemzetközi jog számos hiányossággal rendelkezik.⁹ Egy nagyon gyorsan változó, változékony világban élünk.

Ezt a változást írja körül Magyarország 2020-as Nemzeti Biztonsági Stratégiájának 1. pontja:

„Az új kihívások alapja a formálódó, többpólusú világrend, a nemzetközi szereplők kapcsolatait befolyásoló szabályok átalakítására való törekvés, a biztonsági kihívások változó arculata, továbbá az olyan globális kihívások, mint a klíma- és a demográfiai változások felgyorsulása, az ezzel szorosan összefüggő illegális és tömeges migráció, a természeti erőforrások kimerítése, végül pedig a technológiai forradalom társadalomformáló hatásai.”¹⁰

A stratégia 2. pontja így folytatja: „A biztonságunkat befolyásoló folyamatok egyik leginkább meghatározó jellemzője, hogy kialakulásuk, fejlődésük és hatásuk nehezen jelezhető előre, és ez növekvő bizonytalanságot eredményez.” Csiki-Varga Tamás és Tóth Péter elemzése¹¹ ezt a helyzetet a dokumentum 47. pontjában foglaltakkal egészítette ki, amely szerint: „Fokozatosan erősödik a különböző globális és regionális hatalmi centrumok közötti versengés. A jelenlegi nemzetközi rend meggyengítésére és érdekeiknek megfelelő megváltoztatására törekvő állami és nem állami szereplők száma és lehetőségei növekednek. A globális biztonsági helyzet összességében romló tendenciát mutat.”

Hazánk geostratégiai helyzete a honfoglalás óta változatlan: „A Kárpát-medence történelmi távlatokban is a nagyhatalmak hagyományos ütközőterében helyezkedett el. Ma Magyarország az EU, a schengeni övezet és a NATO határországa, így történelmi kötelességünk és alapvető feladatunk nemzetünk és tágabb civilizációs értékközösségünk védelme.”¹² A dokumentum 19. pontjában leírtakban foglaltakat a 23. pont tovább árnyalja:

„Magyarország a NATO és az EU déli és keleti határán helyezkedik el, instabil régiók közelében. Geostratégiai helyzetünk egyedülálló lehetőségeket biztosít számunkra, ugyanakkor biztonsági szempontból sebezhetővé tesz bennünket. Hazánkat az Európa déli és keleti szomszédságából érkező biztonsági kihívások egyaránt érintik, azonban központi helyzetünk a NATO, az EU, a Visegrádi Együttműködés és egyéb többnemzeti formációkban, valamint regionális képesség-fejlesztési programokban való részvételünket is elősegíti.”¹³

Több mint három évtized távlatából kijelenthető, hogy mára az egykor megfogalmazott prognózisok hibásnak bizonyultak. A hidegháború biztonsági képlete sokkal egyszerűbb volt, mint napjainké, a világ pedig nem lett békésebb, mint korábban. Bár az egymással szembe kerülő nagyhatalmak igyekeznek konfliktusaikat békés eszközökkel rendezni, regionális és lokális szinten az egymással küzdő felek a fegyverek erejében bízva próbálják meg rákényszeríteni akaratukat a másikkra. Érvényesnek tartjuk Szendy István 2013-ban megfogalmazott állítását, amely szerint:

„[...] ma még nem zárható ki a lokális és regionális háborúk, valamint a katonai erővel megoldani kívánt konfliktusok veszélye. Figyelemmel a Föld különböző térségeiben létező, konkrét

⁹ GAZDAG–REMEK 2018: 16.

¹⁰ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat.

¹¹ CSIKI-VARGA – TÓTH 2020: 2.

¹² 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 19. pont.

¹³ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 23. pont.

országokhoz köthető katonai műveleti képességekre és ezeknek a biztonság komplex rendszerében elfoglalt helyzetére, el kell ismernünk, hogy lokális és regionális méretű katonai műveletekkel a jövőben is számolnunk kell.”¹⁴

A világban továbbra is jelen van a nukleáris fegyverek jelentette fenyegetés: a Stockholmi Nemzetközi Békakutató Intézet (*Stockholm International Peace Research Institute*, SIPRI) 2020-as adatai alapján a nukleáris robbanófejek 90%-át az USA és Oroszország birtokolja, a maradék, kevesebb mint 10%-án az Egyesült Királyság, Franciaország, Kína, India, Pakisztán, Izrael és Észak-Korea osztozik.¹⁵ A világ államainak katonai kiadásai az elmúlt évtizedben folyamatosan nőttek: ezek a SIPRI szerint a Föld GDP-jének 2,2%-át tették ki 2019-ben, amely adat 2018-hoz képest 3,6%, míg 2010-hez viszonyítva 7,2%-kal több.¹⁶ 2019-ben a fegyverekre a legtöbbet pénzt áldozó az Amerikai Egyesült Államok volt, amely egymaga a világ katonai kiadásainak 38%-át költötte el. Az USA-t akkor e rangsorban Kína, Szaúd-Arábia, Oroszország és India követte.¹⁷

A katonai erőről: a Magyar Honvédség

A katonai biztonság kérdésköre napjainkban reneszánszát éli. Szenes Zoltán tanulmányában rögzítette, hogy „a katonai biztonság lényegét mindig a más államok által jelentett valóságos vagy potenciális katonai fenyegetés megállapítása és kezelése jelentette, oly módon, hogy megszerezzék a megelőzéshez vagy elhárításhoz szükséges hatékony képességeket”.¹⁸ Az államok a katonai biztonság tényezői alapján védelmi stratégiákat alkotnak, katonai szakpolitikát folytatnak, és fegyveres erőket tartanak fenn, hiszen „a katonai biztonság fenntartásának végső eszköze a háború”.¹⁹

A katonai biztonság megteremtésének öt módját sorolta fel Michael Sheenan: eszerint a háború (azaz a katonai erő háborús alkalmazása), a szövetségek és a semlegesség, az elrettentés, a kooperatív biztonság, valamint a fegyverzetellenőrzés biztosíthatják ezt az államok számára.²⁰ Amint azt korábban említettük, mindössze 36 országnak nincs ilyen típusú szervezete (például Andorra, Costa Rica, Izland, Liechtenstein, Monaco).

A katonai erő az állam fegyveres ereje, amelynek alkotóelemei annak humán erőforrás-bázisa (élőereje), valamint az alkalmazott fegyverzeti és haditechnikai eszközök. Hazánkban az Alaptörvény rögzíti, hogy „Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség”.²¹ A fegyveres erő működését a választott végrehajtó hatalom irányítja, annak küldetése kormányzati ciklusokon átnyúló, hiszen a honvédelem nemzeti ügy, mert „[m]inden magyar állampolgár köteles a haza védelmére”.²² A politikai döntések meghozatalában a fegyveres erő legfelsőbb szintjén, a hadászati szinten működöttetett szerv és szervezet, vagyis a katonai felsővezetés szakmai területen működik közre. A katonai erő végrehajtja a politika által meghozott döntéseket, annak elvárásainak

¹⁴ SZENDY 2013: 19.

¹⁵ SIPRI Yearbook 2020.

¹⁶ SIPRI Yearbook 2020.

¹⁷ SIPRI Yearbook 2020.

¹⁸ SZENES 2017: 73.

¹⁹ SZENES 2017: 73.

²⁰ SHEENAN 2017; magyarul kommentálta SZENES 2017: 73–79.

²¹ Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (1).

²² Magyarország Alaptörvénye XXXI. cikk (1).

megfelelően, de mindenképpen a fegyveres küzdelem írott szabályainak betartásával, valamint az alkalmazott fegyverzeti és haditechnikai eszközök képességeinek figyelembevételével.²³ A 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szerint: „A Honvédség polgári irányítás alatt álló, függelmi rendszerben működő, békében az önkéntességen, hadiállapotban az önkéntességen és az általános hadkötelezettségen alapuló fegyveres erő, amelynek szervezetét a Honvéd Vezérkar és az alárendeltségébe tartozó honvédségi szervezetek összessége képezi.”²⁴

A honvéd kifejezés a reformkorban, Kiss Károly szóalkotásával született meg. A Magyar Honvédség logóján látható jelképek a legyőzhetetlenséget szimbolizáló Szent István kardját a karmai között tartó, a harckészséget és bátorságot kifejező turul, amely alatt piros-fehér-zöld védőpajzs, körülötte pedig stilizált cserfa- és olajág látható.²⁵ Előbbi az erő és bölcsesség, utóbbi a győzelem és a béke szimbóluma. A Magyar Honvédelem Napja május 21-e, Budavár visszafoglalásának napja 1849-ben, ami az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, valamint a honvédsereg teljesítményének katonai csúcspontja. Ebben az időszakban a megszervezett fegyveres erőt honvédsereg néven említették, a honvédség kifejezés a kiegyezés után, az 1868. évi, a véderőről szóló XL. törvénycikkben²⁶ jelent meg mint az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erejének a hadsereg, a haditengerészet és a népfelkelés melletti „alkatrésze”.²⁷

A Magyar Honvédség létszámát a Magyar Honvédségnél rendszeresíthető beosztások számáról szóló 24/2019. (VII. 2.) OGY határozat rögzíti. Eszerint az Országgyűlés határozata alapján a honvédségi szervezetek²⁸ békeidőszaki, rendszeresíthető beosztásainak száma összesen legfeljebb 37 650 fő. Eme létszám nem tartalmazza a Magyar Honvédség rendelkezési állománya státuszainak számát, a honvédelemért felelős miniszter által vezetett minisztériumban, valamint a honvédelemért felelős miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozó szervezeteknél kirendeléssel szolgálatot teljesítő állomány rendszeresített beosztásainak számát, valamint a különleges jogrendre vonatkozó, hadi állománytáblákban rendszeresített, legfeljebb 20 000 fős önkéntes tartalékos beosztást.²⁹ Az egyenruhát viselő állomány tényleges létszáma 22–23 ezer főre tehető.³⁰

Magyarország fegyveres erejének alapvető feladatait az Alaptörvény rögzíti. Eszerint: „A Magyar Honvédség alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme, nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenység végzése.”³¹ Az alapvető feladatok közül az első helyen említett a honvédelem, majd ezt a NATO washingtoni szerződésének 5. cikke szerinti kollektív védelmi feladatok követik. A harmadik e feladatok között az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), az Európai Unió (EU), az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) stb. irányítása alatt zajló békétámogató műveletekben (ezek lehetnek békefenntartás, békekikényszerítés, konfliktus megelőzése, béke-teremtés, békeépítés) való szerepvállalás.³²

²³ SZENDY 2013: 21–22.

²⁴ 2021. évi CXL. törvény 58. § (1).

²⁵ 15/2021. (VIII. 11.) HM rendelet 6. melléklet.

²⁶ 1868. évi XL. törvénycikk; feladatrendszeréről bővebben lásd az 1868. évi XLI. törvénycikket.

²⁷ 1868. évi XL. törvénycikk 2. §.

²⁸ A Magyar Honvédség Parancsnoksága, valamint alárendeltségébe tartozó katonai szervezetek.

²⁹ 24/2019. (VII. 2.) OGY határozat.

³⁰ NATO 2021.

³¹ Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (1).

³² KRAJNC 2019: 87–88.

Jelenleg a Magyar Honvédség katonái három földrészen, Európában, Ázsiában és Afrikában vesznek részt ilyen műveletekben, legnagyobb létszámban a NATO, utána az EU, majd az egyéb, koalíció vezette missziókban, valamint az ENSZ égisze alatt. A műveleteket a részt vevő katonák száma alapján tekintve hazánk számára egyértelműen a Balkán (Koszovó, Bosznia-Hercegovina) jelenti a prioritást, de jelentős számban szolgálnak honvédek Irakban is. A közeljövőben a Magyar Honvédség részéről továbbra is jelentős balkáni szerepvállalás prognosztizálható, valamint a NATO afganisztáni kivonulásával párhuzamosan várható az afrikai katonai jelenlét növekedése.

Az alapvető feladatok között a negyedik azokat a műveleteket rögzíti, amelyek az emberi léthez szükséges feltételek biztosításához járulnak hozzá, gyakran úgy, hogy a fegyveres erő civil vagy egyházi szervezetek munkáját segíti. A 45. cikk további részei rögzítik, hogy „a Magyar Honvédség irányítására – ha nemzetközi szerződés másként nem rendelkezik – az Alaptörvényben és sarkalatos törvényben meghatározott keretek között az Országgyűlés, a köztársasági elnök, a Honvédelmi Tanács, a Kormány, valamint a feladat- és hatáskörrel rendelkező miniszter jogosult. A Magyar Honvédség működését a Kormány irányítja”.³³ Ez a rész gyakorlatilag a fegyveres erő feletti civil kontrollt, vagyis a polgári irányítási jogkört rögzíti.³⁴ A fegyveres erő feladatrendszerét kibővítve deklarálta a jogalkotó, hogy: „A Magyar Honvédség közreműködik a katasztrófák megelőzésében, következményeik elhárításában és felszámolásában.”³⁵ A Honvédség tagjainak pártpolitikai semlegességéről szól a (4) bekezdés, miszerint: „A Magyar Honvédség hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártnak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet.”³⁶

Az Alaptörvény 45. cikk (5) bekezdése szerint „a Magyar Honvédség szervezetére, feladataira, irányítására és vezetésére, működésére vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”³⁷ E sarkalatos törvény a már fentebb említett 2021. évi CXL. törvény, amelynek 59. §-a rendelkezik a Magyar Honvédség fegyverhasználati joggal és fegyverhasználati jog nélkül ellátandó feladatairól. Ennek (1) bekezdése szerint a Honvédség fegyverhasználati jog nélkül látja el a következő feladatokat:

- a) a *Magyarország* külső támadással szembeni *fegyveres védelme*,
- b) a *Szent Korona* és a hozzá tartozó egyes jelvények *őrzése és védelme*,
- c) *váratlan támadás* esetén arányos ellentevékenység végrehajtása,
- d) a *szövetségi* és nemzetközi szerződésből eredő egyéb *katonai kötelezettségek* teljesítése,
- e) a honvédelem szempontjából létfontosságú *rendszerelemek*, illetve fokozott védelmet igénylő *létesítmények őrzése és védelme*,
- f) *védett személyek személykísérésében* való részvétel,
- g) *tűzszerészeti mentesítés* és egyéb *tűzszerészeti feladatok*,
- h) honvédelmi válsághelyzetben az *államhatár ellenőrzésében* való részvétel,
- i) *tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején közreműködés* az államhatár őrzésében, annak kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában, az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárításában,
- j) közreműködés Magyarország területén kívül a *bajba jutott magyar állampolgárok mentésében, hazatérésük biztosításában, az evakuálás végrehajtásában*,

³³ Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (2), (3).

³⁴ GAZDAG–REMEK 2018: 154–156.

³⁵ Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (3).

³⁶ Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (4); a 2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról a 22. § (4)-ben rögzíti, hogy: „A szerződéses állomány tagja a szolgálati viszonya idejére a párttagságát köteles felfüggeszteni.”

³⁷ Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (5).

- k) közreműködés egyes *szükségállapoti feladatokban*,
- l) közreműködés a Vbö. (2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról) szerinti, a közrendet és a közbiztonságot jelentősen veszélyeztető fenyegetések kezelésére irányuló védelmi és válságkezelési feladatokban,
- m) közreműködés az *egészségügyi válsághelyzettel kapcsolatos feladatokban*.³⁸

Ezt folytatja a (2) bekezdés, amely szerint a Honvédség fegyverhasználati jog nélkül látja el a következő feladatokat:

- a) *közreműködés a katasztrófavédelmi feladatokban*,
- b) közreműködés katonai *szakértelmet és speciális eszközöket* igénylő feladatokban,
- c) közreműködés a honvédelem szempontjából létfontosságúnak kijelölt *rendszeres elemek működtetésében*,
- d) részvétel az *állami protokolláris feladatok* teljesítésében,
- e) közreműködés *hadisírok, katonai és hősi emlékművek fenntartásával* kapcsolatos feladatokban és kegyeleti tevékenységben,
- f) az elektromágneses spektrumot kihasználó támadó, információszerző, felderítőeszközök elleni *aktív elektromágneses műveletek végzése*,
- g) hazánk ellen folytatott katonai jellegű kibertérműveletek, *kibertérre ható cselekmények vagy kibertámadások elleni fellépés*,
- h) a Vbö. szerinti feladatok katonai szakértelemmel és *speciális eszközökkel* való támogatása,
- i) információs műveletek teljesítése,
- j) közreműködés a fegyveres összeütközések időszakában végrehajtandó polgári védelmi feladatokban.³⁹

A honvédelemről szóló törvény a Magyar Honvédség feladat-végrehajtását a 60. és 61. §-ban tovább pontosítja. A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején való közreműködés a Magyar Honvédség a rendőrség feladat- és hatáskörét nem vonhatja el, azonban meghatározott területen segítheti a rendőr feladatainak ellátását. A katona segítheti a veszélyhelyzet és az egészségügyi válsághelyzet felszámolásához szükséges feladatok ellátását. A fenti kettő, valamint a katasztrófavédelemben való közreműködés során az abban részt vevő honvédségi szervezetek feladataikat katonai függelmi rendszerben, saját parancsnokaik vezetésével hajtják végre. A kirendelés mértékét, a kirendelt erők méretét a közreműködői feladatok függvényében határozzák meg. Annak elrendeléséről a létszám függvényében a Magyar Honvédség parancsnoka, illetve a honvédelemért felelős miniszter dönt. Ha katasztrófa következtében a katonai erők azonnali közreműködése indokolt, arról legfeljebb 100 főig a területileg illetékes honvédségi szervezet parancsnoka saját hatáskörben dönthet. A külföldön bajba jutott magyar állampolgárok mentésében, hazatérésük biztosításában, az evakuálás végrehajtásában való részvételről a Kormány dönt. A külföldi helyszín esetében a katonák bevetése akkor lehetséges, ha a Honvédség határátlépéssel járó csapatmozgását az erre jogosult engedélyezte, és a terrorizmust elhárító szerv alkalmazása nem elegendő.

A Honvédség *szállítóeszközei és műszaki munkagépei* (harcjárművek és fegyverzet nem) kérelemre, a Magyar Honvédség parancsnoka engedélyével, megállapodás alapján, térítés elle-

³⁸ 2021. évi CXL. törvény 59. § (1).

³⁹ 2021. évi CXL. törvény 59. § (2).

nében, ideiglenesen átengedhetők. A jogszabály rendelkezik, hogy a Honvédség szállítóeszközeit, műszaki munkagépeit, rendszeresített harc- és légi járműveit, valamint fegyverzetének és más technikai eszközparkjának egyes elemeit *biztosítják* a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (KNBSZ) számára a készenlét fokozása, a honvédelmi válsághelyzet, vagy a KNBSZ-nek a Honvédség felderítését támogató tevékenysége, a Honvédség műveleteihez nyújtott katonai nemzetbiztonsági kibertér művelési támogatása és információs művelet esetén.⁴⁰ Fontos megjegyezni, hogy a Magyar Honvédség feladatainak köre a változó biztonsági környezet hatására jelentősen kibővült az utóbbi évtizedben: a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet, az új nemzetközi válságócok kialakulása együtt jártak e feladatrendszer kiegészítésével.

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája a katonai erőről

Minden ország nemzeti biztonsági stratégiája egy kommunikációs eszköz, hivatalos politikai üzenet arról, hogy az adott állam kormányzata miként tekint a biztonságra, annak alkotóelemeire, területeire, az ezeket fenyegető tényezőkre. Arról is szól ez a dokumentum, hogy a fenyegető tényezőket milyen elvek, értékek és koncepciók alapján, milyen eszközökkel és módszerekkel kívánja befolyásolni.⁴¹ Magyarország hatályos Nemzeti Biztonsági Stratégiáját 2020-ban adták ki.⁴² A katonai erőről szólva fontos kiemelni, hogy a szöveg rögzítette, hogy „felértékelődött a biztonság katonai eleme”. Ennek jele, hogy erőteljes fegyverkezés zajlik térségünkben, valamint a nem állami szereplők is egyre komolyabb, stratégiai csapásmérő képességekkel rendelkeznek. A stratégia kiemeli, hogy bár hazánkat és szövetségeseinket közvetlen fegyveres támadás veszélye csekély mértékben fenyegeti, de az általános biztonsági helyzet romlása miatt hagyományos konfliktusok alakulhatnak ki környezetünkben, és váratlan támadások is bekövetkezhetnek, akár NATO-szövetségeseink ellen is. A szöveg ennek jelentőségét azzal támasztja alá, hogy „csökkent a konfliktusok tér- és időbeli kirobbanásának, valamint jellegének előrejelezhetősége”.⁴³

A nemzeti biztonsági stratégia aláhúzza, hogy hazánk egyetlen országot sem tekint ellenségének, az esetleges államok közötti konfliktusok, vitás kérdések rendezési keretének az ENSZ Alapokmányát tartja.⁴⁴ Az ország biztonságának garantálása érdekében a Magyar Honvédség fejlesztése központi kérdés, azonban „Magyarország nem fejleszt robusztus stratégiai támadó kapacitásokat”.⁴⁵ A fejlődés kerete a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program (HHP), amelynek célja a haderő átfogó átalakítása a NATO irányelvei alapján, a bruttó hazai össztermék legalább 2%-ának ráfordításával. A HHP célja, hogy kialakítson „hazánk nemzetközi kötelezettségei és nemzeti feladatai érdekében szükséges, regionális szinten is meghatározó haderőképesség[et]”.⁴⁶ Ennek a célnak a támogatására a stratégia a hazai védelmi ipar fejlesztését is hangsúlyozza.⁴⁷

A Magyar Honvédségről szólva a nemzeti biztonsági stratégia úgy fogalmaz, hogy az „hazánk szuverenitása és területi integritása szavatolásának alapvető intézménye, nemzetközi szerepvál-

⁴⁰ 2021. évi CXL. törvény 60., 61. §.

⁴¹ CSIKI-VARGA – TÁLAS 2020: 1–2.

⁴² 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat.

⁴³ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 51. pont.

⁴⁴ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 12. pont.

⁴⁵ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 55. pont.

⁴⁶ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 27. pont.

⁴⁷ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 28. pont.

lásait tekintve a külpolitika megvalósításának egyik fontos eszköze”.⁴⁸ Feladatait a 135. pont rögzíti, amely szerint a Magyar Honvédségnek jól felszerelt és jól kiképzett erővel, hatékonyan alkalmazható, telepíthető és fenntartható, a szükséges mértékben együttműködni képes képességekkel kell rendelkeznie. A szöveg az Alaptörvény, a honvédelemről szóló törvényben rögzített feladatok felsorolása után ismételten lándzsát tör a haderőfejlesztés mellett, ugyanis e nélkül a meghatározott művelési terekben (szárazföld, levegő, kibertér) nem tudja az elvárt hatásokat elérni a fegyveres erő.⁴⁹ A kibertérben jelentkező fenyegetések kapcsán külön pontot illesztettek a szövegbe, amelyben a katonai kibervédelem fontosságát hangsúlyozták.⁵⁰

Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája a katonai erőről

Amint a nemzeti biztonsági stratégia, úgy egy ország nemzeti katonai stratégiája is egy kommunikációs eszköz, hivatalos politikai üzenet arról, hogy az adott állam kormányzata miként tekint a komplex biztonságfelfogás rendszerében fegyveres erejére, pontosabban miként látja abban ennek az eszköznek a szerepét. Eme dokumentum jelöli ki azokat a stratégiai szintű célkitűzéseket, irányokat, eszközöket és forrásokat, amelyek révén a fegyveres erő teljesítheti küldetését. A Honvédelmi Minisztérium tervezési irányelveit, szabályzóit, valamint a Magyar Honvédség Parancsnokságának irányelveit, doktrínáit, szabályzatait és terveit is ez alapján kell kidolgozni. Magyarország hatályos Nemzeti Katonai Stratégiáját 2021-ben adták ki, előírva annak minimálisan négyévenkénti felülvizsgálatát.⁵¹ Keretét az Alaptörvény, a honvédelemről szóló törvény, a Nemzeti Biztonsági Stratégia, valamint a NATO és az Európai Unió releváns dokumentumai alkotják. Hazánk Nemzeti Katonai Stratégiája – Balogh István szavaival – „meghatározza Magyarország védelempolitikájának prioritásait, a Magyar Honvédség szerepét, jövőbeli fejlődési irányait – vagyis Magyarország védelempolitikai-katonapolitikai önképét, identitását”.⁵²

A dokumentum rögzíti, hogy Magyarországnak nincs ellenségsége, de a változékony és nehezen kiszámítható biztonsági környezet miatt szükség van nemzeti önerőre, amelyet kiegészít a NATO kollektív védelme. Megállapítja, hogy a katonai erő szerepe nő az államok eszköztárában, ezért szükséges a nemzeti ellenálló képesség, valamint a haderő képességeinek és készségeinek növelése. Magyarország stratégiai célja, hogy a HHP keretében a Magyar Honvédség a biztonságot garantálni tudó, elrettentő képességgel rendelkező, a fenyegetésekkel és kihívásokkal szemben alkalmazott összkormányzati intézkedéseket támogatni tudó, a nemzetközi kötelezettségeit ellátni képes, regionálisan meghatározó haderő legyen. A nemzeti katonai stratégia komplex biztonságfelfogást tükröz, amikor az ország védelmének a katonai mellett a gazdasági, politikai, társadalmi, környezeti, kiber- és információs dimenzióját is számba veszi. A dokumentum tulajdonképpen egy keret, amelyben a haderő alkalmazási környezetét, alkalmazásának és fenntartásának fő elveit, fejlesztési irányait és paramétereit jelölték ki, valamint meghatározták azokat a célokat és eszközöket, amelyek a Magyar Honvédség átalakításához hozzájárulnak.

Rögzítették, hogy a Magyar Honvédséget állami és nem állami szereplőkkel, azok hagyományos vagy éppen nem hagyományos hadviselésével szemben is bevetethetik, de ezek mellett az illegális tömeges migrációt, az egészségügyi válsághelyzetet és a klímaváltozást is az esetlege-

⁴⁸ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 25. pont.

⁴⁹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 135. pont.

⁵⁰ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 159. pont.

⁵¹ 1393/2021 (VI. 24.) Korm. határozat. A témáról lásd BALOGH 2013a: 13.

⁵² BALOGH 2013a: 4. (Balogh kiemelése).

sen kezelendő feladatok között sorolja fel a szöveg. A 4., *A jövő honvédelme* címet viselő fejezet rögzíti, hogy hazánk szemléletében, szervezeti kultúrájában és haditechnikájában megújuló fegyveres erejének jól szervezett, hagyományait tartó és ápoló, önállóan, a NATO és az EU keretei között is hatékonyan alkalmazható, korszerűen felszerelt és kiképzett hivatásos, szerződéses és tartalékos állománnyal rendelkező, fenntartható Magyar Honvédséggé kell válnia. Ezt „rugalmasan alkalmazkodni képes, hatékonyan alkalmazható, telepíthető és fenntartható katonai képességek”⁵³ meglétével, valamint a nemzeti védelmi ipar támogatásával tervezik elérni. A fejezetben külön alfejezetet szenteltek a humán erőforrás kérdéskörének, amelyben kiemelték, hogy „[a] Magyar Honvédség legfontosabb értékei a katonák és a honvédség érdekében szolgálatot teljesítő civilek”.⁵⁴ Ennek utánpótlása társadalmi feladat, és a hazafias és honvédelmi neveléssel támogatható, ami a Honvédség társadalmi beágyazottságát is erősíti.

Az 5. fejezet *A megújuló Magyar Honvédség* címet viseli. Első mondatai a fegyveres erőről mint a nemzeti szuverenitás, hazánk területi integritásának elsődleges pilléréről szólnak. A megújulás után a Magyar Honvédség korszerűen felszerelt, magas fokú mobilitással és reagálóképességgel rendelkező, folyamatosan fejlődő, alkalmazkodó, hiteles, nyitott, tájékozott, agilis és ellenálló haderővé válik. Képességei modulárisak, azaz az adott feladat függvényében a végrehajtó erők megerősíthetők, és alkalmi harci kötelek hozhatók létre. Külön kiemelték a folyamatos transzformációt, amely „egyaránt érinti a műveleti eljárások fejlesztését, a szervezeti modernizációt, az új képességek integrálását, az ezekhez kapcsolódó koncepciók és doktrínák kidolgozását, valamint a kiképzés-felkészítés hatékonyságának növelését”.⁵⁵

Az átalakítás nyomán létrejön egy 21. századi magyar haderő, amely szimmetrikus és/vagy aszimmetrikus hadviselés folytatására is képes. Az 5.1. alfejezet részletesen, további pontokban, a vezetési-irányítási, a harc- és harctámogató, a harckiszolgáló, az adaptációs-transzformációs, valamint a honvédelmi kiegészítő és hátszágvédelmi képességeket érintve tárgyalja a fegyveres erő kérdéskörét. A nemzeti katonai stratégia külön fejezetet szentelt a hazai védelmi ipar fejlesztésének. Ennek alapja a HHP, amelynek célja, hogy „Magyarország kiemelt védelmi ipari központtá”⁵⁶ váljon régióinkban. Az utolsó fejezet az átalakulást finanszírozó védelmi költségvetést tárgyalja, amely a NATO Védelmi Kötelezettségvállalásával összhangban, 2024-től a GDP 2%-át biztosítja a célok megvalósításához.

⁵³ 1393/2021 (VI. 24.) Korm. határozat 4. fejezet.

⁵⁴ 1393/2021 (VI. 24.) Korm. határozat 4., 5. fejezet.

⁵⁵ 1393/2021 (VI. 24.) Korm. határozat 5. fejezet.

⁵⁶ 1393/2021 (VI. 24.) Korm. határozat 6. fejezet.

Irodalomjegyzék

- BALOGH István (2013a): A 2012-es magyar nemzeti katonai stratégia értékelése. *MKI-Tanulmányok*, 13. 1–20.
- BALOGH István (2013b): Biztonságelméletek. *Nemzet és Biztonság*, 6(3–4), 36–56.
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – WILDE, Jaap de (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner.
- Countries Without A Military 2021*. (<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-without-a-military>)
- CSIKI VARGA Tamás – TÁLAS Péter (2020): Magyarország új nemzeti biztonsági stratégiájáról. *SVKI Elemzések*, 2020/17. 1–18.
- DUPUY, Kendra – RUSTAD, Siri Aas (2018): *Trends in Armed Conflict, 1946–2017*. Conflict Trends, 5. Oslo: PRIO. Online: www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=1698&type=publicationfile
- Gazdag Ferenc – Remek Éva (2018): *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest, Dialóg Campus.
- KRAJNC Zoltán főszerk. (2019): *Hadtudományi lexikon. Új kötet*. Budapest: Dialóg Campus.
- NATO (2021): *Defence Expenditures of NATO Countries (2013–2020)*. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/news_182242.htm
- SHEENAN, Michael (2017): Military Security. In COLLINS, Alan (szerk.): *Contemporary Security Studies*. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 185–199.
- SIPRI Yearbook 2020* (2020). *Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press.
- SZÉKELY Gábor (1998): *Béke és háború. A nemzetközi békeszervezetek története*. Budapest: Napvilág.
- SZENDY István (2013): *Hadelmélet és katonai műveletek: első kötet. A katonai műveletek elmélete és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem.
- SZENES Zoltán (2017): Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. In FINSZTER Géza – SABJANICS István (szerk.): *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest: Dialóg Campus, 69–104.

Jogi források

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
1868. évi XL. törvénycikk a véderőről
1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről
2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról
- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- 1393/2021 (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról
- 15/2021. (VIII. 11.) HM rendelet a katonai jelképekről és jelzésekről, valamint a Magyar Honvédséghez köthető megjelölésekről és használatuk engedélyezéséről
- 24/2019. (VII. 2.) OGY határozat a Magyar Honvédségnél rendszeresíthető beosztások számáról

VÁKÁT OLDAL

II. fejezet

Forgács Balázs: Katonai alapfogalmak

A katonai alapfogalmak segítenek eligazodni a tantárgy tematikájában szereplő tananyag feldolgozásában. Ebben nagy segítség a *Hadtudományi lexikon* új kötete,¹ amely az NKE gondozásában jelent meg. A lexikon az 1990-es évek közepén megjelent *Hadtudományi lexikon* felújítása. A jegyzetben tárgyalt valamennyi fogalom megtalálható ebben a dokumentumban, amelyeket jellemzően hazánk fegyveres erején, a Magyar Honvédségen keresztül mutatunk be. A katonai alapfogalmak tárgyalása egyfajta bevezetés abba a szaknyelvbe, amelyet a katonai közeg és a katonák tudománya, a hadtudomány használ. A hadtudománynak sokféle nemzetközi és hazai definíciója létezik. Ezek mindegyike a háború jelenségeit vizsgáló diszciplínát igyekezik meghatározni. Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciája 2006. november 27-én – Kőszegvári Tibor nyugállományú vezérőrnagy, az MTA doktora javaslatára – fogadta el és azóta a Magyar Hadtudományi Társasággal együtt az oktatásban és a szakirodalomban ajánlja a hadtudomány újszerű definícióját, amely szerint: „A hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.”²

A definícióból kitűnik, hogy a hadtudomány arculata kettős. Egyszerre egyetemes és hazai jellegű, amely mindig a fegyveres küzdelem jelenségeit vizsgálja. Egyrészt egyetemes, mert a fegyveres küzdelemnek vannak állandó kísérőjelenségei, törvényszerűségei, katonai trivialitásai, amelyek objektív módon mindenhol ugyanúgy hatnak, vagyis a harcok, a hadműveletek a világ bármely pontján ugyanúgy zajlanak, az azokban tapasztalható eltéréseknek fegyverzet-technikai okokból származó különbségeit fedezhetjük csupán fel. Másrészt viszont nemzeti, hiszen a hadügy, azaz a társadalom védelmi intézményrendszerének³ politikai determináltsága okán a fegyveres küzdelmet, annak objektív jelenségeit mindig összhangba kell hozni az adott társadalom hadügyével, honvédelmével, vagyis országonként ki kell választani az egyetemes hadtudomány problémaköréből azokat az elemeket, amelyek az adott nemzet honvédelmére hatást gyakorolnak. Fontos megjegyezni a természeti közeg, a táj és a hadügy kapcsolatát is, hiszen egy ország hadügyét mindig meghatározza annak földrajzi elhelyezkedése, adottságai és környezete is. Hazánk hadtudományának legfontosabb feladata országunk honvédelmének megalapozása, vagyis a minket közelebbről érintő katonai és biztonság- és védelempolitikai kérdések megválaszolása.

A fentebb említett definícióból kiderül az is, hogy a hadtudományban – mint minden tudományban – egyszerre, egymásra hatva létezik az elmélet és a gyakorlat. A fegyveres küzdelem új jelenségei hatnak a hadtudományi gondolkodásra, de ugyanez igaz visszafelé is, vagyis

¹ KRAJNC 2019.

² Magyar Hadtudományi Társaság 2007: 1.

³ NAGY 2014: 25.

a hadelmélet, a honvédelmi intézményrendszerhez kötődő tudomány, tudományos gondolkodás⁴ ugyanígy befolyásolja a fegyveres küzdelem menetét, az azt megvívó fegyveres erő szervezetét, felszerelését, kiképzését és tevékenységét. A hadtudomány fejlődése az ókortól napjainkig folyamatos, fő feladata mindig az aktuálisan felmerülő hadügyi kérdések megválaszolása, a hadügyi problémák megoldása, valamint a jövő háborúiról való gondolkodás.

A magyar katonai szaknyelv kialakulása a török hódoltság idején kezdődött meg. A költő, hadvezér és hadtudós Zrínyi Miklós (1620–1664) hadtudományi munkáit – *Vitéz Hadnagy, Mátyás király életéről való elmélkedések, Az török áfium ellen való orvosság, Tábori Kis Tracta* – tudatosan magyar nyelven írta meg, mert úgy gondolta, hogy a török kiűzésének egyik elengedhetetlen feltétele a korszerű magyar nyelvű hadtudományi szakirodalom megteremtése. A francia forradalmi és a napóleoni háborúk után a reformkor katonai gondolkodói szinte valamennyien élen jártak a modern magyar nyelvű hadtudomány nyelvezetének fejlesztésében. Közülük az első katona-akadémikusok, többek között Kiss Károly (1793–1866) és Tanárky Sándor (1784–1839), valamint a magyar–német katonai szakszótárt szerkesztő Czetz János (1822–1904) emelhetők ki. A hazai hadtudomány nyelve az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, valamint a kiegyezést követően a Ludovika Akadémián és a Magyar Tudományos Akadémián vált európai színvonalúvá.

Rendfokozatok, fegyvernemi színek

A katonai egyenruha elkülöníti viselőjét a polgári lakosságtól. A 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről rendelkezik a személyi állomány megkülönböztetését szolgáló jelzésekről.

„A személyi állomány, a csapatok és a járművek megkülönböztetésére jelzéseket kell alkalmazni. Ezek a katonai egyenruha, a katonai rendfokozati jelzés, a csapatkarjelzés és csapatjelvény, a Honvédség meghatározott közúti, légi és vízi járműveinek jelzései, valamint az összefoglaló honvéd elnevezés.” [...] „A honvédek beosztásukhoz és feladataik végrehajtásához egyenruhát viselnek...” [...] „A honvéd rendfokozatát az egyenruhán elhelyezett rendfokozati, vagy megkülönböztető jelzések fejezik ki. Az önkéntes tartalékos a szerződésben meghatározottak szerint rendfokozatot visel. Rendszeresített rendfokozat viselésére kizárólag a honvéd, a rendvédelmi szervek állománya, valamint – a rá vonatkozó korlátozásokkal – e szervezetek nyugállományú tagja és az önkéntes tartalékos jogosult.” [...] „A csapatkarjelzés a honvéd karjelzés szerinti honvédelmi szervezethez való tartozásának és korábbi honvédelmi szervezetének megkülönböztető jele.”⁵

A katonai egyenruhát a Magyar Honvédség Öltözködési Szabályzatának megfelelően kell viselni.

A katonai öltözeteket viselésük szerint típusokba osztályozzák. „A gyakorló öltözet a honvédelmi szervezetek tényleges állományának alapruházata békeidőben és békétől eltérő időszakban egyaránt”,⁶ amely általános, repülőszelű, repülőműszaki és repülőhajózó öltözetekre tagozódik.⁷ A terepszínű ruházat kialakulása a tűzfegyverek 19. századi fejlődésének köszönhető, korábban csupán a hadseregek vadászalakulatai hordtak szürke színű egyenruhát, szemben a többi katona

⁴ NAGY 2014: 25.

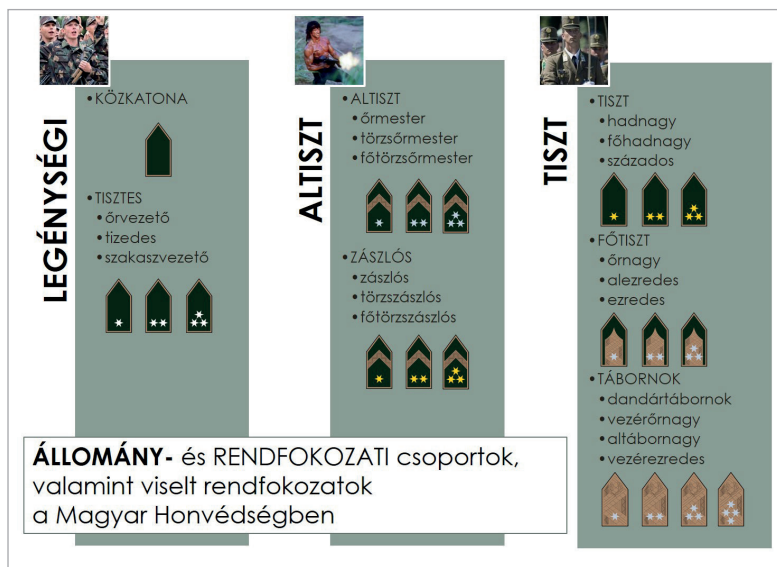
⁵ 2021. évi CXL. törvény 106. § (7), (8), (10), (11).

⁶ 10/2022. (IV. 28.) HM rendelet 1. melléklet a 10/2022. (IV. 28.) HM rendelethez 4.

⁷ 10/2022. (IV. 28.) HM rendelet 1. melléklet a 10/2022. (IV. 28.) HM rendelethez 4.3.

élénk színű uniformisával. Az egyre nagyobb lőtávolságú és pusztító erejű fegyverek miatt a korábbi díszes és feltűnő egyenruhák helyett az addig jellemzően munkaruhaként funkcionáló tábori ruházatot hordták a katonák a harctéren.⁸ Az első világháború előtt már szinte valamennyi európai hadsereg homogén, terepszínű egyenruhákat rendszeresített,⁹ a több színnyomású katonai ruhák a második világháború időszakában jelentek meg, elsőként a németeknél. Magyarországon az első tereptarka gyakorló ruházatot 1987-ben rendszeresítették. Jelenleg hazánkban a hadi- (gyakorló-) öltözet a 15M ruházat, amelynek mintázata és 6 szín (világoszöld, sötétbarna, középibarna, zöld, homok, khaki) alkotta színvilága miatt főleg nyáron és ősszel biztosít álcázást harcászati környezetben.¹⁰

Emellett létezik a *köznapi*, az *ünnepi* és a *társasági* típusú öltözet, amelyek mindegyike általános, légierő által viselt és hadihajós változatokra tagozódik. Az Öltözködési Szabályzat rögzíti továbbá, hogy *díszöltözetet* viselnek a Magyar Honvédség dísz(al)egységei,¹¹ valamint a katonazenekarok¹² állománya díszelgési szakfeladataik végrehajtása során, nemzeti és állami ünnepeken, kiemelkedő katonai és társadalmi rendezvényeken, temetéseken, továbbá az előljáró által meghatározott alkalmak esetén. Egyetemünk polgárai, az MH Ludovika Zászlóalj állományába tartozó honvéd tisztjelöltek *honvéd tisztjelölti díszöltözetet* viselnek a tisztavatáson, az MH és a Nemzeti Közszerződési Egyetem ünnepélyes katonai, valamint kulturális eseményein.¹³

1. ábra: Állomány és rendfokozati csoportok, valamint viselt rendfokozatok a Magyar Honvédségben

Forrás: a 2012. évi CCV. törvény 1. melléklete alapján készítette a szerző

⁸ MÉSZÁROS 2016: 374.

⁹ A britek és az oroszok a khaki, az osztrák–magyar haderő a csukaszürke, a németek a zöldesszürke színek mellett döntöttek.

¹⁰ MÉSZÁROS 2016: 382.

¹¹ Azon belül a Honvéd Koronaőrség, a Honvéd Palotaőrség és a Honvéd Diszszászlóalj.

¹² A katonazenekarok díszruházata általános és légierő által viselt öltözetekre tagolódik.

¹³ 1. melléklet a 10/2022. (IV. 28.) HM rendelethez 8.

A rendfokozatok történelmi fejlődés eredményeként jöttek létre: a modern hadseregek 17. századi megszületésével egy időben alakultak ki és egységesedtek.¹⁴ A hazánkban használatos rendfokozatokat először 1849-ben rögzítették, a honvédségre 1868 után vezették be.¹⁵ A ma használt egységes jelzésrendszer a rendszerváltást követően alakult ki, a Magyar Honvédség mellett a hazánkban szolgálatot teljesítő rendvédelmi szervezetekben is nagyjából azonos. A rendfokozat a fegyveres erő és a rendvédelmi szervezetek állományának szervezeti struktúrában elfoglalt helyére utaló jelzés, amely egyben behatárolja a beosztást is.¹⁶ Magyarország fegyveres erejénél rendszeresített állománycsoportok, a rendfokozati csoportok és a rendfokozatok az alábbiak.¹⁷

A fegyvernemi jelzés „az egyenruhán viselt szimbólum a szakmai végzettséget, illetve a fegyvernemi hovatartozást fejezi ki”.¹⁸ Megjegyzendő, hogy ez a besorolás nem teljesen felel meg a későbbiekben tárgyalt „fegyvernem” definíciónak, ugyanis a szakcsapatoknak (például műszaki, vegyivédelmi) is fegyvernemi jelzésük van. A rendszeresített fegyvernemi jelvények, jelzések: tábornok, légvédelmi lokátoros, repülő, elektronikai harcász, térképész, egészségügyi, felderítő, tábori lelkész (csillag), tábori lelkész (kereszt), tűzér, zenész, informatikai, hadihajós, mérnök (technikus), gépkocsiszállító, harckocsizó, lövész, vegyivédelmi, légvédelmi tűzér, katonai nemzetbiztonsági, híradó, hadtáp, jogi és igazgatási, közlekedési, műszaki, pénzügyi, koronaőr, palotaőr, katonai rendész.¹⁹

2. ábra: Fegyvernemi (vagy szakbeosztási vagy állománykategóriát kifejező) színek

Forrás: a 10/2022. (IV. 28.) HM rendelet 1. melléklet 164. pontja alapján készítette a szerző

¹⁴ BERKÓ 1943: 544–545.

¹⁵ KÁNYA 2009.

¹⁶ KRAJNC 2019: 926.

¹⁷ 1. melléklet a 2012. évi CCV. törvényhez.

¹⁸ KRAJNC 2019: 258.

¹⁹ 1. melléklet a 10/2022. (IV. 28.) HM rendelethez 163.

A fegyvernemi szín „az azonos fegyvernembe tartozó katonák könnyebb elkülönítésére szolgál. Leggyakrabban a rendfokozati jelzés alapszíne, de előfordulhat más ruhadarabon is”.²⁰ A Magyar Honvédségnél rendszeresített fegyvernemi (vagy szakbeosztási vagy állománykategóriát kifejező) színek és a hozzájuk tartozó fegyvernemek, állománykategóriák a következők.

Ezek a színek a szakmai sál színében, valamint a katonák köznapi, ünnepi és társasági öltözetének ruhadarabjain (sapka-topánalátét, vállzsinór, díszzsinór, mellzsinór, rendfokozati jelzés) jelennek meg.

A katonai erő fogalma és tartalma

A *Hadtudományi lexikon* szerint az államok a katonai biztonságuk szavatolása, területük, szuverenitásuk, értékeik védelmére, érdekeik érvényesítése céljából fegyveres erőket tartanak fent.

„A fegyveres erők összetétele az állam globális, illetve regionális érdekérvényesítő szándékától, veszélyeztetettségétől és gazdasági lehetőségeitől függően szárazföldi, légi és űrvédelmi, haditengerészeti haderőnemeket, stratégiai elrettentő erőket, légideszant-csapatokat, tengerészgyalogyságot, különleges műveleti erőket, nemzeti gárdát stb. tartanak fenn és készítene fel alkalmazásra.”²¹

A katonai erő az állam fegyveres erejének fő része, azaz a haderő. Magyarország Alaptörvénye szerint: „Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség.”²² A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény szerint: „A Honvédség polgári irányítás alatt álló, függelmi rendszerben működő, békében az önkéntességen, hadiállapotban az önkéntességen és az általános hadkötelezettségen alapuló fegyveres erő, amelynek szervezetét a Honvéd Vezérkar és az alárendeltségébe tartozó honvédségi szervezetek összessége képezi.”²³ A Magyar Honvédség vezető szerve a Honvéd Vezérkar (HVK), amely az ország katonai védelemre való felkészítésének stratégiai szintű tervezését-szervezését, valamint a Magyar Honvédség (MH) katonai tevékenységének felső és műveleti szintű feladatait irányítja. „A HVK a Magyar Honvédség Parancsnoksága jogutód szervezeteként 2023. január 1-jei hatállyal alakult meg, székhelye Székesfehérvár, jelenleg azonban két helyőrségben, Székesfehérváron és Budapesten települ.”²⁴

A Magyar Honvédséget a Honvéd Vezérkar főnöke vezeti, aki szolgálati előljárója, hivatali felettese a Honvédség szervezeteiben szolgálatot teljesítő tényleges állomány tagjainak. Vezetési jogkörében többek között kidolgozza és előterjeszti az ország fegyveres védelmének tervét, meghatározza a Honvédség készenléte fokozásának rendjét, tervezi és vezeti a Honvédség kiegészítését, valamint kidolgozza a Honvédség felkészítésének és kiképzésének rendjét. Kidolgozza továbbá és a honvédelmért felelős miniszternek felterjeszti a Honvédség szervezetére, felszerelésére, valamint az ország területének hadműveleti előkészítésére vonatkozó igényeket és terveket, és biztosítja azok végrehajtását. További feladatai a Magyar Honvédség mindennapi működésének feltételeit célozzák.²⁵

²⁰ KRAJNC 2019: 258.

²¹ KRAJNC 2019: 255.

²² Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (1).

²³ 2021. évi CXL. törvény 58. § (1).

²⁴ Honvédelem 2022.

²⁵ 2021. évi CXL. törvény 64. § (2).

Szervezeti felépítését tekintve a Honvéd Vezérkart közvetlen alárendeltségébe tartozó katonai szervezetek, valamint önálló szervezeti egységek (szakterületekért felelő irodák, főnökségek, csoportfőnökségek, referatúrák és központ) alkotják. Az előbbieket hat parancsnokság alárendeltségébe, valamint egyéb szervezetek körébe szervezték.

A *Magyar Honvédség Szárazföldi Parancsnoksága* (Székesfehérvár) a szárazföldi haderőnemét alkotó, alárendeltségébe tartozó szárazföldi katonai szervezeteket vezeti, amelyek az MH Bocskai István 11. Páncélozott Hajdúandár (Debrecen), az MH Klapka György 1. Páncélosdandár (Tata), az MH Kinizsi Pál 30. Páncélozott Gyalogdandár (Hódmezővásárhely), az MH Bornemissza Gergely 2. Felderítőezred (Debrecen), az MH II. Rákóczi Ferenc 14. Műszaki Ezred (Szentés), az MH Sodró László 102. Vegyiarc Ezred (Székesfehérvár), valamint az MH 1. Tűzszerész és Folyamőr Ezred (Budapest).

A *Magyar Honvédség Összhaderőnemi Különleges Műveleti Parancsnoksága* (Szolnok) a különleges felderítés, közvetlen műveletek, katonai segítségnyújtás és nem hagyományos hadviselés tervezéséért, szervezéséért és a végrehajtó különleges műveleti és rohamlövész osztagok irányításáért felelős. Alárendelt szervezete az MH vitéz Bertalan Árpád 1. Különleges Műveleti Dandár (Szolnok).

A *Magyar Honvédség Légierő Parancsnoksága* (Veszprém) fő feladata a légierő képességeinek fenntartása, fejlesztése. Alárendeltségébe tartozik az MH 47. Bázisrepülőtér (Pápa), az MH vitéz Szentgyörgyi Dezső 101. Repülődandár (Kecskemét), az MH Kiss József 86. Helikopter-dandár (Szolnok) és az MH Dánielfy Tibor 205. Légvédelmi Rakétaezred (Győr).

A *Magyar Honvédség Kiberműveleti Parancsnoksága* (Szentendre) meghatározza az MH képességei fejlesztéséhez szükséges stratégia irányokat a kibervédelem és a kiberműveletek területeken, illetve vezeti a kiberműveleteket és az információs műveleteket (civil-katonai együttműködés, azaz CIMIC, illetve pszichológiai hadviselés, azaz PSYOPS) hadműveleti szinten. Közvetlen szolgálati alárendeltségébe az MH Kiber- és Információs Műveleti Központ (Szentendre) tartozik.

A *Magyar Honvédség Tartalékképző és Támogató Parancsnokság* (Budapest) feladatai igen sokrétűek. Ide tartozik többek között a területvédelem, a hadtáp, haditechnika, közlekedés és katonai elhelyezés szakterületeinek központi logisztikai feladatai, az önkéntes tartalékos és helyőrségtámogató rendszer fejlesztése, a hátszágvédelem koncepciójának kialakítása, a honvédelmi felkészítés és nevelés, illetve a társadalmi kapcsolatok elmélyítése. Alárendeltségében az MH Geoinformációs Szolgálat (Budapest), az MH Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság (Budapest), az MH Anyagellátó Raktárbázis (Budapest), az MH Lahner György 2. Ellátóezred (Kaposvár), az MH Böszörményi Géza Csapatgyakorlótér Parancsnokság (Várpalota), az MH 1. Területvédelmi Ezred (Gödöllő), az MH 2. vitéz Vattay Antal Területvédelmi Ezred (Nyíregyháza), az MH 3. Területvédelmi Ezred (Szolnok), az MH 4. Területvédelmi Ezred (Szeged), az MH 5. Területvédelmi Ezred (Kaposvár), az MH 6. Sipos Gyula Területvédelmi Ezred (Székesfehérvár), az MH 7. Területvédelmi Ezred (Győr) és az MH Szentendrei Helyőrségtámogató Parancsnokság (Szentendre) található.

A *Magyar Honvédség Haderőmodernizációs és Transzformációs Parancsnokság* (Szentendre) beazonosítja a Magyar Honvédség transzformációs irányait, meghatározza a hosszú távú katonai képességfejlesztések stratégiai szintű irányelveit, végrehajtja és az MH szintjén irányítja, felügyeli az innovációval, a kutatás-fejlesztéssel és a modernizációval kapcsolatos feladatokat. Irányítása alá az MH Altiszi Akadémia (Szentendre), az MH Ludovika Zászlóalj (Budapest) és az MH Békétámogató Kiképző Központ (Szolnok) tartozik.²⁶

²⁶ Honvédelem 2022.

A HVK közvetlen alárendeltségébe tartozik továbbá az MH Légi Műveleti Vezetési és Irányítási Központ (Veszprém), az MH Nagysándor József 51. Híradó- és Vezetésbiztosító Dandár (Székesfehérvár), az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár (Budapest), az MH Katonai Rendészeti Ezred (Budapest), az MH Rekreációs, Kiképzési és Konferencia Központ (Balatonakaratya), az MH Egészségügyi Központ (Budapest), az MH Katonai Képviselő Hivatala (Brüsszel), az MH Nemzeti Katonai Képviselő (Mons) és az MH Nemzeti Összekötő Képviselő (Norfolk).²⁷

A HVK önálló szervezeti egységei a Gazdálkodási Iroda, az Összekötő Iroda, a Katonai Rendészeti Iroda, a Vezérkari Iroda, a Tervezési és Vezetési Főnökség, a Jogi és Igazgatási Főnökség, a Biztonságtechnikai Főnökség, a Repülésbiztonsági Főnökség, a Belső Ellenőrzési Főnökség, a Társadalmi Kapcsolatok és Életpálya Fejlesztési Főnökség, a Stratégiai Kommunikációs Főnökség, az Ügyvitelszervezési és Nyilvántartó Osztály, a Biztonsági Referatúra, a Személyzeti Csoportfőnökség, a Hadműveleti Csoportfőnökség, a Logisztikai Csoportfőnökség, a Haderőtervezési Csoportfőnökség, az Infokommunikációs és Információvédelmi Csoportfőnökség, a Kiképzési Csoportfőnökség és az Összhaderőnemi Művelettervező és Irányító Központ.²⁸

A 24/2019. (VII. 2.) OGY határozat rendelkezik a Magyar Honvédségnél rendszeresíthető beosztások számáról.²⁹ E határozat szerint a Magyar Honvédség Parancsnoksága, valamint az alárendeltségébe tartozó katonai szervezetek békeidőszaki, rendszeresíthető beosztások száma 37 650 fő, azaz ennyi főben maximalizálták az említett szervezeteknél szolgálók számát. Ebbe nem tartoznak bele a rendelkezési állományban,³⁰ a Honvédelmi Minisztériumnál, és más, a honvédelmi miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozó szervezeteknél szolgálók. 2018-ban a Magyar Honvédségnél szolgálók mintegy 20%-a volt nő, amely arány a legmagasabb a NATO-n belül (az átlag 11,3%).³¹ Az egyenruhát viselők száma a rendszeresíthető beosztások számánál kevesebb, mintegy 22 700 fő.³² Az okok egyrészt a Honvédségnél alkalmazott civil honvédelmi alkalmazottak és munkavállalók, másrészt a feltöltetlen beosztások számában keresendők. A fenti országgyűlési határozat 20 ezer főben maximalizálta a – területvédelmi, speciális önkéntes, műveleti és védelmi – tartalékosok létszámát.³³ Jelenleg ennek a létszámnak mintegy 60%-a áll rendelkezésre.

A fegyveres erő belső struktúrája

A fegyveres erő belső struktúrájának alakulása a haditechnika fejlődésének köszönhető. A különböző földrajzi közeg, az eltérő fegyverzet elkülönítette egymástól a különböző haderőnemeket, fegyvernemeket, szakcsapatokat és csapatnemeket. A rendszer elvei egyetemesen egységesnek számítanak, azonban a világ fegyveres erőit tekintve országonkénti sajátosságokat is megfigyelhetünk. A magyar hadtudományi szakirodalomban elsőként Stromfeld Aurél foglalkozott a fegyveres erő szervezési kérdéseivel 1910-ben megjelent *Hadseregszervezés* című tankönyvében. Ebben a harc megvívásához szervezett kötelékeket csapatoknak nevezte, amelyeket parancsnokságok

²⁷ Honvédelem 2022.

²⁸ Honvédelem 2022.

²⁹ 24/2019. (VII. 2.) OGY határozat.

³⁰ Például a Nemzeti Közszerződési Egyetemre vezényeltek.

³¹ NATO 2018.

³² NATO 2020.

³³ 24/2019. (VII. 2.) OGY határozat.

vezetnek. A csapatok felkészítéséért és kiképzéséért felelősként az intézeteket jelölte meg, míg azok szükségleteit továbbító eszközöket vonatnak nevezte. Hatóság névvel illette azokat az intézményeket, amelyek részben a fegyveres erő vezetésére, részben kiegészítésére szolgáltak.

A szárazföldi haderőnemen belül „hivatás és fegyverzet” alapján fegyvernemeket különített el: a gyalogságot, a lovasságot és a tüzérséget főfegyvernemeknek, a műszakiakat segédfegyvernemnek nevezte. A fegyvernemeket csapatnemekre tagolta, amelyek szervezési alapjának a csapattesteket tartotta. 1940-ben Suhay Imre *Hadviselés és hadvezetés. A katonai, gazdasági és szellemi háború lényege, módszere és eszközei* című munkájában elkülönítette a szárazföldi, a tengeri és a légi haderőket. Eme szétválasztás alapján már három klasszikus haderőnemről beszélhetünk. A struktúra további változása, új haderőnemek létrejötte a hidegháború és a poszt-bipoláris rendszer haditechnikai fejlődésének eredményei, hiszen bizonyos országokban a rakétacsapatok vagy a kozmikus (űr)erők napjainkra önálló haderőnemet alkotnak.

A honvédelemről szóló törvény szerint a Magyar Honvédség szervezeteit úgy kell kialakítani, hogy békeidőszakban, válságkezelési és hadiállapotú működési rendnek megfelelően „együttesen képesek legyenek a Honvédség feladatrendszerének végrehajtására”.³⁴

A *haderőnem* az állam fegyveres erőinek része. A haderőnemeket egymástól eltérő, sajátos, elsősorban csak rájuk jellemző fegyverzet, haditechnikai eszközök, szervezet, vezetési, kiképzési rendszer és módszer jellemzik, ebből fakadóan eltérő módon vívják harcukat is. Alapvető fegyvernemei meghatározott közegben, földrajzi térségben, térben (földön, vízen, levegőben, kozmikus térben) fejtik ki tevékenységüket. A három alapvető haderőnem a szárazföldi erők, a légierő és a haditengerészet, amelyeken felül országonként változó a fegyveres erők haderőnemi struktúrája. Leginkább az országok földrajzi helyzete határozza meg ezt a rendszert, de az egyes államok katonai hagyományai is befolyásolhatják. Magyarországon a szárazföldi csapatok és a légierő alkotnak haderőnemet.³⁵

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) öt állandó tagjának fegyveres erőit áttekintve jól kidomborodnak az országok közötti különbségek. Az Amerikai Egyesült Államokban a szárazföldi erők, a haditengerészet, a légierő, a tengerészgyalogság, az űrerők és a parti őrség. Az Oroszországi Föderáció fegyveres erőit a három haderőnem, a szárazföldi erők, a haditengerészet és a légi-kozmosz erők, valamint a két önálló fegyvernem, a hadászati rakétacsapatok és a légideszant csapatok alkotják. A Kínai Népköztársaság haderőnemei a szárazföldi csapatok, a haditengerészet, a légierő, a rakétacsapatok, valamint a hadászati támogató erők, amelyek a kibertérben, az űrben folyó katonai műveletekért, valamint az elektronikai hadviselésért felelősek. Az Egyesült Királyság haderőnemi szerkezete a klasszikus felosztás szerinti, mivel a szárazföldi haderőnem mellett a haditengerészet és a légierő alkotják. Franciaországban a szárazföldi erők, a haditengerészet, a légi- és űrerők, valamint a csendőrség alkotnak haderőnemeket.

A *fegyvernemek* a haderőnem részei, csak reá jellemző alapfegyverzettel és harceszközökkel felszerelt alegységeket, egységeket és magasabbegységeket foglalnak magukban. Az eltérő felszerelésből fakadóan a fegyvernemek eltérő módon vívják harcukat, különbözik a kiképzésük, a felkészítésük. Az alapvető haderőnemek fegyvernemeit vizsgálva a szárazföldi haderőnem fegyvernemei például a lövészcsoportok, a harcokocsizók, a tüzérek stb. A légierő fegyvernemei a bombázórepülő, vadászbombázó-repülő, a felderítő repülő, a vadásziprepülő, a szállítórepülő

³⁴ 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről 63. § (2).

³⁵ KRAJNC 2019: 348.

és a helikopterek. A hadiflották fegyvernemeit a felszíni hajók, a tengeralattjárók, a haditengerészeti repülők, a parti rakéta-tüzércsapatok, valamint a tengerészgyalogság alkotják.³⁶

A *szakcsapatok* szintén a haderőnemek részei, az adott haderőnem fegyvernemeinek harcát segítik sajátos technikai eszközeikkel és szaktevékenységükkel, valamint biztosítják az ahhoz szükséges feltételeket. A szakcsapatok saját szakalkalmazási (szakharcászati) szabályzataik alapján végzik feladataikat. A szakcsapatokhoz tartoznak a műszaki csapatok, a híradó csapatok, a vasúti és közúti csapatok, valamint a vegyvédelmi csapatok.³⁷

A *csapatnemek* a haderőnemekben belül, az azonos fegyvernemekhez és szakcsapatokhoz tartozó, azokon belül a sajátos rendeltetés, felszerelés és fegyverzet szerint elkülönülő csapatok. Az elkülönülés miatt a csapatnemek kiképzése, így harcászata és szervezeti felépítése is különbözik.³⁸ A szárazföldi haderőnem lövész fegyvernemén belül elkülönítenek gépkocsizó, gépesített és könnyű lövészeket, míg a szakcsapatoknál a műszaki csapatokat útépítő, pontonos, hidász, deszantátkelő, műszaki záró, állásépítő, álcázó, vízellátó stb. csapatokat.³⁹ Sajátos magyar csapatnem volt a huszárság a lovasságon belül. A haderőnemek harcát ma az összhaderőnemiség jellemzi, azaz két vagy több haderőnem együttes tevékenységében zajlanak. A modern haderőnemek harcát az összefegyvernemi jelzővel illetik, azaz a haderőnem fegyvernemei és szakcsapatai együtt, egymást támogatva vívják harcaikat.

A katonai műveletek jellemzői

A katonai művelet a katonai erő politika által meghatározott küldetés alapján történő, cél, hely és idő szerint összehangolt képességalapú alkalmazása.⁴⁰ A katonai műveletek sikere azok hatékonyságától függ, mivel azok „milyenségét, illetve minőségét az azokat végrehajtó, illetve megvalósító katonai erő szervezeti és szervezési, továbbá humán, valamint technikai és technológiai jellemzőin alapuló katonai képességei határozzák meg”.⁴¹ A szervezet gyakorlatilag a fegyveres erő struktúráját jelenti, a szervezési feladatok célja pedig a fenntartás és fejlesztés, a fegyveres küzdelemre való felkészítés, az anyagi-technikai ellátás biztosítása, ami a haderőt működő rendszerré teszi.⁴² A katonai műveletek két legfontosabb eleme a humán erő és a fegyverzet, amelyek egymástól nem elválaszthatók. A közülük levő helyes viszony kialakításában a kiképzésnek van döntő szerepe, kulcsfigurája pedig az irányító csapatparancsnok személye.⁴³

A *fegyveres küzdelem* a háború sajátos ismérve, lényegének megnyilvánulása. Háborúban a szemben álló felek közötti küzdelem fő formája; az egyes társadalmi csoportoknak, államoknak, szövetségeknek meghatározott politikai célok megvalósításáért folytatott erőszakos tevékenysége, amelyet az erre a célra létrehozott és kialakított katonai szervezetekkel, eszközökkel és meghatározott tervek szerint vívnak. A fegyveres küzdelem menetétől, kimenetelétől döntő mértékben függ a háború általános politikai céljainak elérése. A politikum mindvégig befolyásolja

³⁶ KRAJNC 2019: 257.

³⁷ KRAJNC 2019: 994.

³⁸ KRAJNC 2019: 128.

³⁹ KRAJNC 2019: 994.

⁴⁰ SZENDY 2013: 21.

⁴¹ SZENDY 2013: 22.

⁴² SZENDY 2013: 22–23.

⁴³ SZENDY 2013: 23.

a fegyveres küzdelmet, mivel a politikai célok határozzák meg annak jellegét, feladatait, megvívásának módját, méreteit, valamint intenzitását.⁴⁴

Mint minden emberi tevékenységnek, így a fegyveres küzdelemnek is vannak törvényszerűségei, amelyek vizsgálata a hadtudomány feladata. Ebben nagy szerepe van a hadtörténelmi és hadművészet-történeti kutatásoknak, amelyek eredményei a múlt háborúinak vizsgálatával a jelen fegyveres küzdelmeinek megértéséhez, valamint a jövő háborúinak sikeres megvívásához járulnak hozzá. A korszerű fegyveres küzdelmet

„határozottság a küzdelem céljainak elérésében; a küzdelem nagy földrajzi kiterjedése; a nagypon-
tosságú és nagy pusztító képességű fegyverek – nukleáris eszközökkel vívott fegyveres küzdelem
esetén az atomfegyverek – széles körű alkalmazása; az élőerő és nagyszámú harceszköz, valamint
technikai eszköz részvétele; az egyidejű és nagy mélységű pusztítás lehetősége; a helyzet hirtelen,
sűrűn ismétlődő és gyökeres változásai; az egyik harctevékenységi fajtáról a másikra való gya-
kori áttérések; a gyors lefolyás és a magas fokú manőverezés; a nagy anyagkészlet-felhasználás
és a nagy pontosságú csapások körzetében jelentős veszteségek”

jellemzik.⁴⁵ A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének harceszabályzata IV. részében a szárazföldi haderőnem fegyvernemi és szakcsapatainak feladatrendszer szerinti harcoló, harc-
támogató, harctámogató kiszolgáló és különleges erőkre osztályozza.⁴⁶

A *harcoló erők* feladata a harc, azaz a szemben álló erők szervezett összecsapásának meg-
vívása. A harc célja az ellenség megsemmisítése, semlegesítése, továbbá fontos körzetek, kör-
letek, terepszakaszok, objektumok megtartása vagy birtokbavétele. A szárazföldi haderőnem
harcoló erői a lövész- és a harcokocsizó csapatok. A *harctámogató erők* a harcoló erők érdekében
vívják szakharcukat, a harcoló erőknél nem meglévő katonai képességekkel támogatva azokat.
A szárazföldi haderőnem harctámogató erői: a tüzér, a felderítő, a műszaki, az atom-, a bioló-
giai és a vegyi fegyverek elleni (ABV-) védelmi, a híradó és vezetés biztosító és a civil-katonai
együttműködési/lélektani művelési (CIMIC/PSYOPS) erők. A *harctámogató kiszolgáló erők*
a mindenoldalú támogatást és biztosítást megvalósító csapatok, amelyek a harcoló és a harctá-
mogató erők érdekében végzik szakmai tevékenységüket, vívják szakharcukat az előbbieknél
kijelölt célok elérése érdekében. A szárazföldi haderőnem harctámogató kiszolgáló erői a logisz-
tikai és egészségügyi erők. A *különleges erők* sajátos, irreguláris harcot folytató, speciálisan
szervezett, kiképzett és felszerelt erők. A legfelsőbb szintű politikai és katonai vezetés eszközei.
Alkalmazásukra katonai, diplomáciai, gazdasági, lélektani hatások elérése érdekében kerül sor.

Magasabbegységek, egységek, alegységek

A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzata⁴⁷ szerint a Magyar Honvédség feladatai teljesíté-
sében a csapatokra meghatározó szerep jut az irányító-vezető és igazgatási szervek, hivatalok,
intézetek és intézmények mellett.⁴⁸ A csapatok olyan katonai szervezetek, amelyeket harcfelelatok
végrehajtására, annak támogatására, kiszolgálására, biztosítására, a felkészítés végrehajtására

⁴⁴ KRAJNC 2019: 257.

⁴⁵ SZENDY 2013: 24–25.

⁴⁶ Ált/59 2013: IV. rész

⁴⁷ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet.

⁴⁸ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet Melléklet I. fejezet 1.1.

rendeltek.⁴⁹ A szabályzat a csapatokat egységekre, önálló alegységekre, valamint alegységekre osztja nagyságrend szerint. Fontos megjegyezni, hogy a csapatok magasabbegységet is képezhetnek, vagy a már meglévő magasabbegységbe betagozódhatnak.⁵⁰

A szabályzat azt is rögzíti, hogy a Magyar Honvédség középszintű vezető szervei magasabbegység-parancsnokságnak minősülnek.⁵¹ Az egységek – hierarchikus sorrendben, amely tükrözi a létszámviszonyokat is – a dandár, az ezred és az önálló zászlóalj, az önálló alegység az önálló század, míg az alegységek közé a kötelékben lévő zászlóalj (osztály), a század (üteg), a szakasz, a raj, a kezelőszemélyzet tartoznak.⁵²

1. táblázat: A Magyar Honvédség csapatai

A CSAPATOK NAGYSÁGRENDJÉN	
MAGASABBEGYSÉG	MH középszintű vezető szervei
EGYSÉG	dandár
	ezred
	önálló zászlóalj
ÖNÁLLÓ ALEGYSÉG	önálló század
ALEGYSÉG	kötelékben lévő zászlóalj (osztály)
	század (üteg)
	szakasz
	raj
	kezelőszemélyzet

Forrás: a 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet mellékletének I. fejezet 3.1. pontja alapján készítette a szerző

Irodalomjegyzék

- Ált/59 (2013): *A Magyar Honvédség szárazföldi haderőnemének harcsszabályzata. IV. rész. Szakasz, raj, kezelőszemélyzet, honvéd.* Budapest: Magyar Honvédség.
- BERKÓ István (1943): A tisztí rendfokozatok eredete. *Magyar Katonai Szemle*, 13(4), 544–550.
- Honvéd Vezérkar. *Honvédelem.hu*, 2022. december 21. Online: <https://honvedelem.hu/alakulat/honved-vezekar.html>
- KÁNYA Andrea (2009): A gallér és az ötágú csillag. *Honvédelem.hu*, 2009. május 6. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/honvedelmi-miniszter/a-galler-es-az-otagu-csillag.html>
- KRAJNC Zoltán főszerk. (2019): *Hadtudományi lexikon. Új kötet.* Budapest: Dialóg Campus.
- Magyar Hadtudományi Társaság (2007): Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciájának állásfoglalása. *Hadtudomány*, 17(1), 1. Online: www.mhtt.eu/hadtudomany/2007/1/2007_1_3.html
- MÉSZÁROS Gábor (2016): Új személyi felszerelések. *Katonai Logisztika*, 24(Különszám), 374–391.
- NAGY Miklós Mihály (2014): *Magyarország hadtörténeti földrajza (A magyar hadtörténelem földrajzi alapjai).* PhD-értekezés. Pécs: PTE TTK FDI.

⁴⁹ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet Melléklet I. fejezet 1.2.

⁵⁰ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet Melléklet I. fejezet 2.1.

⁵¹ 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet Melléklet I. fejezet 2.2.

⁵² 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet Melléklet I. fejezet 3.1.

- NATO (2018): *Summary of the National Reports of NATO Member and Partner Nations to the NATO Committee on Gender Perspectives*. Online: www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/7/pdf/200713-2018-Summary-NR-to-NCGP.pdf
- NATO (2020): *Defence Expenditure of NATO Countries (2013–2020)*. 2020. október 21. Online: www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/10/pdf/pr-2020-104-en.pdf
- SZENDY István (2013): *Hadmélet és katonai műveletek: Első kötet. A katonai műveletek elmélete és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.

Jogi források

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról
2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
- 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról
- 10/2022. (IV. 28.) HM rendelet a Magyar Honvédség Öltözködési Szabályzatának kiadásáról
- 24/2019. (VII. 2.) OGY határozat a Magyar Honvédségnél rendszeresíthető beosztások számáról

III. fejezet

Forgács Balázs: A háború tipológiája és a hadikultúrák

A háborúk különböző jellegének vizsgálata mindig is foglalkoztatta a hadtudósokat. A hadtörténelem kutatásai alapján a múlt háborúiból levont következtetések folyamatosan gyarapították a hadtudományt, amelynek legfontosabb célja mindig a következő háború sikeres megvívása elméleti és gyakorlati feltételeinek megteremtése volt. Ezek az eredmények meghatározták a következő háborúk megvívásának módját, napjainkban pedig az államok stratégiai dokumentumaiban (például nemzeti katonai stratégia, összhaderőnemi doktrína) kapnak helyet. A következőkben néhány katonai gondolkodó megállapításait tekintjük át a háborúk különböző típusait illetően. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy „az elmélet szemlélet, ne pedig tan legyen [...] Az elméletnek kell tehát a leendő hadvezér szellemét nevelnie, sőt irányítania az önképzésben, de nem szükséges elkísérnie a csatamezőre – ahhoz a bölcs nevelőhöz hasonlatosan, aki az ifjú szellemi fejlődését terelgeti és egyengeti anélkül, hogy egész életén át istápolná”.¹

A háború fogalma

Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz katonai teoretikus *A háborúról* című műve az egyetemes hadtudomány egyik legnagyobb hatású alkotása. A szerző a művet – felesége visszaemlékezése szerint – már 1810-ben elkezdte írni, majd a napóleoni háborúk befejezése után, 1816-ban folytatta. A mű 1827-ben megfogalmazott Értesítéséből tudjuk, hogy Clausewitz elkezdte a nyolc nagy egységre (könyvre)² tagolt műve átdolgozását, erről a folyamatról azonban keveset tud a hadtudomány. Az Értesítés mellett talált „jóval újabb keltezésű fogalmazványban”³ arról szólt Clausewitz, hogy „egyedül az első könyv első fejezetét tekintem befejezettnek; ez, ha mást nem is, legalább az irányt megmutatja, amelyet mindenütt követni akartam”.⁴ A mű befejezetlenségében is monumentális kísérlet a 19. század első fele hadművészetének összefoglalására, amely a maga nemében Jomini *A hadművészet kézikönyve* című művével az egyik első ilyen kísérlet volt a modern korban.

A mű első könyvének – amely a háború természetének kérdéskörét járja körül – első fejezetében a háború fogalmát Clausewitz a következőképpen határozta meg: „A háború tehát az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük.”⁵ A háború során alkalmazott erőszak formái igen változatosak lehetnek, a fegyveres erő alkalmazása mellett egy sor nem katonai eszköz is rendelkezésére áll a háborút elindító, az ott elérendő

¹ CLAUSEWITZ 2013: 120.

² 1. könyv: A háború természetéről; 2. könyv: A háború elméletéről; 3. könyv: A hadászatról általában; 4. könyv: Az ütközet; 5. könyv: A haderő; 6. könyv: A védelem; Vázlatok a 7. könyvhöz: A támadás; 8. könyv: A haditerv.

³ CLAUSEWITZ 2013: 33.

⁴ CLAUSEWITZ 2013: 33.

⁵ CLAUSEWITZ 2013: 39.

célokat megfogalmazó politika számára. A politikai célt Clausewitz a háború eredeti indítékaként írta le, amely meghatározza a háborús cselekmény célját és az erőfeszítések nagyságát. A háború maga is mindig egy politikai helyzetből indul és mindig egy politikai motívum hozza létre, „tehát politikai cselekvés!”⁶

A porosz katonai teoretikus a háborút csupán a politika más eszközökkel való folytatásaként, valóságos politikai eszközként írta le. A politikai szándékot tekintette célnak, míg a háborút e célt nem nélkülözhető eszköznek. Hangsúlyozta, hogy a politikának is alkalmazkodnia kell eszközéhez, így kerülhető el az, hogy lehetetlent kér. A politikai jelleg miatt különbözők a háborúk is, de eme jelenség hátterében a nép életét befolyásoló tényezők mértékét, valamint a háborút megelőző feszültség nagyságát látta Clausewitz. Összegzésként így fogalmazott:

„*Először is: a háborút semmilyen körülmények között sem foghatjuk fel önálló dologként, hanem politikai eszközként kell tekintenünk rá. Csak ezzel az elképzelési móddal lehetséges az, hogy ne kerüljünk ellentétbe az egész hadtörténettel. Ez nyitja fel előttünk az értelmes belátás könyvét. Másodszor: ugyanezen szemlélet megmutatja nekünk, hogy az indítékok és a körülmények alapján milyen különbözőek lehetnek a háborúk.*”⁷

A politika és a háború kapcsolatáról írottak alapján fontos megjegyezni, hogy Clausewitz szerint a politika – bár megtehetné – nem avatkozik bele a fegyveres küzdelem végrehajtó szintjén zajló eseményekbe, vagyis a katonai-szakmai szempontok nem oldódnak fel a politikai szándékban. A *háborúról* című mű befejezetlen, Clausewitz egészen haláláig annak átdolgozásán munkálkodott. Az átdolgozás fő szempontjait az Értesítésben rögzítette:

„Az első hat, már letisztázott könyvre úgy tekintek, mint meglehetősen formátlan tömegre, amely egyszer még mindenképpen átdolgozásra szorul. Ezen átdolgozás során a háború kettős jellegét mindenhol szigorúan szem előtt tartom majd, és ezáltal minden gondolat pontosabb értelmet, meghatározott irányt, szabatosabb használatot kap. [...] A háborúnak e ténylegesen fennálló különbségén kívül azt a gyakorlat szempontjából ugyancsak szükséges szempontot is rögzítenünk kell, hogy a *háború nem más, mint az állampolitika más eszközökkel való folytatása*. Ha mindenütt fenntartjuk, ez a szempont egységessé teszi a szemléletet, és minden könnyebben kibogozhatóvá válik. Bár ezt a szempontot főként a nyolcadik könyvben tárgyaljuk majd, de már az első könyvben ki kell fejtenünk, és figyelembe kell vennünk az első hat könyv átdolgozásánál. E tervezett átdolgozással sok sallang el fog tűnni az első hat könyvből, egyes hézagok és hasadások összehúzódnak, egyes általános dolgok pedig határozott formát ölthetnek.”⁸

Az átdolgozás után tehát a háborús erőszak kettős jellege, valamint a politika meghatározó szerepe kiemelt figyelmet kapott volna a szövegben. Fontos megjegyezni, hogy ez utóbbi szempont rámutat arra, hogy a háború a társadalmi élet egyik jelensége, azt vizsgálni csak ebben a keretben érdemes.⁹ Eberhard Kessel német kutató szerint ez a jelenség kapcsolatban áll a háború kettős jellegével, mivel a politika mérsékelheti a háború célkitűzéseit, ezért a megsemmisítő hadászatot felválthatja kifárasztás.¹⁰ Fontosnak tartotta kiemelni, hogy az egymástól markánsan elkülönülő célú háborúkban érvényre jutó háborús akarat különbözősége a hadviselés alkalmazásában

⁶ CLAUSEWITZ 2013: 53.

⁷ CLAUSEWITZ 2013: 55. – Clausewitz kiemelése.

⁸ CLAUSEWITZ 2013: 31. – Clausewitz kiemelése.

⁹ CLAUSEWITZ 2013: 669.

¹⁰ KESSEL 1987: 164.

és intenzitásában is megjelenik. Kessel azt is elismerte, hogy az adott kor szelleme, kultúrája hatással van annak hadviselésére is: példaként a francia forradalmi háborúk időszakát idézi, ahol a megváltozott politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyok döntő átalakulást hoztak a hadügyben is. A közös elem, amely összeköti a két eltérő stratégiai célú hadviselést, az erőszak, hiszen alkalmazásának mikéntje határozza meg a háború jellegét.¹¹

Ez a politikai cél jelenik meg Clausewitz művének korábban már említett Értésítésében, amely szerint:

„a háború kettős jellege egyrészt abból a célból származik, hogy *az ellenfelet legyőzzük* – tehát hogy politikailag megsemmisítsük, vagy pusztán védekezésre képtelenné tegyük, és a nekünk tetsző béke megkötésére kényszerítsük –, másfelől pedig mindössze abból, hogy *birodalmának határain egyes területeket elfoglaljunk* – tehát hogy ezeket a területeket megtartsuk, vagy békekötésnél hasznos ütőkártyaként játsszuk ki.”¹²

A háború kettős jellegéből – megsemmisítésre, illetve kifárasztásra törekvés – kiindulva elmondható, hogy a mindkettőben érvényre jutó háborús akaratnak egészen különböző irányai jönnek létre, amelyek a hadviselés alkalmazásában és intenzitásában jelennek meg.¹³ A két eltérő jelleg közötti átmenetről Clausewitz is ír.¹⁴ Szerinte a közös elem mindkettőnél az erőszak, amely Kessel szerint egyesíti a két típust, „ezért válthat át tulajdonképpen a háború egyik fajtából a másikba”.¹⁵ És hogy miért éppen Clausewitz? A porosz katonai teoretikus életművének egyik legnagyobb kutatója, Peter Paret (1924–2020) szerint: „Clausewitz munkásságának talán legfontosabb tanulsága, hogy a háborút más szellemben is lehet elemezni. Alapot teremtett, amire lehet építkezni. Ám a modern világ számára az egyik legfontosabb kérdés továbbra is a szervezett tömeges erőszak tárgyilagos értelmezése marad.”¹⁶

Háborús elméletek az ókortól a 19. századig

Az egyik legelső hadtudományi szakmunkának *Sunzi* (más írásmóddal Szun-ce, kb. Kr. e. 544–496) *A hadviselés törvényei* című munkája. A mű átfogó képet ad a háború világáról, de kitekint annak diplomáciai és gazdasági vetületeire is. Szerzője a hagyomány szerint gyakorló hadvezérként szerzett tapasztalatai alapján írta meg könyvét.¹⁷ Sunzi szerint: „A háború az ország legfontosabb ügye, az élet és a halál alapja, a túlélés, illetve a pusztulás útja, melynek tanulmányozása el nem hanyagolható.”¹⁸ *A támadás megtervezése* című részben a mű szerzője a háborúban alkalmazható erőszak, azaz a háborúk kétféleségére mutat rá. Szerinte a győzelmet a fegyverek ereje mellett más, nem katonai eszközökkel is ki lehet vívni. Véleménye szerint a hadvezérnek és az azt utasító uralkodónak ez utóbbiak alkalmazása mellett kell dönteni, ugyanis „aki száz csatában száz győzelmet arat, még nem a jók legjobbika. A jók legjobbika küzdelem nélkül

¹¹ KESSEL 1987: 164–165.

¹² CLAUSEWITZ 2013: 31. – Clausewitz kiemelése.

¹³ KESSELL 1987: 157.

¹⁴ CLAUSEWITZ 2013: 31.

¹⁵ KESSELL 1987: 169.

¹⁶ PARET 2005: 270.

¹⁷ TOKAJI 2018: 25.

¹⁸ SUNZI 2018: 29.

hódoltatja meg az ellenséges sereget.”¹⁹ A háborús győzelemnek Sunzi szerint tehát akkor van valódi értéke, ha az ellenséges fegyveres erőt harc nélkül győzik le, az ellenséges városokat ostrom nélkül veszik be, és sikerül megakadályozni a háború elhúzódását, mindezt a saját fegyveres erő mind nagyobb épségben tartása mellett.²⁰

Vegetius (Kr. u. 5. század) *A hadtudomány foglalata* című műve az ókori hadművészet és hadtudomány egyik legfontosabb hadtörténeti jellegű forrása,²¹ amely komoly hatást gyakorolt a középkor és a kora újkor katonai gondolkodására.²² Vegetius négy könyvre tagolt művében főleg a szárazföldön vívott háborúkkal foglalkozik (az I. könyv a hadkiegészítéssel és kiképzéssel, a II. a hadseregszervezet és szolgálati ágak kérdéseivel, a III. a harcászattal), azonban a IV. könyv, miután tárgyalja az ostromművészetet, a haditengerészettel és tengeri háborúval kapcsolatos korabeli ismereteket foglalta össze.²³ Vagyis a késő római szerző a hadtudományt, a háborúkkal kapcsolatos ismereteket földrajzi közeg, azaz haderőnem szerinti bontásban tárgyalta.

Raimondo Montecuccoli (1609–1680), a 17. század egyik legnagyobb hadvezére és katonai teoretikusa az élete során szerzett katonai tapasztalataiból és elméleti ismeretekből alkotott egy, a háborúk világát bemutató racionális rendszert.²⁴ Szerinte „a háború olyan cselekvés, melynek során a hadseregek minden módon igyekeznek kölcsönösen kárt okozni egymásnak. Minden háború célja a győzelem.”²⁵ Művében a háborúkat, aszerint hogy azokat hol, milyen módon és kik vívják, tengeri vagy szárazföldi, támadó vagy védekező, illetve külső ellenséggel szemben vívott fegyveres konfliktusokra osztotta. A 19. század katonai gondolkodását a francia forradalmi és a napóleoni háborúk hadművészetben jelentkező gyökeres változásai határozták meg. Ezek a változások a hadművészet minden szintjén (hadászat, hadműveleti művészet, harcászat) alapvetően alakították át a korábbi elméleteket.²⁶

A Habsburg-család legtehetségesebb katonája, *Károly főherceg* (1771–1847) véleménye szerint „a háború a legnagyobb csapás, amely egy államot vagy nemzetet érhet. Az államfőnek s a vezénylő tábornoknak arra kell törekednie, hogy *minden* rendelkezésre álló *erőt azonnal*, a háború kitörésekor mozgósítsanak s felhasználjanak arra, hogy a háború a lehető legrövidebb ideig tartson, s hogy mielőbb kedvezően dőljön el”.²⁷ Az osztrák hadvezér szerint kétféle, támadó (offenzív) és védelmi (defenzív) háború van. A mennyiségi és minőségi erőviszonyok, valamint a terep jellege határozzák meg, hogy a hadvezér milyen háborút vívhat meg, illetve milyen háborúra kényszerítik rá. A támadó háború előnye, hogy gyorsan elvezethet a célhoz, ezért azt teljes erővel kell indítani, és az ellenséget minél hamarabb döntő csatára kell kényszeríteni.²⁸ A védelmi háború alapelveit a szerző a támadó háború alapelveiből vezette le. A védelem fő céljának az időnyerést, az ország területének megvédését és biztosítását jelölte meg. Úgy gondolta, hogy ezt a háborút a terep adta lehetőségek maximális kihasználásával kell megvívni.²⁹

¹⁹ SUNZI 2018: 35.

²⁰ SUNZI 2018: 34–37.

²¹ VÁRADY 1961: 276.

²² HAHN 1963: 751.

²³ VEGETIUS 1963: 856–865.

²⁴ CZIGÁNY 2019: 25.

²⁵ MONTECUCCOLI 2019: 41.

²⁶ CSIKÁNY 2001: 51–55.

²⁷ Károly, osztrák főherceg 1974: 486. – Károly főherceg kiemelése.

²⁸ Károly, osztrák főherceg 1974: 490–491.

²⁹ Károly, osztrák főherceg 1974: 491–493.

Károly főherceg szerint egy ország védelmi háborút csak kényszerből folytathat, illetve abban az esetben, ha a politikai viszonyokban bekövetkező alapvető változások vagy egy kivívott döntő siker okán „a védelmi háború támadó háborúba mehet át”.³⁰

Antione Henri Jomini (1779–1869) a 19. század egyik legjelentősebb katonai teoretikusa volt Clausewitz mellett. *A hadművészet kézikönyve* című fő műve e korszak háborúinak szintézisaként született meg. Jomini a művében világosan elkülönítette a hadművészetet mint a háborút meghatározó összes kombinációkkal és a végrehajtott hadműveletekkel foglalkozó tudományt alkotó területet: „A hadművészetet rendesen öt tisztán katonai részre osztják: a stratégia, a magasabb taktika, a logisztika, a hadmérnökség és a kis taktika. Van azonban ennek a tudománynak egy lényeges része, amelyet igen helytelenül mindeddig kihagytak a felsorolásból, ez pedig a katonapolitika.”³¹ A katonapolitika tartalmazza mindazon megfontolásokat, amelyek alapján az államférfiak dönthetnek a háború megindításáról, valamint a hadműveletekről is, vagyis ez a terület határozza meg azt, hogy mikor lép hadba egy állam. A háborúk különböző fajtáit Jomini tíz cikkelyben különítette el, egyrészt a kitűzött célok megvalósításához szükséges hadműveletek természete, másrészt a kívánt hatás eléréséhez szükséges erőfeszítések nagysága, harmadrészt pedig a tervezett vállalkozások méretei alapján, amelyek mögött a katonapolitikai megfontolások fontos szerepet játszanak. A háborúk különböző fajtái lehetnek szerinte:

- a jogok érvényesítéséért indított háború;
- politikai szempontból védő, katonai szempontból támadó háborúk;
- az érdekháborúk;
- szövetségesekkel és szövetségesek nélkül megvívott háborúk;
- az intervenciós háborúk;
- a hódításvágytól sarkallt vagy más okból végrehajtott invázió;
- az ideológiai háborúk;
- a nemzeti háborúk;
- polgárháborúk és vallási háborúk;
- a kettős háború.³²

A svájci származású katonai teoretikus szerint „a háborúknak ezek a különböző fajtái némileg kihatnak a kitűzött célok megvalósításához szükséges hadműveletek természetére, a kívánt hatás eléréséhez szükséges erőfeszítések nagyságára és magára a tervezett vállalkozás méreteire is”.³³ Érdekesség, hogy Jomini a nemzeti háborúkat tartotta „a legfélelmetesebbnek”, ugyanis ezek „egy egész nép, vagy legalábbis a nép többsége ellen irányulnak, amelyet a függetlenség nemes tüze lelkesít”.³⁴

Elméletek a hidegháborúról

1989-ben megjelent *Konfliktusok, háborúk* című könyvében Ágh Attila (1941–) a hidegháborús időszakban kialakult modern kisháborúk típusait rendszerezte. Elméletének kiindulópontja volt, hogy 1945 után a háború elmélete kettévált. A potenciális nagyháború kérdései

³⁰ Károly, osztrák főherceg 1974: 489.

³¹ JOMINI 1974: 569.

³² JOMINI 1974: 569–595.

³³ JOMINI 1974: 569.

³⁴ JOMINI 1974: 586–587.

mellett a kisháborúk kérdésköre került a kutatások homlokterébe. Mivel egy termonukleáris háború a szemben álló felek teljes pusztulásával járt volna, ezért Ágh figyelme a korszakban jelentkező kisháborúk felé fordult. Úgy vélte, hogy 1945 után radikális változások történtek a háborúk jellegében, a magas intenzitású hagyományos háborúról a hangsúly a harmadik világban áttevődött az alacsony intenzitású konfliktusokra. A hidegháborúban szerinte a háborúk számos új formája jött létre, amelyek nem kezelhetők a nyugat-európai játékelméleti modellel, sajátos helyi kulturális és történelmi közegbe illeszkednek, gyakran Nyugat-ellenesek, az egész lakosságot érintik és a társadalmi élet minden szférájában zajlanak, valamint elhúzódó jellegűek.³⁵

Ágh a modern kisháborúk négy típusát azonosította, amelyeket az új konvencionális háború, a nem konvencionális háború, a destabilizációs háború és az anómiás konfliktus elnevezésekkel illetett. Az új konvencionális háborúk kialakulásának legfőbb okaként a második világháború után létrejött új regionális középhatalmak hatalmi törekvéseit azonosította. Ezek tulajdonságait a következőkkel írta le. Határozott kezdet és vég (hadüzenet és békeszerződés), reguláris csapatok vívják, a háború menetét a haditechnika döntő módon befolyásolja, a felek katonai stratégiát követnek, azaz a politika mindvégig irányítása alatt tartja az eseményeket, a frontvonal és a hátszág jól elkülöníthető. Példaként az arab–izraeli (1948–1949, 1956, 1967, 1967, 1982), az India és Pakisztán között vívott (1947, 1965, 1971) háborúkat, valamint a falklandi háborút (1982) említette. Amennyiben a gyengébb hadviselő fél a konvencionális kihívás miatt nem konvencionális eszközökhöz folyamodik, megkezdődik az átmenet a nem konvencionális háború kategóriájába.³⁶

A fejlődő országok egymás közötti háborúit Ágh Attila *nem konvencionális háborúnak* nevezte. Megtalálhatók bennük a konvencionális háború jegyei is (például többé-kevésbé felszerelt reguláris hadseregek, katonai stratégia érvényesül a konfliktus elején), azonban az elhúzódó jelleg, a mélyben meghúzódó kulturális, nyelvi, törzsi, etnikai, területi, gazdasági, földrajzi ellentétek a háború egy másik kategóriáját jelentik. A háború időbeni elhúzódása miatt Ágh szerint megjelenhetnek külső beavatkozók is, akik jellemzően nem katonai eszközökkel avatkoznak be a konfliktusba. A nem konvencionális háború alaptípusának az Irak és Irán között 1980 és 1988 között vívott háborút tartotta.³⁷

Azokat a gyarmati felszabadító háborúkat, ahol a népi felkelés alacsony intenzitású maradt, a *destabilizációs háború* kategóriájába sorolta. Itt a hangsúly már teljesen áttevődött a konfliktus nem katonai eszközeire és céljaira. Az elhúzódó jelleg itt is dominált, azonban ennél a típusnál a fő cél az ellenség kifárasztása és összeomlásának kierőszakolása volt minden lehetséges eszközzel, amely gyakran nem járt együtt közvetlen katonai vereséggel. E háborúkban a front klasszikus fogalma nem létezett, mivel voltak intenzívebb és kisebb intenzitást mutató helyszínek. A célpontok között a polgáriak domináltak, az események célja pedig az ellenséges ország társadalmának, gazdaságának és politikai rendszerének destabilizálása volt. Ezt igen széles eszköztár bevetésével igyekeztek elérni, amelyben helyet kaptak a gazdasági eszközök, a propaganda, valamint a belső politikai ellenzék támogatása is.³⁸ A destabilizációs háború példái Vietnám Franciaország, majd az Amerikai Egyesült Államok ellen vívott háborúi.

Ágh Attila rendszerének negyedik eleme az *anómiás konfliktus* kategóriája. A jelző eredetileg egy görög szóból, a rendezetlenséget jelentő „anomosz” kifejezésből ered. Ez a típus

³⁵ ÁGH 1989: 161–191.

³⁶ ÁGH 1989: 178–182.

³⁷ ÁGH 1989: 182–186.

³⁸ ÁGH 1989: 186–188.

a helyi háborúk és a nemzetközi konfliktusok legalacsonyabb szintje, lényegében zérópontja, ahol a háborúnak az ösztönös, a rendezetlen és a váratlan politikai erőszakra, fegyveres összecsapásra való leszűkülése figyelhető meg. Ágh ezeket a konfliktusokat tekintette a helyi háborúk kiindulópontjának, alapjának, amelyeknek ha intenzitása csökken, ide térnek vissza, s újra fellángolásuk is innen indul. Az anómiás konfliktusok során reguláris szervezettség egyáltalán nem figyelhető meg, mivel félkatonai és félpolgári szervezetek küzdenek egymással. E konfliktusokra ezért az idegengyűlölet és a vallási fanatizmus a jellemző. Az anómiás konfliktusok során a szeparatista mozgalmak gyakran fordulnak a terrorizmus eszközéhez, és sokszor ezek elemi, atomizált erőszakkitörése háborúvá eszkalálódhat.³⁹ A szerző az 1990-es évekre tekintve azt prognosztizálta, hogy minél elemibb szinten és nagyobb szélességben jelenteznek a helyi háborúk és konfliktusok, annál nagyobb jelentőségük lesz a kulturális tényezőknek. Véleménye szerint a regionális biztonság kulcsa a fegyverkezés, ezért úgy látta, hogy a nemzetközi fegyverkereskedelmet kellene szabályozni. Végül a globális válaszokat igénylő globalizációra hívta fel a figyelmet.⁴⁰ Bár Ágh Attila a hidegháború háborúit és konfliktusait rendszerezte, véleményünk szerint elmélete a posztbipoláris rendszer fegyveres konfliktusainak vizsgálatánál is jól használható.

A hadviselés generációinak elmélete 1989-ben született meg William S. Lind, Keith Nigh-tengale, John F. Schmitt, Joseph W. Sutton, valamint Gary I. Wilson *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*⁴¹ című tanulmánya nyomán. Megállapításuk szerint az 1648-tól íródó modern hadviselés eddigi történetét három generációra lehet felosztani, de korukban egy újabb generáció kialakulását vizionálták. Szerintük a generációk közötti váltásokat a politikai és társadalmi fejlődés, a haditechnikai, hadtudományi és technológiai változások generálják. Hazánkban Kiss Álmós Péter és Somkuti Bálint doktori értekezéseit tekintjük a téma mérvadó forrásainak.⁴² Az első generáció a 17. század közepétől a 19. század derekáig tartott, és a vonalban, oszlopban és négyszögekben harcoló tömegek korszaka volt. Az állam és a társadalmak fejlődése fegyelmezett és kiképzett állandó fegyveres erőket hozott létre, amelyek felszerelése és fenntartása komoly anyagi terhet rótt az országokra, ezért azok háborúban való megóvása különösen fontos volt. Az elmélet szerint ennek a korszaknak a csatáit így csak korlátozott célok elérése érdekében vívták meg. Az első generáció időszakában egy rendezettségre alapozott katonai kultúra jött létre, amikor a civilek és a katonák közötti különbségek nyilvánvalók voltak (például az egyenruha).⁴³ A krími (1853–1856), a német (1866; 1870–1871) és olasz (1859–1860; 1866; 1870) egységért vívott háborúk, valamint az amerikai polgárháború (1861–1865) már egy újabb, másodiknak nevezett generációhoz tartoztak az elmélet szerint. Ebben a korszakban a tömegtermelés miatt a tűzerő növekedése, a vasútnak és a távírónak hála pedig a csapatok felgyorsult mozgása volt megfigyelhető. A csúcspontot az első világháború anyagcsatái jelentették, amelyekben az emberi tényező jelentette az anyagot.⁴⁴ A két világháború közötti időszakban megfigyelhető haditechnikai és hadelméleti fejlődés egy újabb, harmadik generációt hozott a hadviselésben. E fejlődésnek köszönhetően megfelelő összefegyvernemi és összhaderőnemi koncentrációkkal már áttörhető volt a korábban leküzdhetetlennek tartott védelem. Az ellenséges védelem mélységébe való behatolással már a morál, az utánpótlás, a kommunikáció és a harcvezetés megtörése is lehetővé

³⁹ ÁGH 1989: 188–190.

⁴⁰ ÁGH 1989: 192–193.

⁴¹ LIND et al. 1989: 22–26.

⁴² KISS 2012; SOMKUTI 2012.

⁴³ KISS 2012: 18–19.

⁴⁴ KISS 2012: 19.

vált. A harcok során a feladatorientált vezetés fontossága domborodott ki.⁴⁵ Az első három generációról megjegyezhetjük, hogy a kronológiai választóvonalak ellenére átfedések vannak köztük, azaz átmeneti időszakokban a generációk egymás mellett is léteztek. Mindhárom esetben jellemző, hogy az állam szuverenitása korlátlan, vagyis a hadviselés állami monopólium, ezért a nem állami szereplők jelenléte korlátozott. Az elmélet teoretikusai szerint a clausewitzi hármasság, vagyis a nép, a hadvezér és a hadsereg, valamint a kormányzat egységesen van jelen a generációk háborúiban. A szemben álló felek általánosan elfogadott szabályok (ti. nemzetközi jog és hadijog) szerint, általánosan elfogadott eszközökkel és eljárásokkal harcolnak. A harcok célja a győzelem kivívása, amely az ellenség akaratának megtörésével érhető el.⁴⁶

A *negyedik generáció* azonban gyökeres változásokat okozott a hadviselésben. Ez a generáció a szakírok szerint egy évtizedeken át tartó evolúciós folyamat eredménye. Itt az állam szuverenitása korlátozott, elvesztette ugyanis hadviselési monopóliumát. Ezzel párhuzamosan a nem állami szereplők egyre jelentősebb tényezőkké válnak. A fentebb emlegetett clausewitzi hármasság megszűnik, ugyanis a nép semleges, ezért a hadviselők célja az ő támogatásának megszerzése. A negyedik generációs hadviselő fél nem rendelkezik az állami lét ismérveivel, ezért nem kötik a nemzetközi jog korlátai sem, sőt igyekszik azokat tudatosan megszegni. E generáció korszakában alig lehet különbséget tenni a hadviselők és a civilek között, valamint a győzelem és a kudarc közti választóvonal sem egyértelmű. A korábbiakkal ellentétben a hadviselők olyan eszközöket (politikai tevékenység, tömegláázító demagógia, utcai politizálás és zavargások, erkölcsi és érzelmi zsarolás, szervezett és szervezetlen bűnözés, terrorizmus, kiváltságok kikényszerítése erőszakkal vagy jogi úton) is alkalmaznak akaratuk rákényszerítése érdekében, amelyek korábban nem szerepeltek a hadviselők eszköztárában.⁴⁷ A hadviselés ötödik generációjának időszakáról (a bio- és nanotechnológia alkalmazása, élettérháborúk korszaka, a természeti erők katonai alkalmazása) a szakértők szerint viszont még korai beszélni.⁴⁸

Elméletek napjaink fegyveres konfliktusairól

A 21. század legelején *Herfried Münkler* (1951–) korának háborúi kapcsán azt hangsúlyozta, hogy ezek a fegyveres konfliktusok a jellemzőket tekintve szinte mindenben eltérnek a 20. század összecsapásaitól.⁴⁹ Tapasztalatai szerint a háború világát érintő változások olyan mértékűek és mélységűek, hogy azokat elméleti kategóriákba sorolni lehetetlen, ezért a német politológus – a 2002-ben németül megjelent könyvének címéül (is) választott kifejezéssel – új háborúknak nevezte ezeket az erőszakos eseményeket. Az új háborúk legfontosabb jellemzőiként a nem állami szereplők részvételét, az ebből fakadó aszimmetriát, valamint az erőszak autonomizációját jelölte meg. Úgy vélte, hogy a nem állami szereplők részvétele, azaz a fegyveres erő privatizációja az alkalmazott egyéni fegyverek olcsósága, elérhetősége és könnyű kezelhetősége miatt vált lehetségessé. Arra a következtetésre jutott, hogy ez az olcsóság egyre növeli a fegyveres konfliktusokban egymással harcolók közötti aszimmetriát, így nem alakulnak ki frontok, sem valódi összecsapások, sem döntő csaták, a háborús erőszak pedig főleg a civileket sújtja. Mindezek miatt a korábban a fegyveres erők kezében levő erőszakos eszközök így autonomizálódtak, azaz

⁴⁵ KISS 2012: 19–20.

⁴⁶ KISS 2012: 20–21.

⁴⁷ KISS 2012: 21–24.

⁴⁸ KISS 2012: 26–27.

⁴⁹ MÜNKLER 2005: 24–25.

olyanok kezébe kerültek, akik felett már nincs állami politikai kontroll.⁵⁰ A háborút korábban jól jellemző kontúrok (kezdeté és vége, azaz hadüzenet és békeszerződés, a nemzetközi jog és hadijog által szabályozott fegyverek és eljárások, valamint egyenruhát viselő harcosok) Münkler szerint a hadviselés állami monopóliumával együtt tűntek el.⁵¹

Az 1990-es évek első felében nagy figyelmet és komoly kritikákat kapott *Samuel P. Huntington* (1927–2008) *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*⁵² című munkája. Napjainkban a migrációs válsághelyzet okán elmélete reneszánszát éli. Az amerikai politikatudós szerint a civilizációk küzdelmei mindig is jelen voltak az emberiség történetében. Az elmúlt évszázad húszas éveiben a Nyugat és a többiek, a hidegháborúban a szabad világ, a kommunista tábor és az el nem kötelezettek feszültek egymásnak. 1990 után Huntington kilenc civilizációt (nyugati, latin-amerikai, afrikai, iszlám, kínai, hindu, ortodox, buddhista és japán) azonosított. Úgy vélte, hogy „ebben az új világban a helyi politika az etnikumok politikája, a világpolitika pedig a civilizációk politikája. A nagyhatalmak versengését a civilizációk küzdelme váltja fel.”⁵³

A civilizációk közötti konfliktusok kétfélék lehetnek. Helyi vagy mikroszinten törésvonal-konfliktusok alakulnak ki a különböző civilizációkat képviselő szomszédos államok között, míg globálisan vagy makroszinten nagyhatalmi konfliktusok jönnek létre.⁵⁴ Az ellentétek kiéleződése az eltérő kultúrák miatt történik, azonban fontos megjegyezni, hogy a nagyhatalmak közötti katonai összecsapások csak ritkán jelentkeznek. „A törésvonal-konfliktusok a különböző civilizációt képviselő csoportok vagy országok közösségi konfliktusai. A törésvonal-háborúk elmergesedett fegyveres konfliktusok.”⁵⁵ Ezek az elhúzódó, az államközi háborúknál gyakran hatszor tovább tartó konfliktusok jellemzően vallási és kulturális jelentőségű területek birtoklásáért zajlanak. Jellemzőjük a nagyfokú erőszakosság, a kiszámíthatatlanság, valamint a vallási és kulturális szembenállás.⁵⁶

1999-ben jelent meg két kínai ezredes, *Qiao Liang* és *Wang Xiangsui* magyarul *Korlátok nélküli hadviselés* című munkája.⁵⁷ A szerzőpáros véleménye szerint már nem a fegyverek alkalmazása teszi a háborút háborúvá, ugyanis az „új megközelítésű fegyverek[et]” fogják hamarosan alkalmazni, amelyek együttesen eltüntetik a háború és béke közötti határokat.⁵⁸ A technológiai fejlődés jelentőségének hangoztatása mellett kifejtették kritikájukat is.⁵⁹ Úgy gondolták, hogy a jövő háborút szupranacionális struktúrákban (állami szint alatti szereplők mellett államok feletti nemzetközi szereplők is jelen lesznek), szupratartományú értelmezési terekben (a katonai és nem katonai területeken egyaránt) és szuprametodikus módszerekkel (az állam rendelkezésére álló valamennyi eszköz használatával) vívják majd meg.⁶⁰ A mű a kínai geopolitikai gondolkodás egyik forrásaként is felfogható, amely nem titkoltan az ókori kínai hadtudományi klasszikusok műveit veszi alapul.

⁵⁰ MÜNKLER 2005: 3.

⁵¹ MÜNKLER 2005: 3–4.

⁵² HUNTINGTON 1998.

⁵³ HUNTINGTON 1998: 24.

⁵⁴ HUNTINGTON 1998: 344.

⁵⁵ HUNTINGTON 1998: 429–430.

⁵⁶ HUNTINGTON 1998: 429–434.

⁵⁷ BARTÓK 2018: 338–346.

⁵⁸ BARTÓK 2018: 343.

⁵⁹ BARTÓK 2018: 342.

⁶⁰ BARTÓK 2018: 344.

A napjainkban zajló katonai műveletek jelzőiként gyakran olvashatjuk az aszimmetrikus és a hibrid kifejezéseket, amelyeknek általánosan elfogadott meghatározásai nincsenek. Fontosságukat jelzi, hogy Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájában külön pont foglalkozik a kérdéssel. A dokumentum kijelenti, hogy az államok közötti konfliktusok jól körülírható kategóriája helyett új, nehezen definiálható konfliktusokkal kell számolni. Ezekben

„egyre nagyobb teret nyer az aszimmetrikus és a hibrid hadviselés, amelyek révén feltörekvő vagy újra megerősödő államok, illetve nem állami szereplők katonai és nem katonai eszközök változatos kombinációját alkalmazva kívánják érvényesíteni érdekeiket, sokszor leplezett módon. Ez a fajta hadviselési módszer elmosza a béke és a háború közötti éles határvonalat, nehezen áttekinthető, a háborús küszöb alatti, »szürkezónás« átmeneti állapotokat alakítva ki. Megfelelő védelmi képesség hiányában ez nemcsak megnehezítheti, de egyenesen lehetetlenné is teheti, hogy a megtámadott fél gyors és határozott választ adjon, vagy felkészüljön a megelőzésre.”⁶¹

A hibrid hadviselés fogalma 2014, Oroszország krími annexiója óta a hadtudomány egyik legfontosabb kutatási területe. Sokan sokféleképpen értelmezik,⁶² sokan – hibásan – Geraszimov-doktrínának nevezik, azonban mindegyik kísérlet közös jellemzője, hogy e hadviselés során a hagyományos és nem hagyományos, katonai és nem katonai (diplomáciai, gazdasági, politikai) eszközök változatos alkalmazásával igyekeznek akarataikat rákényszeríteni a szemben álló felek egymásra.⁶³ Az aszimmetria jelensége egyidős a hadviseléssel. Az egymás ellen harcolók közötti, a saktáblán álló báruk felállításához hasonlító tükörképszerű azonosság a háborúk világában nem jelentkezik, hiszen az egyik félnek mindig erősebb, nagyobb létszámú, jobb és modernebb eszközökkel felszerelt fegyveres ereje van a másikkal/másokkal szemben. A különbség napjainkban a szemben állók nemzetközi jogi státusában, erőforrásaiban, képességeiben és lehetőségben rejlik leginkább.⁶⁴

A hadikultúrák jellemzői

A magyar hadtudományban a hadikultúra fogalmát dr. Kovács Jenő altábornagy vezette be a kilencvenes évek közepén, Magyarország katonai stratégiájával foglalkozó komplex kutatási témája egyik alfejezeteként. Az 1929-ben született katonai szakíró 1948-ban kezdte katonai szolgálatát a Magyar Honvédségben (1951-től Magyar Néphadsereg). 1951 és 1953 között akadémiai tanulmányokat folytatott a Zrínyi Honvéd Akadémián, majd kiváló eredményű végzése után az Akadémián maradt tanárként. 1957-ben már tanszékvezető-helyettesként dolgozott a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) Hadművelési-harcászati Tanszékén. Tudományos munkássága is ebben az időben kezdődött el, főleg a tanszéken folyó oktatással kapcsolatban folytatott kutatásokat és publikálta azokat. 1962 és 1964 között a Szovjetunió Fegyveres Erői Vezérkari Katonai Akadémiáján tanult, hazatérése után a Hadművelési Tanszék tanszékvezető beosztásába került, és a ZMKA parancsnok harcászati és tudományos helyettesének hadművelési segítője, egy évvel később helyettese lett. Ezekben az években szerveződött meg a ZMKA-n a hadművelési

⁶¹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat 46. pont.

⁶² JÓJÁRT 2020.

⁶³ HOLECZ 2018.

⁶⁴ KRAJNC 2019: 52.; KISS 2015: 157–159; vö. DERIGLAZOVA 2014.

tanfolyam is, amely Magyarországon a vezérkari szintű oktatás felélesztését jelentette. A tanfolyam megszervezésében és vezetésében Kovács Jenő nagy szerepet vállalt. A hadtudomány kandidátusa címet 1969-ben szerezte meg az *Ellentmondások a hadművészet elméletében az ütközet értelmezése körül. Az ellentmondások feloldásának lehetséges útjai, különös tekintettel a hadsereg-találkozóütközet megvívásának módjára* című értekezésével és a következő évben a ZMKA parancsnokának első helyettesi beosztásába került. 1973-tól 1977-ig csapatszolgálatot teljesített Kiskunfélegyházán, ahol a 7. gépesített lövészadosztály parancsnoki tisztét látta el. 1977-től 1988-ig, szolgálati nyugállományba vonulásáig magas párt- és állami tisztségeket látott el, 1986-tól a honvédelmi miniszter helyettese volt. Ebben az időszakban hadtudományi kutatómunkája teendőinek megsokasodása miatt háttérbe szorult.

Nyugállományba helyezése után Kovács ismét aktív szereplője lett a magyar hadtudományi kutatásoknak és kutatóműhelyeknek. Az 1990-ben alakult Magyar Hadtudományi Társaság egyik alapító tagja, valamint a társaságon belül működő Hadművészeti Szakosztály elnöke volt. Tudományos kutatásai ekkor már a magyar hadügyet érintő egyik legfontosabb kérdéssel, a rendszerváltást követő időszak magyar katonai stratégiájának kidolgozásával foglalkoztak. A Varsói Szerződésből kilépő és ezáltal katonai stratégiát nélkülöző Magyarországon kiemelten fontos kutatási terület volt ez a téma. Mi sem jelzi ezt jobban, mint hogy az évtized elején Kovács és az általa vezetett Hadművészeti Szakosztály katonai stratégia és doktrína kérdéseit vizsgáló kutatásai bekerültek az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások közé. A kutatás eredményeit Kovács folyamatosan publikálta, illetve 1995-ben, sajnos csak kézirati formában megjelentetve *Magyarország katonai stratégiája (Komplex kutatási téma)*⁶⁵ címmel összegezte. A három kötet egyfajta útkeresést mutat a kutatók körében, akik Magyarországon és ezen belül a magyar katonai stratégia útját és lehetőségeit keresték egy nagyon gyorsan megváltozott nemzetközi rendszer keretein belül. Érezhető az egykori ellenség, a NATO felé való növekvő orientáció, de az egykori Varsói Szerződésből hozott katonai hagyományok is jól tetten érhetők a munkán belül. A három vaskos kötet második kötetében *Katonai stratégia és hadikultúrák* címmel foglalkozik a fentebb említett fogalommal. Életműve azonban csonka maradt, kutatásai 1996-ban bekövetkezett hirtelen halála miatt befejezetlenek.

Kovács a *hadikultúra* fogalmát a kultúra fogalmából vezette le és vezette be a magyar hadtudományi fogalomtárba. Úgy gondolta, hogy miként a különböző kultúrkörhöz tartozó népcsoportok eltérő kultúrájuk okán sokféle különbséget mutatnak az élet szinte minden területén, nincs ez másképpen a háborúk megvívása során sem. A hadviselés függ és mindig is függött az egyes társadalmak kultúrájától. A Kovács által használt kultúrafogalom a következő:

„a kultúra történelmileg kialakult szellemi, anyagi értékek összessége. Meghatározott felfogásoknak, törekvéseknek, megmozdulásoknak sajátos kifejezője. A kultúra legmarkánsabban a célokban és az azok felé való haladás alapirányában jut érvényre. A kultúra értékei mélyen belevésődtek az emberek tudatába, s feltűnik gyakorlati tevékenységük minden mozzanatában.”⁶⁶

⁶⁵ Kovács 1993, 1995, 1996. A kézirat a NKE EKKL HHK Kari Könyvtárában található, raktári jelzetek: I. kötet: 585/1767:1; II. kötet: 585/2060:1; III. kötet: 585/2154:1.

⁶⁶ Kovács 1995: 17.

A hadikultúra tehát „a hadviselést érintő katonai, szellemi és anyagi értékek azon összessége, amely az ellenség erőinek felbomlasztásának, illetve a saját csapatok megőrzésének alapirányát jelöli meg”.⁶⁷

A hadikultúra fogalmát talán még jobban meg lehet érteni, ha beleértjük a háborúval és a hadsereggel kapcsolatos szokások és felfogások összességét,⁶⁸ amelyek közül a legfontosabb és Kovács által leginkább a vizsgálat céljának tekintett terület az alapvető hadviselési módokról vallott nézetek és elképzelések összessége. Az alapvető hadviselési módok azonban nemcsak az adott kultúrkör háborúról alkotott nézeteitől, hanem a stratégiaalkotásnál megjelenő egyéb szempontoktól (gazdaság, társadalom, földrajzi környezet stb.) is függnek. A hadviselés módja tehát nem csak az adott kultúra hadvezetésről alkotott nézeteit tükrözi, gazdaságának, társadalmának ereje stb. is megjelenik abban. Kovács a fenti szempontok vizsgálata után az alábbi három hadikultúrát különböztette meg, úgymint a mozgáscentrikus, az anyagcentrikus és a gerilla-hadviselés hadikultúráját.⁶⁹

Ezeket a hadikultúrákat két csoportba lehet osztályozni a fentebb már, Clausewitz munkásságánál emlegetett erőszak-alkalmazás szempontjából. A megsemmisítést fő stratégiai célként megfogalmazó hadikultúra a mozgáscentrikus, míg az anyagcentrikus és a gerilla-hadviselés hadikultúrája a kifárasztást preferálja – másként fogalmazva az első a direkt, míg utóbbiak az indirekt hadviselés jellemzőit hordozzák magukban. Az adott hadikultúrák, illetve az azt magukénak tudó államok ezeknek a stratégiai céloknak megfelelően alakították ki fegyveres erőiket és fogalmazták meg a háborúra vonatkozó alkalmazási szabályaikat, valamint vívták meg háborúikat. Megjegyzendő, hogy a fent említett hadikultúrák egyike sem jelentkezik vegytisztán az egyes társadalmakban és háborúkban, mégis jól megfigyelhető egyik vagy másik megjelenési formáinak⁷⁰ elsőse a többivel szemben. A hadikultúrák között a legnagyobb különbség az erőszak alkalmazásában, a végrehajtások eszközeiben és módszereiben mutathatók ki, de ez is csak a mélyebb összefüggésekben és nem a könnyebben érthető részletekben. A vizsgálatnak tehát a hadviselés módját és formáit kell céloznia, ezen belül is a hadművelleti művészetet és a hadászatot kell görcső alá venni. Ezek alapján különböztette meg Kovács a különböző hadikultúrákat.

A *mozgáscentrikus hadikultúra* fő célja az ellenséges fegyveres erő megsemmisítése. Ez a cél a manőverező, minél gyorsabb lefolyású háborúban bontakozhatott ki, amelynek egyik legfőbb jellemzője és egyben sikerének a kulcsa az ellenség gyenge pontja elleni lendületes támadásban rejlik. A hadműveletek folyamatosan követik egymást, a gyors ütemű támadások sikerei a védekező felet „vert helyzetbe” hozzák, így az fizikailag és pszichológiailag is a megsemmisülés szélére sodródik. A mozgáscentrikus hadikultúra lételeme a támadás, az esetleges védelem csupán csak ideiglenes eljárás, amelynek két célja van. Az egyik a megakadt támadás feltételeinek újbóli megteremtése, a másik az ellenség lekötésével megfosztja azt az ellentámadás lehetőségétől. Kulcsfontosságú az is, hogy e hadikultúra képviselői az ellenséges területek birtokba vételéért küzdenek, így az erős csapásmérések az ellenség mélységébe való ütemes behatolás céljával indulnak. Az ellenség feletti teljes fölény kialakításában szerepet játszik a csapatok mozgatása, amellyel rákényszerítik arra az akaratukat, és ezzel a kezdeményezést is szilárdan kézben tartják. A csapatok pontos mozgatása természetesen sok követelményt támaszt. A jól kiképzett és eléggé

⁶⁷ Kovács 1995: 17–18.

⁶⁸ Elképzeléseket a fegyveres erők jellegéről, felépítéséről, az ország védelmi rendszeréről, az állami és a katonai vezetés struktúrájáról stb.

⁶⁹ A hadikultúrák típusainak bemutatását lásd Kovács 1995: 11–48; FORGÁCS 2002.

⁷⁰ Például a haderőnemek elsőse, a háborús erőszakról vallott elképzelések és azok megjelenései a hadügyben stb.

kreatív parancsnok, egy jól összekovácsolt és hatékonyan működő parancsnoki törzs, a magas támadási ütem és az ezzel járó „időelőny”, amely tulajdonképpen egyet jelent a kezdeményezés közben tartásával. A mozgáscentrikus hadikultúra főleg olyan országokban jelentkezik, amelyek hosszú szárazföldi határszakasszal rendelkeznek. Ennek megfelelően megfigyelhető, hogy a szárazföldi haderőnem kiemelt szerepet kap a hadműveletekben, a légierő és a haditengerészet feladata csupán a szárazföldi haderőnem csapatainak támogatása. A mozgáscentrikus hadikultúra vizsgálatakor Kovács két példát hozott a hadtörténelemből, úgymint a porosz-német és az orosz-szovjet mozgáscentrikus hadikultúra.⁷¹ A mozgáscentrikus hadikultúra, ezzel együtt a direkt hadászat legfontosabb alapelemeit Clausewitz már korábban idézett munkájában találhatjuk meg.

Az *anyagcentrikus hadikultúra* az ellenfél kifárasztását tűzi ki céljául, és ezt nagy anyagi értékű pusztító eszközök megsemmisítő csapásaival éri el (az elnevezése is ebből fakad, talán a kifárasztásra törő jelzős szerkezet egyszerűbben fejezné ki e hadikultúra lényegét). Ez természetesen magas fokú és jól kiépített állami és katonai infrastruktúra meglétét feltételezi. E hadikultúra hadviselésének alapvető módja a védelem, amely az ellenség támadásának megghiúsítása céljából valósul meg. Fontos megjegyeznünk, hogy ez a hadikultúra sem tagadja a támadást, de nem ez a fő harcmódja, mert képviselői a védelemben potenciálisan nagyobb lehetőséget látnak az ellenség pusztítására. A területek birtoklása és szilárd kézben tartása kulcsfontosságú a hadászati célok megvalósulásakor, ugyanis itt történik meg a kezdeményező ellenség feltartóztatása, lekötése és támadó erőinek kifárasztása. Ez együtt jár a kezdeményezés átadásával, de a szilárd védelem fenntartása elvezet az anyagcentrikus hadikultúra stratégiai céljához. Mindez természetesen erőfölényt feltételez, mind emberi, mind pedig anyagi erőforrásokban, amelyet csak háborús időszakban előkészíteni nem lehet, ezért már békeidőben meg kell kezdeni a küzdelemre való felkészülést. A felkészülést pontos számítások és tervek alapján lehet jól megvalósítani, de ezek kulcsfontosságú alapelemei ennek a hadikultúrának. A parancsnokoknak olyanoknak kell lenniük, akik nemcsak csapataikat ismerik jól, hanem pontosan tisztában vannak az ország erőforrásaival, a felhalmozott készletek mennyiségével és a stratégiai céloknak megfelelően tudják azokat felhasználni. Az anyagcentrikus hadikultúra csak nagy, elhúzódó háborúban érvényesülhet, itt mutatkozik meg igazán egy ország teherbíró képessége, gazdaságának és társadalmának ereje. Itt jegyezzük meg, hogy az anyagcentrikus hadikultúra követői igen gyakran alkalmazzák a mozgáscentrikus hadikultúra hadviselési módjait, főleg a háború végső fázisában. Háborút nyerni ugyanis leggyakrabban az ellenség területeinek birtokbavételével lehet, amely pusztán csak a védelemmel kivitelezhetetlen.⁷² Fontos továbbá azt is megemlíteni, hogy a kifárasztás nem pusztán a katonai erőszak alkalmazásával lehetséges, mivel a nem háborús eszközök alkalmazása is szerves részét alkotja ennek a hadviselési módnak.⁷³ A kifárasztásra törekvés először a tengeri nagyhatalmaknál jelentkezett, így egyértelmű, hogy a legfontosabb haderőnem ennél a hadikultúránál a haditengerészet, és a levegő meghódítása és katonai célú felhasználása óta a légierő.

A *gerilla-hadviselés hadikultúrája* szintén indirekt eszközökkel, főleg kifárasztással, irreguláris módon próbálja ellenfelére akarátát rákényszeríteni. Jellemzője az irregularitás és az aszimmetria. Az előbbi fogalom a bevett szabályoktól eltérő katonai műveletek, míg az utóbbi a szemben álló felek között jelentkező különbségek jelzőjeként írható le. Ennél a hadviselési módnál mutatható ki talán a legmarkánsabban a politikának a hadügyre gyakorolt hatása. Ezzel termé-

⁷¹ A mozgáscentrikus hadikultúráról lásd bővebben Kovács 1995: 22–26.

⁷² Az anyagcentrikus hadikultúráról lásd bővebben Kovács 1995: 27–36.

⁷³ Ideológiai harc, gazdasági harc stb.

szetesen nem azt kívánjuk sugallni, hogy a mozgás- és az anyagcentrikus hadikultúra nem lenne determinálva a mindenkori uralkodó politika által, hiszen e kettőnél is a politika határozza meg a hadviselést meghatározó stratégiát. Ez a hadviselési mód, a gerillaháború éppen a politikum mindent meghatározó jellegéből fakadóan általában népek függetlenségének kivívását, nemzetek felszabadítását vagy bizonyos társadalmi csoportok elleni küzdelmet tűzte, tűzi ki céljának – nemcsak mindig egy külső hatalom ellenében, hanem akár polgárháborús viszonyok között is. Ezekben a harcokban az irreguláris csapatok, a gerillák erejét nem lehet összemérni a szemben álló fél reguláris csapatainak erejével, ezért a gerillák fő célja – legalábbis kezdetben – nem lehet az ellenfél megsemmisítése, csupán a kifárasztása, kimerítése. Az ellenség állandó zaklatása, a pánik okozása az ellenfél helyzetének megnehezítését, ellehetetlenítését szolgálja. Tény, hogy csak gerillaerőkkel háborút nyerni nem lehet, ezért azoknak egyre szervezettebbé, már-már regulárisá kell válniuk. A háború folyamán a gerillacsapatok egyre szervezettebbé és egyre nagyobb létszámúvá válhatnak, és ekkorra már a háború aszimmetrikus jellege egyre inkább eltűnik. A gerillák erőszak-alkalmazása ezért nem csupán az ellenség kifárasztására tör, hanem fokozatosan annak megsemmisítésére. Ez azonban nem a gerillaerők eltűnését kell hogy jelentse, hanem azt, hogy a gerillák egy részéből reguláris csapatokat kell szervezni és ennek megfelelő harcmódban küzdeni velük. A gerillák másik csoportját pedig továbbra is a gerillaharcmódnak megfelelően kell alkalmazni, szoros együttműködésben a reguláris csapatokkal. A gerillák hadászata alapvetően defenzív, harcászatuk pedig az ellenség meglepésére épül. Az offenzív hadászat főleg akkor jelentkezik ennél a hadikultúránál, amikor a gerillaerők szervezettségi foka lehetővé teszi azt, de mint azt már említettük, a csapatok szervezeti változásai együtt járnak az erőszak alkalmazásának változásával is. A gerilla-hadviselés hadikultúrájának alapfeltétele a felkelők, a partizánok vagy a gerillák népi támogatottsága és valamely más ország támogatása. Az előbbi adja a mozgalom erkölcsi forrását, élőerőben az utánpótlását, míg az utóbbi nélkül az anyagi források elégtelensége miatt lenne bukásra ítélve. Kulcsfontosságú továbbá a mozgalom politikai vezetőjének személye is. Ő mozgósít, irányít, személyében jeleníti meg a mozgalom céljait – adott esetben a politikai vezető egybeesik a katonai vezetővel is. A gerillacsapatok, főleg a küzdelem megkezdésekor, kis létszámúak és lazán szervezettek, azonban a háború előrehaladtával és az esetleges sikerek után egyre szervezettebb keretek között harcolnak. Fontos a gerillák számára a biztonságos katonai és politikai bázisterület kialakítása és annak szilárd birtoklása, hiszen ez jelenti a mozgalom mindenkori utolsó bástyáját.⁷⁴

A hadikultúrák jellemzőit tekintve jelentős eltéréseket mutatnak. Különbözik az erőszak jellege, a politikai cél irányultsága, az alkalmazott erőszak fokozatainak száma, valamint eltérések mutatkoznak a megsemmisítés és a kifárasztás paritását, illetve az elméleti munkákban prioritást élvező haderőnem fajtáját tekintve is. A hadikultúrák elméleti hátterét feltáró források arról tanúskodnak, hogy az egyes hadikultúrák meghatározott országokhoz, társadalmakhoz, társadalmi rendszerekhez köthetők. Az egyes országok hadügyében megfigyelhető, hogy a hadviselés legmagasabb szintjén egyik vagy másik hadikultúra főbb jellemzőinek csoportja ugyan meghatározó, de a különböző eszközrendszerek keveredhetnek ebben az esetben is. Elmondható, hogy az alkalmazott erőszak rendszerei keverednek a hadügyben, vagyis együtt létezik a megsemmisítésre és a kifárasztásra való törekvés, tehát a háború kettős jellege. A modern kor hadtörténelmi eseményei igazolják, hogy a hadügyben léteztek hadikultúrák, amelyek között nem pusztán határvonalak, hanem számos esetben kapcsolódási pontok tapasztalhatók. Azonban ez nemcsak a hadtörténelem igazolta, hanem az egyes hadikultúrák hadelméleti alapjait lefektető

⁷⁴ A gerilla-hadviselés hadikultúrájáról lásd bővebben Kovács 1995: 37–44.

elméleti munkák tézisei is. Ezek a hadikultúrák jelen vannak napjaink hadügyében, és egyre inkább a közöttük levő elméleti választóvonalak elmosódása figyelhető meg.

A háborúk típusokba sorolása pusztán elméleti megközelítése a témának. Az elmélet szükséges, azonban nem elégséges a problémák megoldásához, ezért helyén kell tehát kezelni annak szerepét a hadtudományban. A helyes viszonyuláshoz Clausewitz szavait ajánljuk megfontolásra, miszerint:

„ha az alapelvek és szabályok önmaguktól alakulnak ki az elmélet nyújtotta szemléletből, és az igazság is magától kristályosodik ki ezekből, akkor az elmélet nem szegül ellene a szellem természeti törvényének, sőt inkább alátámasztja ott, ahol a boltozat ilyen zárókőben végződik. [...] Még az említett alapelvek és szabályok is inkább a gondolkodó szellemre jellemző fő irányvonalakat írják le, mintsem hogy a végrehajtás útját rögtön mérőlécekkel szabják meg számára.”⁷⁵

Irodalomjegyzék

- ÁGH Attila (1989): *Konfliktusok, háborúk*. Budapest: Zrínyi.
- BARTÓK András (2018): „Korlátok nélküli hadviselés” – Egy kínai nézőpont a 21. század hatalmi versengéséről. *Hadtudományi Szemle*, 11(3), 338–346.
- CLAUSEWITZ, Carl von (2013): *A háborúról*. Budapest: Zrínyi.
- CZIGÁNY István et al. (2019): Raimondo Montecuccoli és műve. In MONTECUCCOLI, Raimondo: *A magyarországi török háborúkról*. Budapest: Dialóg Campus, 11–32.
- CSIKÁNY Tamás (2001): *Az európai hadművészet a harmincéves háborútól a XIX. század végéig*. Budapest: ZMNE.
- DERIGLAZOVA, Larisa (2014): *Great Powers, Small Wars: Asymmetric Conflict since 1945*. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center.
- FORGÁCS Balázs (2002): Háború és hadikultúrák. Új Honvédségi Szemle, 56(10), 130–139.
- HAHN István szerk. (1963): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi.
- HOLECZ József (2018): A Geraszimov-doktrína – Egy másik megvilágításban. *Felderítő Szemle*, 17(3–4), 5–27.
- HUNTINGTON, Samuel. P. (1998): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest: Európa.
- JÓJÁRT Krisztián (2020): A hibrid hadviselés és a jövő háborúja. *Honvédségi Szemle*, 148(1), 5–19.
- JOMINI, Antoine Henri (1974): A hadművészet meghatározása. In GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi, 568–622.
- Károly, osztrák főherceg (1974): A magasabb hadművészet alapelvei. In GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi, 486–506.
- KESSEL, Eberhard (1987): Die doppelte Art des Kriegs. In *Militärgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit, ausgewählte Aufsätze*. Berlin: Duncker & Humblot. 157–174.
- KISS Álmós Péter (2012): *A negyedik generációs konfliktusok jellemzői és tapasztalatai*. PhD-disszertáció. Budapest: ZMNE KLHTK HDI.
- KISS Álmós Péter (2015): Nagy hatalmak és kis háborúk. Larisa Deriglazova: *Great Powers, Small Wars: Asymmetric Conflict since 1945* című könyvéről. *Honvédségi Szemle*, 143(2), 157–159.
- KOVÁCS Jenő (1993, 1995, 1996): *Magyarország katonai stratégiája. (Komplex kutatási téma) I–III*. Kézirat. Budapest: (k. n.).

⁷⁵ CLAUSEWITZ 2013: 120.

- KRAJNC Zoltán főszerk. (2019): *Hadtudományi lexikon. Új kötet*. Budapest: Dialóg Campus.
- LIND, William S. – NIGHTENGALE, Keith – SCHMITT, John F. – SUTTON, Joseph W. – WILSON, Gary I. (1989): The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, 73(10), 22–26.
- MONTECUCCOLI, Raimondo (2019): *A magyarországi török háborúkról*. Budapest: Dialóg Campus.
- MÜNKLER, Herfried (2005): *The New Wars*. Cambridge: Polity.
- PARÉ, Peter (2005): Clausewitz. In VESZPRÉMY László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás. Tanulmányok*. Budapest: Zrínyi, 247–270.
- SOMKUTI Bálint (2012): *A negyedik generációs hadviselés: az érdekérvényesítés új lehetőségei*. PhD-disszertáció. Budapest: NKE HHK HDI.
- SUNZI (2018): A hadviselés törvényei. In TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus, 29–67.
- TOKAJI Zsolt (2018): A kínai hadtudományi irodalom határokra nem ismerő, örök érvényű klasszikusa. In TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus, 25–27.
- VÁRADY László (1961): *Későrómai hadügyek és társadalmi alapjaik. A Római Birodalom utolsó évszázada (376–476)*. Budapest: Akadémiai.
- VEGETIUS, Flavius Renatus (1963): A hadtudomány foglalatja. In HAHN István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi, 753–865.

Jogi forrás

1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

IV. fejezet

Németh Balázs: A Nagy Háború (1914–1918)

Az első világháború kitörése katonai és politikai értelemben is sorsfordító esemény volt Ausztria-Magyarország történetében. A fényét veszített birodalom készült a háborúra, hadseregét igyekezett legjobb tudása szerint fejleszteni, miközben külpolitikájában igyekezett vélt és valós ellenségeit elszigetelni. A Monarchia konfliktusai sokrétűek voltak, de kijelenthető, hogy legfőbb ellensége a régi szövetséges, a cári Oroszország volt. Oroszország számára alapvető geopolitikai érdek volt, hogy olyan kikötőkkel rendelkezzen, amelyek télen is használhatók. A Fekete-tengerről való kijutás lehetőségének megteremtése az orosz nagyhatalmi politika egyik legfontosabb célja volt, amihez a Boszporusz és Dardanellák ellenőrzése elengedhetetlenül fontos volt. Ehhez balkáni szövetségesre volt szüksége, valamint arra, hogy Törökország regionális befolyása a lehető legjobban csökkenjen.

Az Oszmán Birodalom hanyatlása a Balkánon nehezen kiszámítható politikai egyensúlytalanságot teremtett. Az így kialakult hézagba mind a Monarchia, mind Oroszország igyekezett benyomulni, miközben az Egyesült Királyság igyekezett fenntartani a hatalmi egyensúlyt, aki inkább részesítette előnyben kisebb, független államok létrejöttét, mint hogy a visszafoglalt területek valamely nagyhatalom közvetlen ellenőrzése alá kerüljenek. Az 1815-ben létrejött Szent Szövetség adta a jogi alapot arra, hogy 1849-ben a cári hadsereg I. Ferenc József kérésére beavatkozzon a magyar szabadságharc eseményeibe, de a segítségnyújtási rendszer már az 1850-es évek elején csődöt mondott. A Monarchia, hálátlan módon, nem állt ki az 1853 és 1856 között zajlott krími háborúban Oroszország mellett, és semleges maradt a konfliktusban.

A dualizmus időszakának védelempolitikája

A Balkánon a Monarchia 1878-ban Bosznia és Hercegovina megszállásával érte el legnagyobb sikerét, amely terület ugyan elvben az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt maradt, a Monarchia azonban szinte teljes körben átvette a terület kormányzását. A terület státusát végül 1908-ban tette egyértelművé Ausztria-Magyarország, amikor a két tartományt annektálta. Ez az esemény rontotta meg véglegesen a dualista állam viszonyát Oroszországgal, és az általa támogatott Szerb Királysággal. Az orosz támogatással tért hódító pánszlávizmus komoly fenyegetéssé vált.

A Monarchia Németországgal ápolt viszonya is komoly változásokon ment át a 19. század második felében. A kis, illetve nagy német egységért folytatott politikai harc 1866-ban változott fegyveres konfliktussá, amely során Ausztria súlyos vereséget szenvedett az erejére ébredő porosz hadseregtől. A königgrätzi vereség után kötött prágai békében Ausztria lemondott a nagy német egységről, Holstein tartományról, kilépett a Német Szövetségből, valamint 40 millió arany kárpótlást fizetett Poroszországnak. Az 1871-ben létrejövő Német Császársággal azonban a viszony gyorsan javulni kezdett, köszönhetően a közös ellenségképnek, és egymással konfliktust nem éltető geopolitikának. A közeledés eredménye 1879-ben politikai és katonai szövetség lett, amely a központi hatalmak szövetségi rendszerének alapszerződésévé vált.

Ambivalens viszonyt ápolott a Monarchia a frissen megszülető Olaszországgal. Az 1866. évi háborúban a császári-királyi hadsereg szárazföldön és tengeren is legyőzte II. Viktor Emánuel király hadseregét, ennek ellenére, valamint porosz nyomásra azonban mégis komoly engedményeket kellett tenni az olasz fél felé: a Monarchia elveszítette Veneto és Riuli tartományokat, de megtartotta az Isztriát, valamint dél-tiroli területeit. Ezek annak ellenére is komoly konfliktusterületek maradtak, hogy Olaszország 1882-ben csatlakozott a hármasszövetséghez. További konfliktushelyzetet teremtett Ausztria balkáni terjeszkedése, amely veszélyeztette Olaszország Albániával kapcsolatos hatalmi terveit. Olaszország hiába tartozott a hármasszövetséghez, történelmi kapcsolatai megmaradtak a későbbi antant országokkal is. Az 1853 és 1856 között zajló krími háborúban a francia–angol oldalon avatkozott be a Szárd-Piemonti Királyság egy hadtest erővel, az 1859. évi szárd-piemonti – francia – osztrák háborúban pedig kitűnően vízgázott az olasz–francia érdekszövetség.

Különösen fontos tényezővé avanzsált a Monarchia és Románia kapcsolata. Havasalföld és Moldva 1859-ben választott először közös fejedelmet, majd 1862-ben egyesült a két országrész Bukarest központtal. A közös parlament 1866-ban a porosz Hohenzollern uralkodó ház egy tagját, Károly herceget hívta meg a fejedelmi trónra, aki vezetésével Románia részt vett az orosz–török háborúban orosz oldalon, hogy az ország teljes függetlenségét kivívja. A győztes uralkodót 1881-ben koronázták királlyá, majd Románia 1883-ban csatlakozott a hármasszövetséghez kültagként. A családi kötelék tehát az országot Németországhoz kötötte, ugyanakkor a szövetséget komoly belső ellentétek gyöngítették. Hiába újították meg azt 1913-ban, a román közvélemény antantpárti volt, a Monarchiával szemben pedig területi jellegű konfliktusok nehezítették az együttműködést. Erdély, Partium, a Bánság és Bácska mind olyan területek voltak, amelyekre a Román Királyság szerette volna kiterjeszteni befolyását. A háború előestéjén tehát a Monarchia elvben többnyire szövetséges államokkal volt körülvéve, ellensége északkeleten az Orosz Birodalom, délen pedig a Szerb Királyság voltak, gyakorlatban azonban Ausztrián kívül nem volt olyan szomszédja, amellyel viszonya kiszámítható lett volna. Magyarország a háború előestéjén a következő alapvető politikai célokat fogalmazta meg, hogy a bonyolult külpolitikai viszonyok mellett is megőrizhesse vezető szerepét a Monarchia nemzetiségei között:

- Az ország területi egységének megóvása érdekében kompromisszumot kell kötni a dinasztiával, hogy az ne hogy az elszakadni vágyó nemzetiségeknek kedvezzen, és szembe lehessen szállni a föderalizmus elvével.
- Fenn kell tartani a közép-európai nagyhatalmi fölényt, hogy Románia és Szerbia sakkban tartható legyen.
- Fenn kell tartani a német szövetséget is, hogy Oroszország ellen megfelelő katonai potenciál legyen felmutatható az eljövendő háború esetén.

A Monarchia hadserege, hadászati terve

A Monarchia hadserege 1868-ban lépett át a modern korba. A porosz–osztrák háborúban elszenvedett vereségnek köszönhetően gyors tempóban kellett behozni két-három évtized lemaradását. Az 1868. évi véderőtörvények létrehozták a három részből álló haderőt. A közös hadsereg volt a kovász a birodalomban. A területi kiegészítési elvű, általános védkötelezettségen alapuló haderőrész két haderőnemmel (szárazföldi hadsereggel és haditengerészettel)

rendelkezett. Az 1868. évi XL. törvénycikk¹ 7. §. alapján: „A hadsereg és hadi tengerészet hivatása Ő Felsége összes birodalma mindkét állama területének küllellenségek elleni megvédeése és a belrend és biztosság fenntartása.” Vezényleti nyelve német volt, kiegészítését a birodalom teljes területéről kapta, szárazföldi haderőneve mindhárom fegyvernem (gyalogság, lovasság, tüzérség) csapataival rendelkezett. 1900-ban 112 hadkiegészítési parancsnoksága volt, amelyből 47 esett a Magyar Királyság területére.² A közös hadsereg összesen 15 hadtestből állt, amelyből hatot adtak a Magyar Korona országai. A szolgálat kötelező szolgálati időből és tartalékban töltött időből állt. A közös hadsereg tisztjeit az osztrák tisztképző intézményekben, elsősorban a bécsújhelyi Theresianeumban képezték.

A közös hadsereg része volt a haditengerészet, amely 1910-es ambíciószintje 2 csatahajóraj (15 csatahajó), 1 cirkáló flottilla (12 cirkáló), 2 torpedóflottilla (86 romboló és torpedónaszád), 6 tengeralattjáró volt. Ezt egészítette ki a Duna flottilla, amely hat monitorból és hat őrnaszádból állt. Bár mennyiségi szempontból jelentékeny erőnek tűnik, az 1910-es évekre elmondható, hogy kevés egység kivételével a flotta elavult volt, az osztrák–magyar nagyhatalmi törekvések hatékony támogatására alkalmatlan volt. A haditengerészet legfontosabb támaszpontjai Póla, Fiume és Cattaro voltak. A haderő második vonalát adta az osztrák Landwehr és a Magyar Királyi Honvédség. Bár a hadügy közös ügy volt, amelynek stratégiai szintű irányítására létrejött a közös hadügyminisztérium, a nemzeti hadsereg irányítására létrejött a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium is, valamint az operatív irányítás feladatait ellátó Honvéd Főparancsnokság. Az első főparancsnok Habsburg József Károly főherceg lett, aki a Habsburg-ház nádori ágához tartozó katonaként elfogadott személyiség volt Magyarország számára is. A honvédség az 1868. évi XLI. törvénycikk alapján jött létre eredetileg zászlóaljszervezettel, tüzér fegyvernem nélkül. A törvény 8. § szerint: „A honvédség háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztonság fenntartására is van hivatva.”

Vezényleti nyelve magyar, illetve a horvát–magyar kiegyezésnek megfelelően a horvát területekről kiegészített csapatok tekintetében horvát volt. A nemzeti hadseregtest tisztekkel való ellátása érdekében megindult végre a hazai tisztképzés is. Bár a Ludovika alapítása már 1808-ban megtörtént, 1848 telén pedig bevonult az első állomány, a tényleges oktatás csak 1869-ben indulhatott meg. 1869–70-ben három hónapos tiszti iskolákat és hat hónapos tisztképző iskolákat szerveztek mind a hét honvédkerületben, Székesfehérváron pedig önálló lovassági, három hónapos tiszti iskolát és hat hónapos tisztképző iskolát szerveztek. A Ludovika az 1872. évi XVII. törvény alapján kezdte meg működését, 1883-ig tanfolyam jellegű képzéssel. 1883-tól hadapródiszkolaként működött, majd 1897-től bevezették a négyéves hadapródiszkolára épülő hároméves akadémiai képzést. Ezzel a nemzeti tisztképzés szintje elérte a közös hadsereg tisztképzésének szintjét. 1883-tól ugyanakkor bevezették az egyévi önkéntesek rendszerét is. Ez a tartalékostiszt-képzés egy sajátos formája volt, amely szinte egész Európában elterjedt. Célja, hogy olyan fiatalokat vonzzon a hadseregbe, akik polgári szaktudása hasznos lehet a fegyveres erők számára. Erre jelentkezhetett minden középiskola felső osztályát végzett fiatal, vagy minden olyan fiatal férfi, aki katonai bizottság előtt vizsgát tett. A jelölt önkéntesen jelentkezett, költségeit (felszerelés, lakhatás, ellátás, lótartás, lóbeszerzés) többnyire maga finanszírozta.

A kiegészítés szervezésére eredetileg hat honvédkerületet (Dunán inneni, dunántúli, Tiszán inneni, tiszántúli, erdélyi, horvát–szlavón) hoztak létre, amely egyben hat honvéd hadtestet is adott a hadseregnek. A kiképzés szakaszos jellegű volt. Az újoncok nyolchetes alapképzésre

¹ 1868. évi XL. törvénycikk 7. §.

² BALLA 2014: 629.

vonultak be álló századokhoz, utána szükségnek megfelelően szabadságra bocsátották őket, hogy elvégezzék a mezőgazdasági munkákat. Aratás után minden évben kéthetes század gyakorlatra vonultak be, ezenkívül minden második évben háromhetes zászlóalj gyakorlatot tartottak. Hadtestszintű gyakorlatot minden második, harmadik évben tartottak.

A haderő harmadik vonalát adta az osztrák Landsturm és a magyar Népfőlkelés. Ennek feladata az 1868. évi XLII. törvény 9. § szerint: „A népfelkelés háború idején a védelmi erőnek végső megfeszítése, a hadsereg és honvédség támogatására, az ellenség behatolásának megakadályozása, vagy az országba már benyomult ellenség leküzdése végett.”³

A népfőlkelő a behívás első napjától zsoldot kapott, valamint a sorgyalogsággal azonos felszerelést. Megkülönböztető jelzése nemzeti színű karkötő volt a zubbony bal karján. Járulékai, sérülés, halál esetén szolgáltatásai azonosak voltak, ahogy a katonai ítélőrendszer is azonos volt. A népfelkelésbe minden katonaképes, katonakorú állampolgár behívható volt. A sereget a király a honvédelmi miniszteren keresztül hívhatta hadba, működtetését közös költségből fedezték.

A Magyar Királyság által évente megajánlott újonclétszám folyamatos politikai viták kereszt-tüzében állt. A keretszám emeléséért a magyar politika mindig igyekezett engedményeket kicsikarni az osztrák féltől. A legfontosabb igények között szerepeltek, hogy a magyar területekről bevonuló katonák kizárólag magyar kiegészítésű közös ezredekhez kerülhessenek, ezekben az ezredekben magyar zászlót és rangjelzéseket használhassanak. A véderőviták során a teljes hadsereg kettéosztása is felmerült lehetőségként.

E politikai harcok eredményeként számos kedvezményt sikerült kiharcolni. 1903-ban az uralkodó engedélyezte, hogy magyar tisztek magyar ezredekhez helyeztethessék át magukat, valamint a magyarországi közös hadsereghez tartozó hadi épületeken felvonhatóvá vált a magyar zászló is. 1904-től a bécsújhelyi Katonai Akadémián kötelezővé vált a magyar nyelv oktatása, valamint a magyar ajkú hallgatók magyarul is hallgathattak bizonyos tárgyakat. 1907-től minden olyan ezredben, amely állományának legalább 20%-a magyar, a magyar nyelv használata is lehetővé vált. 1908-tól a Landwehr és a Honvédség kötelékében is létrehoztak géppuskás osztagokat.

A folyamat fontos állomása volt a honvédség harmadik fegyvernemének, a tüzérségnek a megszületése is. A tüzérség kartácshatását helyettesítendő 1872-ben minden honvéd dandár kötelékében létrehoztak egy két eszközzel rendelkező szórólövegosztagot. Az osztagok francia Montigny és amerikai Gattling lövegekkel rendelkeztek. 1875-ben az osztagokat osztályokba vonták össze, és minden honvédkerület egy ilyen osztályt kapott. Az eszközök elavulása és költségessége miatt azonban 1879-ben feloszlatták azokat. A tüzérség ügye először 1902–1904 között jelent meg a véderőviták során. A Landwehr kötelékében már 1908-ban, a Honvédség keretei között 1912-ben jött létre a fegyvernem, Hazai Samu honvédelmi miniszter hathatós szervező-képességének köszönhetően.

Szólnunk kell még a Monarchia haderejének egy éppen megszülető haderőneméről is. A császári-királyi hadsereg 1849-ben, Velence bombázására vetett be léghajókat, ami szokatlanul korszerű megoldásnak számított. 1893-ban légballonos Légi Szolgálatot hoztak létre, amelynek elsődleges feladata a megfigyelés, felderítés volt. A csapatokat 1912-ben kezdték átszervezni, csökkentve az elavultnak számító léggömbök és léghajók állományát és erősítve a repülőgépek mennyiségét. A háború kitörésekor a Monarchia légjáró csapatai mindössze 65 repülőgéppel rendelkeztek. Ugyanez évben Oroszország 263, Németország 232, Franciaország 156, Nagy-Britannia pedig 90 repülőgépet tartott hadrendben.

³ 1868. évi XLII. törvénycikk.

A háború előestéjén a Monarchia 51,4 millió fős teljes lakosságából 20,9 millió fő élt a Magyar Királyság területén, ebből 10 millió volt a magyarság aránya. A hadseregben a magyar nemzetiségi arány 23,1% volt, miközben a védelmi kiadások 4,7%-át biztosította a Magyar Királyság. Az általános védkötelezettség alapján minden 17 és 50 év közötti férfi lakos behívható volt, 17–35 év között a közös hadseregbe, Landwehrbe és Honvédségbe, 35–50 év között a Landsturmba vagy Népfölkelésbe. A birodalmat 15 katonai kerület fedte le, amelyből hat esett a Magyar Királyság területére. Az újoncozás a 108 hadkiegészítési kerület adminisztrációjának bázisán történt a közös hadsereg és Honvédség számára. 1912-ben az újoncok 13 fős csoportokba soroltattak, amelyből a 4., 8. és 13. személy került a Honvédségbe, a többiek a közös hadseregbe.

Az 1912. évi XXX. törvénycikk a teljes haderő hadi létszámát 1,5 millió főben határozta meg, és bevezette a kétéves szolgálatot. Az 1914. évi X. törvénycikk szerint az éves teljes újonc keretszám 159 ezer fő volt, amelyből a Magyar Királyság 70 406 főt biztosított a közös hadsereg, valamint 25 ezer főt a Honvédség részére.

És hogyan látták külső megfigyelők a Monarchia hadseregét a háború előestéjén? August von Cramon német tábornok a következőképpen foglalta össze véleményét: „A dunai monarchia és hadseregének ereje még éppen elegendő volt egy Szerbia elleni hadjáratra, az európai nagyhatalmak elleni háborúra nem; nem csak katonailag volt elégtelenül felkészülve, hanem velejéig beteg volt.”⁴

A Monarchia készült a többfrontos háborúra. A háború megvívására a hadászati tervet Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök alakította végleges formájára, aki, ha nem is a megfelelő mértékben, de számolt a többfrontos háború lehetőségével, és számításba vette Olaszország és Románia támadását is. A háború előestéjén megszülető hadászati terv azonban optimista módon a két fő ellenség: Szerbia és Oroszország legyőzésére koncentrált. Conrad szerint a háború sikeres megvívásához összesen 60 hadosztályra volt szükség, a Monarchia azonban minden hadseregetestet számításba véve sem rendelkezett 48 hadosztálynál többel. A vezérkari főnök ezért három részre osztotta az alkalmazható erőket. Szerbia legyőzését fogalmazta meg első célként, ami véleménye szerint könnyű feladatnak látszott. Erre a célra a hadsereg B lépcsőjét hozta létre, amely 8 hadosztályból állt. Feltételezése szerint az orosz hadsereg lassan mozgó-sít, így lesz idő egy 12 hadosztályból létrehozott tartaléklépcső Szerbia elleni alkalmazására. A 20 hadosztály így kétszeres túlerőt biztosított a Monarchia számára a déli hadszíntéren, hogy itt gyorsan győzzék le a szerb hadsereget. Mindeközben a 28 hadosztályból álló A lépcső vonul fel a Kárpátok mentén, hogy feltartsa az orosz támadást addig, amíg a német fél nem győz nyugaton. Ahogy Szerbiában a gyors siker megszületett, a 12 hadosztályból álló tartaléklépcsőt is az orosz hadszíntérre irányították volna. Amikor a német fél kivívta a nyugati győzelmet, a frissen átcsoportosított német csapatok, valamint a 40 osztrák–magyar hadosztály biztosította volna a kellő fölényt a hadászati méretű támadáshoz.⁵

A hadászati terv három fontos téren bizonyult hibásnak: egyrészt alábecsülte Szerbia katonai képességeit, ugyanakkor túlértékelt a Monarchia hadseregének ütőképességét. Másrészt az osztrák–magyar hadászati terv a német haditerv függvénye volt, vagyis feltételezte a gyors nyugati győzelmet. Harmadrészt a haditerv lebecsülte az orosz hadsereg képességeit, amely, köszönhetően az 1904–1905 közötti orosz–japán háborút követő reformoknak, jelentős fejlődésen ment át.

⁴ BALLA 2010: 23–41.

⁵ CSIKÁNY 2010: 14–15.

Magyarország és a háború kitörése

Az 1914. június 28-i merénylet nem jelentett automatikusan egyirányú utat a hadüzenet felé. Tisza István miniszterelnök a hadüzenet jóváhagyását erős feltételekhez kötötte. Nem látta kedvezőnek az időt a háború kibontásához, mivel a regionális szövetségi rendszert nem tartotta elég erősnek a sikerhez. Bulgária kimerült az első és második balkáni háborúban, Romániával pedig inkább számolt ellenségként, mint szövetségesként. Továbbá tartott attól, hogy a birodalom a gyors győzelem után annektálja Szerbiát. Ezzel a Monarchián belül a szlávok aránya erősen növekedett volna, ami a föderalista elvek előretörése esetén komoly veszélyt jelenthetett volna a magyar nemzet dualista berendezkedéséből fakadó kiváltságos pozíciójára. Július 1-jén a következőképpen foglalta össze aggályait az uralkodónak:

„Egyáltalán nagyon kedvezőtlennek tartom ezt a pillanatot, mikor Romániát már körülbelül elvezítettük anélkül, hogy helyette pótlást kaptunk volna, és az egyetlen állam, amelyre számíthatunk, Bulgária, ki van merülve. A mostani Balkán helyzete mellett kisebb gondom is nagyobb annál, hogy alkalmas casus bellit találjak. Ha eljön az idő a legkülönbözőbb kérdésekből kibontható a háború. Előbb azonban mindenesetre olyan diplomáciai konstellációt kell összehozni, amely az erőviszonyokat ránk nézve kevésbé kedvezőtlenül osztja szét.”

Ezzel szemben állt Conrad von Hötzendorf, aki szerint a háborút azonnal ki kell robbantani, Szerbiát pedig teljes egészben be kell kebelezni. Bécs háborúpártinak bizonyult, és Tisza félelmeit orvosolva ígéretet tett Erdély védelmének megerősítésére, valamint arra, hogy a győzelem után a Szerb Királyság területeit nem csatolják a Monarchiához. Bécs politikáját ugyanakkor a német szövetségi kötelék is erősen befolyásolta. A német hadvezetés szükségesnek látta a háború kirobbantását, ellenkező esetben Ausztria-Magyarország szövetségi presztízse leértékelődött volna. Tisza számára a német szövetség – az orosz hadsereg ellensúlyozása érdekében – létkérdés volt, így ezt is latba véve fogadta el a bécsi hadvezetés ajánlatát és egyezett bele a háború kirobbantásába.⁶

Július 23-án adták át az ultimátumot a Szerb Királyságnak, amely a szerb államot tette felelőssé a nagyszerb mozgalom megerősödéséért. A Monarchia követelte, hogy a szerb kormány hivatalos lapjában ítélje el a mozgalmat, és figyelmeztesse tisztikarát. Ugyanakkor követelte, hogy az osztrák–magyar nyomozóhatóságok szerb területeken is végezdhessék munkájukat, valamint a haderő is behatolhasson Szerbiába, hogy leszámoljon a gyilkos mozgalommal. Minderre 48 óra határidőt szabtak. Az ultimátum a független szerb állam számára elfogadhatatlan volt, egyenes útként vezetett az 1914. július 28-i hadüzenethez, amely bekapcsolta az évtizedek alatt formálódó katonai szövetségrendszereket.

Az 1914-es háborús év

Ferenc Ferdinánd főherceg meggyilkolása elindította az orosz úthengert, amely két fontos tekintetben is meglepetést okozott a Monarchiának és Németországnak. Egyrészt a cári haderő mozgósítása a vártnál sokkal gyorsabban történt meg, másrészt az orosz hadászati terv a stratégiai fő irányt a Monarchiával szemben határozta meg.

⁶ BERTÉNYI 2010: 18–20.

Az orosz 19. mozgósítási terv Németországgal és a Monarchiával számolt fő ellenségként, de potenciális ellenségként listázta Törökországot, Svédországot, Romániát, Japánt és Kínát is. Kulcsfontosságú eleme volt a gyors mozgósítás. Az európai erő kifejtéséhez két fő irányt határozott meg: Németországot nem közvetlenül Berlin felé támadta, hanem északnyugaton, Kelet-Poroszország ellen bontakoztatta szét két legjobban felszerelt hadseregét (1. és 2. hadsereg), miközben délnyugaton a Monarchia ellen négy hadsereget (3., 4., 5. és 8.) vonultatott fel, hogy a gyengébbnek ítélt ellenségen áttörve kijusson a Dunához, majd Bajorország felől törjön be a német területekre. A terv kétségtelenül kihasználta a Monarchia tervének gyengeségét, mintha az orosz hadvezetés ismerte volna Conrad felvonulási tervét. Erre esélye is volt, hiszen Alfred Redl ezredes, a császári és királyi VIII. hadtest vezérkari főnöke 1903–1913 között kémkedett az orosz hadseregnek. Az átadott információk mennyisége és minősége azonban máig nem ismert.

A Monarchia hadászati tervének hiányosságai szinte a háború első pillanataiban kiderültek. Július 31-én már hírek érkeztek az orosz csapatok gyors mozgósításáról, ami elkerülhetetlenné tette, hogy a vasúti szerelvényeken Szerbia felé haladó tartaléklépcsőt azonnal Galíciába irányítsák. Ehhez azonban nem készítettek vasúti szállítási terveket, ami komoly idővesztést eredményezett. A gyors győzelemmel kecsegtető szerb hadszíntér szinte azonnal másodrendű hadászati irányná vált, miközben a Monarchia minden rendelkezésre álló erejét igyekezett Galíciába irányítani.

A Balkánon összpontosított osztrák–magyar haderő főparancsnoka Oskar Potiorek tábornok, a terület korábbi katonai kormányzója volt. Ott volt az autóban a Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett merényletkor, így tevékenységének egyik fontos motivációja a bosszú volt. Beosztottjai magányos, embergyűlölő, cinikus, fennhéjázó tisztnek látták, aki mellőzte a gyakorlati ismereteket. A megváltozott hadi helyzet hatására az uralkodó már nem adott ki támadási parancsot, hanem a határok védelme lett az új cél. Potiorek azonban annak ellenére döntött az offenzíva mellett, hogy ehhez megfelelő erővel nem rendelkezett. A két szemben álló hadsereg ereje kiegyenlítettnek látszott: a Monarchia 282 ezer gyalogossal, 10 ezer lovassal, 744 tüzérségi eszközzel, míg Szerbia 264 ezer gyalogossal, 11 ezer lovassal és 828 tüzérségi eszközzel rendelkezett, Potiorek mégis megindította a támadást, bízva a Monarchia csapatainak nagyobb harcértékében. Terve szerint Bosznia-Hercegovinából a Drina alsó folyásánál támadtak csapatai keleti irányba. Itt az 5. és 6. hadsereg bontakozott szét, míg a tartaléklépcsőhöz tartozó 2. hadsereg rendelkezésre álló részei Szerbia északi határánál kellett tartásuk a frontot, megakadályozva egy szerb betörést a Monarchia területére. A szerb hadsereg védelmét Živojin Mišić tábornok, a magát éppen ekkor Magyarországon gyógykezeltető szerb vezérkari főnök helyettese szervezte meg. Az 1914. augusztus 14–30. között lezajlott offenzíva teljes kudarchoz vezetett, sőt a 2. hadsereg erőinek kivonása után a szerb csapatok még be is törtek Pancsovánál az országba.

A nyugat–keleti támadás tervét Potiorek nem engedte el, és annak ellenére erőltette a hegygerinceket, mély völgyeket keresztben átszelő irányt, hogy a Monarchia csapatai komoly veszteségeket szenvedtek. Novemberben ismét támadást indított, amelynek eredményeként a csapatok ugyan elfoglalták december 2-án Belgrádot, de túl nagy veszteségek és fáradtság árán, amiért a csapatok rendezése érdekében meg kellett állítani az offenzívát. A szerb hadsereg december 15-én indult ellentámadását megállítani nem tudták, így a Monarchia ismét visszakényszerült a kiinduló körzetekbe. Halottakban, sebesültekben, eltűntekben a Monarchia 270 ezer főt veszített, míg a szerb hadsereg ennek felét, 130 ezer főt. A balkáni hadszíntéren tehát teljes kudarcot vallott Conrad terve.⁷

⁷ POLLMANN 2010a: 42–47.

A gyors orosz mozgósítás kétségtelenül meglepte a Monarchia hadvezetését, de nem csak e tényező miatt volt szükség új hadászati elképzelések kidolgozására. A német fél sem érte el hat hét alatt a győzelmet nyugaton, így a legnagyobb szövetséges hadászati terve is elbukott őszre. A Monarchia északkeleti határainkra felvonuló hadereje már augusztusban támadásba lendült. Az elsőként szétbontakozó 1. és 4. hadsereg számára hadművelleti célként Conrad a Varsó–Kijev vonal elérését határozta meg, vagyis északi és északkeleti irányban kellett támadjanak a csapatok. A 3. hadsereg eközben Lemberg előtt védelembe ment át, míg a 2. hadsereg részei beérkeztek a balkáni hadszíntér felől. Az előrenyomulás augusztus végén még sikeres, a támadó ékek azonban éppen a dél–délnyugat felé támadó 4. és 5. orosz hadseregek támadási sávjában nyomultak előre. Rossz előjel és egyben a lovas fegyvernem korszerűtlenségének bizonyítéka volt a gorodoki lovasroham. Foreich Szabó Ernő altábornagy 5. honvéd lovas hadosztálya Gorodok falu mellett 1914. augusztus 17-én ütközött beásott ellenségbe. A könnyűlovas hadosztályok fontos feladata a felderítés volt. Mélyen behatoltak az ellenség területére, kipuhatták az ellenség helyzetét, erejét. Foreich hősies, de meggondolatlan rohamra indította a huszárokat, akik elvéreztek a gyilkos géppuskatűzben, bizonyítva a lovasroham és a lovas fegyvernem harcászati értékének erős csökkenését. Hadosztálya a nap végére jelentős veszteségeket szenvedett, Foreich életét is ellenséges golyó oltotta ki, így ő lett a Monarchia első elesett tábornoka.

Az orosz ellentámadás gőzhangerként lökte vissza a csapatokat. A kétszeres túlerő hatására őszre Galícia jelentős része orosz kézre került, november 12-én az ellenség körbevette Przemyśl erődjét, november második felére pedig elérték a Limanowa – Duklai-hágó – Uzsoki-hágó vonalon a magyar határt. A helyzet válságosra fordult, a védelem megszilárdítása elengedhetetlen volt. November 28-án Szurmay Sándor tábornok vette át a védelemmel megbízott csapatok vezetését. A Korps Szurmay gerincét a 38. honvéd hadosztály adta, amely sikerrel tartóztatta fel az orosz erőket a Kárpátok előterében.

A védelmi vonal Krakkó és a Kárpátok között azonban megszakad. A város és a hegyvonulat között kialakult „nagy hézag” mindkét fél számára lehetőséget kínált. Az orosz fél akár Sziléziáig is nyomulhatott ezen keresztül, ugyanakkor a Monarchia hadserege is kihasználhatta a rést a Krakkót támadó orosz ék átkarolására. Conrad visszavonta Krakkó elé a 4. hadsereget, az erődrendszer mentén új védelmi vonalat alakított ki, a felszabaduló csapatok bázisán, a 3. hadsereg támogatásával pedig ellentámadást tervezett Szurmay vezetésével, hogy lekösse a várost támadó orosz csapatokat. A támadó csoport élét a 9. Nádasdy huszárok adták, akik hősies helytállással állították meg az orosz 3. hadsereg ellentámadását a Limanova mellett elterülő dombság állásaiban december 10–11-én. Az ütközetben veszítette életét Muhr Ottmár ezredes is, a soproni huszárok parancsnoka. Szurmay ellentámadása és a limanovai helytállás reményt öntött a hadvezetésbe, a hadászati szintű siker azonban 1914-ben elmaradt.⁸

A Monarchia haditengerészete a háború első évében, helyesebben Olaszország 1915. májusi hadba lépéséig elsősorban a francia haditengerészet egységei ellen operált. A tevékenységnek két célja volt: egyrészt támogatni a Szerbia elleni szárazföldi hadműveleteket, korlátozni a szerb csapatok felé irányuló utánpótlást, másrészt a francia haditengerészet ellenében megteremteni a kijutás lehetőségét a Földközi-tengerre. Az egységek ugyanakkor rendkívül nehéz helyzetben voltak, hiszen a tengerészeti szempontból kis kiterjedésű Adrián nem lehetett elrejtőzni az ellenség szeme elől. Ha a hadihajók elhagyták a kikötőt, arról az ellenség szinte azonnal tudomást szerzett.

⁸ POLLMANN 2016: 39–42.

A Monarchia egységei között ugyanakkor kevés igazán korszerű hajó volt, a francia haditengerészzel nem vehette fel a versenyt, ami a nagy értékű eszközök könnyű pusztulásához vezethetett.⁹

Az 1915-ös háborús év

1914. év végére megszilárdultak a frontvonalak. A mozgó háború időszaka véget ért, átadta helyét az állásháborúnak. Az orosz gőzhengert sikerült megállítani, de a nyomás a védelmi vonalakon nem csökkent. A szerbiai hadszíntéren is pillanatnyi stabilitás állt be, mivel hiába volt sikeres a decemberi szerb offenzíva, a balkáni királyság is kimerült, a siker további kiaknázására sem lehetősége, sem kapacitása nem maradt.

A Monarchia északi védelmi rendszerének nagy érvágást jelentett a körbezárt Przemysl erődjének 1915. március 23-i kapitulációja. Conrad von Hötzendorf belátta, hogy német segítség nélkül sikert az orosz fél ellen nem tud elérni a császári és királyi haderő, ezért április 1-jén felkereste Erich von Falkenhayn tábornokot, a német vezérkar újonnan kinevezett főnökét, hogy a lehetséges együttműködésről egyeztessen. Falkenhayn biztosította arról, hogy 1915-ben a német hadsereg a keleti hadszíntérre helyezi a hangsúlyt, április közepén pedig beavatta osztrák kollégáját egy hadászati méretű támadás terveibe, amely céljai a frontvonal kiigazítása, rövidítése, valamint a Monarchia tehermentesítése volt. A támadás élet adó, újonnan felállított 11. német hadsereg parancsnoka August von Mackensen tábornagy lett, akit „Hajrámarsallként” ismert már a kortárs hadügy is, tisztelegve lendületes, hadművelati szintű támadásai előtt. A német hadsereget ugyan formálisan osztrák parancsnokság alá helyezték, azonban minden kiadott parancsot egyeztetni kellett a német vezérkarral is.

Az áttörésre szánt erők összpontosítása teljes titokban zajlott. Mackensen parancsnoksága alatt élődőben 1,6-szoros, tüzérségi eszközök terén közel 2,5-szeres erőfölényt alakítottak ki a Gorlice–Tarnów közötti arcvonalszakaszon. Az áttörés stratégiai fontosságú volt. Egyrészt tehermentesítenie kellett a Monarchia sikertelen galíciai haderejét, másrészt pedig Olaszország és Bulgária hadba szállásának kérdését kellett rendeznie: Olaszországot el kellett tántorítani az antanttól, Bulgáriát pedig ösztönöznie kellett a belépésre a központi hatalmak oldalán.

Az orosz hadsereg az áttörésre kiszemelt szakaszon gyengén kiépített védelemmel rendelkezett, amely közel sem volt mélységben annyira tagolt, mint a nyugati hadszíntér tábori védműveinek rendszere. A cári haderő ugyanakkor kifáradt a folyamatos harcban és utánpótlási rendszere is akadozott.

A támadás 1915. május 2-án 6:00-kor indult meg pusztító, négyórás tüzérségi tűzzel. A gyalogság rohama 10:00-kor indult meg. Mackensen a centrum, József Ágost főherceg a bal szárny, Svetozar von Boroević pedig a jobb szárny csapatait vezette a megrendült orosz állások ellen. A nap végére a siker teljesnek látszott: 40 km szélességben szakadt át a frontvonal. A következő napokban megkezdődött az ellenség üldözése. Június elején a csapatok elérték Przemysl erődjét, a hónap végére Lemberg is felszabadult. Augusztus 4-én Varsó, majd a nyár végén Kovno, Novo-Georgievszk, Brest-Litovszk és Grodnó határerődje is meghajolt a központi hatalmak nyomása alatt.

A központi hatalmak tehát sikeresen törték át a harcászati mélységet és törtek ki a hadászati mélységbe, de annak ellenére, hogy az ellenségnek jelentős veszteséget okoztak, a fő erők teljes bekerítése nem sikerült, Oroszországot nem sikerült kiűzni a háborúból. A hadművelet komoly

⁹ TURBUCZ 2010: 111–112.

eredménye volt ugyanakkor a frontvonal jelentős rövidítése és mintegy 150 km-re keletre tolása. A Riga–Dünaburg-vonalon kialakuló új állásrendszer azonban ismét megfagyasztotta az arcvonalat, állásháború alakult ki egészen 1916 nyaráig.¹⁰

Az antant hatalmai 1915. december 8-án konferencián vitatták meg a hadi helyzetet Párizs mellett, Chantilly városkában. A haditanács két fontos alapelvet fogalmazott meg a következő háborús évre: egyrészt szükségesnek látták a keleti és nyugati hadszíntér műveleteinek összehangolását, másrészt pedig megállapodtak abban, hogy a keleti hadszíntéren kell indítani tehermentesítő offenzívát, hogy a nyugati hadszíntéren küzdő antantcsapatok terhe csökkenjen.¹¹

Olaszország annak ellenére, hogy 1882-ben csatlakozott a hármasszövetséghez, 1914. augusztus 2-án semlegességi nyilatkozatot tett. A Monarchiával szemben meglévő geopolitikai és történelmi konfliktusok megoldására jobb esélyt látott az antantszövetségben, így 1915. április 26-án Londonban titkos megállapodást kötött az antanttal. Vállalta, hogy egy hónapon belül hadba lép a központi hatalmak ellen, amiért cserébe megkapja Dél-Tirolt, Görzöt, Gradiscát, Triesztet, az Isztriát, Dalmácia részeit, Albánia részeit, a Dodekanézosz-szigeteket, Törökország részeit, valamint a volt német afrikai gyarmatokat. Még alig két napja indult meg a gorlicei áttörés, amikor május 4-én Olaszország felmondta a hármasszövetséget, majd május 23-án hadat üzent a Monarchiának.

Galícia és Szerbia mellett így újabb hadszíntér nyílt, miközben a Monarchia önállóan még a két előre tervezett hadszíntér eseményeit sem tudta uralni. A Svájtól az Adriáig tartó 600 km hosszú új arcvonalszakaszon 4 olasz hadsereg bontakozott szét Luigi Cadorna tábornok vezetése alatt, közel félmillió katonával. Velük szemben a Monarchia nem vethetett be mást, mint tartalékot, valamint Galíciából és a szerb hadszíntérről elvont csapatokat. Ezek együttes ereje sem haladta meg a 200 ezer főt. A felvonultatott csapatok fele volt magyar kiegészítésű közös, vagy honvéd alakulat.

Az olasz hadászati terv szerint a két legjobban felszerelt hadsereg feladata volt a Monarchia állásainak keleti irányú áttörése. A 2. hadsereg stratégiai célja a Dráva elérése volt, a 3. hadsereg pedig Laibach (Ljubljana) és az Isztria elfoglalása után délre kellett forduljon Dalmácia felé. A 4. hadsereg Dél-Tirol felé, északi irányban támadt, míg a hadászati tartalékot az 1. hadsereg adta. Ezzel szemben a Monarchia haderejének csak a szívós védelem lehetett a célja, amely kihasználta a földrajzi adottságokban rejlő lehetőségeket. Az olasz hadseregnek bármilyen irányban is támadjon, csak szorosokon, hágókon keresztül járható hegyvidékek állták útját. Svetozar von Boroević 5. hadserege ennek megfelelően bontakozott szét. A Görz és az Adria között elhelyezkedő Doberdó-fennsík a legvéresebb harcok színhelyévé vált.

Az első olasz támadás már május 23-án megindult. A Monarchia csapatai az Isonzó vonaláig húzódtak vissza, de két fontos hídfőt – Tolmein és Görz – megtartottak. A Monarchia hadiflottája igyekezett lassítani az olasz felvonulást stratégiai pontok, köztük elsősorban közlekedési csomópontok bombázásával. Anton Haus tengernagy, a Császári és Királyi Haditengerészet főparancsnoka flottája Velence és Brindisi között folyamatosan, sikerrel támadta az olasz felvonulás szempontjából kulcsfontosságú csomópontokat.

A Doberdó védelmét 1915. július 6-án vette át a magyar kiegészítésű VII. temesvári hadtest Habsburg József Ágost főherceg parancsnoksága alatt. Az olasz hadsereg további három kísérletet tett a védelem áttörésére 1915 folyamán. A második isonzói csata július 18. és augusztus 10. között zajlott. A Monarchia 47 ezer, az olasz hadsereg 42 ezer főt veszített az összecsapások

¹⁰ POLLMANN 2010b: 66–69.

¹¹ CSIKÁNY 2010: 27.

során. Mindkét fél ekkor kezdte el saját állásrendszerének kialakítását és kavernák vágását. A 3. és 4. isonzói csata november 10. és december 4. között zajlott. Az áttörés ismét sikertelen volt. Az olasz hadsereg 116 ezer főt, a Monarchia 67 ezer főt veszített az összecsapásokban. Az év végével a frontvonalak megmerevedtek, megkezdődött az állásháború és az anyageseték időszaka a hadszíntéren.¹²

A gorlicei áttörés sikere meghozta a várt eredményt: Bulgária alkalmasnak látta az időt, hogy belépjen a háborúba a központi hatalmak oldalán. A hadüzenetet szeptember 6-án adták át. Az új szövetséges belépésével immáron a német félnek is érdekévé vált Szerbia legyőzése. A balkáni ország legyőzése esetén ugyanis biztosíthatóvá vált a szárazföldi összeköttetés a Németország–Monarchia–Bulgária–Törökország-vonalon. A bolgár belépés ugyanakkor biztosította azt is, hogy Szerbiát egyszerre több irányból is támadhassák.

1915 őszén ezért összehangolt haditervet kovácsoltak a központi hatalmak: a német 11. hadsereg, és az osztrák–magyar 3. hadsereg, szakítva Potiorek nyugat–keleti hadműveleti irányaival, a könnyebben járható észak–déli irányból indítottak hadászati szintű offenzívát, miközben a bolgár 1. és 2. hadsereg kelet–nyugati irányban igyekezett bekeríteni a minden számítás szerint dél felé visszavonuló szerb hadsereget. Az áttörésben kulcsszerepet játszó 11. hadsereg parancsnoka Mackensen lett. A teljes haderő négyszeres túlerőt képviselt a 100 ezer fős szerb és montenegrói hadsereggel szemben.

A támadás első fázisa október 5-én kezdődött. A 3. osztrák–magyar hadsereg előrenyomulása sikeresnek bizonyult, a csapatok 11-én bevették Belgrádot. A 11. német hadsereg mindeközben Szendrónél átkelt a Dunán, hogy megkezdje a déli irányú támadást. A bolgár 1. hadsereg nyugati irányú támadással igyekezett elvágni a visszavonuló szerb csapatok útját. Kragujevac környéként majdnem sikerült is a bekerítés. Mindeközben a bolgár 2. hadsereg feladata volt, hogy a Szalonikinél partra szállt antantesapatokat tartóztassa fel.

A hadművelet teljes sikerrel zárult: a szerb hadsereg megszűnt erőt képviselni. Megmaradt részeit Korfun keresztül az antant Szalonikibe szállította. Szerbia és Montenegró teljes területe megszállás alá került, vagyis létrejött a szárazföldi híd Törökország és Berlin között.¹³

Az 1916-os háborús év

A háború 1916-ra anyagháborúvá változott. Az antanthatalmak nyersanyagfőlnye 1914–1915-ben még nem jelentett döntő stratégiai főlényt, de az 1916-os évben már mindkét fél valós opciónak látta a másik kivéreztetését. A német hadvezetés ezt az elvet követve igyekezett térdre kényszeríteni az antanterőket a verduni csatákban, tudva, hogy a gorlicei áttörés eredményeként elért hadászati szintű győzelem jó ideig passzivitásra kényszeríti az orosz erőket. A szövetségesek keleti és nyugati hadszíntereken kifejtett erőfeszítéseiket már igyekeztek összehangolni, a központi hatalmak azonban hasonló együttműködés lehetőségével még csak részlegesen éltek.

Conrad von Hötzendorf a sikeres szerbiai hadjárat folytatásaként leválasztotta az osztrák–magyar 3. hadsereget a koalíciós erőről, és 1916 januárja folyamán elfoglalta Montenegrót, amely január 17-én letette a fegyvert. Megakadályozandó a csapatok menekülését, az osztrák–magyar hadsereg nem állt meg a határon, hanem Albánia északi részét is megszállta. Ez a hadművelet az Olaszország elleni hadviselés szempontjából is indokolható lépés volt.

¹² PINTÉR–RÓZSAFI–STENCINGER 2009: 28–32.

¹³ POLLMANN 2010a: 49–52.

1916 elején Németország még nem állt hadban Olaszországgal, az osztrák–magyar hadvezetés pedig nem is támogatta, hogy itt is német csapatokat vessenek be. Az olasz hadsereg március 11-én indított támadást a Doberdó ellen. Az 5. isonzói csata egy hétig tartott, de komoly eredményeket nem hozott. Conrad úgy gondolta, hogy a balkáni helyzet rendezése után saját erőből is képes lesz Olaszország legyőzésére a Monarchia. Hadművelési terve szerint csapatai Dél-Tirol irányából indítanak támadást Asagio felé, hogy az észak-olaszországi síkságra kijutva, az Isonzó-front hadseregei mögé kerülve kerítsék be az ott harcoló olasz hadseregeket. Az offenzíva 1916. május 15-én indult meg, és bár kezdeti sikereket ért el, a hadműveleteket le kellett állítani, mivel a keleti hadszíntéren megindult az orosz Bruszilov-offenzíva, amelynek megállításához erőket kellett elvonni mind az isonzói, mind a dél-tiroli frontszakaszokról.

A nyomás jelentős csökkenését az olasz hadsereg újabb támadások indítására használta fel, amelyek a Somme menti nyugati, valamint a Vilna környéki keleti támadásokkal összhangban kellett történnenek. Az év végéig négy offenzívával kísérte meg az olasz hadsereg az állásrendszer áttörését, részleges sikerekkel.

1916-ra mindkét hadviselő fél állásrendszere meglehetősen jól kiépült. A Doberdó-fennsík védelme azonban nem volt könnyű feladat. A karszttalajba nehezen lehetett lövészárkokat vájni, ugyanakkor a becsapódó lövedékek repeszhatását jelentősen fokozta a sziklás talaj. Az itáliai háborút találóan vakondháborúnak is nevezték, mivel mindkét fél folyamatosan ásta a dombokat, hegyeket, hogy mesterséges barlangokat építsen, illetve természetes barlangrendszereket bővítsen ki csapatainak védelmében. A kavernák ma is megtalálhatók a frontszakasz állásrendszerei mentén. A Doberdón állásban lévő VII. temesvári hadtest parancsnoka Habsburg József főherceg volt, aki 1916. június 16-án először engedélyezte harci gáz bevetését a frontszakaszon.

A rejtetten felvonuló 3. olasz hadsereg augusztus 6-án indította meg támadását a görzi hídfő ellen (6. isonzói csata). A jelentős túlerőt összpontosító ellenség egy időben a Görztől délre fekvő Monte San Michele magaslatot is támadta, hogy a sikert kiteljesítse. A hídfő augusztus 8-án esett el, ami miatt a Doberdón is nyugatra kellett visszavonni a védelmi vonalat, hogy az itt harcoló alakulatokat ne keríthesse be az olasz hadsereg. A Monte San Michele hegyet augusztus 12-én foglalták el az olasz csapatok. József főherceg így emlékezett meg emlékirataiban a Doberdó kiürítéséről:

„Otthagytuk a hullákkal borított, hős vérral áztatott sziklasivatagot és a dicső emlékeket, s a megszámlálhatatlan sírokat csendes kereszterdejűkkel, melyek a Karsztot szent helyé avatják, ahol a mártírok ihlete nyugszik Isten kegyelmében, a sírokat, melyekhez oly igen nagyon ragaszkodtam... Elcsendesült minden, csak az ellenséges tüzérség lövi a halottakkal telt állásokat, melyben a patkányok ezrein kívül élőlény nincs... Olyan a lelkem, mint az őszi vihar dúlta virágoskert... letörve megfagyva a szeretettel ápolt virágok. Ezen nem egyhamar tudom magam túltenni.”

Az újabb áttörési kísérlet szeptember 14–19. között tartott (7. isonzói csata), a megszilárdult osztrák állásrendszer áttörése azonban sikertelen volt, ahogy az október 9-én kezdődő 8., és az október 31-én kezdődő 9. isonzói csata sem hozott eredményeket az olasz hadseregnek.

1915-ben a hadműveletek súlypontja a keleti hadszíntérre helyeződött át. A Monarchia, Németország és Oroszország élet-halál harca tehermentesítette annyira az antanthatalmak nyugati erőit, hogy felkészülhessenek az 1916-os év nagy offenzíváira. Ezek rendszerébe illeszkedett a Bruszilov-offenzíva, amelynek feladata volt, hogy hadászati szintű áttöréssel támogassa a Verdun körüli harcokat. Alekszej Bruszilov merőben új elvet dolgozott ki az áttörés sikere érdekében. Az osztrák–német tartalék átcsoportosításának megakadályozása érdekében 400 km hosszú

frontszakaszon támadt, és 11 helyen igyekezte áttörni az állásokat. A tüzérségi előkészítés idejét is lerövidítette, hogy az áttörések tervezett helye a lehető legjobban rejtve maradjon. A hosszas tüzérségi tűz ugyanis egyértelművé tette volna, hogy mely szakaszra nehezedik majd a legnagyobb nyomás. Az áttörés sikeréhez hozzájárult, hogy az olaszországi hadműveletek miatt jelentős mértékben gyöngítették meg a Galíciában harcoló osztrák–magyar csapatok erejét. A támadás 1916. június 4-én indult meg a 4. és 7. osztrák–magyar hadsereg arcvonalán. A cári hadsereg jelentős erőfölénnyel rendelkezett, a Délnyugati Front 600 ezer katonája állt szemben a Monarchia 475 ezer katonájával. Az arcvonal a nap végére átszakadt, néhány nap alatt a cári csapatok 85 km széles, 45 km mély rést ütöttek az állásrendszeren. Az áttörés sikeres volt, hadászati értéke azonban megkérdőjelezhető, ugyanis nemcsak a központi hatalmak, hanem az orosz fél is olyan jelentős veszteségeket szenvedett, ami a hadműveletek folytatását gátolta. Az Olaszországból átvezényelt osztrák–magyar csapatok, valamint a frissen átcsoportosított német csapatok ismét megállították az orosz gőzhengert.¹⁴

A román hadvezetés a Bruszilov-offenzíva sikerén felbuzdulva alkalmasnak látta az időt arra, hogy a fiatal ország belépjen a háborúba. Ez az orosz fél igényeinek is megfelelt, mivel tehermentesíthette volna a galíciai hadászati irányt. A román hadsereg ugyanakkor nem készült fel megfelelően a háborúra. Az 1916-os év sikerei alapján könnyű feladatnak látta a Monarchia erdélyi haderejének legyőzését, miközben bízott abban, hogy a Monarchiának intézett hadüzenet nem jelenti majd egyben a Németországgal való hadba lépést is. Románia júniusban kezdte meg a titkos tárgyalásokat az antanttal, amelyek eredményeként Erdélyt, Bukovinát és a Bánságot kívánta az országhoz csatolni. A szerződés augusztus 17-én kötött meg, amelyben Románia vállalta a Monarchia elleni hadba lépést és a kapcsolatok teljes megszakítását Németországgal augusztus végéig.

Az augusztus 27-én átnyújtott román hadüzenet azonban újabb hadüzenetek láncolatát indította el. Németország, Törökország és Bulgária szinte azonnal hadat üzent Romániának, Olaszország pedig kihasználta az alkalmat és hadat üzent Németországnak. A román haderő három hadserege már a hadüzenet másnapján megkezdte az előrenyomulást Erdély felé a hágókon keresztül, míg egy hadsereg a Bulgária elleni védelemre rendezkedett be. Az osztrák–magyar védelem megszervezésével Arz Artúr tábornokot bízták meg, aki a jelentős túlerő ellenére is hatékonyan lassította a román csapatok támadását.

Románia nem mérte fel a többfrontos háború lehetőségének veszélyeit. Az erdélyi előrenyomulás lassan zajlott, miközben Mackensen Duna-hadserege és a bolgár 3. hadsereg megindította támadását Dobrudzsa ellen.

A román helyzet gyors rendezése új vezetési elvek bevezetését tette szükségessé. Felismerve, hogy szükséges a központi hatalmak hadmozdulatainak szorosabb összehangolása, Ferenc József Conrad von Hötzendorf ellenvetéseit figyelmen kívül hagyva német főparancsnokság alá helyezte a Monarchia teljes haderejét 1916. szeptember 6-án.

A terv nem teljesült maradéktalanul az uralkodó halála miatt, ugyanakkor a központi hatalmak 1916-ban először neveztek ki közös parancsnokot német, bolgár és osztrák–magyar csapatok élére. Az Erdélybe vezényelt német 9. és az Arz által vezetett osztrák–magyar 1. hadsereg közös parancsnokának a vezérkari főnöki beosztásból menesztett német Erich von Falkenhayn tábornokot nevezték ki, míg a bolgár 3. hadsereget Mackensen vezetése alá helyezték. A Dobrudzsa elleni támadás sikere arra kényszerítette a román haderőt, hogy csapatokat vonjon el az erdélyi

¹⁴ POLLMANN 2010c: 70–72.

hadászati iránytól. Az összehangolt támadás szeptember 26-án indult meg a román haderő ellen, és gyors sikert hozott. December 6-án a német és osztrák–magyar csapatok bevették Bukarestet.

A román visszavonulás csak a Szeret folyónál állt meg, ahol 40 orosz hadosztály segítségével sikerült stabilizálni a frontvonalakat. A román hadsereg halottakban és sebesültekben 500 ezer főt veszített, míg a központi hatalmak ennek csak elenyésző töredékét. Ugyanakkor a központi hatalmak jelentős mennyiségű nyersanyagot (kőolaj, szén, gabona) szereztek a háború folytatásához. Románia megszűnt szereplő lenni a háborúban, a központi hatalmak győzelmét az 1917. december 9-én megkötött bukaresti béke szentesítette.¹⁵

Az 1916. év nehéz év volt a Monarchiának, erőforrásai kezdtek kimerülni. A legfontosabb hadszíntereken elkeseredett védelembe kényszerült. Egyetlen komoly sikere Románia legyőzése volt, aminek a háború végkimenetele szempontjából kisebb jelentősége volt. Az egyre jobban kifáradó Monarchia lakossága lassan háborúellenessé kezdett válni, a háború lezárásának igénye pedig a nagypolitikát is elérte. A békepárti politikai irányvonal erejét tovább erősítette az agg uralkodó, Ferenc József császár és király 1916. november 21-én bekövetkezett halála.

Az 1917-es háborús év

1917-re mindkét nagy hadviselő fél a háborút eldöntő támadás megindítását tervezte. A német hadvezetés az év második felében indította volna meg az offenzívát a nyugati hadszíntéren, alkalmazva a keleti hadszíntéren az orosz forradalmak miatt felszabaduló csapatokat. Addig igyekezett minden frontszakaszon védekezni, hogy felfuttathassa az ország hadianyag-termelését, és az év második felére tervezett döntő offenzívára elegendő hadianyagot biztosíthasson.

I. Károly osztrák császár (IV. Károly magyar király) megkezdte a legfontosabb tisztségekből a háborúpárti személyek elmozdítását. A tisztségváltások láncolatának fő célja a kompromisszumos béke lehetőségének előkészítése volt. A politikai irányvonalváltás érdekében az uralkodó lemondatta Tisza István magyar miniszterelnököt, Ottokar von Czernint nevezte ki az új közös külügyminiszternek, Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök helyére Arz Artúr tábornokot nevezte ki, a flotta főparancsnoka pedig Horthy Miklós lett.

Mindeközben az uralkodó megkísérelte családi kapcsolatain keresztül felvenni a kapcsolatot az antanthatalmakkal a kompromisszumos különbéke előkészítése érdekében. Sógorai, a Bourbon–Pármái-család tagjainak kapcsolatait vette igénybe. 1917. március 24-én titkos levélben kereste meg a francia miniszterelnököt, amelyben elismerte az Elzász-Lotaringiával kapcsolatos francia követeléseket, és ígéretet tett Szerbia és Belgium integritásának, szuverenitásának visszaállítására. A különbéke lehetősége ugyan tetszett az antantfőhatalmaknak, ugyanakkor a Monarchiával szemben területi követelésekkel háborúba csábított Olaszország és a szláv nemzetek számára elfogadhatatlan volt. További nehezítette a helyzetet az Amerikai Egyesült Államok háborúba lépése. A szövetségi kormány április 6-án hadat üzent Németországnak, de a Monarchiával még nem állt be a hadiállapot. Károly jól ismerte fel, hogy hiába rendült meg Oroszország, az amerikai ipari háttér olyan előnyt biztosított az antanthatalmaknak, amely kompenzálására a központi hatalmak képtelenek lesznek. A tétova békekísérlet tehát végül süket fülekre talált. 1918-ban Clemenceau megszéllőztette a levél tartalmát, aminek következtében Károlynak kanosszát kellett járnia a német császárnál, és ez bizalmi válságot okozott a belpolitika terén is. A válságba Czernin is belebukott.

¹⁵ POLLMANN 2010b.

A hadi helyzet ugyanakkor kedvezett a központi hatalmaknak. Oroszország a polgárháború szélére sodródott. 1917. február 23-án polgári forradalom döntötte meg a cár uralmát. Az orosz katonák tömegével hagyták el egységeiket, így a központi hatalmaknak nem kellett komoly támadásra számítania keleti irányból. A háború ugyanakkor még nem ért véget ezen a hadszíntéren sem. Bruszilov tábornok, az Ideiglenes Kormány hadseregének új főparancsnoka újabb offenzívát készített elő. A támadás június 29-én kezdődött meg Galícia felé, s bár kezdeti sikereket ért el, a Kerenszkij hadügyminiszter nevéhez kötött offenzíva július végére kifulladásra kényszerítette a német és osztrák–magyar ellentámadás sikerrel szorította vissza a megrogyó orosz hadsereget. Össze ismét osztrák–magyar kézre került Kelet-Galícia és Bukovina. Novemberben ugyanakkor kitört az újabb forradalom Lenin vezetésével, ami megpecsételte a hadszíntér sorsát. A bolsevik kormány decemberben tüzszünetet kért a központi hatalmaktól.

A tüzszünet azonban nem volt hosszú életű, mivel Trockij 1918. február 10-én felmondta azt. A válasz nem váratott magára, február 18-án megindult a központi hatalmak ellentámadása, amely komoly ellenállás nélkül foglalta el Ukrajnát és a Baltikumot. Az orosz kormánynak nem maradt más lehetősége, mint 1918. március 3-án aláírni a különbékét, amely véglegesen kikapcsolta Oroszországot a háborúból. A szerződés függetlenné tette Oroszországtól Finnországot, a Baltikum államait, valamint Ukrajnát, de e területek valójában német és osztrák–magyar befolyás alá kerültek.

A központi hatalmak hadászati helyzete az év első felében kedvezőnek tűnt, a Monarchia számára különösen jól alakultak a körülmények. Szerbiát kiűtötték a háborúból, a balkáni hadszíntér stabil volt. Romániát legyőzték, Oroszország pedig kiesni látszott a háborúból, miközben az Amerikai Egyesült Államokkal csak decemberben állt be a hadiállapot. A Monarchia csapatai átcsoportosíthatóvá váltak az itáliai, valamint a német hadsereg támogatására a nyugati hadszíntérre.

A hadászati helyzet változását érzékelte az olasz hadvezetés is. Az 1917. május 12-én indított 10., és az augusztus 18-án indított 11. isonzói csatában minden korábbinál erősebb összpontosítással igyekeztek áttörni az osztrák–magyar csapatok védelmi vonalait, sikertelenül. Az offenzívában az olasz hadsereg kifáradt, a sikertelenség erősítette a háborúellenességet.

Mindeközben zajlottak a nagy, egyesített támadás előkészületei. A hadászati áttörést azonban nem a nyugati hadszíntéren tervezték, hanem Itáliában. A 10. és 11. isonzói csaták miatt meghosszabbodott, veszélyessé vált a Monarchia által védett arcvonalszakasz, ugyanakkor felvonulásra, szétbontakozásra igen alkalmas volt a terep. A Monarchia egyedül nem rendelkezett elegendő erőforrással a sikerhez, így német segítséget kért, amelyet meg is kapott. A hadászati cél Olaszország végleges kiűzése volt, hogy az itáliai hadszíntéren küzdő csapatok is a nyugati hadszíntérre legyenek irányíthatók. Amennyiben ez sikerült volna, valós esély lett volna a Nagy Háború győztes befejezésére, hiszen az ehhez szükséges erőfölény 1918 elején biztosítható lett volna nyugaton.

A támadás gerincét a 7 német és 6 osztrák–magyar hadosztályból újonnan létrehozott 14. hadsereg, valamint az osztrák–magyar 1. és 2. isonzói hadsereg adták. Az ellentámadás tervei júniustól készültek. A Flitsch és Tolmein közötti megindulási terepszakaszt Arz Artúr tábornok, a Monarchia új vezérkari főnöke választotta ki, majd a tervet jóváhagyatták a német hadvezetéssel is.

A támadás október 24-én indult meg. 5:00 és 8:00 között gáztámadással és pusztító pergőtűzzel támadták az olasz állásokat, majd megindult az első hullám, amelyben rohamcsapatok foglalták el az állásrendszerek kulcsfontosságú pontjait, hogy utat nyissanak a géppuskás és hegyi tüzér csapatoknak, akik a megnyitott résekben foglaltak állást. Ezután indult a harmadik hullám,

a gyalogsági tömegtámadás. Bár a terep magas hegységektől szabdalt, mégsem a magaslatok ellen indult a roham, hanem a völgyek mentén indult meg a támadás, feltételezve, hogy a bekerített magaslati védőállások elvágásuk után meg kell adják magukat. A déli órákra már 36 km szélességben, 6 km mélységben átszakították az olasz védelmi vonalakat a támadók. Október 26-án és 27-én megindult az 1. és 2. isonzói hadsereg is, kiteljesítve a sikert. A 10. és 11. isonzói csatákban kimerült olasz haderő képtelen volt tartani állásait.

Az olasz csapatok visszavonulása kaotikus meneküléssé változott. November 4-én az olasz csapatok átkeltek a hadművelleti célként meghatározott Tagliamento folyón, de az előrenyomulás nem állt meg egészen a Piave folyóig, amelyet a német és osztrák–magyar csapatok november 10-én értek el. A frontvonal itt megszilárdult, november 16-ig az osztrák–magyar csapatok még próbálták az átkelést, de ez az erőfeszítés már sikertelen maradt. Az olasz hadsereg angol, illetve francia segítséggel tudta itt kiépíteni az új védelmi vonalat.

A siker szinte teljesnek látszott. Az arcvonal 240 km-rel rövidült, miközben a központi hatalmak „mindössze” 70 ezer főt veszítettek halottakban, sebesültekben. Ezzel szemben az olasz hadsereg vesztesége hatalmas volt: 340 ezer főt veszített halottakban, sebesültekben, hadifoglyokban. Hadizsákmány lett 73 ezer ló, 3152 löveg, 300 ezer puska, 3000 géppuska, 2000 géppisztoly, 1600 gépkocsi. Tovább növelte a problémát a hátországból fosztogató, dúló 350 ezer menekülő olasz katona. A hatalmas hadizsákmány nagy szerepet játszott abban, hogy a háborús erőfeszítéseket még fenn tudta tartani a Monarchia az 1918-as évben is.¹⁶

A caporettói csoda ugyanakkor rávilágított az első világháború hadászati áttöréseinek egyik legfontosabb problematikájára, amelyet a két világháború közötti hadtudományi irodalom próbált hatékonyan megoldani: hiába sikerült a hadászati áttörés, a támadó fél nem rendelkezett olyan gyorsan mozgó csapatokkal, amelyek a visszavonuló ellenséget bekeríthették, megállíthatták és elpusztíthatták volna, így a védelmi vonalak visszavonása után szinte minden esetben újra megszilárdítható volt az arcvonal.¹⁷

Olaszországot ugyanakkor nem sikerült kiűzni a háborúból, mivel fontossága felértékelődött az antanthatalmak számára. 1916-ra kiépült az antant által létesített otrantói tengerzár, amely azt volt hivatott megakadályozni, hogy a Monarchia haditengerészete kijusson a Földközi-tengerre. Ez zárt láncokkal egymáshoz rögzített, gyengén felfegyverzett, rádióval ellátott órhajókból (drifterekből), tengeralattjáró-hálót vontató kereskedelmi hajókból és járőröző hadihajókból állt. 1917-re a Monarchia haditengerészetének szinte egyetlen feladata a blokád feltörése lett. A 70 km széles tengerzár kétségtelenül zavaró körülmény volt, ugyanakkor nem csak ez jelentett problémát a hadszíntéren. A legkorszerűbb, legütőképesebb egységek sem vehették fel a versenyt az antant tengeri erejével, ugyanakkor a hadihajók rejtve el sem hagyhatták támaszpontjaikat, hiszen az Adrián szinte azonnal felfedezték a kifutó hajórajokat.

A hadműveletek szinte egyetlen sikerrel kecsegtető lehetősége a kis méretű, gyors hadihajók alkalmazása volt a cattarói haditengerészeti támaszpontból. 1916–18 között 16 támadást hajtott végre a Monarchia a zár ellen, amiből négyet Horthy Miklós vezetett.

A legsikeresebb támadás, amely megalapozta Horthy Miklós hírnevét, a 1917. májusi rajtaütés volt. A Horthy által vezetett kötelék a Novara, Saida és Helgoland gyorscirkálókból, valamint a Csepel és Balaton torpedórombolókból állt. Május 14-én hagyták el a cattarói támaszpontot, de másnap hajnalban a drifterek már jelezték a veszélyt az antant hadiflottájának, amelynek egységei Brindisiből futottak ki, hogy megütközzenek Horthy egységeivel. A tengerzár elleni

¹⁶ POLLMANN 2010b: 85.

¹⁷ BALLA 2017.

támadás 15-én indult meg, amely során számos driftert süllyesztettek el és rongáltak meg Horthy hajói. Az antant felmentő egységei már a délelőtti órákban megérkeztek. A két romboló által vezetett flotta nagyobb kaliberű lövegeinek előnyét Horthy mesterséges köd bevetésével tervezte ellensúlyozni, amelynek leple alatt olyan közel kerülhetett az ellenséges egységekhez, ahol a gyorscirkálók és torpedórombolók könnyebb fegyverzete is hatásos lehetett. Az összecsapásban súlyos találatot kapott az SMS Novara, Horthy is megsérült, mégis komoly veszteség nélkül sikerült jelentős károkat okozni az ellenségnek. Saját hajó elvesztése nélkül 2 rombolót, 2 szállító gőzöst és 12 őrhajót süllyesztett el a Monarchia haditengerészete az összecsapásban.

Bár az akció sikeres volt, a hadi helyzet lényegi változtatását nem sikerült elérni, a Monarchia haditengerészete nem rendelkezett elegendő erőforrással és megfelelő mennyiségű, korszerű egységekkel, hogy felvegye a harcot az antant földközi-tengeri hadiflottájával. Az 1917-es háborús év tehát a központi hatalmak sikerével ért véget, ugyanakkor a legfontosabb célt, a háború győztes befejezését nem sikerült elérni, az idő pedig az antanthatalmak malmára hajtotta a vizet. Az Egyesült Államok hadba lépése pedig egyértelművé tette, hogy az anyagháborút a központi hatalmak nem nyerhetik meg.¹⁸

Az 1918-as háborús év

1918 az utolsó erőfeszítések és a bomlás éve volt. A Monarchia hiába zárta katonai sikerekkel az 1917-es esztendőt, a hadsereg és a hátország végletesen kimerült. A válság első gyakorlati jele a cattarói matrózlázadás volt, amely 1918. február 1-jén tört ki. Az uralkodó a frissen kinevezett flottafőparancsnokot, Horthyt bízta meg a helyzet rendezésével. Az új főparancsnok vasfegyellemmel és a matrózok életkörülményeinek jelentős javításával lett úrrá a helyzeten.

Egyre nagyobb problémát jelentett ugyanakkor a dezertálás. A szabadságra hazatérő katonák nagy százaléka nem tért vissza alakulataihoz, valamint a szláv nemzetiségű katonák nagy tömegben szöktek át az antantcsapatokhoz. Ez elsősorban a cseh és román nemzetiségű állományra volt jellemző. A Monarchia felbontásában érdekelt nemzeti tanácsok hívó szava tovább bomlasztotta a hadsereget. 1917–18-ban a dezertálás mértéke már elérte a negyedmillió főt. Különösen komoly kihívást jelentettek az úgynevezett zöld káderek. Ezek a dezertőr katonacsoportok elsősorban Nyitra vármegyében, az Erdélyi-érchegységben, Szlavóniában és Horvátországban fejtették ki tevékenységüket. Közös ideológiai háttérrel nem rendelkeztek, ugyanakkor csapatokba verődve terrorizálták a helyi közigazgatásban dolgozókat, megtorlásokat hajtottak végre az osztrák–magyar államszervezetek ellen.

Fegyveres lázadások is kitörték a hátországban. A pécsi 6. gyalogezred szerb nemzetiségű katonái 1918 májusában lázadtak fel, s jelentős erő bevetésével sikerült csak pacifikálni a helyzetet. Rontotta a hadsereg, állam és lakosság viszonyát a kötelező élelmiszer-beszolgáltatás, valamint a pótzászlóaljok kegyetlenkedései. A hátország helyzetének stabilizálása érdekében 1918-ban már 1,5 millió katona teljesített szolgálatot a határokon belül, jelentős erőket elvonva a hadszínterektől. Tovább rontotta a helyzetet a spanyolnáthajárvány, amely 1918 őszén tetőzött. Rengeteg áldozatot szedett a hátországban és a harcoló állományban is.¹⁹

A caporettoi hadizsákmány tüneti kezelést biztosított a Monarchia legnagyobb problémájára, a gazdaság teljes kifáradására. A tetemes hadizsákmány fél évig „ettette” még a háborút,

¹⁸ TURBUCZ 2010: 112–113.

¹⁹ HAJDU 2010.

de a döntés mielőbbi kicsikarása mégis elkerülhetetlen volt. A caporettoi áttörésben bevetett német csapatokat kivonták a hadszíntérről, így a Monarchiának immáron egyedül kellett megkísérlni az áttörést a Piave mentén húzódó új védelmi vonalon. Az áttörésre két hadművelleti irányt határoztak meg, amelyek mindegyikét önálló parancsnok vezette. Conrad von Hötzendorf hadseregcsoportja Dél-Tirol felől támadott, Svetozar von Boroević 1. és 2. Isonzó hadserege a Piavén déli irányban kelt át, míg József Ágost főherceg 6. hadserege a Montello hegynél, az arcvonal centrumában igyekezett áttörni.

A támadás 1918. június 15-én indult meg heves tüzérségi előkészítéssel. A szükséges tüzérségi löszernek azonban csak a 60-70%-a állt rendelkezésre, így a hiányt harcigáz-töltetű löszerekkel pótolták. Az olasz hadsereg azonban ekkorra már modern angol készítésű gázálcokkal látta el katonáit. A támadás hatalmas veszteségek árán ugyan, de kezdetben sikeres volt. Az osztrák–magyar csapatok motoros pontonokon, valamint hajóhidakon keltek át, és 30 km széles hídfőt alakítottak ki. Június 18-án azonban erős áradás érkezett a folyamszakaszra, ami elsodorta a hajóhidak többségét. A hídfőben elszigetelt csapatok ellen ekkor indult meg az antant ellentámadás. A csapatok helyzete tarthatatlanná vált, így Arz tábornok június 25-én kiadta a visszavonulási parancsot.

A hadászati áttörés tehát nem sikerült. A Monarchia 150 ezer főt veszített halottakban, sebesültekben, hadifoglyokban, miközben az antantcsapatok vesztesége ennek közel fele, 90 ezer fő volt. Hatalmas mennyiségű hadianyag veszett oda, a Monarchia hadserege tulajdonképpen elveszítette teljes támadóerejét. A katonák morálja menthetetlenül mélypontra került. Tersánszky Józsi Jenő író így írta le érzéseit Piave után:

„Sikeresen szabadultam meg egy szörnyű helyzetből. A halál, ezer halál torkából... Emberfölötti teljesítmények becsületes elvégzése után emelt fővel járhatok... És lelkiállapotom sötét, nyugtalan, lesújtott, amióta csak visszajöttünk a Montellóról. Lerázhatatlan búval fekszem és kelek. Olyan nyomasztó búval, hogy az öngyilkosság gondolata kedves előttem... Ami rám hat most ez a saját kis egyéni érzéseimnél hatalmasabb érzés... most már biztos, hogy vége a háborúnak, mégpedig ránk nézve az ellenségnek kénye kedve szerint való békével, mert ez az offenzíva volt az utolsó erőfeszítésünk.”²⁰

A kifáradt Monarchia hátszaga is megrendült, miközben a hadseregben is megindult a bomlás. A szláv nemzetiségű katonák nagy számban hagyták el alakulataikat, hogy hazatérjenek, vagy kapcsolatot keressenek a frissen megalakuló nemzeti tanácsokkal. Ebben az állapotban indította meg az antant a Vittorio Venetó-i offenzívát október 24-én. A két brit és egy francia hadosztállyal megerősített 4., 8., 10., és 12. olasz hadsereg két nap alatt kelt át a Piavén. Október 30-án befoltozhatatlanul átszakadt az arcvonal. Victor Weber von Webenau gyalogsági tábornok még aznap fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményezett az olasz hadsereggel Padova mellett, amelynek eredményeként november 3-án aláírta a megállapodást. Mivel a pótjegyzőkönyv alapján a fegyvernagyok 4-én állt csak be, az olasz hadsereg ellenállás nélkül folytatta az előrenyomulást az utolsó pillanatig, és az utolsó napokban még 350 ezer osztrák–magyar katonát ejtett fogságba.

A piavei offenzívát az adriai hadszíntéren is támogatni kívánta az osztrák–magyar hadvezetés, amely hadműveletek ismételt célja az otrantói tengerzár áttörése volt. A júniusra tervezett támadásban be kívánták vetni a Tegetthoff-osztály csatahajóit is, a Viribus Unitist, a Prinz Eugent,

²⁰ TERSÁNSZKY 1975.

valamint a Tegetthoff és Szent István csatahajókat. Az áttörésben kisebb, könnyebb, gyorsabb egységek vettek volna részt, míg azok biztosításában vettek részt a csatahajók.

A Szent István csatahajó a magyar hadi erőfeszítés eredménye volt. A korszerű csatahajó testét 1914-ben bocsátották vízre, és a hajó 1916-ban állt hadrendbe. Építése, tervezése során több kompromisszumot is kellett hozni, amelyek jelentősen hozzájárultak sebezhetőségéhez. Az elvártnál gyengébb volt a hajó torpedóvédelme, páncélzata, valamint a súlycsökkentés érdekében számos betervezett vízzáró falat is kihagytak az építés során. A Skoda által gyártott lövegtornyok nehezebbek lettek a tervezettnél, a kémények köré pedig egy fényszóró platformot is építettek, ami előnytelenül hatott a hajó stabilitására.

A flotta június 8–9-én futott ki Pólából, és még az otrantói tengerzár elérése előtt a Szent István olasz MAS torpedókkal felszerelt motorcsónakok támadásának lett áldozata június 10-én. Két 45 cm-es torpedó ütött léket a hajó oldalán, s bár a Tegetthoff megpróbálta a mozgásképtelenné váló hajót part közelbe vontatni, az erőfeszítések sikertelenek maradtak, a csatahajó elsüllyedt.

A flotta ezután jelentős erőfeszítésben nem vett már részt. A júniusi veszteség, a Vittorio Venetó-i offenzíva sikere, valamint az antantcsapatok balkáni előrenyomulása megbontotta a flotta fegyelmét. A lázadások, dezertálások mindennaposak lettek. Az uralkodó 1918. október 30-án rendelte el a flotta átadását az éppen alakuló Szlovén–Horvát–Szerb Államnak. Az erről szóló jegyzőkönyvet Horthy Miklós írta alá a Viribus Unitis fedélzetén. A megállapodás már megszületett, amikor olasz búvárok aknával süllyesztették el a Viribus Unitist.

Szerbia legyőzése után az antantcsapatok nem tűntek el a Balkánról, bár kétségtelen, hogy a háború intenzitása ezen a hadszíntéren nem volt mérhető sem a nyugati, sem a keleti arcvonalakhoz. Szaloniki hadászati alapponttal működtek a szerb hadsereg maradékaival megerősített antantcsapatok, de a hadászati cél, a Földközi- és Fekete-tengert összekötő szorosok megnyitása sikertelen maradt. Ez különösen nagy veszteség volt, hiszen Oroszország így jóval kevesebb hadianyaghoz juthatott hozzá.

Görögország 1917 júniusában lépett be a háborúba az antant oldalán, de a balkáni hadszíntéren az arcvonalak továbbra sem mozdultak. A központi hatalmak déli védvonalát elsősorban a bolgár haderő tartotta. Az antant 1918 szeptemberében nevezett ki új főparancsnokot a Balkánon harcoló hadseregcsoport élére Franchet d'Espèrey francia tábornok személyében, aki 29 szerb, angol, francia, görög hadosztályból álló csoportosításával megtámadta a 14 kimerült bolgár hadosztályból álló védelmet. Az arcvonal szeptember közepén szakadt át, és a Balkánon nem maradt olyan egység, amely a támadókkal szemben sikerrel vehette fel a harcot. Szeptember 29-én Bulgária, majd október 17-én a török hadsereg is letette a fegyvert, ezzel megadva a kegyelem-döfést a Monarchiának. Novemberre az arcvonal ismét Magyarország déli határára zárkozott fel.

A háborút lezáró fegyverszünetek, békék

Az 1918-as háborús év a hátszág és a hadsereg tekintetében egyaránt a teljes kimerültséghez vezetett, amit tetézett az 1918 ősztől nagy sebességgel terjedő spanyolnátha. Magyarország különösen nagy mértékben szenvedte meg a háború terheit. A 3,8 millió Magyar Királyság területéről behívott katona közül a harcokban és betegségekben 661 ezer fő halt meg, míg 743 ezer fő sebesült meg, és 734 ezer fő került hadifogságba.

A Monarchia egyben tartása immáron lehetetlenné vált, de facto alakultak meg az utódállamok, amelyek mindegyike nemzeti tanácsok szervezkedésének eredményeként jött létre. A Magyar Nemzeti Tanács igyekezett felvenni a kapcsolatot a Kárpát-medencében élő

nemzetiségek képviselésével, de sikertelen maradt, nemcsak a Monarchia, hanem a Magyar Királyság szétesése is megállíthatatlan volt. Október 27-én fellázadt a flotta szerb és horvát nemzetiségű állománya. Andrassy Gyula, a kiegyezés kori „nagy” Andrassy Gyula fia kérte a Monarchia számára a különbékét Wilson elnöktől október 27-én.

Az 1918. november 3-án megkötött padovai fegyverszünet már körvonalazta a későbbi restriktciók keretrendszerét. Intézkedéseinek megfelelően az ellenségeskedést azonnal be kellett szüntetni, valamint a Monarchia haderejét el kellett kezdeni leszerelni. Mindössze 20 békeállományú hadosztály maradhatott meg. Ki kellett üríteni az Adria-tenger menti területeket, valamint biztosítani kellett az antantcsapatoknak a monarchiabeli területek megszállását és a szabad mozgást. Ezt az antant azért tartotta fontosnak, hogy a Monarchia területéről is szükség szerint támadást indíthasson az akkor még hadban álló Németország ellen. A német csapatokat ugyanakkor ki kellett utasítani a birodalom területéről, vagy amennyiben ez nem történik meg, 15 napon belül internálni kellett a katonákat. Amikor a megállapodás hatályba lépett, a Victor Weber von Webenau tábornok által képviselt birodalom már tulajdonképpen szétesett. A pontos határvonalakat, amelyek mögé a Monarchia haderejét vissza kellett vonni, csak az olasz hadszíntéren vonták meg ekkor még.

A hazatérő egységek állapota széles skálán mozgott. A nyugati hadszíntérről, valamint a Balkánról hazatérő csapatok állapota kielégítő volt, az olasz hadszíntérről visszatérő egységek képe már változatosabb, a keletről hazatérők esetében pedig katasztrofális volt.

A frissen kinevezett Károlyi-kormány igyekezett mindent megtenni a hazatérő tömegek pacifikálására, de ez szinte lehetetlen feladatnak bizonyult. Magyarország november 1-jén rendelte haza csapatait önhatalmúlag. A hazatérők egy része fosztogatásba kezdett, amelynek elsődleges célpontjai a jegyzők, csendőrség, kereskedők, a helyi birtokosok és a zsidóság voltak. A kormány igyekezett a katonákat már a határon lefegyverezni, ezért leszerelőállomásokat hozott létre, ahol meleg ételt, valamint leszerelési illeket biztosítottak számukra. Mindeközben karhatalom szervezésébe is kezdtek elsősorban túlkoros, korábban leszerelt, korábban hazatért katonákból, önkéntesekből.

A belgrádi katonai konvenció immáron az antant által akkor még el nem ismert magyar kormány „saját” fegyverszünete volt. A tárgyalások 1918. november 7-én kezdődtek Belgrádban. A feltételeket a francia hadügyminiszter szabta, a magyar kormányt pedig Linder Béla hadügyminiszter képviselte. Az egyezmény tulajdonképpen a padovai fegyverszünet Magyarországra vonatkoztatásaként, kiegészítéseként értelmezhető. Ennek értelmében a délszláv csapatok a Barcs–Pécs–Baja–Szabadka vonalig foglalhatták el a magyar területeket, míg Románia a Marostól délre, valamint a Marosvásárhely–Beszterce vonalig szállhatta meg a területeket. A Magyar Királyi Honvédség 8 hadosztályt tarthatott mindössze meg. A magyar kormány ugyanakkor jóvátétel gyanánt munkásokat volt köteles küldeni Szerbiának. A belgrádi egyezmény is rögzítette, hogy a győztesek elfoglalhatnak stratégiai szempontból fontos részeket Magyarország területén belül is. Az egyezményt november 13-án írta alá Linder Béla.

Az egyezmény komoly hiányossága volt, hogy nem határozta meg pontosan, milyen csapatok operálhatnak a demarkációs vonalakon túl, ennek köszönhető, hogy az egyezményt Románia és Csehszlovákia is a későbbiekben „magára vette”, ezzel legitimálva a magyar területek megszállását.

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni béke máig nehezen feldolgozható eleme hazánk történelmének. A hatalmas területi, gazdasági veszteség mellett olyan béklyót helyezett az ország védelmi képességeire is, amelyek azt voltak hivatottak biztosítani, hogy a Nagy Háború után megszerveződő kisantant országok katonai fölénye biztosítható legyen a revízióra készülő országgal szem-

ben. A békeszerződés a hadsereget 35 ezer főben maximálta, amelyben 1750 tiszt szolgálhatott. Az általános hadkötelezettséget el kellett törölni, a hadsereg önkéntes, hivatásos rendszerben működhetett. A minimális szolgálati időt meg kellett emelni tisztek esetében 20 évre, a legénységi állomány esetében 12 évre, hogy a társadalom minél kisebb százaléka kaphasson katonai kiképzést. Megszűnt minden szerv, amely hadművelleti tervezéssel, irányítással foglalkozhatott. Megszűntek a nyilvántartó, sorozó, mozgósító szervek, a vezérkar, valamint a magasabbegységparancsnokságok (hadsereg, hadtest, hadosztály). A szerződés maximálta a fegyverzet mennyiségét is: 1000 főre 1500 puskát, 115 géppuskát, 4 aknavetőt, és 3 löveget engedélyeztek. Korlátozták a tárolható lőszer mennyiséget is, utánpótlás csak ellenőrzött üzemekből, és csak az éves fogyás mértékében érkezhettek. Magyarország nem gyárthatott, nem vásárolhatott, nem állíthatott rendszerbe nehézlövegeket, hadirepülőgépeket, léghajókat, hadihajókat és páncélos eszközöket.

A területi veszteségek, valamint a katonai béklyó együttesen biztosították, hogy az első világháborút lezáró egyezmények nem hozhatják meg a vágyott békét. A következő nagy háború casus belli je már ekkor megszületett.²¹

Irodalomjegyzék

- BALLA Tibor (2010): Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje. In ROMSICS Ignác (szerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Kossuth – HM HIM, 23–41.
- BALLA Tibor (2014): A militarista birodalom mítosza. *Hadtörténelmi Közlemények*, 127(3), 628–645.
- BALLA Tibor (2017): A központi hatalmak legnagyobb győzelme az olasz hadszíntéren: a caporettói áttörés. *Honvédségi Szemle*, 145(5), 111–121.
- BALLA Tibor (2020): A trianoni békediktátum és az önálló magyar haderő. *Honvédségi Szemle*, 148(3), 109–122.
- BERTÉNYI Iván (2010): Az első világháború okai. In ROMSICS Ignác (szerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Kossuth – HM HIM, 7–22.
- CSIKÁNY Tamás (2010): *Az első világháború eseményei és hadművészete* (jegyzet). Budapest: ZMNE. Online: <https://tudasportal.uni-nke.hu/tudastar-reszletek?id=123456789/8523>
- HAJDU Tibor (2010): A hátsószár. In ROMSICS Ignác (szerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Kossuth – HM HIM, 153–167.
- PINTÉR Tamás – RÓZSAFI János – STENCINGER Norbert (2009): *Magyar ezredek a Doberdó védelmében*. Budapest: Hiberna–Zrínyi.
- POLLMANN Ferenc (2010a): A balkáni front. In ROMSICS Ignác (szerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Kossuth – HM HIM, 42–57.
- POLLMANN Ferenc (2010b): Az olasz front. In ROMSICS Ignác (szerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Kossuth – HM HIM, 75–92.
- POLLMANN Ferenc (2010c): Az orosz front. In ROMSICS Ignác (szerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Kossuth – HM HIM, 58–74.
- POLLMANN Ferenc (2016): A Kárpátok és Magyarország védelme 1924–15-ben és az osztrák–magyar vezérkar. In KÓNYA Péter (szerk.): *Első világháború a Kárpátokban*. Prešov: Prešovská Univerzita, 37–43.
- ROMSICS Ignác szerk. (2010): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Kossuth – HM HIM.
- TURBUCZ Dávid (2010): Adriai hadszíntér és folyami háború. In ROMSICS Ignác (szerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Kossuth – HM HIM, 110–118.

²¹ BALLA 2020.

TERSÁNSZKY Józsi Jenő (1975): *Egy ceruza története – Egy kézikocsi története – Egy biciklifék története.* Kisregények. Budapest: Magvető.

Ajánlott irodalom

BACZONI Tamás – KISS Gábor – SALLAY Gergely Pál – SZÁMVÉBER Norbert (2000): *Halálfejes katonák.* Debrecen: Püldo.

BALLA Tibor (2003): *Szarajevó, Doberdó, Trianon,* Budapest: Scolar Kiadó.

CSONKARÉTI Károly (2001): *Az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészete.* Budapest: Kossuth.

KAISER Ferenc (2014): A Császári és Királyi Haditengerészet „csatahajói” az első világháborúban. *Aetas*, 29(3), 30–58.

KEEGAN, John (2014): *Az első világháború.* Budapest: Akadémiai.

ORMOS Mária (1983): *Padovától Trianonig.* Budapest: Kossuth.

SZARKA László (2011): A magyar békecélok alakulása az első világháború után. In ROMSICS Ignác (szerk.): *Trianon 90 év távolból.* Eger: Líceum, 49–67.

V. fejezet

Négyesi Lajos: A második világháború (1941–1945)

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződést a magyar törvényhozás az 1921. évi XXXIII. törvényben cikkelyezte be, amely 1921. július 26-án lépett életbe. A magyar haderőre vonatkozó korlátozásokat a törvény V. része (katonai, hadihajózási és léghajózási rendelkezések) tartalmazza. A hadsereg kizárólag Magyarország területén, rendfenntartásra és határszolgálatra volt alkalmazható. A létszáma nem haladhatta meg a 35 ezer főt, beleértve a pótkereteket is. Ezen belül a tisztek aránya nem emelkedhetett az összlétszám huszad, az altiszteké a tizenötöd része fölé (1750, illetve 2333 fő). Minden tisztnek hivatásosnak kellett lennie. Az új hadseregben szolgálatot nem vállaló tisztek semmilyen katonai továbbképzésben nem vehettek részt. Az újonnan kinevezett tiszteknek legalább 20, egymást követő évben tényleges szolgálatot kellett teljesíteniük. A szolgálatból kilépő tisztek száma évente nem haladhatta meg a tiszti összlétszám huszadát (88 fő). A katonaiskolák növendékeinek számát a tisztikarban beállt üresedések számához kellett igazítani. Az altisztek és a legénység szolgálati kötelezettsége 12, egymást követő év lett. A hadseregből elbocsátott altisztek és legénység száma évente nem haladhatta meg az összlétszám huszadát. A diktátum által így próbálták elkerülni, hogy jelentős mértékben emelkedjék a kiképzett, tartalékkállományban lévő tisztek és altisztek száma. Az általános hadkötelezettséget megtiltották, a hadsereget kizárólag önkéntes alapon lehetett felállítani, illetve kiegészíteni. Sport- és egyéb egyesületek katonai kérdésekkel nem foglalkozhattak.¹

A trianoni békeszerződés következményei

A szerződés pontosan meghatározta, hogy milyen katonai szervezetek létezhetnek, és azok milyen keretekkel működhetnek. Ennek megfelelően egy gyaloghadosztály engedélyezett legnagyobb létszáma összesen 414 tiszt, 10 780 fő altiszt és legénység volt. Egy lovashadosztály 219 tiszt, 5380 altiszt és legénység összlétszámmal szerveződhetett. Megtiltották a vezérkar és a hadosztály-parancsnokságoknál magasabb szintű vezető szervek fenntartását.

A haderő fegyverzete nem lehetett több mint 525 géppuska, 70–70 könnyű és közepes aknavető (fegyverenként 1000, illetve 500 darab lőszerrel), valamint 105 könnyű tábori és hegyiágyú vagy -tarack (fegyverenként 1000 darab lőszerrel). A 10,5 cm-nél nagyobb űrméretű lövegek rendszerben tartását megtiltották. Az 1922. évi XI. törvénycikkben szabályozták a készletben tartható fegyverek számát, amelyben a Magyar Királyi Folyamőrség számára külön engedélyeztek 24 löveget és 35 géppuskát.

Fegyvert, lőszert és más hadianyagot csak egy, állami tulajdonban lévő gyárban volt szabad előállítani, ahol a termelés nem haladhatta meg a létszám- és fegyverzeti korlátozások által megszabott szükségleteket. Megtiltották a hadianyagexportot és -importot, a – nemzetközi szerződésekkel egyébként is tiltott – harci gázok előállítását és behozatalát, valamint páncélozott

¹ 1921. évi XXXIII. törvénycikk.

járművek és harci repülőgépek előállítását és behozatalát. Magyarország nem rendelkezhetett haditengerészettel és légierővel. Az 1920 előtti tengeri kikötőkben építés alatt álló hadihajókat és a Dunai Flottillához tartozó minden monitort, torpedóhajót át kellett adni vagy leszerelni.

Az engedélyezett létszámú önkéntes hadsereg felállítása nehezen indult. Hiába jelent meg már 1921 decemberében a toborzó felhívás, az érdeklődés még a vártnál is kisebb volt. A szükséges létszám első részének bevonultatása sem sikerült. A kormány a kudarc láttán hiába kérte a hivatásos hadsereg bevezetésének 12 évre való kitolását, a Nagykövetek Tanácsa mereven elzárkózott ez elől, és a békeszerződés maradéktalan betartására utasította. Így más megoldás nem maradt, mint a megyékben kiadott kvóta alapján kényszersertoborzással feltölteni a létszámot. 1925-re még így is csak 22 ezer főre, az engedélyezett létszám 60%-ára sikerült feltölteni a hadsereget.²

A minisztertanács 1921 januárjában határozatot hozott a csendőrség, rendőrség és vámőrség titkos szervezetéről és létszámáról. A magyar katonai vezetés az engedélyezett létszámon felüli tagjait, főként a hivatásos tiszteket a Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság által nem annyira ellenőrzött rendvédelmi szervek és testületek, illetve más minisztériumok állományába rejtették. Így került a Belügyminisztérium állományába Rendőr Tartalék, majd Rendőrújonc Iskola (RUIISK) néven egy gyalogzászlóalj, egy vasútépítő zászlóalj, egy lovas- és egy páncélgépkocsi-osztag. A Csendőrséghez hét csendőr lovasalosztályban 200 tiszt és 900 katona került. A rendőrtartalék 70 tisztet és 600 főnyi legénységet rejtetett. A csendőrség hasonló címen 38 tisztet és 301 legénységi állományút. A volt császári és királyi Dunai Flottilla maradványaiból 100 fős tiszti és 1200 fős legénységi létszámmal megalakított Folyamőrséget – mint folyamrendészeti és árvízvédelmi szolgálatot – szintén a Belügyminisztérium égisze alá rejtették.³

Az 5900 fős Vámőrség, amelyet a hét vegyesdandáréval megegyező hét vámőrkerületre tagolva állítottak fel, határrendőr-feladatokat látott el és a Pénzügyminisztérium XIX. osztálya alá tartozott. A Pénzügyminisztérium vámőr alakulataihoz 878 honvédtisztet vezényeltek. A Kereskedelmi Minisztérium keretében működő Légügyi Hivatal a jövőendő légierő keretét alkotta, amelynek 548 fős „légi csendőrsége” a majdani magyar légierő alapját képezte. A Ludovika Akadémia hallgatóinak előképzését szolgáló főreáliskolák (katonai középiskolák) a Vallás- és Közoktatási Minisztérium, a méneskar a földművelési tárca keretében folytatták működésüket.⁴

A magyar haderő békefeltételeknek megfelelő leszerelését a Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság felügyelte, azonban 1927. március 31-én elhagyta az országot. Ezzel a közvetlen ellenőrzés megszűnt, helyébe az alkalmi vizsgálatok rendszere lépett.⁵

A Koronatanács 1927. december 23-án határozatot hozott egy 1928 és 1930 között végrehajtandó kismértékű hadseregfejlesztésről, amely alapját képezhette a további fejlesztésnek. Ennek értelmében a hadsereg feltöltését a továbbiakban az önkéntes belépés helyett kényszersertoborzással biztosította. A honvédség létszámát az engedélyezettől szemben 1930-ig elérendő 62 500 főben határozta meg. Elhatározás született a tiltott fegyvernemek, páncéljárműves csapatok és légierő kísérleti jellegű tankcsapatainak létrehozásáról. A nehéz rejtési és gazdasági körülmények között dolgozó katonai vezetés azonban sem a létszám, sem pedig a felszerelés terén nem volt képes elérni a kitűzött célt.⁶

A fejlesztés szerény eredményeket hozott. A vegyesdandárok gyalogezredei ezredközvetlenként gyalogsági ágyús és aknavetőszakaszt kaptak. A dandárok tüzérségét megduplázták.

² DOMBRÁDY 2000a.

³ BALLA 2020.

⁴ BALLA 2020.

⁵ RAVASZ (é. n.): 47.

⁶ DOMBRÁDY 2000a.

Fővezérség-közvetlen alakulatként létrehoztak 3 gépvontatású légvédelmi tüzérsztyályt, az addig meglévő 2 üteget 5-tel egészítették ki. Ugyancsak felállítottak 1 gépvontatású nehéz tüzérsztyályt is. A 4 önálló huszárezredet 1 lovastüzér-osztállyal egészítették ki, s azokat 2 lovasdandárba vonták össze. Hadrendbe állt 7 repülőszázad is, amely inkább keret volt, mivel használható gépekből csak néhány darab állt rendelkezésre.⁷

Az általános hadkötelezettség bevezetése

1932-ben bevezették az általános hadkötelezettséget. Ettől kezdve minden év október 1-jén bevonultak a besorozott újoncok. A gyakorlatilag 12 hónapos szolgálati idővel igyekeztek elérni, hogy a hadköteles újoncok mind nagyobb százalékát behívják és kiképezzék. Természetesen a körülmények így sem tették lehetővé valamennyi sorköteles behívását és fegyverben tartását. Az 1932–1935 közötti időszakban a hadsereg létszáma 66 500-ról 67 900 főre nőtt. Csak 1936 és 1938 között a gazdasági és politikai körülmények változása következtében emelkedett a létszám évi 72 300 főről 85 200-ra. Ekkor már saját gyártásból, olasz és német importból jelentősebb hadianyag-beszerzésre is sor kerülhetett.⁸

1936-tól a hadrendfejlesztés némileg felgyorsult, amit elősegített az ellenőrzés megszűnése, a rejtés formálissá válása, valamint a gazdasági fellendülés. A honvédelmi tárca évi költségvetése az 1934–35-ös 198,5 millió pengőről 1937–38-ra 303,7 millióra emelkedett. A vegyesdandárok kiegészültek még 1 kerékpáros zászlóaljjal, 1 légvédelmi tüzérsztyállyal, 1 kisharckocsi századdal, 1 vonatosztyállyal és 1 műszaki zászlóaljjal. Tüzérezredek háromosztályosra bővültek. A vegyesdandár állományába tartozott még egy közelfelderítő repülőszázad is. A mennyiségi mellett minőségi előrelépés is történt. Egy gyalogezred 1937-ben már 27 golyószóróval, 22 géppuskával rendelkezett, de nehézpuskákat is rendszeresítettek. Javult a fegyvernemek aránya, elsősorban a tüzérség növekedett. A lovasság tüzereje is növekedett, de állománya még mindig csak 31 századból állt. 1937-ig felállt 1 gépkocsizó zászlóalj és 1 páncéljárműves osztály. A légvédelmi tüzérség 11 gépágyús és 18 ágyús ütege teljes egészében gépvontatást kapott.⁹

Darányi Kálmán miniszterelnök 1938. március 5-én Győrben elmondott beszédében hirdette meg a hadsereg fejlesztésére egymilliárd pengő beruházását előirányzó programot, amelynek célja a haderő új szervezetének kialakítása volt, amit az úgynevezett „Huba”-hadrend tartalmazott. Ez végcélként egy 107 ezer fős békelétszámú, 3 hadseregbe és 7 hadtestre tagozódó, 21 hadosztályból, 2 gyors- és 2 lovasdandárból, 1 repülőhadosztályból, 3 hadosztály erősségű határbiztosító erőből, valamint megfelelő fővezérség- és hadtestközvetlen alakulatokból álló békehaderő kiépítését vette tervbe, amelyben mozgósítás esetén az ezredek ikreződnek (a háborús létszámra való feltöltés során a békében létező ezred állományát kettéosztják és mindkét részt feltöltik teljes létszámra tartalékosokkal, ennek eredményeként jön létre két ezred). A rendelkezésre álló 600 millió hitelből egyelőre csak a hadrend első ütemét („Huba I.”) akarták megvalósítani: ezen belül a határbiztosítás megerősítését, a 7 hadtest keretében 21 kétezredes dandár, a gyors- és lovasdandárok felállítását, a tüzérség fokozott továbbfejlesztését, valamint a légierő

⁷ DOMBRÁDY 2000a.

⁸ DOMBRÁDY 2000a.

⁹ TÓTH 1958: 63–68.

kiepítését. A páncélos csapatok és a légierő további fejlesztését a második ütemben („Huba II.”) tervezték. A harmadik ütemre („Huba III.”) maradt a háromezredes hadosztályokra való áttérés.¹⁰

A Magyar Királyi Honvédség létrehozásának elsődleges célja az volt, hogy az ország képes legyen szembeszállni a szomszédos kisantant államokkal és kedvező helyzetben a Trianonban elcsatolt területeket visszaszerezni. A revíziós gondolat az európai politikai változásoknak köszönhetően 1938-ban nyert realitást, amikor a november 2-án aláírt első bécsi döntés nyomán a honvédség november 5–10. között harc nélkül bevonult a Magyarországnak ítélt felvidéki területre. Az új országrészben állították fel a kassai VIII. hadtestet, valamint 2 hegyidandárt. Csehszlovákia 1939 márciusi összeomlása után a magyar kormány engedélyt kapott a német kormánytól Kárpátalja megszállására. A VI. és VII. hadtest határ közelében állomásozó, valamint a gyorsdandárok egyes lovas, gépkocsizó és kerékpáros alakulatai március 15-én lépték át a határt. A rossz időjárási viszonyok között nagy menetteljesítményekre kényszerülő csapatok március 17-én már elérték az új lengyel–magyar határt. Nagyobb ellenállásba sehol sem ütköztek, mindössze a Szics-gárdával voltak kisebb összeütközéseik. A körösmezői vasútvonalra igényt tartó Románia mozgósított ugyan, azonban a németektől tartva nem mert fellépni. A magyar csapatok március 23-án az Ung völgyének biztosítása címén átlépték az új szlovák–magyar határt. Területszerzésre mégsem került sor, mert közös német–szlovák tiltakozásra a magyar kormány visszavonta csapatait.¹¹

1940 közepéig lezajlott a 3 hadsereg-parancsnokság felállítása, és a 7 vegyesdandárból alakuló 7 hadtest szervezése. Minden hadtest alárendeltségébe 3 dandár került (összesen 21 gyalogdandár). A gyalogezredek 3 zászlóaljból álltak, zászlóaljanként már 24 golyószóróval és 9 géppuskával. Az ezredközvetlenek helyett zászlóaljközvetlen szakaszokat (nehézpuskás, páncéltörő ágyús, aknavető stb.) szerveztek. Jelentős erőt képviselt a volt határőr-alakulatokból kialakított 8 határvadászdandár, összesen 34 zászlóalj.¹²

1940-ben az ország vezetése elérkeztnek látta az időt Erdély visszaszerzésére. Augusztus 26-án elrendelték a csapatok határra való felzárkóztatását, 28-án hajnalra pedig kitűzték a támadás időpontját. Erre azonban nem került sor. Hitler látta, hogy a helyzet robbanásig feszült, működésbe hozta a német diplomáciát. Nem tűrhette a szövetségesei közti súlyos konfliktust, még kevésbé a román olajmezők veszélyeztetését, s az Olaszországgal való döntőbírósi tárgyalás után augusztus 30-án megszületett a második bécsi döntés. A Magyarországnak ítélt Észak-Erdély megszállását a Honvédség szeptember 5–13. között hajtotta végre.¹³

1941-ben Németország a Balkán birtokbavétele érdekében indított hadjárat, a kibővített Marita terv nyitányaként április 6-án megtámadta Jugoszláviát. Ennek során a német csapatok egy része Magyarország területéről kezdte meg a hadműveleteket. A jugoszláv légierő április 6-án és 7-én több támadást intézett Pécs, Szeged és más magyar városok ellen. A 3. magyar hadsereg április 11-én kezdte meg az előrenyomulást és négy nap alatt birtokba vette a Délvidéket, elérve a Duna–Dráva vonalát. A háború utáni rendezés során Magyarország megkapta a Bácska, a Baranyai háromszög, a Muravidék és a Muraköz területét.¹⁴

¹⁰ DOMBRÁDY 2000a.

¹¹ RAVASZ (é. n.): 56.

¹² SUBA 2016.

¹³ CSARNAI 2017.

¹⁴ HORVÁTH–LENGYEL 2003.

A Szovjetunió elleni háború

1941. június 22-én Németország és szövetségesei támadást indítottak a Szovjetunió ellen. A gyors sikerben bízva a német hadvezetés nem számolt Magyarország katonai részvételével, azonban Románia támogatására igényt tartott. A magyar politikai vezetés veszélyeztetve látta korábbi kedvező pozícióit, ezért lehetőséget keresett a háborúba való belépésre. Erre kedvező alkalmat kínált a június 26-án Kassát ért bombatámadás és a Kárpátaljáról Budapestre tartó gyorsvonat ellen Rahó térségében végrehajtott légitámadás, amelyet a hivatalos jelentések a szovjet légerőnek tulajdonítottak.¹⁵

Június 28-án a Magyar Királyság hadüzenetet küldött a Szovjetuniónak, majd ezt követően a magyar légierő megtorló csapásokat mért katonai célpontokra. A VIII. hadtestből, a gyorshadtestből, a VIII. határvadász dandárból és az 1. hegyidandárból álló Kárpát-csoport július 1-jén lépte át a határt. Parancsnoka Szombathelyi Ferenc altábornagy, létszáma mintegy 40 ezer fő volt.

A Kárpát-csoport feladata a német Dél Hadseregcsoporthoz tartozó 17. német hadsereg tehermentesítése, valamint a Dnyeszter vonalának mielőbbi elérése volt. Az előrenyomuló magyar csapatok Kolomeában és Horodenkán vívott helység harcok után június 8-ig kiértek a Dnyeszter folyóhoz. Az átkelés után a gyorshadtest Miklós Béla vezérőrnagy vezetésével közvetlenül a német Dél Hadseregcsoporthoz tartozó 17. német hadsereg parancsnoksága alá került, míg az 1. hegyi- és a 8. határvadász dandár, valamint a Kárpát-csoport parancsnoksága megszálló feladatot látott el az országhatár és a Dnyeszter közötti térségben. A további hadműveletek során a délkeleti irányban előretörő gyorshadtest a Trosztjanec és Gordijevka környékén végrehajtott szovjet ellentámadás visszaverése után július végére elérte a Bug folyót. Az átkelés után Pervomajszknál vívott súlyos harcok után, az umanyi katlancsatában az 1. lovasdandár a körülfart szovjet hadseregek kitörésének megakadályozásában vett részt.

A támadást folytatva, a gyorshadtest az Ingul folyó irányában tört előre, és a német 16. páncélos hadosztállyal együttműködve, négy napig tartó súlyos harcok árán – augusztus 16-án – elfoglalta Nyikolajev városát. Ezt követően a magyar haderő a német hadvezetéstől azt a feladatot kapta, hogy a Dnyeper folyó dnyepropetrovszk–zaporozsjei, mintegy 200 km kiterjedésű szakaszát szállja meg és hárítsa el a szovjetek áttörési kísérleteit. A leginkább csak folyamfigyelésre elegendő magyar haderőre erős szovjet nyomás hárult, amely csak szeptember közepére, a németek Kijev elleni támadása során enyhült. Ekkorra már megegyezés született a legfelsőbb magyar és a német hadvezetés között az erősen leromlott állapotú gyorshadtest visszavonásáról. A Magyarországra való visszaszállítás október elején kezdődött meg, de az utolsó, a Donyecig eljutó alakulatok csak 1941 januárjában térhettek vissza.

A hadműveletek négy hónapja alatt a gyorshadtest 2000 km mélyen nyomult be a Szovjetunió területére, 3730 fős veszteséget szenvedett és mintegy 1200 páncélozott és egyéb gépjárműve semmisült meg. A kerékpárosok kimerültek, a loállomány leromlott. A németekkel folytatott hosszas alkudozás eredményeként a magyar hadvezetés a gyorshadtest alakulatait novemberben kivonta a harcokból és hazaszállította. A megszálló feladatokat ellátó dandárok számát ugyanakkor négygyel növelte. A szovjet hadszíntéren tevékenykedő magyar alakulatok létszáma így továbbra is 40 ezer fő körül mozgott.¹⁶

A szovjet hadsereg a támadó erőket 1941 telén Moszkva alatt megállította. Az elszenvedett veszteségek pótlására a német vezetés nagyobb arányú magyar katonai részvételt követelt.

¹⁵ GYÖRGY 2016.

¹⁶ LENGYEL 2004: 70–158.

1942 januárjában Magyarország vállalta, hogy egy hadsereget küld a keleti frontra. A 2. magyar hadsereg annak ellenére, hogy a rendelkezésre álló teljes fegyverzet és gépjárműállomány felét megkapta, nem érte el a német vagy a szovjet alakulatok harcértékét. Hiányoztak a páncélelhárító fegyverek, a gyorsan mozgatható tüzérütegek és a korszerű harckocsik. A Jány Gusztáv vezérezredes által vezetett, 207 ezer fős hadsereg kilenc gyalogdandárból, egy páncélos hadosztályból és egy repülőkötelékből állt. Ezeket az egységeket három – III., IV., VII. – hadtestbe rendezték.¹⁷ A kiszállítás Kurszkig vonattal történt, onnan a IV. és a VII. hadtest kötelékében harcolók 1000-1200 km-es gyalogmenetben jutottak ki 1942 júliusában és augusztusában a Donhoz, ahol védelmi állást foglaltak el. A III. hadtest azonban már június 28-tól részt vett a támadó hadműveletekben, azzal a feladattal, hogy a német 4. páncélos és a 6. hadseregek között, Kurszkból kiindulva Tyim városnál áttörjék a szovjet védelmi vonalat, majd Sztarij Oszkol irányába előretörve kijussanak a Donhoz.

A német–magyar csapatokkal szemben a Brjanszki Front balszárnya és a Délnyugati Front jobbszárnya állt. A harcolva visszavonuló szovjet erőkkel szemben a támadók harci technikában jelentős, de élőerőben csak másfélszeres fölényben voltak. A hadműveletek során a német és a magyar csapatok mintegy 300 km szélességben törték át a szovjet arcvonalat, és 150-170 km-es előrenyomulás után elérték a Don folyót. A III. hadtesthez tartozó 6., 7. és a 9. könnyűhadosztály négy napig harcolt Tyim elfoglalásáért. A hadművelet során mintegy 3 ezer magyar katona esett el vagy sebesült meg. A viszonylag nagy veszteséget az okozta, hogy a támadó alakulatoknak Tyim előtt egy 10-15 km mélységű, műszakilag jól kiépített védelmi vonalat kellett áttörniük. A sikeres előretörés után a III. hadtest 1942. július 7–10. között jutott ki a Donhoz, ahol a szovjetek a Don keleti partjára való visszavonulásuk után Uriv, Scsucse és Korotojajknál hídfőket tartottak fenn. A magyar és német erőknek heves harcok árán a korotojaji hídfőt sikerült felszámolni, azonban a megmaradt kettő folyamatos fenyegetést jelentett.

A Voronyezstől délre, a Don mentén meghatározott 200 km hosszú frontvonal biztonságos védelmére a magyar csapatok ezért eleve, létszámuknál és fegyverzetükénél fogva képtelenek voltak. A szokatlanul hideg idő és az ellátási nehézségek tovább gyengítették ellenálló erejüket. Az 1943. január 12-én kezdődő szovjet támadás ezért két nap alatt áttörte a magyar védelmi vonalakat, s a hónap végére minden magyar ellenállást felmorzszolt. Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes, hadseregarancsnok végsőként való kitartást írt elő védekező és részben bekerített alakulatainak. A szovjet túlerő és a 40 fokos hideg mellett ezzel is magyarázható, hogy a kéthetes harcokban a magyar 2. hadsereg élőerőben 96 ezer fős veszteséget szenvedett, valamint a fegyverzetének és felszerelésének mintegy 80%-a ugyancsak odaveszett. Az ezt követő időszakban a Magyar Királyi Honvédség alakulatai megszálló feladatokat láttak el a front mögötti területen. 1943. május 1-jén a korábban a Donnál harcoló 2. hadsereg parancsnokságából Kijevben megalakult a „Magyar Királyi Megszálló Erő parancsnokság”, amelynek alárendeltségébe kilenc könnyűhadosztály és dandár tartozott. 1943 nyarától a szovjet csapatok előretörése miatt a magyar megszálló könnyű hadosztályok nyugat-ukrajnai és belorusz területen, a Pripjaty-mocsarak vidékén teljesítettek szolgálatot. Az 1. könnyű hadosztályt Kijevtől keletre, a Gyieszna folyó mentén támadó szovjet csapatok ellen vetették be szeptember 5. és 19. között. A gyengén felszerelt sereget igen súlyos veszteségeket szenvedett, harcértéke kevesebb mint felére csökkent.¹⁸

¹⁷ SZABÓ 2019.

¹⁸ UNGVÁRY 2015.

Kiugrási kísérletek

1942. március 7-én Horthy Miklós kormányzó kívánságára Bárdossy László lemondott a miniszterelnökségről. Helyére a nyíltan angolbarát Kállay Miklóst nevezte ki, ezzel új irányt adott az ország háborús politikájának. Az orosz fronton igyekezett minimalizálni a magyar szerepvállalást és a magyar haderőt a keleti határok védelmére összpontosítani, azzal a szándékkal, hogy a szovjet és esetlegesen a román csapatok támadását is képes legyen feltartóztatni. Bízott abban, hogy az angolszász szövetséges csapatoknak 1942–43-ban sikerül partra szállni a Balkánon és ekkor Magyarország kilép a háborúból. Diplomáciai vonalon több ízben is próbálta felvenni a kapcsolatot a brit politikai vezetéssel, azonban ez kezdetben nem járt sikerrel. A német elhárítás figyelmét azonban felkeltették ezek a kísérletek, főleg amikor 1944 januárjától ifj. Horthy Miklós vezetésével Kiugrási iroda kezdte meg működését. Hitler egyaránt számolt Magyarország és Románia kiválásával, amit katonai megszállással akart megakadályozni. Az események 1943 őszén gyorsultak fel, amikor szeptember 8-án az olasz Badoglio-kormány Mussolinit megkerülve bejelentette, hogy Olaszország leteszi a fegyvert. Ekkor a német hadvezetés kidolgozta a Margarethe-tervet Magyarország megszállására. Ennek értelmében a német csapatok Szerbia, Horvátország, Szlovákia és a Harmadik Birodalom ausztriai területe felől a megszállás elrendelésekor benyomulnak az országba és birtokba veszik a fontosabb objektumokat. Ezzel párhuzamosan a magyar területen átszállítás alatt lévő német vasúti szerelvények kirakodnak, és a belőlük kiszálló csapatokat Budapest irányában összpontosítják. Ez volt az úgynevezett „Trojanisches Pferd” (Trójai Faló) fedőnevű művelet. A német terv legfeljebb elszórt, helyi magyar ellenállással számolt, ezért általánosságban a honvédcsoportok laktanyáikban való elszigetelését és átmeneti lefegyverzését írta elő. 1944 februárjában a szovjet csapatok elérték a Kárpátok előterét, így Magyarország kiválásával szinte akadály nélkül juthattak volna Ausztria határáig. Hitler 1944. március 18-án Klessheimbe hívta Horthyt, ahol közölte vele az ország megszállását. A német csapatok négy irányból vonultak be: a zömmel Franciaországból kivont SS-páncélosok alkotta „Északnyugati csoport” Sopron és Pápa felől, illetve a Duna mentén nyomult be; a „Délnyugati csoport” SS- és Wehrmacht-egységei Zágráb irányából foglalták el a Dél-Dunántúlt és a Balaton környékét; a „Déli csoport” Görögországból átirányított hegyihadtestei és SS-lovashadosztálya a megszállt Szerbia és Bánság felől a Duna–Tisza közét és Budapestet vette célba; az „Északi csoport” pedig Krakkóból Szlovákián át vonult az Északi-középhegység mentén a főváros felé. A magyar vezetőket hazaszállító vonatról, Linznél Szombathelyi vezérezredes parancsot adott ki, hogy a Honvédség csapatai ne álljanak ellen a megszállóknak. Ennek ellenére az újvidéki Dunahídon félórás tűzharc alakult ki, amelyben 28 német és mindössze egy honvéd esett el. A híd helyőrségét végül a túlerő elfogta, majd a tiszteket leszerelték. Emellett kisebb ellenállási kísérletekről jelentettek Sopronból, Győrből, Székesfehérvárról és a budaörsi repülőtérről is, de tudunk tűzharcokról a Várban is, amelynek összesen tíznél nem több halálos áldozata is volt. Szombathelyi parancsa nélkül a csapatok egy része automatikusan szembeszállt volna a megszállókkal, azonban a többségük belenyugodott a megszállásba. Március 22-én Sztójay került a miniszterelnöki posztra, aki ellentmondás nélkül teljesítette a német kéréseket. A főispánok és a polgármesterek több mint kétharmadát lecserélték, de németekkel együttműködő vezetők kerültek a Nemzeti Bank, a Rádió és egyéb fontos intézmények élére. Adolf Eichmann vezetésével munkába lépett a Judenkommando, amely előkészítette a zsidók deportálását. A német haderő megszállta a stratégiai fontosságú helyeket: repülőtereket, hidakat, közlekedési

csomópontokat. A magyar hadsereg élére német főtisztet neveztek ki, illetve német összekötő tisztek kerültek minden magyar egységhez. Az ország elvesztette szuverenitását.¹⁹

A Keleti-Kárpátok védelmére 1940 őszén megkezdődött az Árpád-vonal kiépítése, amely Kárpátaljától az Ojtozi-szorosig húzódott és 29 völgyzáró erődből állt. Védelmi létesítményei 759 vasbeton, 394 fa-föld építményből és 400 km-nyi lövészárokból álltak. Előtte, a határvonal mentén épült ki a Szent László-állás. Galíciában, a román határ (a Cseremosz folyó) és a Lengyel Főköormányzóság határa (a San folyó) között létesítették a Hunyadi-állást.²⁰

Amikor a Vörös Hadsereg 1943 végén megközelítette az Északkeleti-Kárpátokat, az 1944. január 6-án mozgósított magyar királyi 1. hadsereget március végére felvonultatták a határra. A Náday István vezérezredes parancsnoksága alatt álló, a 16. és 24. gyaloghadosztályból, valamint az 1. és 2. hegyidandárból álló hadsereg feladata március közepétől megváltozott, ugyanis be kellett tömnie azt a mintegy 200 km-es hadműveleti rést, amely a szovjet előretörés nyomán Csernovic és Tarnopol között a német védelemben kialakult.²¹

Július 13-án az 1. Ukrán Front támadást indított Lemberg irányába, és a magyar csapatok visszahúzódtak a Hunyadi-állásba, majd folytatták a visszavonulást a Szent László-állás irányába. Augusztus folyamán megszilárdították a védelmet az Árpád-vonalban és a Szent László-állásban, a balszárnyon pedig a Hunyadi-állásban. Augusztus közepétől a 4. Ukrán Front már a védelmi állásokat támadta. Számottevő sikert nem tudott elérni, a védőknek augusztus 7-től már ellen-támadásokra is tellett erejükből.²²

1944. augusztus 20-án a 2. és 3. Ukrán Front hatalmas méretű támadást indított és áttörték a román védelmi vonalakat. Ennek következtében Románia kapitulált és Antonescu marsallt leváltották. 1944. augusztus 25-én a román király és kormánya hadat üzent a németeknek, ezenfelül átengedték országukon a szovjet csapatokat, ami azzal a veszéllyel járt, hogy megkerülik a Kárpátokban kiépített magyar védvonalakat és délről támadják azokat.²³

1944. augusztus 28-án kirobbant a szlovák nemzeti felkelés, amely kezdettől fogva Közép-Szlovákia területére korlátozódott, Besztercebánya központtal. A felkelők eredeti terve az volt, hogy a front közelében állomásozó két szlovák hadosztály átáll a Vörös Hadsereghez, és a Duklai-szoroson át beengedik az országba a szovjet csapatokat. A harcok megkezdését arra az időpontra tervezték, amikor a szovjetek megközelítik a szlovák államhatárt. Augusztus 29-én Jozef Tiso szlovák államelnök behívta segítségül a német csapatokat a felkelés leverésére, azonban szeptember 8-án jelentős erejű szovjet támadás indult a felkelők megsegítésére. Az így kibontakozott másfél hónapos duklai csata miatt a magyar 1. hadseregnek át kellett vennie a német 1. páncélos hadseregtől az Uzsoki-hágótól a Lupkowi-hágóig terjedő arcvonalszakaszt is, ráadásul egymás után vonták ki az arcvonalból az addig ott védő német hadosztályokat is.²⁴

1944. október 15-én Horthy Miklós, Magyarország kormányzója sikertelen kísérletet tett, hogy az országot a háborúból kivezesse. A román mintára eltervezett akció a Magyar Királyi Honvédség egyes tisztjeinek ellenállása, a szervezés hibái és a náci titkosszolgálat megelőző akciói miatt végül kudarcba fulladt, ennek következtében Horthy lemondásra kényszerült, a németek

¹⁹ CSERNUS 2014.

²⁰ SZABÓ 2002.

²¹ RAVASZ 2000.

²² SZABÓ–SZÁMVÉBER 2009.

²³ RAVASZ 2002.

²⁴ SZABÓ–SZÁMVÉBER 2009.

pedig zsarolás útján azt is elérték, hogy a kormányzó legitimálja az ország élére állított Szálasi Ferenc uralmát.²⁵

A kiugrási kísérlet sikertelensége után megkezdődött a német–magyar csapatok lassú visszavonása a Kárpátokból, mivel a 2. Ukrán Front csapatai elérték Debrecen és Nyíregyháza körzetét, ami veszélyeztette a magyar 1. hadsereg utánpótlási vonalait, és azzal járt, hogy hátulról bekerítik őket. A szovjet erők október 27-én elfoglalták Ungvárt. A magyar és német csapatok mindenütt visszavonultak. Szlovákiában a felkelés leverése után a hegyekben a szovjet csapatok megérkezéséig folytak a partizánok és a németek közötti összecsapások.

Az Erdélyben állomásozó magyar erőkből újjáalakult 2. magyar hadsereg élére Dálnoki Veress Lajos vezérezredes került. A stratégiai fontosságú dél-erdélyi szorosok védelmére hivatkozva a magyar csapatok szeptember 5-én átlépték a román határt és Nagyenyed felé törtek előre. Mivel a Déli-Kárpátokon átkelt szovjet csapatok előrenyomulása bekerítéssel fenyegetett, szeptember 10-én a csapatokat visszarendelték a Maros mögé, Torda városáig. A támadás következtében Románia szeptember 7-én formálisan is hadat üzent Magyarországnak. Szeptember 13. és október 8. között a magyar és német csapatok Torda térségében sikeresen tartóztatták fel a szovjet és román erőket, akik csak három jelentős veszteségekkel járó támadás után tudták rákényszeríteni a védőket a visszavonulásra.

A jól védhető magashegységi terepre figyelemmel a 2. Ukrán Front a Kárpátok hegyláncát megkerülve, a Nagyvárad, Szeged, Nyíregyháza és Csap közötti területen indított támadással akart kijutni a Tisza vonalához, hogy ott hídfőket létesítve tovább fejlessze támadását a Duna–Tisza köze, valamint Budapest irányába, és bekerítse az Erdélyben harcoló német, illetve magyar alakulatokat. A siker egyik feltétele volt a szovjet arcvonalba beékelődő német–magyar kézen lévő Nagyvárad birtokbavétele.

A szovjet támadás 1944 október 6-án indult meg. A hadművelleti terv szerint a szovjet 27. hadseregnek Szergej I. Groskov altábornagy 176 harcokocsiból és önjáró lövegből álló páncélos csoportjával megerősítve, valamint a román 4. hadseregtől támogatva Kolozsvárt kellett elfoglalnia, míg a front fő erői Arad északnyugati körzetéből kiindulva Debrecen, Csap, illetve Nyíregyháza irányába támadtak.²⁶

A Tisza elérése után a támadás következő ütemében a 2. Ukrán Front a Duna–Tisza közének elfoglalásával együtt Budapest irányába tört volna előre. A fő csapást Piljev altábornagy lovasgépesített csoportja mérte, amely a 4. gárda-, a 7. gépesített, és a 6. gárda-lovas hadtestekből állt. Már a támadás első napján sikerült áttörniük a 3. magyar hadsereg arcvonalát 100 km-es szélességben, Nagyszalonta és Szeged között. A magyar erők a Tisza vonaláig vonultak vissza. Súlyos veszteségek árán a Piljev-csoport alakulatai október 8-án elérték Karcag és Hajdúszoboszló térségét. Nagyváradnál azonban a jól szervezett ellenállás miatt a szovjet előretörés megakadt. Eközben a 3. magyar, illetve a 8. német hadsereg megkezdte egységei kivonását Észak-Erdélyből. Az 1. német páncélosadosztály Bihartorda felől nyugati irányba törve, Biharnagybajomnál sikeresen átvágta a szovjet támadócsoport egyetlen utánpótlási útvonalát, miközben a 13. német hadosztály kelet felé kerülve elérte Püspökladányt, bekerítéssel fenyegetve ezzel a Piljev-harcscsoport alakulatait.

A 23. német páncélosadosztály néhány magyar egységgel együtt sikeresen tartóztatta fel a Debrecen elfoglalására készülő szovjet 6. gárda-lovas hadtestet, de a szovjet erőknek sikerült október 12-én elfoglalni Nagyváradot. A Dunántúlról és Budapest térségéből frissen átvézenyelt

²⁵ ELTER 2019b.

²⁶ RAVASZ 2002.

német csapatok október 19-én heves ellentámadást indítottak keleti irányba azzal a céllal, hogy megteremtsék az összeköttetést a Debrecen alatt harcoló III. hadtesttel. Október 19. és 25. között a Hortobágyon a második világháború egyik legnagyobb páncélos ütközete bontakozott ki közel kétezer harckocsi és rohamlövég bevetésével.²⁷

A teljes összeomlás

A szovjet erőknek október 22-én sikerült elfoglalniuk Nyíregyházát, és másnap a szovjetek előrevetett kötelékei már Tokaj és Csap körzetét is elérték. Ugyanekkor október 22-én a német 23. páncélosadosztály elfoglalta Nagyállót, és ezáltal elvágta a Nyíregyházaig jutott szovjet csapatok utánpótlási vonalait. Október 24-én a visszavonuló német 8. hadsereg alakulatai is elérték Nagyállót, és a német csapatoknak október 26-án sikerült visszafoglalniuk Nyíregyházát. A szovjetek rendkívül nagy veszteségek árán és csak a felszerelésük egy részének visszahagyásával tudtak kitörni a bekerítésből. A sikeres ellentámadás tette lehetővé a visszavonuló német–magyar csapatok számára, hogy rendezetten keljenek át a Tiszán és a folyó mögött új védelmi vonalat építsenek ki. Az alföldi, vagy ismertebb nevén a debreceni páncéloscsata október 31-én, a tiszalöki és a polgári német hídfők feladásával ért véget.²⁸

A német páncélos alakulatokat október 30-tól átcsoportosították Budapest előterébe, ami jelentős mértékben megerősítette a Pest körüli Attila-vonal külső védőövét. Erre szükség is volt, mivel 1944. november 3-án a szovjet csapatok Soroksártól keletre 6 km-re megközelítették Budapestet. A főváros közvetlen előterében elkeseredett, váltakozó sikerű harc dúlt. Mivel azonban a szovjetek nem tudtak áttörést kicsikarni, november 11-én Cegléd térségéből indítottak Gyöngyös irányába támadást. December első felében elfoglalták Miskolcot, Balassagyarmatot és Vácot, Budapest közvetlen előterében pedig 3-4 km mély hídfőt alakítottak ki a Duna nyugati partján. Ekkor a szovjet hadvezetés elrendelte, hogy a 2. és 3. Ukrán Front csapatai közösen, északról és délről egyidejűleg mért csapásokkal kerítsék be és foglalják el a magyar fővárost. A hadművelet 1944. december 20-án indult meg. Északon kezdetét vette az első garami páncéloscsata, miközben nyugatra Székesfehérvár körül alakult ki súlyos harcokkal járó páncélosütközet. Az elszántan védekező német–magyar csapatok kissé ugyan lelassították a két szovjet front hadműveletét, ám december 22-én sikerült áttörni a Margit-állás második védőövét, míg a pesti oldalon az Attila-vonal védőöveibe ékelődtek be. December 26-án a 3. Ukrán Front 18. harckocsihadtestének erői elfoglalták Esztergomot, a 2. Ukrán Front 7. gárdahadserege pedig birtokba vette Párkányt. Budapest teljes bekerítése ezzel befejeződött. A főváros védelmében 38 ezer magyar és 41 ezer német katona vett részt.²⁹

A Budapesten rekedt német–magyar véderők megsegítését és a Margit-vonal keleti szakaszának visszaszerzését célozták a német hadvezetés által indított és kisebb mértékben magyar csapatok bevonásával végrehajtott felmentési kísérletek. A IV. SS-páncélos hadtest 1945. január 1-jén megindította a „Konrád I.” hadműveletet Tata–Almásfüzitő térségében, amit északabbra, a Duna túloldalán két újonnan kialakított hídfő biztosított. Január 6-án sikerült visszafoglalniuk Esztergomot. A következő napokban a két-háromszoros túlerőben lévő szovjet csapatok Bicske és Zsámbék térségében sikerrel állították meg a támadást. Január 9-én kezdődött a második

²⁷ ELTER 2019a.

²⁸ SZÁMVÉBER 2002.

²⁹ SZÁMVÉBER 1999.

felmentési kísérlet, a „Konrad II.” fedőnevű akció Esztergom térségéből. Az első támadást a Duna partján, a Visegrádra vezető műút vonalában indították, de ez hamar elakadt. Ezzel szemben, a Pilis hegységen keresztül sikerül a német páncélosoknak áttörni és Pilisszentkereszt január 11-i elfoglalása után, 17 km-re sikerült megközelíteniük a fővárost. Hitler azonban leállította a támadást, mivel déli irányból tervezett egy nagyobb szabású áttörést. A „Konrad III.” hadműveletet január 18-án indították meg a Balaton és Székesfehérvár közti térségből. A meglepetésszerű akció bekerítette a déli szovjet seregeket, ahonnan azonban – a német gyalogság hiánya miatt – sikerült kitörniük. A támadók másnap így is elérték a Dunát, és január 22-én kezükre került Székesfehérvár is. Hamarosan 25 km-re álltak a fővárostól. A szovjetek azonban január 27-én ellentámadást indítottak, és a német haderőnek február elejére fel kellett adnia a hadművelet során elfoglalt területek nagy részét.³⁰

Időközben a fővárost védő német és magyar erők a budai Várba szorultak vissza és február 11-én éjszaka kitörték a budai hegyek irányába. A mintegy 30 ezer német és több ezer magyar katona közül csupán körülbelül 700 érte el a német vonalakat, Mátyás és Szomor térségében. Budapesten február 13-án szüntek meg a harcok.³¹

A Szálasi-kormány a szovjet csapatok elől a Nyugat-Dunántúlra menekült, azonban 1944. december 21-én Debrecenben már összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely kormányfőnek Miklós Béla vezérezredest, az 1. magyar hadsereg szovjetekhez átállt parancsnokát választotta meg. Az ideiglenes kormány kötötte meg 1945. január 20-án a fegyverszünetet a Szovjetunióval és az egyezmény értelmében Magyarország hadat üzent Németországnak.³²

A német haderő utolsó nagy offenzívája 1945 tavaszán zajlott a Dunántúlon. A 6. SS-páncéloshadsereg március 6-án indított „Tavaszi ébredése” (*Frühlingserwachen*) fedőnevű támadása a Duna vonalának visszafoglalását célozta. A szovjet hadsereg időben felkészült és a kurszkihoz hasonló, mélyen lépcsőzött védelmet alakított ki. A német páncélosok áttörve a Balaton és a Velencei-tó között húzódó védelmi vonalakon, 15-éig elérték a Gárdony–Sárkeresztúr–Simontornya–Enying vonalat. A támadásba Nagybjom térségében bekapcsolódott a 2. német páncéloshadsereg két hadteste, Drávaszabolcs térségében a Dráván átkelve a balkáni F Hadseregcsoport egy hadteste foglalt hídfőállást. Az offenzíva csak átmeneti sikert hozott, stratégiai céljai közül egyiket sem érte el. A német erők kimerülése, az utánpótlás elégtelensége és a nyugati fronton bekövetkezett brit–amerikai áttörések nyomán a csekély ellenállásba ütköző szovjet erők mindössze néhány nap alatt, március 26 és április 12. között szinte egész Magyarországot és Nyugat-Szlovákiát ellenőrzésük alá vonták, s hazánk területén lezárultak a hadműveletek.³³

A Szovjet Tájékoztató Iroda közlése alapján, Magyarország területén április 4-én fejeződtek be a harcok. A valóságban a németek csak április 11-én kezdték kiüríteni az utolsó magyarországi falvakat: a Rábafüzeshez tartozó hegyközséget, a közeli Szentimretelepet és Magyarbükköst. Az összefüggő arcvonalt április 12-én a Pinkamindszenthez tartozó Kapuy- és Dénes-majornál hagyta el Magyarország területét.³⁴

Magyarország második világháborús katonai vesztesége 340-360 ezer fő volt, akik közül 120-160 ezren haltak hősi halált. A harccselekmények következtében 80-100 ezer polgári személy vesztette életét. Szovjet fogságba körülbelül 600 ezer magyar állampolgár került, legalább

³⁰ SZÁMVÉBER 2001.

³¹ KEISZ 2014.

³² MARKÓ 2000.

³³ SZABÓ–SZÁMVÉBER 2009.

³⁴ RAVASZ 2019: 258.

20%-ban polgári személyek. Az elhurcoltak és a hadifoglyok közül körülbelül 150-200 ezren haltak meg a szovjet hadifogoly- és munkatáborokban. 1944-ben összesen mintegy 500 ezer magyar zsidót deportáltak német koncentrációs táborokba és munkatáborokba. Közülük 370-390 ezren a gázkamrák és a kényszermunka áldozatai lettek. Az 1941. évi első galíciai deportálás, az újvidéki razzia, a munkaszolgálat és a nyilas vérengzés következtében további 80-100 ezer fő veszítette életét. A magyar zsidó áldozatok száma 450-490 ezer főre tehető. A cigányüldözés áldozatainak száma is több ezres nagyságrendű. Magyarország teljes vesztesége az 1941–1944 közötti államterületen 800–950 ezer fő között lehet.³⁵

A háborút lezáró 1947-es párizsi békeszerződés után Magyarország nemcsak az 1938 és 1941 között visszacsatolt területeket veszítette el, hanem a csehszlovák delegáció követelésére, a Pozsonnyal szemben fekvő öt falut és 62 km²-es területet is.³⁶

Irodalomjegyzék

- BALLA Tibor (2020): A trianoni békediktátum és az önálló magyar haderő. *Honvédségi Szemle*, 148(3), 109–122.
- CSARNAI Márk (2017): A trianoni igazságtalanság egy újabb része jóvátételt nyert – az 1940-es erdélyi bevonulás. Újkor, 2017. szeptember 15. Online: <https://ujkor.hu/content/trianoni-igazsagtalansag-egy-ujabb-rsze-jovattetelt-nyert-az-1940-es-erdelyi-bevonulas>
- CERNUS Szilveszter (2014): Így zajlott Magyarország német megszállása. Múlt-kor, 2014. március 18. Online: https://mult-kor.hu/20140318_igy_zajlott_magyarorszag_nemet_megszallasa
- DOMBRÁDY Loránd (2000a): Hadsereg és katonapolitika 1919–1940 között. In: KOLLEGA TARSOLY István (főszerk.): *Magyarország a XX. században*. I. kötet. Szekszárd: Babits, 319–338. Online: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/57.html>
- ELTER Tamás (2019a): Lángoló harcokcsik füstjébe burkolózott az alföldi látóhatár. *Origo*, 2019. október 8. Online: www.origo.hu/tudomany/20191008-a-75-eve-lezajlott-alfoldi-csata-volt-a-masodik-vilag-haboru-egyik-legnagyobb-pancelos-utkozete.html
- ELTER Tamás (2019b): Ugrás a sötétbe: ezért hiúsult meg Horthy kiugrási kísérlete. *Origo*, 2019. október 15. Online: www.origo.hu/tudomany/20191015-a-75-eve-tortent-kiugrasi-kiserlet-egesz-folyamata-ba-kodolva-volt-a-kudarc.html
- GYÖRGY Sándor (2016): Ki bombázott 1941. június 26-án Kassánál? *Múlt-kor*, 2016. december 12. Online: <https://mult-kor.hu/ki-bombazott-1941-junius-26-an-kassanal-20161212>
- HOLLÓSI Gábor (2018): Az elveszített pozsonyi hídfő. *Somogy*, 46(2), 61–73.
- HORVÁTH Csaba – LENGYEL Ferenc (2003): *A délvidéki hadművelet 1941. április*. Debrecen: Püldo.
- KEISZ Ágoston (2014): Embervadászatba torkollott a budapesti védők kitörése. *Origo*, 2014. február 11. Online: www.origo.hu/tudomany/20140211-budapest-ostroma-kitoresi-kiserlet-1945-februar-11-en.html
- LENGYEL Ferenc (2004): *A Magyar Királyi Honvédség első háborús éve (1941)*. Egyetemi tankönyv. Budapest: ZMNE. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15626/magyar_kiralyi_honvedseg_elso_haborus_eve.pdf;jsessionid=3D7695CD305132080DA107AF5414EBC9?sequence=1
- Magyarország embervesztése. In: Sipos Péter (főszerk.) (1997): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–ZS*. Online: www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/m-F0B8D/magyarorszag-embervesztesege-F0BD7/?list=eyJ-

³⁵ Magyarország embervesztése 1997.

³⁶ HOLLÓSI 2018.

maWx0ZXJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfRjA2MkUiXX0sICJxdWVyeSI6I-CJFTUJFUJZFUIpURVNcdTAWYzIHRSJ9 Budapest: PETIT REAL.

- MARKÓ György (2000): Az ideiglenes nemzeti kormány hadserege (1944–1945). In KOLLEGA TARSOLY István (főszerk.): *Magyarország a XX. században*. I. kötet. Szekszárd: Babits, 399–401. Online: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/76.html>
- RAVASZ István (é. n.): *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914 – 1945*. Debrecen: Püldo.
- RAVASZ István (2000): Az 1. magyar hadsereg Galíciában és a Kárpátokban. In KOLLEGA TARSOLY István (főszerk.): *Magyarország a XX. században*. I. kötet. Szekszárd: Babits, 359–362.
- RAVASZ István (2002): *Erdély ismét hadszíntér 1944. Szovjet–német és román–magyar párhuzamos háború Magyarországon*. Budapest: Petit Real.
- RAVASZ István (2019): Adalékok a magyarországi harcok befejezéséhez – 1945. április. *Hadtudományi Szemle*, 12(Különszám), 249–260.
- SUBA János (2016): Erdély határvédelme 1940–1944. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 26(51), 75–86.
- SZABÓ József János (2002): *Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti Kárpátokban 1940–1944*. Budapest: Timp.
- SZABÓ Péter (2019): *Magyarok a Don-kanyarban*. Budapest: Kossuth.
- SZABÓ Péter – SZÁMVÉBER Norbert (2003): *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941 – 1943*. Budapest: Püldo.
- SZABÓ Péter – SZÁMVÉBER Norbert (2009): *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943 – 1945*. Budapest: Püldo – Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
- SZÁMVÉBER Norbert szerk. (1999): *Erőd a Duna mentén*. Budapest: Petit Real.
- SZÁMVÉBER Norbert (2001): *Konrad 3. Páncéloscsata Budapestért 1945*. Budapest: Paktum.
- SZÁMVÉBER Norbert (2002): *Páncélosok a Tiszántúlon*. Budapest: Paktum.
- TÓTH Sándor (1958): A Horthy-hadsereg szervezete (1920–1944) 1. rész. *Hadtörténelmi Közlemények*, 5(1–2), 51–70.
- UNGVÁRY Krisztián (2015): *Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944 – Esemény – Elbeszélés – Utóélet*. Budapest: Osiris.

Jogi forrás

1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről

VÁKÁT OLDAL

VI. fejezet

Harangi-Tóth Zoltán: A hidegháború hadtörténete

A második világháború végén, 1945 augusztusában a hadviselés jellege gyökeresen átalakult. Az Amerikai Egyesült Államok (USA) a világon elsőként bevetette az atomfegyvert, amelynek ereje és pusztító hatása minden korábbi eszközt felülmúlta. A háborút követő években a győztes nagyhatalmak között kialakult egy, az élet minden területére kiterjedő globális versengés, amelyet az 1950-es évektől végig jellemzett az egymás kölcsönös megsemmisítésének lehetősége és az ettől való rettegés – a nukleáris, majd termonukleáris fegyverek elterjedése a rájuk épülő elrettentési képességen keresztül nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kialakuló új világrend vezetői között nagy, hagyományos, „forró” háborúra nem került sor. Ezt, a második világháború végétől kibontakozó küzdelmet politikailag a Szovjetunió 1991-es bukásáig, míg katonailag az Öböl-háborúig terjedő időszakot nevezzük hidegháborúnak.

A hidegháború kialakulása

A német és japán (olasz stb.) terjeszkedéssel szemben álló szövetséges hatalmak között két nagy csoportot különböztetünk meg. Ezeket jellemzően a németekhez képest meglévő viszonylagos földrajzi helyzetüknél fogva keleti vagy nyugati jelzővel illették. Alapvetően két-, majd többoldalú egyeztetések és a legmagasabb szintű állami döntéshozók részvételével zajló konferenciák (Teherán, Jalta, Potsdam) során tisztázták le az együttműködésük katonai és gazdasági feltételeit és határolták el a háborút követő Európára kiterjedő érdekszféráikat. Ez a háromoldalú amerikai, brit és szovjet, majd később a franciákkal kiegészült négyhatalmi együttműködés a kezdetektől fogva nem volt zökkenőmentes, mivel köztük alapvető világnézetbeli különbségek voltak, azonban a háborús küzdelemben ideiglenesen mégis egy platformra kerültek.

A konfliktus végét követően azonban az ellentétek felszínre kerültek, amire először Winston Churchill 1946-os fultoni beszédében hívta fel a figyelmet: „*vasfüggöny ereszkedik le a kontinensre.*”¹ A veterán brit politikus ezzel a Szovjetunió (SZU) és a nyugati szövetséges hatalmak közti szakításra utalt. A két korábbi nagyhatalom, az Egyesült Királyság és Franciaország fokozatosan átadta a világpolitikában betöltött helyét és szerepét a két felemelkedő szuperhatalomnak, az USA-nak és a SZU-nak. A háború végétől tehát jellemzően e két ország köré csoportosultak az államok, vagy egyéni érdekek, vagy geopolitikai sajátosságok, esetleg világnézet alapján. A két szuperhatalom szép lassan, globális érdekszféráik kiépítését katonai és gazdasági tömbök megszervezésével is formalizálták. Ilyen volt például az európai hadszíntéren és annak tágabb térségében érintett Észak-Atlanti Szerződés Szervezete (NATO, 1949) és a Varsói Szerződés Szervezete (VSZ, 1955) is.

A német „hadszíntér”, azaz a megosztott Berlin és a korábbi megszállási övezetekből létrejött két országrész, illetve később a német belső határ mentén megalakult két állam (a Német Szövetségi Köztársaság, NSZK nyugaton és a Német Demokratikus Köztársaság, NDK keleten) az elsődleges

¹ International Churchill Society (é. n.).

és legfontosabb hadszíntere volt a hidegháborúnak. A két országrészben már a külön valuta bevezetése is súlyos diplomáciai és biztonságpolitikai válságot okozott (a berlini blokád és a nyugati szövetségesek által működtetett léghíd, 1948–1949), de csak az NSZK (1949. május) és az NDK (1949. október) létrejöttével történt meg a végleges szakítás.²

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete

Az *Egyesült Államok* a második világháborút a „sokat nyerő, keveset veszítő”³ győztesként fejezte be, az új konfliktust pedig az atomfegyver monopóliumával kezdte meg. Ez az új eszköz az amerikai haderőn belül is torzulásokat eredményezett. Ekkoriban vált független haderőnemmé az Amerikai Légierő, amely igazi (douheti értelemben vett) stratégiai szerepkörrel emelkedett ki a konfliktusból.⁴ Ezt leginkább a háborús teljesítményének és annak köszönhette, hogy az atombomba hordozásának letéteményeseként, egyedül volt képes célba juttatni az új fegyvert. Ezt a képességet egészítette ki a német tudományos eredmények felhasználásával újonnan megalkotott rakétafegyver, amely hamarosan a nukleáris robbanófejek hordozásán keresztül a legfontosabb fix telepítésű szárazföldi stratégiai elrettentő eszköz, a nagyméretű interkontinentális ballisztikus rakéták (*intercontinental ballistic missile*, ICBM) alapját képezte. Az 1960-as évekre beérett haditechnikai fejlesztéseknek köszönhetően megjelent egy újabb eszköz, a nukleáris meghajtású rakétahordozó tengeralattjáró, amellyel teljessé vált az atomerővel egy rejtetten mozgó, második, azaz megtorló csapásmérő képességgel rendelkező eszközzel. Ezt a három atomfegyver hordozó platformot (stratégiai légierő, az ICBM, és a rakétahordozó tengeralattjáró) nevezzük *hidegháborús hadászati (vagy nukleáris) triádnak*.⁵

Minden nagyhatalomra igaz volt, hogy a nukleáris fegyvereket hatótávolságuknál és hatóerejükénél fogva különböző katonai vezetési szinteknek rendelték alá. Ezek közül a legnagyobbakat, a stratégiai fegyvereket több ezer kilométeres hatótávval általában az anyaországok földre épített rakétasilóiban, vagy tengeralattjárókon helyezték el, és egész városok, ipari centrumok elpusztítására alkalmas hatóerővel rendelkeztek (több megatonna). Ez utóbbi eszközök jelentették a nukleáris elrettentés eszközt és a kölcsönös megsemmisítési (MAD-doktrína) képességek (*mutual assured destruction*, MAD) alapját.⁶

Az USA esetén részben az „óceán pajzs” miatt először a légierő, majd ehhez csatlakozva a haditengerészet primátusa a szárazföldi haderőnemmel szemben szinte a teljes hidegháború alatt kézzelfogható maradt. Az amerikai légi képességnek a második világháború óta alapját képezik a nagyméretű stratégiai bombázók, de az ország rendelkezett és rendelkezik napjainkban is az egyik legnagyobb eszközszámú és legmodernebb légierővel. A hidegháborús *amerikai légierő* (US Air Force) számára a bombázóképeség mellett kiemelt jelentőségű volt a stratégia légi szállítási, a légi utántöltési és a nagy távolságú légi felderítési és vezetési képesség, amely akár a NATO egészét képes volt kiszolgálni. A kisebb (vadász, csapásmérő, támogató stb.) gépek számára az európai

² ORMOS 2008: 319–320.

³ A győztes hatalmak helyzetének szemléltetésére gyakran a győzelem/veszteség jelzős aránypárt használtak: a Szovjetunió például a *sokat veszítő, de sokat nyerő győztesként* jelent meg (sok gazdasági és humán veszteség, ugyanakkor új, vezető világpolitikai szerep), míg az USA-t a *keveset veszítő, de sokat nyerő* (kevés gazdasági/emberi veszteség, de új világhatalmi vezető szerep) kombinációval írták le.

⁴ KRAJNC 2014. 4–5.

⁵ KAISER 2017: 64.

⁶ FISCHER 2005: 274.

Az átállás nehéz időszakát követően, az 1980-as évekre a modern haditechnikai eszközök beérkezése (a napjainkban is használt harcjárművek is ezek leszármazottai) és a korszerű doktrínák megjelenése (AirLand Battle, 1982)⁹ is hozzájárult ahhoz, hogy az amerikai szárazföldi haderő önbizalma visszatért. Ezt egyértelműen mutatja, hogy amíg a hidegháború kezdetén a Rajnavonalat tartották az első és egyetlen védhető terepszakasznak a nagy mennyiségi fölényben lévő, modern szovjet harckocsival rendelkező keleti blokk támadása ellen, az 1980-as évekre már a belső német határ megtartását is reálisnak vélték.

Az amerikaiak által tartott arcvonal az NSZK középső és déli területeit érintette, ahol a Középső Hadseregcsoporthoz (CENTAG) védekezett volna a Fulda–Frankfurt-Am-Main irányba támadó ellenséggel szemben. Az USA egyébként több nagy raktárbázist hozott létre főleg Hollandia és Belgium területén, ahol a nehéz haditechnikát (harckocsik, tüzéség stb.) tárolták, hogy egy nyílt konfliktus esetén ezeknek csak a kezelőszemélyzetét kelljen átszállítani repülővel.

A NATO vezetési szervei korábban döntően Franciaországban települtek, majd a De Gaulle elnök által levezényelt szakítás során, az 1960-as években főleg Belgium területére tették át székhelyüket. Napjainkban is itt található a Szövetséges Erők Főparancsnoksága (*Supreme Headquarters Allied Powers Europe*, SHAPE), amely a hidegháború alatt a maihoz képest jóval szélesebb hatáskörrel rendelkezett.¹⁰ A NATO-erők teljes mozgósítás esetén létszám- és erőfölényben lettek volna a VSZ haderejével szemben, de a szövetségi rendszer jellegéből adódóan a döntéshozatal lassabb volt, amit a keleti blokk előnyére fordíthatott volna. Ugyanígy elmondható, hogy a NATO nem rendelkezett egységes szervezeti struktúrával és vezényeleti/szolgálati nyelvvel, sem egységes logisztikai és fegyverzeti szabványokkal. Mindezek a szervezet tagjainak hatékony együttműködését némileg korlátozták volna egy háborús helyzetben.

A Varsói Szerződés Szervezete

A VSZ 1955-ös létrehozása nem jelenti azt, hogy azt megelőzően ne lett volna együttműködés a keleti blokk országai között. A korai hidegháborús (sztálini) időkben azonban ez közvetlenebb módon valósult meg, adott esetben direkt beavatkozással a nemzeti haderők működésébe. A szervezet tagjai (NDK, Lengyelország, Csehszlovákia, azaz az északi háromszög és Magyarország, Románia, Bulgária, azaz a déli háromszög)¹¹ a szovjet haderő tükörfordított szabályzatait, szervezetét és működési mechanizmusait, illetve haditechnikai eszközeit vették át, kevés módosítással. Ez és a felsőbb vezetési szinteken elvárt orosz nyelvtudás a NATO-hoz képest sokkal egységesebb együttműködést tett lehetővé, de téves lenne azt feltételezni, hogy egy monolit szervezetről volt szó.

A VSZ esetén egyedi vonás, hogy csak *szovjet atomfegyverről* beszélhetünk (1949-től), a gyártás, a tárolás és a kezelés is egy kézben volt, és csak bizonyos műveleti körülmények között adták volna át azokat végfelhasználásra a többi tagállam hadereje részére harcászati és korlátozottan harcászati-hadműveleti szinten, hadászatin pedig még így sem. A Szovjetunió önálló *rakéta és űrhaderőnimmel* rendelkezett, amely alapvetően a hadászati nukleáris fegyverekhez kapcsolódó tevékenységekért felelt.

⁹ Department of the Army 1982.

¹⁰ NATO SHAPE, lásd: <https://shape.nato.int/page134353332>

¹¹ FISCHER 2005: 139–140.

Az ország *légiereje* nem ugyanazt a fejlődési ívet járta be a második világháború során, mint az amerikai és a mintájára megszerveződött haderónemek. Egyfelől nem a douheti elvek mentén létrehozott önálló légierő volt, hanem a szárazföldi (domináns) haderőnem műveleteit támogató és azt kiszolgáló, jobb esetben együttműködő szervezet. A Szovjetunió nem rendelkezett igazi nagy hatótávolságú, nagy teherbíró képességű stratégiai bombázóerővel sem, és ezt a képességet a hidegháború alatt sem hozták létre teljes mértékben. Ebből a szempontból tehát, ha stratégiai feladatköréről beszélünk, akkor a korszakban inkább korlátozott mennyiségű eszközzel ellátott szovjet nagy hatótávolságú légierőre gondolhatunk, amely nemritkán a haditengerészet alárendeltségében tevékenykedett – tulajdonképpen hajóelhárító rakéták hordozására alkalmazták őket. Természetesen a nagyobb méretű bombázók alkalmasak voltak a nukleáris fegyverek hordozására is, de főleg a kis példányszámuk miatt ez nem állítható párhuzamba az amerikai (NATO-) képességekkel.

A szovjetek esetén egyébként inkább kettő, egymástól némileg eltérő feladatkörű „rész-légierőről” beszélhetünk: az egyik a front légierő, vagy csapatrepülő erők, míg a másik a honi légvédelem típusú légierő. Az előbbi szervezet volt hivatott a szárazföldi műveletekben részt vevők oltalmazására, a lokális légi fölény kivívására és a csapatok támogatására a peremvonal közelében és a hadművelati mélységben. A honi légvédelem pedig, ahogy a neve is mutatja, a légvédelem irányítórendszerébe integráltan, főleg a földi felderítésre és irányításra támaszkodva, elfogó vadász szerepkörben alkalmazta a kezelésében lévő eszközöket.¹²

A szovjet haditengerészet fejlődése nagyon dinamikus a korszakban. Egészen a kubai rakétaválságig (1962) marginálisnak számított a haderőnem, de ekkor az elszenvedett kudarc hatására nevezték ki az élére Gorskov admirálist, a 20. század második felének meghatározó tengerészeti gondolkodóját. Az ő több évtizedes munkájának köszönhetően jött létre a szovjet nyílt vízi haditengerészeti képesség. A szovjet partvidék sajátosságának volt köszönhető, hogy regionális flottákra tagolódott a haderőnem és ezek egy része (Balti Flotta, Fekete-tengeri Flotta) bezárt tengereken volt található, de a többit is korlátozta a geopolitikai elszigeteltség veszélye (Grönland – Izland – Egyesült Királyság vonal stb.). Elmondható ugyanakkor, hogy a NATO fő ellátási útvonalai (Atlanti-óceán északi része és a Földközi-tenger) vízen könnyen elvághatók voltak, így ez a cél vált a szovjet flottafejlesztések fő irányává.¹³ A hidegháborús kontextusban az Északi-sarkvidék különösen nagy jelentőséget kapott és végig folyamatos volt a felek aktív tengeralattjáró-tevékenysége a régióban.

A Szovjetunió haderőnemei közül egyértelműen a *hadsereg* számított az elsőnek az egyenlők között. A hidegháború alatt a szovjetek élen jártak a harckocsifejlesztésben és nagy mennyiségű eszközzel rendelkeztek, amelyeket nagyrészt az európai országárszbe és a szövetséges államok területére telepítettek. A szovjet szárazföldi haderőnem az ezred–adosztály–hadsereg szervezési szintek mentén épült fel, és ezt várták el a VSZ-tagállamoktól is. Két vagy több hadsereg alkotott egy frontot, azaz hadseregcsoportot, amely a legmagasabb szervezési szintnek számított. Ezek állományába már integrálták a szövetséges összefegyvernemi vagy harckocsihadseregeket is.

A szovjet hadászati (a legmagasabb tisztán katonai szervezési szint) gondolkodásban Európát két irányra osztották: a nyugati a Rajna felé, míg a délnyugati Olaszország és a Balkán felé vezetett volna. Ezek mindegyikéhez több front tevékenységét rendelték, amelyek a békebeli Északi (lengyel), Közép (csehszlovák) és Déli (magyar) hadseregcsoportokra épültek volna (az NDK-ban állomásozó erőkre külön szervezet volt). Egy támadás esetén az ezekben az országokban

¹² KRAJNC 2014: 7.

¹³ KAISER 2009: 42–43.

állandóan ott állomásozó erők jelentették volna az úgynevezett első lépcsőt, míg a másodikat a Szovjetunió nyugati régióiból (katonai körzeteiből) érkező, néhol alacsonyabb minőségű alakulatok alkották volna.

Érdemes megemlíteni, hogy a szovjet katonai tervezők tisztában voltak a NATO mennyiségi és bizonyos területeken meglévő minőségi fölényével, de a lassabb mozgósítási és döntéshozatali mechanizmusaival is. A gyorsaság és a magas műveleti tempó mind a végrehajtás, mind a tervezés szintjén fő tényezővé lépett elő, és áthatotta a szövetség katonai filozófiáját a legalacsonyabb szintekig.

Helyi háborúk a hidegháború alatt

Mivel a fő, azaz európai hadszíntéren patthelyzet közeli állapot alakult ki és a stratégiai szintű elrettentés, valamint a kölcsönös megsemmisítés reális szcenáriónak tűnt egy konfliktus során, a két szuperhatalom igyekezett az érdekszféráját más régiókban kiterjeszteni – vagy éppen a másikat korlátozni. Ez nemcsak katonai műveleteket jelentett, hanem nagyon gyakran gazdasági vagy diplomáciai nyomásgyakorlás formájában is jelentkezett.

Az elmúlt évtizedek során az európai hadszíntéren kívül kitört és valamilyen korlátozott vagy közvetlen szuperhatalmi jelenléttel járó háborúkat a magyar hadtudományi gondolkodásban hagyományosan helyi háborúknak nevezték. Ez a terminológia kissé idejétmúlt, mert egyedüli alapként az amerikai–szovjet vetélkedést veszi alapul, így téves képet alakíthat ki az eseményekről és azok tényleges jelentőségéről egy adott régióban – elég csak arra gondolni, hogy bizonyos háborús konfliktusok évtizedekkel éltek túl magát a hidegháborút is. Napjainkban mások mellett a proxy vagy helyettesítő háború elnevezés az elterjedt, de ezek mellett érdemes a gyarmatbirodalmak felbomlásának folyamatát és azok hatását is beemlíteni a nézőpontok közé.

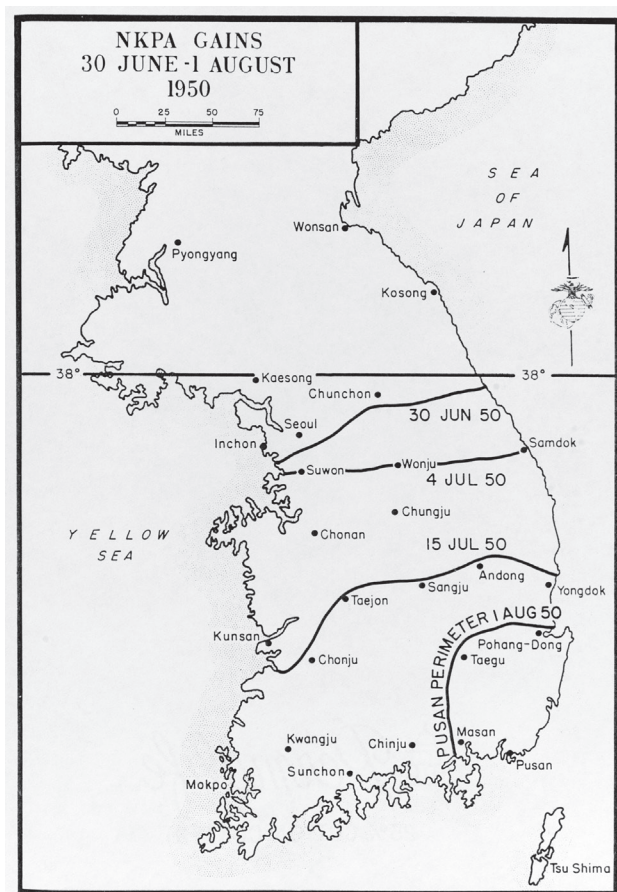
A hidegháborús konfliktusok csoportosításakor tehát beszélhetünk egyértelmű *proxykonfliktusokról*, ahol a szuperhatalmak *teljes és nyílt beavatkozása* történt (például a koreai háború, a vietnámi háború, vagy a szovjet–afgán háború), vagy *korlátozott beavatkozásról*, ahol főleg fegyverszállításon keresztüli gazdasági beavatkozás (például az arab–izraeli konfliktusok vagy az iraki–iráni háború) valósult meg. Ugyanígy fontos megkülönböztetni a *dekolonizációs konfliktusokat* jellemzően Délkelet-Ázsia, Afrika területén, ahol az események csak később kaptak hidegháborús színezetet, jellemzően a már független államok közti erőforrás vagy területi újjafelosztás során.

A *koreai háború (1950–1953)* hadtörténetének vizsgálatakor szembeötlő, hogy milyen kevés eltérés van a konfliktus előtti és az utáni állapot között. Valóban kevés területi változással járt a három évig tartó háború, amelynek a hadművészet fejlődésére gyakorolt hatása is elenyésző, talán csak a sugárhajtóműves korszak (Jet Age)¹⁴ nyitányaként hozott újdonságot a második világháború hadművészetéhez képest.

A két részre osztott ország kommunista zászló alatti egyesítésért indított háború főleg a kontextusa miatt óriási jelentőségű – egy olyan napjainkig tartó élő konfliktus, amely komolyan meghatározza a regionális biztonságpolitika alakulását, de globális szinten is kihívásokat támaszt. Az 1950 nyarán megindított kommunista támadás a hidegháború első igazi, nagy reguláris konfliktusát robbantotta ki, ahol az egyik szuperhatalom, a nemrégén alapított Egyesült

¹⁴ A sugárhajtású gépek széles körű elterjedésének és a légszavaros gépek háttérbe szorulásának időszaka.

Nemzetek Szervezete (ENSZ) által létrehozott koalíciót vezető USA közvetlenül szembekerült egy, a szovjetek és a kínaiak által támogatott állammal (2. ábra).

2. ábra: Az északi támadás 1950 nyarán

Forrás: www.history.navy.mil

Az ineshoni partraszállást¹⁵ és a kínai támadást követő időszakban történt, hogy Douglas MacArthur tábornok, a nemzetközi erők amerikai parancsnoka szembeszállt Harry S. Truman elnökkel és követelte több tucat amerikai atombomba ledobását a kínai–koreai határ közelében. Ez a viharos affér, amelyet a sajtó is felkapott, rövid úton MacArthur eltávolításához vezetett. Csak a helyére kinevezett Ridgeway tábornok szilárd vezetésének volt köszönhető, hogy sikerült a támadást a mai demilitarizált zóna (*demilitarized zone*, DMZ) közelében megállítani. A háború utána még évekig tartott, és kevés térnyeréssel járó, súlyos veszteségeket okozó, hegygerinctől hegygerincig tartó konfliktussá alakult. A két fél kimerülése után 1953 júliusában került sor a panmindszoni fegyverszünet aláírására, amely alacsony intenzitáson konzerválta az összecsapásokat, gyakorlatilag napjainkig nyitva hagyva az egyesítés kérdését.

¹⁵ HORVÁTH 2003: 41.

A háborús tapasztalatok jóval túlmutattak a Koreai-félsziget határain. Az itt látottak győzték meg az amerikai vezetést és az új elnököt, Dwight D. Eisenhowert arról, hogy szükség van az európai erőviszonyok újraértelmezésére, ezért hozzáálltak a nyugatnémet haderő megszervezéséhez. A hamarosan megszülető dominóelmélet¹⁶ alapján pedig az Egyesült Államok jelentősen megnövelte az Indokínában harcoló franciák számára nyújtott katonai támogatások mértékét (és újraértékelte a belépés lehetséges hatásait is).

A *vietnámi háború* (1964–1975), azaz a második indokínai vagy amerikai–vietnámi háború következményeként véglegesen átrendeződtek a délkelet-ázsiai régió erőviszonyai, míg az USA súlyos belpolitikai problémái begyűrűztek a haderőbe is, komoly morálsökkenést okozva. Mindez odáig vezetett, hogy 1975-ben teljesen új alapokon szervezték újjá a teljes amerikai haderőt és főként azok szerint működik ma is.¹⁷

A koreai háború után az Egyesült Államok mindent megtett annak érdekében, hogy a kommunizmus terjedését korlátozza a régióban. Támogatta a franciákat, majd azok 1954-es genfi egyezményben meghatározott kivonulását követően, amely rendelkezett az ország két részre osztásáról, a délieket támogatta a kommunista északkal szemben. Amikor azonban a Diem kormányzat nem bírt a Vietnámi Köztársaság (Dél-Vietnám) területén a Viet-Cong gerillákkal, először katonai tanácsadókkal és különleges erőkkal, majd az 1964-es tonkini incidens után egyre inkább a légierőjével is részt vett a harcokban. 1965 tavaszán Da Nang mellett szálltak partra az amerikai tengerészgyalogság erői, és ezzel kezdetét vette az amerikai expanzió szakasza. 1968-ig folyamatosan nőtt az amerikai katonai jelenlét az országban, amely a csúcson a félmillió főt is elérte. Eközben a másik oldal támogatása is nőtt, megjelent a szovjet típusú integrált légvédelem és a modern haditechnika, az Észak Vietnámi Néphadsereg pedig tapasztalt, bizonyos elemeiben pedig kifejezetten korszerű haderővé alakult át.

A háború az USA-ban hamar népszerűtlenné vált, és amikor az 1968-as vietnámi újévi átfogó támadások (Tet-offenzíva) híre elérte az amerikai hátszínre, óriásit nőtt az elégedetlenség mind a politikai, mind a katonai vezetéssel szemben. Ez Westmoreland tábornok, a műveleteket vezető amerikai parancsnok bukásához vezetett, és a helyére kinevezett Abrams tábornok azonnal hozzáállt az amerikai katonai jelenlét csökkentéséhez. A háború 1968 és 1972 közti szakasza a vietnamizációról szólt, azaz a dél-vietnámi haderő felszereléséről és kiképzéséről, amit az amerikaiak saját műveleteikkel támogattak. Ez utóbbiak kiterjedtek Laosz és Kambodzsa, a két szomszédos állam területére is, ahol a fő cél a Ho Si Minh-ösvény nevezetű fontos ellátási útvonal elvágása volt. A háború utolsó időszaka, az 1975-ig tartó, úgynevezett két Vietnám háborúja már korlátozott amerikai szárazföldi jelenlét mellett zajlott, de miután a légi és a logisztikai, illetve anyagi támogatás elapadt, a déli rezsim bukásra volt ítélve. Az amerikai haderő a konfliktust követően teljesen átalakult. Ugyanez elmondható az USA belső viszonyairól is, ahol az 1960-as évek polgárjogi és békepárti mozgalmak véglegesen átalakították a társadalmat. A konfliktusban való aktív részvételt végül a Nixon-adminisztráció belpolitikai válsága pecsételte meg.

A vietnámi háborúhoz hasonlóan a *Szovjetunió afganisztáni háborúja* is közel tíz évig tartott (1979–1989). Az 1979-es iráni iszlám fordulat felborította a törekény közel-keleti és közép-ázsiai status quót. A moszkvai vezetés számára ez komoly veszélyeket rejtett magában, mert a régióban található tagköztársaságok lakossága nagyrészt iszlám vallású volt. Félő volt tehát, hogy a vallási

¹⁶ 1954-ben Eisenhower elnök az elmélettel a kommunizmus délkelet-ázsiai régióban való terjedésének dinamikájára a hívta fel a figyelmet. A lényege, hogy ha Indokínában győz a kommunizmus, akkor az más országokat is be fog dönteni, ahogy az egyik dominó felborítja a másikat.

¹⁷ GRIFFITH 1997: 281.

fordulat továbbgyűrűzik a régióban, így amikor az afgán kommunista vezetők közti vetélkedés felett is elvesztették a kontrollt, a szovjetek a beavatkozás mellett döntöttek. Az elsődleges cél az ország stabilizálása lett, a másodlagos pedig az érdekszférájuk kiterjesztése az Indiai-óceán felé, ami a cári Oroszország óta egy korszakokon átívelő vágyként jelent meg.

A szovjet különleges erők és az őket támogató ejtőernyősök 1979 karácsonyán a Vihar 333 hadműveletben órák alatt végeztek az elnökkel és testőrségével, valamint megszállták Kabul stratégiai pontjait, gyakorlatilag megbuktatva az egyébként kommunista párti rezsimet.¹⁸ Ezzel vette kezdetét az 1988-as szovjet kivonulásig tartó háború, amely főleg az ország nagyvárosait összekötő főútvonal mentén található lakossági centrumok, az északi országrész stratégiai jelentőségű völgyei, illetve a pakisztáni határvidék birtoklásáért folyt. Ebben a szovjet erők kihívói a mudzsahidekből álló, irreguláris, gerilla eljárásokat alkalmazó, lokális ellenálló csoportok voltak, amelyek főleg a háború vége felé már jelentős amerikai támogatást is kaptak.

A szovjet hadműveletek kezdetben sorkatonákból álló, konvencionális harctevékenységre felkészített és felszerelt gépesített csapatok tevékenységéből álltak. A megszállást követően, 1980 és 1984 között zajló tisztogató műveletek az ellenállás katonai értelemben vett megtörését célozták meg, kevés sikerrel. Az irreguláris, helyismerettel rendelkező csoportok a nehéz, hegyes terepen előnyben voltak a kezdetben nem praktikus felszereléssel ellátott, nehéz és korlátozott mozgékonyaságú haditechnikát használó szovjetekkel szemben. A háború második felében azonban a különleges műveleti erők (Specnaz) és a helikopteres légi deszantok alkalmazása került előtérbe. Ez a súlyponteltolódás a magaslatok lezárásával és a völgyek kijáraitának biztosításával rendkívül sikeresnek bizonyult egészen addig, amíg a szovjetek korábban meglévő teljes légi fölényét a felkelők által alkalmazott amerikai gyártmányú Stinger vállról indítható légvédelmi rakéták el nem kezdték veszélyeztetni.

A különleges erők hangsúlyos alkalmazása és az irregularitás, valamint a felek közti aszimmetria miatt tévesen szokás a szovjet intervenciót felkelésellenes műveletként (*counter-insurgency operation*, COIN) is jellemezni.

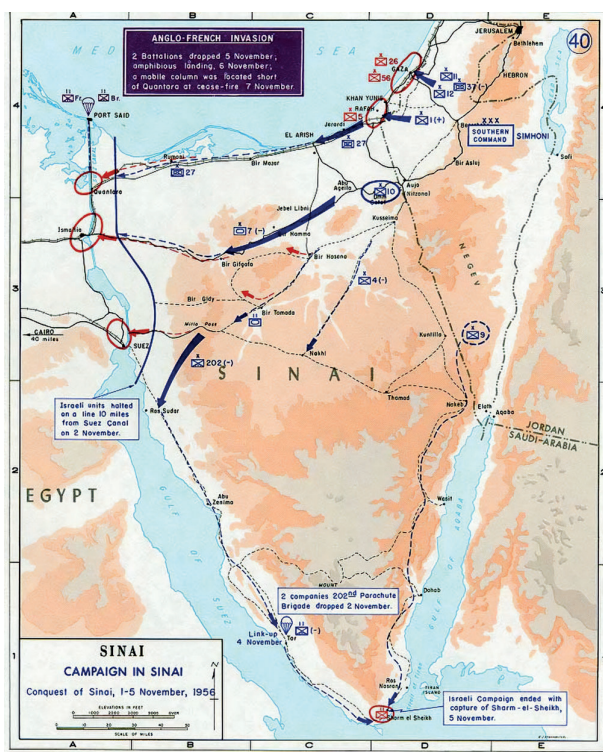
A konfliktus lezárásában és a szovjet kivonulásban több esemény is közrejátszott. Ilyen volt az elődeitől radikálisan eltérő kül- és belpolitikát folytató Gorbacsov pártfőtitkári kinevezése, vagy a háború költségeinek egekbe szökése. Ezen túl a társadalom a háborút és a további veszteségeket elutasító magatartása¹⁹ miatt vállalta a moszkvai vezetés az egyébként nagy nemzetközi presztízavesztéssel járó kivonulást. A háború hatására a közép-ázsiai ország politikai viszonyai felbomlottak, és a támogatás nélkül maradt vezetést az 1990-es évek közepén egy vallási jellegű csoportból politikai erővé formálódó mozgalom megbuktatta. Ők voltak a tálibok. Ezt a fordulatot egyébként a Szovjetunió már nem érte meg, mert 1991-ben felbomlott, nagymértékben az afgán konfliktus gazdasági következményeinek hatására.

Az arab–izraeli háborúk a Közel-Kelet meghatározó konfliktusai voltak. A térség háborúi gyakran nem pusztán területi követelésekre vagy erőforrásokra épülő konfliktusok, hanem gyakran mélyebb, történelmi vagy etnikai, esetleg vallási különbségekre épülő antagonisztikus ellentétek jellemzőit hordozzák magukon. Ebbe a sorba illeszkedik az arab–izraeli konfliktus is, amely alatt a hidegháború időszakában az Izrael állam megalapítását követő öt nagyobb regionális háborút értjük. Az első azonnal az állam 1948-as létrejöttékor, a megalapítás hatására tört ki, és Izrael győzelmével zárult.

¹⁸ KOLONTÁRI 2010: 38.

¹⁹ A szovjet veszteségek döntő többsége nem harci sérülésekből, hanem a rossz körülmények és a gyenge egészségügyi szolgálati rendszer következménye volt.

Az 1956-os második arab–izraeli háborút (szuezi válság) még ilyen vegyes, örökölt elavult és új szovjet, illetve francia eszközökkel vívták. A konfliktus háttérében részben a Szezi-csatorna államosítása állt, amely elsősorban a brit érdekeket sértette. Izrael az arab világ megszerzésében élen járó nasszeri Egyiptommal szeretett volna leszámolni, míg a franciák az algériai vezetésnek nyújtott egyiptomi támogatás miatt csatlakoztak a koalícióhoz. A hadműveleteket az izraeliek kezdték, de elakadtak a Szinai-félsziget hágójánál, és csak az angol–francia légierő támadása nyitotta meg újra az utat számukra a teljes győzelem felé (3. ábra).

3. ábra: A francia–brit intervenció a második arab–izraeli háborúban

Forrás: www.westpoint.edu

A konfliktus elsősorban amerikai nyomásra fejeződött be, és az Egyesült Királyságban komoly belpolitikai válságot okozott, amelybe Anthony Eden miniszterelnök is belebukott. A katonai győzelmet gyorsan kivívó franciáknak ez a brit és amerikai visszakozás komoly csalódást okozott, és elindította az országot a NATO-tól való eltávolodás útján. A két exnagy hatalom ezzel végleg átadta a helyét a világpolitikában a két fiatal szuperhatalomnak. Hasonló nagy műveletbe már nem kezdtek bele önállóan, tehát az őrsváltás formálisan is lezajlott. Izrael, bár elérte céljait, de mellé még egy nagyon fontos tapasztalatot is megszerzett. A brit és francia repülőknek köszönhető a győzelem,²⁰ így ezután értelemszerűen a légierő fejlesztésében látták a jövőbeli katonai sikerek kulcsát.

²⁰ HORVÁTH 2010: 14.

A következő háborút a zsidó állam immár egyedül kezdte meg. Az 1967 júniusában vívott hatnapos háború során az egyértelmű cél a stratégiai mélységgel nem rendelkező, nagyon keskeny földszívon elhelyezkedő Izrael számára az ütköző, köztes területek megszerzése volt. A légierő alkalmazásával már az első napon megsemmisítették az egyiptomi, a szíri és a jordániai repülő erőket. A páncélosokra épülő manőverező hadviseléssel pedig gyorsan szétverték az arab csapatokat, amelyek minden hadszíntéren megkezdték a visszavonulást. A sorozatos vezetési hibák hatására ez jellemzően egyszerű meneküléssé változott.²¹ A tel-avivi kormányzat elérte céljait és megszállták a Sínai-félszigetet, Ciszjordániát, a Gázai övezetet, valamint a Golán-fennsíkot. A látványos siker a túlerőben lévő, fejlett haditechnikát használó államok ellen téves következtetések levonásához vezetett. A légierő haderőnem és a harckocsi fegyvernem abszolút prioritást kapott az egyéb fegyvernemek kárára, ami hozzájárult ahhoz, hogy a haderő részei közti arányok felborultak és egy torz szerkezet alakult ki. Ez az időszak egyébként már az izraeli hadiipar felfutásáról és az amerikai eszközökre való átfegyverzésről szólt, de az a folyamat teljessé csak az 1970-es évekre vált.

Az 1967 és 1973 közti időszak első felében alacsony intenzitással, de szinte mindennap folytak az összetűzések az arab államok és Izrael új határvidékén. A beérkező szovjet haditechnika, különösen a légvédelem és a légierő eszközeinek kezelésében és a repülésében szovjet személyzet és pilóták is részt vettek. Így fordulhatott elő, hogy izraeli repülőgépek 1970-ben légicsatába keveredtek szovjet pilótákkal, és több fontos légi győzelmet arattak felettük. Az arab hadseregek átfegyverzése, a modern, integrált légvédelem rendszerének létrehozása után Egyiptom és Szíria hozzálátott egy együtt végrehajtandó támadási terv kidolgozásához. Ezt sikerült is titokban tartani, így a háború kirobbantásakor meglepték Izraelt, és komoly sikereket értek el a negyedik arab–izraeli háború első napjaiban, amelyet tudatosan 1973. október 6-ára, jom kippur ünnepére időzítettek. Izrael nehéz helyzetbe került, mivel légierője kezdetben tehetetlen volt az arab légvédelemmel szemben. Végül a vezetés minősége és határozottsága, a parancsnokok kezdeményezőkézsége döntötte el a háború sorsát és vezetett az izraeli győzelemhez.²² A kudarc megtörte az arab államok egységét, és Egyiptom a békekötés mellett tette le a voksát.

Szíria egyedül maradt, és az 1982-es libanoni események hatására újra háborúba keveredett Izraellel, ahol súlyos vereséget szenvedett. Ez a küzdelem zárta a hidegháborús arab–izraeli összecsapások történetét, amelyet a zsidó állam végig dominált, papíron hátrányosnak mutatókozó helyzete ellenére is. A konfliktusokba a két szuperhatalom főleg közvetlen katonai beszállításai révén vett részt. A háborúk vizsgálata elsősorban az állami és katonai vezetési kérdések, a légierő alkalmazási elvei és gyakorlata, illetve a páncélosok nagy méretű, konvencionális műveletekben való bevetésére jelent kiváló példát.

A SZU és az USA felemelkedése együtt járt az egész addig ismert világrend átalakulásával és a gyarmati rendszert fenntartó Egyesült Királyság és Franciaország nagyhatalmi státuszának elvesztésével, birodalmaik széthullásával. Ez a folyamat az 1960-as évekre nagyrészt lezajlott, de korántsem zökkenőmentesen, mert számos régióban tört ki fegyveres függetlenségi harc a kolonialista és a helyi erők között, amelybe az USA és a Szovjetunió a hatalmi vákuum betöltésére néhol be is avatkozott. Ezek a gyarmatosítók elleni függetlenségi harcok jelentik az első kategóriát a dekolonizációs konfliktusok sorában, és ide tartoznak az olyan délkelet-ázsiai és afrikai háborúk is, mint például az indokínai (1946–1954), a maláj szükségállapot (1948–1960), az algériai (1954–1962), vagy a kenyai és az angolai függetlenségi háborúk.

²¹ HORVÁTH 2010: 18.

²² HORVÁTH 2010: 23.

A gyarmati rendszer felbomlását kísérő konfliktusok második nagy csoportját a fiatal, éppen csak függetlenné vált államok közötti, vagy az államokon belüli etnikai, gazdasági vagy lokális érdekcsoportok között kitört küzdelmek jelentik. Ezek jellemzően az erőforrások birtoklásáért, a földrajzi vagy etnikai és vallási határok átrendezéseért, esetleg valamilyen régebbi, történelmi sérelem miatt törtek ki. Afrikában tipikusan ilyen volt az 1960-as években Kongóban zajló küzdelem, illetve az angolai polgárháború, míg Ázsiában az indo-pakisztáni konfliktussorozat sorolható ide. Mindezek mellett fel kell hívni a figyelmet különösen az afrikai háborúkra jellemző trendre, amely szerint az európai zsoldosok (volt idegenlégiosok, OAS-puccsisták, exgyarmati katonák stb.) jelenléte nagy hatással volt a konfliktusokra, azok intenzitására és időtartamára. A hírnevesebb zsoldosok azonban nemcsak harcolóként vettek részt a műveletekben, hanem politikai vezetők, hadurak szolgálatába szegődve hadseregszervező, kiképző tevékenységet is folytattak. Emiatt számottevő felelősséggel tartoztak a konfliktusok kibővüléséért és elhúzódásáért, az országoknak okozott szenvedések fokozódásáért.

Magyarország a hidegháborúban

Magyarország a második világháborút követően a szovjet érdekszférába került. Az 1948-as kommunista hatalomátvételt követően a katonai végzettséggel nem rendelkező *Farkas Mihály* tábornok, honvédelmi miniszter által irányított haderő a déli szomszédja, a különutas Jugoszlávia ellen készült a háborúra. Ehhez szovjet mintára és felszereléssel, szovjet segítséggel egy mesterségesen megnövelt, az ország teherbírását jóval meghaladó költségvetésű, az 1950-es évek elejére a 200 ezer fős létszámot is meghaladó haderőt hoztak létre (azért, hogy a korszak haderejét a maitól megkülönböztessük, azt hagyományosan „*demokratikus*” *Magyar Honvédségnek* nevezzük).²³ Ennek a déli irányba koncentrált haderőnek (1951–1990 között *Magyar Néphadsereg*, MN) épült ki a román és az osztrák határok között erődökkel és vasbeton bunkerekkel a *Déli Védelmi Rendszer* („Rákosi vonal”).

A Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálát követő enyhülés időszakában az MN létszáma lassú csökkenésnek indult. Ausztria 1955-ben semleges állammá vált, a korábban ott települt szovjet harcoló hadosztályokat, gépesített és harcokcsízó erőket az immár a VSZ kötelékébe tartozó Magyarországra helyezték át. Ez volt a Székesfehérvár központú Különleges Hadtest, amelynek az 1956-os forradalom és szabadságharc vérbe fojtásában lett fontos szerepe. A szuezi válsággal párhuzamosan zajló események leverésében a Budapestre vezényelt szovjet erők a saját, „*Hullám*” elnevezésű tervük szerint erőt demonstráltak volna, amíg a magyar belügyi erők felszámolják a felkelők csoportjait. Ez azonban elmaradt, és a komoly ellenállásra nem számító, karhatalmi feladatokra fel nem készített szovjet csapatok október végére a súlyos harcok következményeként végül elhagyták a főváros területét. Az országba Kádár János kérésére a Kárpát Katonai Körzet állományából beérkező 8. és 38. Összefegyvernemi Hadseregek a Különleges Hadtest erőinek segítségével a „*Forgósél*” hadművelet keretén belül 1956. november 4. és 11. között leverték a forradalmat.²⁴ A megtorlások időszakában a forradalom alatti általános tétlensége miatt az MN egyértelműen a bűnbak szerepét töltötte be. Vezetőit felelősségre vonták, a forradalom honvédelmi miniszterét, Maléter Pál ezredest pedig 1958-ban a Nagy Imre-perben kivégezték.

²³ CSIKÁNY 2004: II. kötet. 251–252.

²⁴ CSIKÁNY 2004: II. kötet. 307–308.

A Varsói Szerződés felbomlásában Magyarország vezető szerepet játszott, az MN helyett 1990-ben újra a történelmi Magyar Honvédség lett az ország fegyveres erejének az elnevezése. A megszólítás pedig az elvtársról előbb bajtársra, majd végül a ma is alkalmazott úrra (és asszonyra) változott. A hazánkban állomásozó szovjet csapatok megkezdték az ország elhagyását több ezer haditechnikai eszközt, több százezer tonna üzemanyagot és lőszert bevagónírozva. Az utolsó szovjet katonai konvoj 1991. június 16-án hagyta el Záhony felé Magyarország területét.

A hidegháború politikai értelemben a német újraegyesítéstől a Szovjetunió bukásáig fejeződött be. Sokkal egyértelműbb azonban a kép, ha a katonai lezárásra keresünk példát, amely egyértelműen az 1991-es öbölháborúhoz köthető. Bár ekkor nem a szemben álló katonai tömbök összecsapására került sor, de mégis ez volt az utolsó olyan nagy hagyományos háború, amelyet a koalíciós erők hidegháborús szervezettel, hidegháborús elvek mentén vívtak. A konfliktus ezért tulajdonképpen egy erőpróbája volt az évtizedes nyugati katonai fejlődésnek. Ilyen értelemben véve tehát az 1990-es évekre jellemző optimista hangulat általánossá válása és az azzal járó haderő-leépítések előtti utolsó nagy küzdelemről beszélhetünk.

A korszak hadtörténetének kutatásakor három nagy témakört érdemes elkülöníteni. Ezek közül az első a fő hadszíntér (Európa) sajátosságai és a két katonai tömb szembenállása. Ebbe tartozik az egyes erők felépítésének, hadművelleti terveinek, haditechnikai eszközeinek vizsgálata, különös tekintettel a tömegpusztító fegyverek doktrínákra gyakorolt hatására és alkalmazási elveikre. A második nagy kérdéskör a korábbi időszakban erős egyszerűsítéssel helyi háborúknak nevezett proxy- és gyarmati háborúk, tulajdonképpen az összes Európán kívüli konfliktus ismertetése, végül pedig az utolsó téma Magyarország hidegháborús katonai múltjának bemutatása, természetesen a nemzetközi események fényében. A téma hadtörténeti feldolgozásakor nehézséget okozhat, hogy nem pusztán katonai tevékenységeket kell vizsgálni, hanem számos, a geopolitikai és geostratégiai jellemzők figyelembevételével zajló diplomáciai vagy gazdasági küzdelmet is, ezért a hidegháború kutatása jellemzően interdiszciplináris megközelítést igényel. A korszak tanulmányozása különösen aktuális lehet a nemzetközi kontextusok napjainkban zajló átalakulásának jobb megértése szempontjából, hisz a nagyhatalmi versengés újra a mindennapok részévé vált, és jó ideig korunk meghatározó tényezője marad mind állami, mind pedig szövetségi szinten.

Irodalomjegyzék

- CSIKÁNY Tamás szerk. (2004): *A Magyar Honvédség 1848–1989*. II. kötet. Egyetemi tankönyv. Budapest: ZMNE.
- FISCHER Ferenc (2005): *A kétpólusú világ – 1945–1989*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Department of the Army (1982): *FM 100-5 Operations*. Washington, D.C.: Army Headquarters.
- GRIFFITH, Robert K. (1997): *The U.S. Army's Transition to the All-Volunteer Force 1968–1974*. Washington, D.C.: Center of Military History US Army. Online: https://history.army.mil/html/books/030/30-18-1/cmhPub_30-18-1.pdf
- HORVÁTH Csaba (2003): *A koreai háború és hadművészeti tapasztalatai*. Egyetemi jegyzet. Budapest: ZMNE.
- HORVÁTH J. Csaba (2010): *Az arab–izraeli háborúk tapasztalatai a haderőnemek és fegyvernemek alkalmazásának tükrében*. Jegyzet. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem. Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/arab_izraeli_haboruk.pdf

- International Churchill Society (é. n.): *The Sinews of Peace Speech*. Online: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/>
- KAISER Ferenc (2009): Az Egyesült Államok Haditengerészete. *Nemzet és Biztonság*, 2(9), 40–54. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/kaiser_ferenc-az_amerikai_egyesult_allamok_haditengeresete.pdf
- KAISER Ferenc (2017): Az erőkitetés, mint az állam speciális érdekérvényesítő eszköze. In GÓCZE István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest: Dialóg Campus, 55–72.
- KOLONTÁRI Attila (2010): Az afganisztáni beavatkozás külső és belső körülményei. In DÁVID Ferenc – KOLONTÁRI Attila – LENGYEL Gábor (szerk.): *„Afganisztán, 1979–89–99–2009”: konferenciakötet*. Pécs: PTE Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézet – Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport, 27–51. Online: <https://moszt.tti.btk.pte.hu/sites/moszt.tti.btk.pte.hu/files/files/afganmoszt-attilakolontari.pdf>
- KRAJNC Zoltán (2014): *A légi hadviselés elméletének alapjai*. Jegyzet. Budapest, Nemzeti Közzolgálati Egyetem. Online: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/krajnc_e_jegyzet.pdf
- M. SZABÓ Miklós (2019): A „Duna”-hadműveletből levont tapasztalatok – ahogy az előjárók látták – 2. rész. *Hadtudomány*, 29(1–2), 84–95. Online: http://real.mtak.hu/105857/1/2019eA20Duna-hadmuveletbol-20levont20fobb20tapasztalatok_M.20Szabo20Miklos.pdf
- ORMOS Mária (2008): *Németország története a 20. században. A német egységtől a német egységig*. Budapest: Rubicon-Ház.

Ajánlott irodalom

- FORGÁCS Balázs (2020): *Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története – korunk kihívásai*. Budapest: Zrínyi.
- HORVÁTH Csaba (1999): *Az 1945 utáni legjelentősebb helyi háborúk és azok tapasztalatai*. Egyetemi tanács. Budapest: ZMNE.
- SZANI Ferenc (2001): *A Magyar Néphadsereg, 1956–1989*. Egyetemi jegyzet. Budapest: ZMNE.

VÁKÁT OLDAL

VII. fejezet

Krajnc Zoltán: A légierő és a légi hadviselés alapjai

A korszerű fegyverrendszerekkel, haditechnikai eszközökkel végrehajtott katonai műveletek során a légierő jelentős mértékben képes befolyásolni azok kimenetelét. A korszerű légierő műveletei, alkalmazási formái és a rendelkezésére álló erőforrások mennyisége, minősége, valamint az ebből létrehozható képességek között szoros kapcsolat áll fenn, mivel ezek kölcsönösen hatnak egymásra. Általános megfogalmazás szerint a légierő csapatainak képessége alatt azon mennyiségi és minőségi mutatók összességét értjük, amelyek birtokában a légierő katonai szervezeteinek potenciálisan lehetőségük van a meghatározott küldetések és feladatok végrehajtására.

A légierő hadműveletei¹

Amikor a légierő katonai képességeiről beszélünk, nem kerülhető meg a légierő által potenciálisan végrehajtható műveletek kérdésköre, mivel a műveletek célja és jellege alapvetően meghatározza a légierő szükséges képességeit. A légierő hagyományos értelemben vett katonai műveleteit attól függően, hogy melyek az elérendő célok, illetve a művelet az ellenség (szemben álló fél) fegyveres erőinek melyik komponense ellen irányul, alapvetően négy csoportba oszthatjuk. Ezek a következők:

- stratégiai légi hadműveletek;
- légi szembenállási hadműveletek;
- felszíni erők elleni hadműveletek;
- támogató légi hadműveletek. (1. ábra)

A *stratégiai légi hadműveletek* fő célja,² hogy kihasználva a légierő előnyös tulajdonságait, úgymint gyorsaság, nagy hatótávolság és csapásmérő képesség, valamint rugalmasság, jelentős hatást gyakoroljon az ellenségre, annak fegyveres erejére és ezzel megakadályozza a háború megkezdésében, illetve folytatásában. A *légi szembenállási hadművelet* célja az ellenség (szemben álló fél) légierejének pusztítása, tevékenysége hatékonyságának csökkentése, ezzel a saját csapatok számára megfelelő cselekvési szabadság biztosítása, a levegőből érkező fenyegetettségének minimalizálása.

¹ A légi műveletek felosztása, tipizálása folyamatosan változik, az egyes releváns dokumentumok differenciált megközelítése miatt eltéréseket tapasztalhatunk a műveletek megnevezésében, a műveleti struktúrában. A szerző itt egy általánosított, a korábbi egyesült államokbeli doktrinális értelmezésben fejt ki az egyes légi műveletek lényegi kérdéseit, de fontos leszögeznünk, hogy ez a struktúra is teljesen kompatibilis a hatályos doktrinális irodalmak megközelítésével.

² KRAJNC Zoltán (2020): A légtér igénybevételének specifikumai a közszolgálat sajátos igényeinek megfelelően. Budapest: Dialóg Campus.

1. ábra: A légi műveletek felosztása, főbb típusai

Forrás: a szerző szerkesztése

A légi szembenállási hadműveleteket a légtér feletti ellenőrzés meghatározott fokának elérése és megtartása érdekében hajtják végre, ugyanis ezzel kedvező feltételeket lehet megteremteni a saját csapatok tevékenységéhez. A légi szembenállási hadműveletek támadó és védelmi légi szembenállásra oszthatók. A támadó légi szembenállás magában foglalja az ellenség légierijének megsemmisítését és semlegesítését, elsősorban az ellenség területe felett. A támadó légi szembenállás tartalmazza a légtér megtisztítását a vadászok által, vadász kísérést, repülőterek támadását, támadást a hadszíntéri rakéták és kapcsolódó rendszerek ellen, valamint az ellenséges légvédelem elnyomását. A védelmi légi szembenállás magában foglalja az ellenség légierijének megsemmisítését és semlegesítését a saját terület felett és annak közelében. A védelmi légi szembenállás tartalmazza az aktív légvédelmi fegyverrendszerek alkalmazását (vadásziprepülő, föld-levegő osztályú rakéták és légvédelmi tüzéség), valamint a passzív védelmi rendszabályok bevezetését.

A *felszíni erők elleni hadművelet* célja az ellenséges szárazföldi és vízfelszíni vagy víz alatti erők pusztításával képességük csökkentése, hatékony alkalmazásuk megakadályozása. Az ellenséges felszíni erők elleni műveleteknek két formája lehet, úgymint a tengeri légi hadművelet és a levegő-föld hadművelet. A felszíni erők elleni hadműveleti alkalmazási formák elmélete az utóbbi évtizedben jelentős változásokon ment át, amelyek fő mozgatórugói a lehetséges háború felfogásában történt változások, valamint az egyre jelentősebb szerepet kapó válságkezelési feladatoknak való minél jobb megfelelés igénye voltak. A jövő harcmezőjére a klasszikus vonalakkal, sávokkal viszonylag szabályos feloszthatóság helyett a szabálytalan, nem összefüggő (szakkifejezéssel: *nonlineáris*) lesz a jellemző, amely szerint az egyes harcok a hadműveleti területen már nem lesznek egyértelműen és egyszerűen egyes terepszakaszokhoz köthetők. További változást hozott a harcászati vezetéssel és irányítással támogató információs rendszereknek a fejlődése, valamint az egyre pontosabb és megbízhatóbb információkat nyújtó harctéri felderítő és monitorozó rendszerek alkalmazásában rejlő lehetőségek is. A *támogató légi hadműveletek* alatt azokat a hadműveleteket értjük, amelyeket a légi hadműveletek sikere érdekében, a feladatok teljesítésének elősegítésére hajtanak végre. Ugyanakkor szükséges azt is hangsúlyozni,

hogy a katonai műveletek összhaderőnemi jellegéből adódóan ezek a műveletek hozzájárulhatnak más haderőnemhez (fegyvernemhez) tartozó katonai szervezetek sikeres feladat-végrehajtásához is. A támogató légi hadműveletek fajtái a következők:

- megfigyelés, felderítés (információgyűjtés);
- elektronikai hadviselés;
- légi szállítás;
- légi utántöltés;
- különleges légi hadműveletek;
- korai előrejelzés és riasztás;
- harci kutatás-mentés.

A légierő képességei

Az előzőekben felsorolt hadműveletek végrehajtásához a légierőnek meghatározott, az alábbiakban felsorolt képességekkel kell rendelkezni, amely képességekkel biztosítható a megszabott (harc)feladatok, valamint műveletek sikeres végrehajtása:

- felderítési képesség;
- légtérelenőrzés képessége (támadó- és védelmi légi szembenállási, másként légvédelmi képesség);
- csapásmérő képesség;
- szállítási képesség;
- elektronikai (információs) hadviselési képesség;
- légi utántöltési képesség;
- kutatási, mentési képesség;
- vezetési, irányítási képesség.

A *felderítési képesség* birtokában a légierő biztosítja, hogy a parancsnoki döntések megalapozottságához, a műveletek előkészítéséhez, vezetéséhez, végrehajtásához szükséges információ megfelelő időben, mennyiségben és minőségben álljon rendelkezésre. Az ellenség (szemben álló fél) erőforrásaira, tevékenységére, a hadműveleti területre, valamint az alkalmazás körülményeire vonatkozó információkat légi és földi telepítésű, valamint úrbázisú szenzorok (radarok, infravörös érzékelők, videokamerák, fényképezőgépek stb.) segítségével gyűjtik össze. Lényeges eleme ennek a képességnek, hogy a felderítési információt késedelem nélkül, valós időben megtudja jeleníteni a felhasználók számára.

A *légtérelenőrzés képessége* a szükséges támadó- és védelmi légi szembenállási műveletek végrehajtásával a légierő megvalósítja az összhaderőnemi parancsnok által elvárt légtérelenőrzés megkívánt fokát.³

Jellemzően a légi fölény kivívásával (támadó légi szembenállási műveletek) vagy megőrzésével (védelmi légi szembenállási műveletek) a légierő kedvező feltételeket biztosít a többi haderőnem számára a műveletei sikeres végrehajtásához. Korunk háborúinak általános tapasztalata, hogy légi fölény (légi uralom) nélkül a fegyveres küzdelem sikerének a valószínűsége erősen lecsökken, a veszteségek jelentősen megnőhetnek.

³ Kedvező légi helyzet, légi fölény, légi uralom.

A *légierő csapásmérő képessége* az erő alkalmazásának szerepkörét jelenti, amikor a légierő a meghatározott felszíni célok pusztításával támogatja az összhaderőnemi parancsnok elgondolásának a megvalósítását.

A *szállítási képesség* lehetővé teszi a korszerű eszközökkel folytatott fegyveres küzdelemben a csapatok, a felszerelés gyors eljuttatását nagy távolságokra, ami a mobilitás, a gyors bevetethetőség fontos feltétele. Egy katonai művelet – legyen szó békétámogató, válságreakgáló vagy védelmi műveletről – sikere vagy sikertelensége nagyban függ attól, hogy az alkalmazott erők milyen hamar képesek elfoglalni megindulási körleteiket. A műveletben részt vevő katonai erő hadművelleti szerepe, feladatköre, rugalmassága, képessége jelentősen megnőhet és kiszélesedhet, amennyiben meghatározó elemei alkalmasak légi szállításra, bevetethetőségre. Ezért a légi szállítási képesség nemcsak egy eleme a légierő képességeinek, hanem meghatározó szerepet is játszik az összhaderőnemi, többnemzeti műveletek biztosításában.

Az *elektronikai (információs) hadviselési képesség* biztosítja a saját elektronikai rendszerek megbízható működését, illetve a szemben álló fél hasonló rendszerei befolyásolásának, működése akadályozásának lehetőségét. Ez a képesség biztosítja saját elektronikai rendszereink, technikai eszközeink elektronikai védelmét, az ellenség elektronikai rendszereinek felderítését, támadását, az élőerő és a harci technika megóvását, valamint a katonai művelet támogatását. Az információs hadviselés egyik fontos kérdése az információs fölény megteremtése. Ehhez elengedhetetlen, hogy a saját csapatok helyzetére vonatkozó információ, valamint az ellenségről (szemben álló félről), a tevékenység körülményeiről szóló felderítési információ a szenzoroktól a lehető leg-rövidebb időn belül eljusson a döntéshozóhoz (parancsnokhoz), aki ezáltal gyorsabb, pontosabb döntéseket hozhat. Az információs fölény lehetővé teszi az információs rendszerek korlátozás nélküli használatát és ennek eredményeként a hadművelleti fölény elérését, ugyanakkor mindezen képességektől megfosztja az ellenséget (szemben álló felet).

A *légi utántöltési képesség* a repülők alkalmazásának időbeli, térbeli lehetőségét bővíti. Általánosságként megállapítható, hogy a repülő erők tevékenysége jelentős mértékben függ a meglévő repülőterektől. A le- és felszállópályán kívül még korszerű kiszolgálóeszközökre is szükség van, többek között üzemanyag-töltő berendezésekre. A repülőgépek csak korlátozott mennyiségű üzemanyagot képesek a fedélzetükön magukkal vinni, ami bizonyos esetekben az alkalmazhatóságukat is befolyásolja. A légi utántöltés, vagyis repülés közbeni üzemanyag átadása egyik repülőgépről a másikra csökkentheti a repülőgépek előbb említett hátrányos tulajdonságából adódó korlátokat. A képesség segítheti a légi hadműveleteket azzal, hogy megnöveli a repülőgépek repülési távolságát, a szállítható hasznos terhet és annak rugalmasságát.

A *kutatási, mentési képesség* (harci kutatás-mentés) a szárazföldön vagy a tengeren végveszélybe került egyének, bajba jutott gépszemélyzetek, repülőgépek felkutatását, a nekik való segítségnyújtást teszi lehetővé. A légi kutatás és mentés műveletei békében, válság- és konfliktushelyzetben egyaránt végrehajthatók. A légierő különösen alkalmas a kutatás és a mentés feladatainak végrehajtására, ami speciálisan felszerelt légi járművek és különleges kiképzésben részesült személyi állomány alkalmazását teszi szükségessé. Harci körülmények között a kutató-mentő műveletek végrehajtása a fegyveres erőktől komplex, rendszerint összhaderőnemi erőfeszítéseket igényel, amelyek elsősorban a kényszerleszállást végrehajtott vagy lelőtt repülőgép-személyzetek és a hajótöröttek felkutatását, illetve mentését célozzák meg. A harci kutatási-mentési műveleteket várhatóan bonyolult, magas kockázatú, veszélyes körülmények között, többnyire az ellenséges erők tevékenysége közepette hajtják végre, ezért különösen fontos a megbízható, pontos hírszerzés, a körütekintő tervezés és koordináció, valamint a megbízható kommunikáció. A sikeres harci kutatási-mentési művelet – az élőerő megmentésén túl – fokozza

a személyi állomány biztonságérzetét, növeli a csapatok morálját és megakadályozza a fogságba esett személyzet hírszerzési és propagandacélokra való felhasználását.

A *vezetési, irányítási képesség* lehetővé teszi a légierő szervezeti, erőforrásai alkalmazásának befolyásolását az elérendő célkitűzések teljesítése érdekében. A katonai műveletek eredményessége, hatékonysága szempontjából kiemelt jelentősége van az erőfeszítések megfelelő időben és helyen történő összpontosításának. Különösen igaz ez a légierő tevékenysége esetében, amelyet a gyors lefolyás és a nagy térbeli kiterjedés jellemez. A légierőnél a vezetési, valamint az irányítási funkció szerves egységet alkot, ezért már vezetési és irányítási tevékenységről és rendszerekről beszélünk. Egy korszerű légierő ezekkel a képességekkel kell hogy rendelkezzen, ezek tehetik alkalmassá a megszabott küldetések teljesítésére. Ezek birtokában játszhat meghatározó szerepet a hagyományos katonai műveletekben, illetve a békeműveletekben, a válságreagáló és konfliktuskezelő műveletekben. Természetesen egy olyan méretű és gazdasági lehetőségekkel rendelkező ország, mint Magyarország légierője nem birtokol minden felsorolt képességet, illetve nem minden képessége azonos mértékű és értékű. A szövetséges műveletekben azonban célszerű olyan légierő-komponenst létrehozni, amely az adott helyzetben rendelkezik valamennyi szükséges képességgel és a részt vevő tagállamok részképességeiből tevődik össze.

A Magyar Honvédség légi hadviselési képességei

A biztonsági környezet megváltozása miatt a Magyar Honvédséget folyamatosan alkalmassá kell tenni a nemzeti és a szövetségi feladatok ellátására, a nemzetközi környezetben való alkalmazásra. Ahhoz, hogy a Magyar Honvédség, benne a légierő haderőnem is hatékonyan részt tudjon venni Magyarország fegyveres védelmében, valamint a NATO-műveletekben, az alábbi képességekkel kell rendelkeznie:

- a stratégiai környezet változásaihoz való alkalmazkodás képessége;
- a gyorsan változó harcászati, hadműveleti helyzetre való reagálás képessége;
- a kijelölt erők magas fokú készenléte;
- többnemzeti, összhaderőnemi környezetben való tevékenység, interoperabilitás, amely lényegileg együttműködési képességet jelent;
- harc hatékony megvívása, erők védelme és megóvása;
- hálózatközpontú környezetben való alkalmazás képessége;
- hatékony felderítés, információszerzés és -csere;
- telepíthetőség, mobilitás;
- hosszú távú fenntarthatóság, többnemzeti logisztikai támogatás;
- képesség a lakossággal és civil szervezetekkel való együttműködésre.

A légierő képesség-összetevőit mint megjelenő követelményeket a cél és működési terület szempontú megközelítés szerint alapvetően két nagy csoportra oszthatjuk, úgymint a nemzeti feladatokkal összefüggő képességek és a szövetségi küldetésekkel összefüggő képességek:

Nemzeti feladatokkal összefüggő képességek:

- légi felderítési képesség;
- harcászati légi vezetés, irányítás;
- légvédelmi képesség (repülő, légvédelmi rakéta, légi vezetés, irányítás);
- harci támogató képesség;
- légi szállítási képesség;

- légi utántöltési képesség (légi utántöltési szolgáltatás fogadása);
- kutatás-mentés;
- elektronikai hadviselési képesség.

Szövetségi küldetésekkel összefüggő képességek:

- felderítés, hírszerzés;
- vezetési, irányítási képességek;
- integrált, kiterjesztett légvédelem;
- légi támadás;
- légi támogatás;
- légi szállítás;
- légi utántöltés;
- kutatás-mentés;
- aktív, passzív védelem;
- szilárd együttműködés;
- információs hadviselés;
- hálózatközpontú hadviselés;
- mobilitás;
- hadműveleti hatékonyság.

A Magyar Honvédség légierőcsapatai jelenleg az alábbi képességekkel rendelkeznek:

- felderítési, légtérellenőrzési képesség;
- légi harc-képesség;
- csapásmérő képesség;
- szállítási képesség;
- kutatás-mentés (harci kutatás-mentés);
- vezetés, irányítás képessége.

Bizonyos képességeket a Magyar Honvédség légierőcsapatai csak a szövetségi erőforrások felhasználásával tudnak megvalósítani, illetve az egyes képességek kialakítása, fejlesztése nem azonos mértékű és ez nem egy időben történik. Lesznek olyan képességek, amelyeket a légierő rövid időn belül és magas színvonalon alakít ki, és lesznek olyanok, amelyeket hosszabb idő alatt hoz csak létre.

A tárgyalt képességek részletesen tanulmányozhatók a hivatkozott irodalmakban.⁴

A szövetséges légi műveletek rendszere

A Szövetség jelenleg az alábbi módon fogalmazza meg a légierő (légi komponens) feladatrendszert, funkcióit, amely a *Szövetséges összhaderőnemi légi- és űrműveletek doktrínája* című dokumentumban lelhető fel (*AJP 3.3 B Allied Joint Doctrine for Air and Space Operations*).⁵

⁴ KRAJNC Zoltán – CSENGERI János (2017): A légierő képességei a hibrid fenyegetésekkel szemben. *Hadtudományi Szemle*, 2017. 10(4) 112–125.; KRAJNC Zoltán – BERKOVICS Gábor (2001): A szárazföldi csapatok légi támogatása. *Új Honvédségi Szemle*, 2001. 55(6) 50–59.

⁵ NATO 2016: 1-8–1-16.

A légi műveletek doktrinálisan illeszkednek az összhaderőnemi szinten megfogalmazott elvekhez és összhaderőnemi műveleti típusokhoz.⁶

A *légi szembenállási műveletekkel* a légtér ellenőrzésével a légierő hozzájárul egy olyan műveleti terület kialakításához, amely biztosítja a katonai erők bevetettségét és a légi műveletek optimális helyen és időben való lefolyását, a saját és szövetséges erők biztonsága mellett. A légtér feletti ellenőrzöttségnek két különböző fokozata van, a légi fölény és a légi uralom. A légi fölény egy olyan légi állapot, amely során a fölényben lévő fél légi-, szárazföldi és haditengerészeti ereje képes adott helyen és időben műveletek végrehajtására, amelyeket az ellenséges erő légierője nem tud megakadályozni beavatkozásával. A légi uralom túlmutat ezen, mivel olyan légi állapot kialakulását jelenti, amelyben az ellenséges légierő képtelen harctevékenység folytatására. A légi szembenállás lehetővé teszi, hogy a saját erők nagyobb cselekvési szabadságot kapjanak, miközben minimalizálja annak az esélyét, hogy a saját sebezhető gyengeségek felszínre kerüljenek és azt kihasználva az ellenséges erő támadást indítson. A légi szembenállási műveletek tartalmazzák a légtér-ellenőrzöttség megszerzése és fenntartása érdekében tett különféle intézkedéseket, valamint a szemben álló erő légierőjének pusztítására vagy hatástalanítására irányuló légi tevékenységeket. Ilyen művelet lehet az integrált fegyverrendszerekkel végrehajtott fenyegetések leküzdése, ballisztikus rakéták, merevszárnyú repülőgépek, harcászati repülőgépek, forgószárnyú repülőeszközök vagy pilóta nélküli légi járművek indítása és az azokra kiszabott műveletek végrehajtása. A légi szembenállás keretei között végrehajtott műveletek lehetnek támadó (*offensive counter-air*, OCA) vagy védelmi (*defensive counter-air*, DCA) jellegűek. A támadó légi szembenállási műveletek célja az ellenséges erő légierőjének, potenciáljának megsemmisítése, légi és rakéta tevékenységének megzavarása, vagy annak akadályozása. Célpontjai olyan erők és eszközök, amelyek a légi uralom és légi fölény megszerzését és fenntartását akadályozzák (légi járművek, légi bázisok, légvédelmi rendszerek, légvédelmi rakéták és egyéb fegyverrendszerek, valamint az ezeket kiszolgáló logisztikai raktárak). A támadó légi szemben álló műveleteket az ellenséges erő légibázisához közeli területen vagy a légi járművek és rakéták indítási pontjához lehető legközelebb hajtják végre. A védelmi légi szembenállási műveleteket más néven légvédelemnek is nevezhetjük. A védelmi légi szembenállási művelet olyan művelet, amelyet az ellenséges erő légítámadására való reakcióként hajtanak végre, a támadás megszüntetése és hatékonyságának csökkentése céljából. E műveletek megóvják a saját erőket és azok érdekelttségét az ellenséges erők légi és rakétafenyegetettségétől. A meghatározott területek légvédelme, saját erők alkalmazásával, saját területen, saját légtérben zajlik. A légvédelem aktív és passzív műveletekből áll, amelyek feladata a saját légtérbe behatolni vagy támadó jellegű műveletet végrehajtani kívánó ellenséges erők légi- és rakétaerejének észlelése, azonosítása, elfogása és megsemmisítése, továbbá az ilyen támadások hatékonyságának korlátozása vagy megakadályozása korai előrejelzéssel, álcázással vagy megtévesztéssel.

Fontos azonban kiemelni, hogy a támadó és a védelmi szembenállási műveletek nem minden esetben különíthetők el egymástól, mivel azok gyakran egy időben és egy légtérben zajlanak. Ilyen esetekben a parancsnoki elgondolás és az általa kiadott utasítás az, amely meghatározza a saját erők tevékenységét. Légi támadó műveletek végrehajtása, a légítámadás a légierő azon képessége, amellyel befolyást gyakorol az események megváltozására harcászati, hadműveleti és hadászati szinten az erővel való fenyegetés és annak felhasználása révén.

⁶ KRAJNC Zoltán et al. (2020): Az összhaderőnemi hadviselés doktrinális alapja. Budapest: Nemzeti Közszerződési Egyetem.

A támadó műveleteknek három formája van, lehetnek stratégiai légi támadások, felszíni erőkkel szembeni műveletek vagy információs műveletek. Támadó jellegű műveletek egy katonai, politikai, gazdasági vagy egyéb célpont ellen, amelyet kifejezetten a katonai stratégiai (hadászati) célok elérésére választottak meg. Ezeknek a támadásoknak jellemzően politikai célja van, annak érdekében, hogy befolyásolják az ellenséges erő és hátszaga akaratát egy konfliktusba való belépésről vagy annak folytatásáról. Stratégiai támadás céljai között szerepel az ellenséges erők hadászati fontosságú objektumainak lerombolása, működésének megzavarása, valamint a szemben álló fél gazdasági, közigazgatási infrastruktúrájának és a vezetési és irányítási rendszereinek (*command and control*, C2) támadása. A légierő egyik legfontosabb előnye, hogy közvetlenül az ellenséges erő területén képes csapást mérni, elkerülve a felszíni erők rétegein keresztüli egymás utáni harc szükségességét, ezzel a saját csapatokban való veszteségességet. A felszíni erők elleni műveletek az ellenséges erő katonai potenciálja ellen végrehajtott támadó jellegű műveletek. A stratégiai légi műveletekkel szemben a harctevékenység során nem stratégiai célokat támadnak, hanem a harcban közvetlenül részt vevő vagy a harcot támogató ellenséges erőket, valamint a saját erőket a feladatukban közvetlenül akadályozó objektumokat. Természeti adottságok függvényében egy adott ország ezzel biztosítja, hogy térségében az ellenséges erők ne tudják bevetni a szárazföldi, valamint a haditengerészeti erőiket. A felszíni erők elleni műveletek szárazföldi és haditengerészeti erők elleni műveleteket foglalnak magukban.

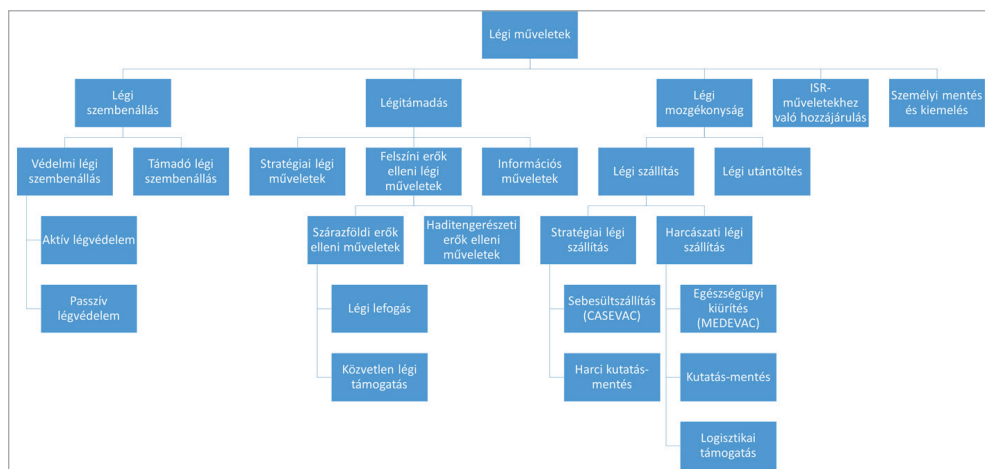
A szárazföldi erők ellen végrehajtott műveletek általában kétféle feladatcsoportba sorolhatók, úgymint a légi lefogás (*air interdiction*, AI) és a közvetlen légi támogatás (*close air support*, CAS). A légi lefogás során nem áll fenn a közvetlen fenyegetettség, rendszerint a saját szárazföldi erők tüzesszökeinek hatótávolságán kívül, felszíni erők jelenléte nélkül hajtható végre. Célja az ellenséges erők és azok támogatásának elpusztítása; katonai potenciáljuknak korlátozása, a saját erők által kezelhető szintre, továbbá manőverezésük késleltetése, megzavarása vagy az utánpótlási útvonalának elvágása. A sikeres lefogást befolyásolja a hírszerzés, a légi fölény, az azonosíthatóság, a pontosság és az összpontosítás. A légi lefogás hatékony eszköz lehet az ellenséges felszíni erők megsemmisítésére, azonban nem szükséges teljesen megsemmisíteni ezen erőket annak érdekében, hogy a művelet sikeres legyen. Elegendő, ha tevékenységét késleltetjük ahhoz, hogy időt nyerjünk a saját erők átcsoportosításához vagy manőverezéséhez.

A közvetlen légi támogatás a saját erők közvetlen közelében elhelyezkedő ellenséges célok elleni harctevékenység. A művelet célja a szárazföldi erők számára tűztámogatást biztosítani támadó jellegű és védelmi műveletek során. Közvetlen harcérintkezésben történik, így fontos a légierő összehangoltsága a saját szárazföldi erők tüzével és mozgásával a saját erők veszteségeinek elkerülése, illetve a pontos célmegjelölés érdekében. A légi járművek tűzereje és mobilitása azonnali közvetlen hozzájárulást eredményezhet a felszíni erők számára, különösen olyan célok ellen, amelyek elérhetetlenek a rendelkezésre álló szárazföldi fegyverek használatával. A felmerülő célok sokfélesége miatt különféle fegyverek és szállítórendszerek alkalmazhatók, így a közeli légi támogatás során a hadművelleti együttműködés és koordináció mellett a folyamatos és stabil kommunikáció biztosítása is elhanyagolhatatlan. A haditengerészeti erők elleni műveletek során a légierő kiterjeszti alkalmazását a nyílt vizekre. A támadó jellegű műveletekre általában a saját haditengerészeti erők támogatása esetén kerül sor, a légi-haditengerészeti koordinációs műveletek részeként. Hazánk földrajzi elhelyezkedéséből adódóan Magyarország hadereje haditengerészeti erők elleni műveletekben nem vesz részt.

A légierő célja az *információs* műveletek során az ellenséges erő felfogásának és hozzáállásának megváltoztatása, befolyásolása vagy megerősítése, valamint a saját és szövetséges erők hadművelleti stratégiájának védelme. Szövetséges műveletek során a légierő mobilitása stratégiai jelentőségű. Lehetővé teszi a katonai, polgári személyek, anyagi-technikai eszközök, valamint az utánpótlás légi úton való mozgatását. A légi mozgékonyság lehetőséget kínál azonnali stratégiai lépések megtételére. A légierő mobilitását kihasználó műveletek két alapvető kategóriába sorolhatók, úgymint a *légi szállítás* és a *légi utántöltés* (*air to air refuelling*, AAR). A légi szállítás előnye, hogy gyors és rugalmas, ezzel lehetőséget teremt a kialakult válsághelyzetekre való azonnali reakcióra a művelleti területen belül, illetve művelleti területek között (légi híd biztosításával). A légi szállítás a művelleti körülmények, rendelkezésre álló eszközök függvényében történhet forgó-, illetve merevszárnyas légi járművekkel. A légi utántöltés egy támogató művelet, amely az üzemanyag légi szállításából és levegőben való újratöltéséből áll, a tanker repülőgép és az eredeti műveletben részt vevő repülőgép között. Ezzel csökkenthető a légijármű-bázistól való függés, növelhető a művelleti tempó, a repülőgép hatótávolsága, továbbá az általa szállított fegyverzet, személyi állomány vagy az anyagi-technikai eszközök mennyisége. A műveletek során a légi jármű bázistól való függésének csökkenésével a levegőben töltött repülési ideje nő, ami további tevékenységek végrehajtására, ellenséges légi járművek becélzására, valamint elfogására nyújt lehetőséget.

Az *integrált hírszerző és művelleti képességek* összessége közvetlen támogatást eredményez a katonai műveletek végrehajtása során. Összehangolja és összekapcsolja a hadművelleti tervet az információszerzéshez használt képességekkel, valamint a kapott információk feldolgozásával. A hírszerzés, megfigyelés és felderítés történhet hadászati, hadművelleti és harcászati szinten, ez az információ megszerzésének módjától, annak tartalmától és felhasználásától függ. A begyűjtött információk hadászati szinten felhasználhatók előrejelzésként a potenciális krízisterületek megismerésében, az ott kialakult válság megértésében, valamint a politikai és magasabb szintű katonai döntéshozatal minőségének javítása során. Hadművelleti és harcászati szinten lehetővé teszi az ellenséges erők terveinek és harcászati tevékenységeinek megfigyelését, ezzel elősegítve a hadművelleti parancsnokok számára, hogy felfedjék az ellenséges erők sebezhető pontjait, valamint erősségeit. A *légierő rugalmassága*, mobilitása és rövid reakcióideje révén segíti az információs főlény megszerzésének és fenntartásának képességét hírszerző, megfigyelő és felderítő műveletek végrehajtása során.

A következőkben a három műveletet fogom külön-külön jellemezni. A *hírszerzés* szélesebb értelemben véve azt a végállapotot írja le, amely a környezeti tényezők, valamint a személyi állomány képességeit és szándékait érintő információk célzott gyűjtésének és feldolgozásának eredményeként jön létre. A jó hírszerzés pontos, időszerű és előreutató elemzést nyújt a végrehajtott műveletek támogatásához, de elengedhetetlen a saját erők védelmének biztosításához is. A katonai értelemben vett *megfigyelés* nem egy konkrét személyre vagy tárgyra irányul, azt a célt szolgálja, hogy figyelmeztesse az ellenséges erők kezdeményezéseiről és fenyegetéseiről az ebben érintett szervezeteket és személyeket, észlelje az ellenséges erők tevékenységeiben bekövetkező változásokat. A légi és űrhadviselési eszközök nagy hatótávolságuknak betudhatóan nagy fokú segítséget tudnak nyújtani a megfigyelési feladatokban. A *felderítés* mindig egy konkrét személyre vagy tárgyra irányul. Célja a kritikus információkhoz való hozzáférés, valamint ezek kiértékelése és időben való továbbítása a megfelelő szervek és személyek felé. Felderítési feladatok közé olyan tevékenységek tartoznak, mint vizuális megfigyeléssel folytatott információszerzés, adott terület meteorológiai vagy földrajzi jellemzőire vonatkozó adatok biztosítása.

2. ábra: Szövetségi légi műveletek

Forrás: a szerző szerkesztése

A személyi mentés és kiemelés (*joint personal recovery*, JPR) magában foglal minden olyan katonai, diplomáciai és civil erőfeszítést, amely egy, az egységtől vagy szervezetétől elválasztott (elszigetelt, eltűnt vagy elfogott) katonai vagy civil személy megtalálására, kimentésére, vagy harcterületről való kiemelésére irányul. A személyi állomány kimenekítését szolgáló műveletek általában öt különálló feladatból épülnek fel, úgymint jelentés készítése, felkutatás, biztosítás, kimenekítés és a személy visszailllesztése az eredeti egységéhez vagy szervezetéhez. A JPR-műveletek spektruma a külső erők által nem támogatott mentéstől, amely során egyetlen egység hatol be a meghatározott területre és végzi el az elfogott vagy elszigetelt személy kiemelését, egészen a külső erők által támogatott mentésig terjed, amely magában foglalhatja a vezetési és irányítási (C2), a CAS-, a különleges erők és további egységek bevonását a tevékenységbe. Ez a műveleti típus a hibrid hadviselés komplexitása szempontjából rendkívül hasznosnak bizonyulhat, mindamellett rendkívül nagy összehangoltságot követel meg nemcsak a haderők szintjén, de a polgári és katonai komponensek együttműködése terén is.

Irodalomjegyzék

- NATO (2016): *AJP 3.3 Allied Joint Doctrine for Air and Space Operations*. Brussels: NSO.
- KRAJNC Zoltán – BERKOVICS Gábor (2001): A szárazföldi csapatok légi támogatása. Új Honvédségi Szemle, 55(6), 50–58.
- KRAJNC Zoltán – CSENGERI János (2017): A légierő képességei a hibrid fenyegetésekkel szemben. *Hadtudományi Szemle*, 10(4), 112–125.
- KRAJNC Zoltán et al. (2020): *Az összhaderőnemi hadviselés doktrinális alapja*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- KRAJNC Zoltán (2020): *A légtér igénybevételeinek specifikumai a közszolgálat sajátos igényeinek megfelelően*. Budapest: Dialóg Campus.

VIII. fejezet

Fazekas Ferenc: Háború és a korszerű szárazföldi haderő

A háborúk megvívásának legközismertebb eszközei a különböző államok hadseregei. A hadseregeket azonban egymástól markánsan különböző, eltérő közegben tevékenykedő, sajátos fegyverzettel, eszközökkel, vezetés-irányítási rendszerekkel, kiképzési-felkészítési módszerekkel rendelkező szervezeti egységek, az úgynevezett haderőnemek alkotják. A haderőnemek száma és összetétele országonként eltérő, a legáltalánosabbak a szárazföldi, légierő és a haditengerészeti haderőnemek. Közülük a legkorábban kialakult és történelmileg a legnagyobb befolyású a szárazföldi haderő. Az ókori közel-keleti civilizációk ősi feljegyzései már állandó szárazföldi haderő meglétéről tanúskodnak, ilyenek például a 3700 éves – katonai szervezési vonatkozásokat tartalmazó – babiloni törvénykönyvek, illetve az egyiptomi Újbirodalom 3500 éves feljegyzései, amelyek részletes leírásokat tartalmaznak a különböző hadjáratok előkészületeiről és lefolyásáról.¹ Kevés olyan konfliktus ismert a történelemben, amelynek megvívásában nem vett részt szárazföldi haderő, hiszen a harcok általában bizonyos területek és/vagy fontos objektumok megszerzéséért, illetve megtartásáért folytak. A fizikális birtokbavételt a haditengerészet vagy légierő erőivel és eszközeivel nem, vagy csak korlátozottan lehetett megvalósítani. A szárazföldi haderő az államok többsége tekintetében történelmi távlatokban is kiemelt szerepet játszik a többi haderőnem között – kivételt ez alól elsősorban az Egyesült Királyság képez kivételes földrajzi adottságai miatt.

A hadseregek, illetve a mögöttük álló politikai vezetés folyamatosan arra törekednek, hogy a rendelkezésükre álló katonai erők minél ütőképesebbek legyenek, minél nagyobb visszatartó erőt biztosítsanak a lehetséges ellenfelek számára. A visszatartó erő biztosításának egyik módszere a számbeli fölény elérése, amely önmagában még nem jelent garanciát, ezért a számbeli fölény mellett a technológiai fölény elérése is fontos szempont. A gazdasági realitások miatt néha még a nagy államok sem képesek minden esetben nagy létszámú hadseregeiket magas technológiai színvonalon tartani, különösen annak fényében, hogy az elmúlt évtizedek a modern technológiák hadipari felhasználásában is ugrásszerű változást hoztak. A felelős politikai és katonai vezetők mindazonáltal törekednek a rendelkezésre álló katonai erőket a lehető legmodernebb eszközökkel ellátni, ezzel is hozzájárulva az ország és a gazdaság biztonságos működéséhez.

A haderőnemek korszerűségét lemérni nehéz és szubjektív feladat. Az adott kor tudományos-technikai színvonalára való fejlesztés a korszerűség érzetét keltheti, ám korántsem bizonyos az, hogy a katonai konfliktusokban a technológiailag korszerűbbnek kikiáltott haderő az elvárásoknak megfelelő szinten állja majd meg a helyét. A hatékony alkalmazásban a korszerű fegyverzet mellett különösen nagy szerepet kapnak az azoknak megfelelő alkalmazási elvek, amelyek lehetővé teszik a rendelkezésre álló erőkben és eszközökben rejlő lehetőségek maximális kihasználását. Ahhoz azonban, hogy a modern technikai eszközöket és fegyverrendszereket a korszerű elvek mentén, hatékonyan alkalmazzák, elengedhetetlenül szükséges a jártasság

¹ HAHN 1963: 19–33.

az eljárások és az eszközök használata tekintetében egyaránt. Katonai területen ilyen jártasság csak nagy mennyiségű kiképzéssel és célirányos gyakorlatok többszöri végrehajtásával érhető el.

A szárazföldi haderőnem

A Magyar Honvédség szárazföldi haderőnémetének rendeltetését, feladatait és műveleti eljárásait részleteiben a *Magyar Honvédség Szárazföldi Műveletek Doktrína* kiadvány tárgyalja. A szárazföldi haderőnem bemutatásához eme dokumentum alapvetéseit vesszük figyelembe. A doktrína megfogalmazása szerint a szárazföldi haderőnem rendeltetése az, hogy önállóan vagy más haderőnemekkel együttműködésben, nemzeti vagy szövetséges erőkből álló kötelékben sikerrel megvívja a Magyarország fegyveres védelme érdekében tervezett és szervezett műveleteket, és ezzel hozzájáruljon a konfliktus politikai rendezéséhez szükséges feltételek megteremtéséhez. A szárazföldi haderőnem fő feladata az ellenség pusztításán túl területek és objektumok megtartása, illetve birtokbavétele, valamint közreműködés az ország kritikus infrastruktúrájának védelmében. Ahhoz, hogy ezeket a feladatokat képes legyen végrehajtani, a szárazföldi haderőnemnek a következőkkel kell rendelkeznie:

- korszerű technikai eszközök;
- az ezek kezelésére megfelelően kiképzett és felkészített állomány;
- megfelelő vezetés-irányítási és alkalmazási eljárások.²

A megfelelő eszközök, állomány és eljárások egysége képességeket alkot. Ezek a képességek teszik lehetővé azt, hogy a szárazföldi erők különböző típusú műveletek egyidejű végrehajtásával, manőver és tűz alkalmazásával a megfelelő időben és a megfelelő helyen legyenek képesek az erő kifejtésére úgy, hogy mindeközben hangsúlyt fektetnek az erők megővésére is. A szárazföldi csapatoknak képesnek kell lenniük a megadott idő alatt elérni, majd azután fenntartani a készenlétüket és harckészültségüket, a szükséges erőket a megfelelő helyre eljuttatni, illetve más haderőnem csapataival együttműködve az ország fegyveres védelmét végrehajtani. Az ország adottságaiból kifolyólag a Magyar Honvédség szárazföldi haderőnémetének erői nem készülhetnek fel szélsőséges éghajlati és terepviszonyok, úgymint sivatagi, sarkvidéki vagy magashegységekben a hóhatár feletti feladat-végrehajtásra.³

A Magyar Honvédség tekintetében a katonai alakulatokat elsősorban aszerint sorolják be a különböző haderőnemek kötelékeibe, hogy mi a feladat-végrehajtásuk legfőbb közege. Definíciójuk szerint a légierő csapatai elsősorban a levegőben, a szárazföld csapatai alapvetően a szárazföldön tevékenykednek, de nem kizárólagosan. A légierő csapatai között vannak olyanok, akik szárazföldön hajtanak végre csapatmozgást, kiszolgáló, biztosító vagy esetenként harcfeleadatokat, mégis a légierő haderőnemhez tartoznak, mert a tevékenységük hatása légi eszközökre irányul. Ugyanilyen logika mentén a szárazföldi haderőnem csapatai a műveleteiket, csapatmozgásaikat, kiképzéseiket és harctevékenységeiket szárazföldi közegben végzik, hatásaikat szárazföldi célpontokra fejtik ki.

Az azonos képességet képviselő csapatok különböző országokban más-más haderőnemekhez tartozhatnak aszerint, hogy milyen szervezőelv szerint lettek létrehozva a haderőnemek. Erre jó példaként szolgálnak a légvédelmi rakétacsapatok, amelyek a Magyar Honvédség és a német

² Magyar Honvédség 2015: 3-1–3-2.

³ Magyar Honvédség 2015: 3-3–3-4.

Bundeswehr keretében – a 2000-es években történt átszervezések után – a légierőhöz kerültek, lévén hogy fegyvereik hatásait a légtérben fejtik ki. Ezzel szemben az Egyesült Államok és az Orosz Föderáció hadseregeiben a szárazföldi haderőnemnek is vannak légvédelmi erői, amelyek feladatai a szárazföldi csapatok és bázisok közvetlen védelme.

A szárazföldi haderőnemet olyan katonai kötelékek alkotják, amelyek rendeltetésük, felszereltségük és kiképzettségük okán elsősorban a szárazföldi műveleti feladatok ellátására képesek. E csapatok elméleti felosztása azonban nem egységes a Magyar Honvédség különböző kiadványaiban. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2011. évi CXIII. törvény szabályozása szerint a szárazföldi haderőnem fegyvernemekből és szakcsapatokból áll, azonban nem határozza meg konkrétan, hogy mi minősül fegyvernemnek és mi szakcsapatnak.⁴ (Az ilyen jellegű felosztás nem általános a világ hadseregeiben. Az angolszász hadseregek a különböző haderőnemeik alkotóelemeit elsősorban funkcionálisan, harcoló, harctámogató és harci kiszolgáló támogató csapatokra osztják, amelyeken belül a különböző szakfeladatokat ellátó kötelékeket nem bontják fel fegyvernemekre és szakcsapatokra, egységesen fegyvernemként kezelik azokat.) A Magyar Honvédség esetében a fegyvernemek és szakcsapatok felosztása, valamint a harcoló, harctámogató, harcokszolgáló támogató funkciók szerinti felosztás egyaránt él, azzal a kiegészítéssel, hogy a különleges erők külön funkcióként jelennek meg. A Magyar Honvédség Öltözködési Szabályzata, illetve a különböző személyügyi és munkajogi jogszabályok a szakcsapatokat sok esetben összemoszák a fegyvernemekkel, és esetenként a fegyvernem gyűjtőfogalom alatt hivatkoznak a szakcsapatokra is.⁵ Ezzel szemben a Szárazföldi Műveletek Doktrína az összefegyvernemi csapatok, a fegyvernemi csapatok, a szakcsapatok és a támogató szervezetek négyesét sorolja fel a szárazföldi haderőnem részeként, de ennek a felosztásnak semmilyen jogszabályban fellelhető előzménye nincsen. A *Hadtudományi lexikon* a haderőnemeket a honvédelmi törvényhez hasonlóan fegyvernemekre és szakcsapatokra osztja. A fegyvernem, meghatározása szerint, a „csak rá jellemző [...] alapfegyverzettel és harceszközökkel felszerelt alegységeket, egységeket és magasabbegységeket foglalja magában”.⁶ Szakcsapatként pedig azokat a csapatokat határozza meg, „amelyek a fegyvernem eredményes harcához a szükséges feltételeket biztosítják, azt segítik sajátos technikai eszközeikkel és szaktevékenységükkel”.⁷ Ha a hagyományokon alapuló felosztást követjük, akkor a szárazföldi haderőnem fegyvernemei a harcokszívó, a lövész és a tüzér fegyvernemek. Szakcsapat minden más kötelék, többek között a felderítő, a műszaki, a vegyvédelmi, a híradó- és vezetéstámogató, az elektronikai hadviselési, a civil-katonai együttműködési, a lélektani műveleti, valamint a logisztikai szervezetek. A különböző fegyvernemek és szakcsapatok mindazonáltal nem teljesen homogén felépítésűek, hanem csapatnemekre bonthatók. A csapatnem az „azonos fegyvernemhez, illetve szakcsapathoz tartozó, azon belül pedig rendeltetés és sajátos fegyverzet szerint elkülönülő katonai erő. A sajátos rendeltetés és fegyverzet sajátos szakharcászatban (kiképzés) és esetenként szervezeti felépítésben is tükröződik.”⁸

A katonai kötelékek az eltérő feladatrendszerük és vezetési követelményeik miatt eltérő méretűek lehetnek. A méret ez esetben félrevezető megnevezés lehet. A méretek nem jelentenek univerzálisan meghatározott személyi létszámot vagy technikai darabszámot, a különböző

⁴ 2011. évi CXIII. törvény. 38. § (3).

⁵ 10/2022. (IV. 28.) HM rendelet.

⁶ KRAJNC 2019: 257.

⁷ KRAJNC 2019: 994.

⁸ KRAJNC 2019: 128.

fegyvernemhez tartozó azonos méretű kötelékek létszáma jelentősen eltérhet. A Magyar Honvédség kötelékeinek méretei a következők lehetnek, a kisebbtől a nagyobb felé haladva:

- kezelőszemélyzet;
- raj – általában 6–12 fő;
- szakasz – általában 3–5 raj;
- század (tüzérségnél: üteg) – általában 3–5 szakasz;
- zászlóalj (tüzérségnél: osztály) – általában 3–5 század;
- ezred – 3–5 zászlóalj;
- dandár – 4–8 zászlóalj;
- hadosztály;
- hadtest.⁹

A dandárok és az ezredek egyaránt zászlóaljakból és önálló századokból állhatnak. A fő különbség közöttük az, hogy míg az ezred alapvetően egy fegyvernem vagy szakcsapat legmagasabb köteléke, ezáltal az adott fegyvernem vagy szakcsapat alapvető feladatának megoldására képes, addig a dandár több különböző fegyvernem és szakcsapat kötelékeit összetömörítve képes önállóan a harc megvívására, saját harcoló kötelékeinek támogatására. A hadtest és a hadosztály magasabbegységek, amelyek feladata az alárendelt fegyvernemi kötelékek vezetése. A magasabbegységeket általában dandárok, ezredek és önálló zászlóaljak alkotják, alapvetően egy adott feladatnak megfelelő csoportosításban. A szárazföldi haderőnem általános feladatrendszerének bemutatása után célszerűnek látjuk az egyes fegyvernemek és szakcsapatok főbb jellemzőinek és feladatrendszerének bemutatását.

A harckocsizó fegyvernem

A harckocsizó fegyvernem mintegy százéves múltat tekint vissza a világ hadseregeiben. Az első harckocsikat az első világháború során alkották meg és kezdték alkalmazni a brit hadseregben, és a németeket megtévesztendő „tank”, azaz tartály fedőnévvel hivatkoztak rájuk. A tank szó sok országban máig is használatos a harckocsik megnevezésére. Magyarországon a német példából kiindulva kezdetben a páncélos, majd a magyar harckocsi szó került használatba, bár – sajnálatos módon – a köznyelvben és az újságírásban szinte minden láncaltapas – vagy épp nem is láncaltapas – páncélozott katonai eszközt tankként nevesítenek. Az első világháború éveiben újonnan létrejött eszközök sikereik révén hamar külön fegyvernemmé szerveződtek, és a harckocsik alkalmazása a hadtudomány komoly kutatási területévé vált. A 20. század elejének uralkodó katonai gondolkodása szerint a harckocsik szerepe annyiban merült ki, hogy mozgó tűztámogatást adjanak az előretörő gyalogsági egységeknek, megtisztítsák előtűk a terepet az ellenség géppuskáitól és lövegeitől. Ennek megfelelően a kezdeti harckocsik sebessége kicsi volt, a háború utáni években kis méretű, egy-két géppuskával felszerelt harckocsik gyártása volt a trend. Ez a trend a harmincas években a harckocsiágú alkalmazása felé mozdult, felismerve azt, hogy a harckocsiknak nemcsak az ellenséges gyalogság tüzelőállásaival, hanem az ellenség harckocsijaival is fel kell majd venniük a küzdelmet. A második

⁹ BAKOS 2016: 30.

világháború idejére egyre jobban páncélozott és egyre erősebb ágyúkkal felszerelt harckocsikat fejlesztettek ki, és ez a tendencia azóta is megmaradt.¹⁰

A modern harckocsi, meghatározás szerint

„elsődlegesen nem a harcoló csapatok szállítására tervezett és felszerelt önjáró páncélozott harcjárművet jelent, amely főleg nagy kezdősebességű, közvetlen irányzású lövege – mint fő fegyverzete – révén páncélozott és egyéb célok leküzdéséhez szükséges nagy tűzerővel rendelkezik, továbbá nagyfokú terepjáró képességgel bír, és magas szintű önvédelmet biztosít”.¹¹

Ebből a definícióból tisztán látható, hogy a harckocsi fő jellegzetessége a nagy páncélvédetség, a nagy tűzerő és a nagy manőverezőképesség. Annak ellenére, hogy a közhiedelemben minden harckocsi láncfal, a tudományos besorolás szerint lehetséges gumikerekes eszközöket is harckocsiként meghatározni, amennyiben azok legalább 16,5 tonna súlyúak, és egy, legalább 75 milliméter űrméretű, 360 fokban elforgatható löveggel rendelkeznek. A modern harckocsi jelentős része képes a harckocsiágyúból rakéták indítására, emellett különböző intelligens védelmi rendszerekkel vannak felszerelve az ellenség páncéltörő lövedékei és rakétái ellen, és nagyon erős páncélzattal, illetve atom-, biológiai és vegyi fegyverek elleni védelemmel is rendelkeznek. A harckocsi előállítása és rendszerben tartása költséges, a kétezres évek elejének trendje az volt, hogy az államok a rendelkezésükre álló harckocsi számát csökkentették, hiszen a korunkra leginkább jellemző békefenntartó és békétámogató műveletek során használatuk nem minden esetben célszerű és hatékony. A Magyar Honvédség a haderőfejlesztés keretében a meglévő szovjet típusú harckocsijait a német Leopard 2 harckocsicsalád A4-es és A7-es típusaira tervezi lecserélni.

A lövész fegyvernem

A fegyvernemek közül az egyik legnagyobb történelmi múltú visszatekintő a lövész fegyvernem. Történelmileg a régi korok gyalogságának ma élő utódaiént tekinthetünk rájuk, a feladatrendszerük is hasonló. Míg a régi gyalogos katonák szálfegyvereikkel képezték a hadseregek tömegét és fejtették ki pusztító hatásukat, a puskapor elterjedése és a fegyverek fejlődése során azonban a gyalogosok egyre nagyobb számban kaptak muskétákat, és idővel a gyalogság döntő többsége azokat használta. A technológia fejlődésével megjelenő huzagolt csövű puskák, majd később a hátultöltő fegyverek folyamatosan növelték a gyalogság harci lehetőségeit. A gyalogos katonák elnevezése országonként/kultúrkörönként változó volt, és ez a változatosság a mai napig él a lövész katonák elnevezésében. Magyarországon a második világháborúig – történelmi hagyományok alapján – gyalogság volt a hivatalos elnevezés. A világháború után a magyar haderő újjászervezését a szovjet hatás dominálta, ennek köszönhetően a gyalogos fegyvernemet szovjet mintára lövész fegyvernemre nevezték át, és ez a megnevezés a Magyar Honvédségben mai napig él. Akár gyalogságnak (angolul *infantry*), akár páncélgránátosnak (németül *Panzergranadier*), akár lövészeknek nevezzék is, ez az egyik fegyvernem, amely eszközeiből, felszereléséből és kiképzettségéből fakadóan elsődlegesen a fegyveres harc megvívására hivatottként a szárazföldi haderőnem harcoló csapatai közé tartozik. Ahogy a fegyvernemeket általában, a lövész fegyvernemet is lehet csapatnemekre bontani, elsősorban a fegyverzetük és technikái

¹⁰ TURCSÁNYI 2008: 74–85.

¹¹ 1999. évi VI. törvény II. cikk 1. (C).

eszközeik, illetve az ezek által meghatározott feladataik alapján. Nem minden hadsereg gyalogsága rendelkezik minden csapatnem fajtával, sőt vannak olyan haderők is, ahol egyetlen csapatnemet alkalmaznak. Számos csapatnem létezik, ezek közül a következőket mutatjuk be részletesebben: a gépesített lövész, a gépkocsizó lövész, a könnyű lövész, az ejtőernyős és légi-roham- és a hegyivadász-csapatok.¹²

A magyar terminológia szerinti *gépesített lövész*-alakulatok a külföldi terminológiában *gépesített gyalogság* (*mechanized infantry*), *páncélozott gyalogság* (*armoured infantry*) vagy *páncélgránátos erők* (*Panzergrnadier*) is lehetnek. Közös pontjuk az, hogy a lövészkatona nem önállóan gyalogosan, hanem egy páncélozott harcjármű segítségével látják el feladataikat. A mai modern hadseregek túlnyomórészt gépesített lövész-kötelékeket alkalmaznak, a többi csapatnem létszáma a gépesített lövészekéhez képest általában kisebb. A páncélozott harcjárművek alapvető közös tulajdonsága az, hogy páncélvédettséggel rendelkeznek, utak megléte nélkül is képesek eljutni céljukhoz, azaz van terepjáró képességük, illetve valamilyen beépített fegyverrel – magyar terminológia szerint toronyfegyverrel – rendelkeznek. Ezeket a páncélozott harcjárműveket három alapvető típusba sorolhatjuk:

- páncélozott szállító harcjárművek;
- (páncélozott) gyalogsági harcjárművek;
- nehézfegyverzetű harcjárművek.

A különböző harcjárművek három típusba sorolásakor azt veszik figyelembe, hogy milyen űrméretű a beépített fegyverzete. A 20 milliméternél kisebb lövedékűrméretű fegyverekkel felszerelt páncélozott harcjárművek hivatalos megnevezése páncélozott szállító harcjármű. A legalább 20 milliméteres, de 75 milliméternél kisebb űrméretű fegyverrel, esetlegesen kiegészítő páncéltörő rakétarendszerrel is ellátott harcjárművek a páncélozott gyalogsági harcjárművek. Az olyan harcjárművek, amelyek 75 milliméteres vagy nagyobb űrméretű, közvetlen irányzású fegyverrel vannak felszerelve, azok a nehézfegyverzetű harcjárművek.¹³ A páncélozott harcjárművek fejlesztése a második világháború idején indult el azzal a céllal, hogy a nagy sebességgel támadó harckocsik támogatását a gyalogság megfelelő sebességgel és védettséggel tudja végrehajtani. A probléma megoldására német, szovjet és amerikai mérnökök különböző megoldásokat találtak ki. A mai napig nincs egy általánosan bevált konstrukció, a gyártók eltérő felépítéssel, belső elrendezéssel és meghajtással készítik a harcjárműveket. A fejezet írásának idejében BTR-80 és BTR-80/A típusú, szovjet/országi gyártású gumikerekes páncélozott szállító harcjárművek szállítják a magyar gépesített lövészeket. A *Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program* keretében lépések történtek ezeknek a koros, a 21. század változó követelményeinek egyre kevésbé megfelelő harcjárműveknek cseréjére, és előreláthatóan német fejlesztésű, láncalpas páncélozott gyalogsági harcjárművek, illetve török fejlesztésű gumikerekes páncélozott szállító harcjárművek fogják váltani a meglévő technikákat.

Miért kell többféle páncélozott harcjármű? Miért nem csak a legerősebben felszereltet használják a világ hadseregei? A válasz korántsem adható meg egyetlen mondatban. A hadseregek által alkalmazott harcjárművek típusjellemzőit, úgymint sebességet, páncélvédettséget, fegyverzetet, szállítókapacitást általában az adott hadsereg igényeihez, harcjelzéseikhez, az alkalmazás helyének földrajzi viszonyaihoz kell hogy kialakítsák. A hasonló terepviszonyokkal rendelkező országok is választhatnak különböző harcjárműveket az alkalmazási elvek különbözősége, illetve

¹² KOJANITZ–VÖRÖS–CZANK 2010: 56–57.

¹³ 1999. évi VI. törvény II. cikk 1. (D).

a pénzügyi-gazdasági helyzetük és lehetőségeik miatt. A páncélozott harcjárművek létrejötte és fejlesztésük megindulása idején a fegyveres küzdelem nagy területeken, nagy kiterjedésben vívott harcok sorozatát jelentette, ami az új korok új kihívásaival fokozatosan átalakult, manapság a konfliktusokban egyre jellemzőbb a beépített területeken, nagyvárosokban vívott harc. Mivel a harcjárművek nem városi körülményekre és alkalmazásra lettek tervezve, ott általában kevésbé hatékonyak. A különböző harcjárműtípusok alkalmazhatósága eltérő, ezért előfordul, hogy a hadseregek a nyílt területen vívott harcra egyféle, míg a beépített területen vívott harcra másféle harcjárművel felszerelt kötelékeket terveznek alkalmazni. A gépesített lövészeket szállító páncélozott harcjárművekkel szembeni általános követelmény az, hogy legyenek képesek tűztámogatásra, rendelkezzenek nagy fokú manőverezőképességgel, illetve páncélvédelemmel. Egyre inkább elvárás, hogy a harcjárművek az atom-, biológiai vagy vegyi fegyverek hatásai ellen is védelemet biztosítsanak. Összegezve a gépesített lövész-kötelékek képesek:

- gyors ütemű menetek végrehajtására saját harcjárműveikkel, különböző időjárási körülmények és terepviszonyok között;
- támadó és védelmi harcfeleltetése végrehajtására bármilyen napszakban;
- a harcukat harcjárműből vagy harcjárműről szállva megvédeni;
- együttműködni más fegyvernemek és szakcsapatok kötelékeivel.

A *gépkocsizó lövész* alakulatok alapvetően a gépesített lövészek elődjai voltak, de a mai napig előfordulhatnak gépkocsizó alakulatok a világ különböző pontjain. A fő különbséget a gépesített lövészekhez képest az jelenti, hogy a lövészkatonák szállítására nem páncélvédelemmel rendelkező harcjárművet, hanem terepjáró gépkocsikat alkalmaznak. Ezek a gépkocsik lehetnek kis méretűek, amelyek csak néhány főt szállítanak, de lehetnek tehergépjárművek is, amelyek akár egy szakasznyi katonát is képesek elszállítani. A gépkocsizó lövészek mozgékonyasága az alkalmazott technikai eszközök miatt korlátozottabb, mint a gépesítetteké, illetve nagy hátrányt jelent a páncélvédelem hiánya. Bár a terepjáró személy- vagy tehergépkocsikra korlátozott mértékben szerelhető tűztámogató fegyver, ezeknek a hatékonysága nem veheti fel a versenyt a páncélozott harcjárművek toronyfegyvereivel. A gépkocsizó lövész-kötelékek a megfelelő úthálózat és terepviszonyok megléte esetén képesek gyors ütemű menetek végrehajtására, de a harcfeleltetéseket csak a gépjárműről leszállva képesek megoldani. A gépesített lövész-kötelékekhez hasonlóan előnyük az, hogy a feladatuk ellátásához szükséges fegyvert és felszerelést saját rendszeresített járműveiken tudják magukkal szállítani a hosszú távú menetek során, ezáltal a katonák nincsenek akkora fizikai igénybevételnek kitéve, így nagyobb harcépességgel tudnak harcba bocsátkozni. A Magyar Honvédségben jelenleg a tartalékos kötelékek rendelkeznek gépkocsizó lövész-feladatra felkészített kötelékekkel.

A *könnyű lövész* csapatnem eredete is visszavezethető az ókorra, amikor is a nehézfegyverzetű, páncéllal és nehéz pajzsral felszerelt gyalogság harcát könnyűfegyverzetű gyalogosok támogatták, akik nagyobb sebességgel tudtak mozogni, könnyebben tudták a szemben álló fél harcrendjét megbontani a nehézfegyverzetű csapatok harcba lépése előtt. A lőfegyverek elterjedése után kialakuló könnyűlövész-alakulatok fegyverze és felszerelése nem képviselt akkora tömeget, mint a sörnyalogság felszerelése, ezáltal meneteiket és manővereiket gyorsabban végrehajthatták. A modern könnyű lövész megnevezése, amely egyes dokumentumokban könnyűlövész formában is szerepel, e tekintetben kissé félrevezető lehet. Modern értelemben a „könnyű” jelző arra utal, hogy nem rendelkezik akkora páncélvédelemmel és tüzerővel, mint a gépesített lövész-alakulatok. Vannak olyan könnyűlövész-alakulatok, amelyeknek nincsenek rendszeresített szállító járművei, de azokban az esetekben, amelyekben rendelkeznek velük, gyengén, vagy egyáltalán

nem páncélozottak.¹⁴ Érdekes tény, hogy a Magyar Honvédség 2004 és 2007 között a gépesített-lövész-dandárjait „könnyű lövészdandár” megnevezéssel látta el, amely esetben a „könnyű” jelző arra utalt, hogy a dandárok állományába nem tartoztak harcokszó és tüzéségi kötelékek. A gépesített-lövész-századok megnevezése is könnyűlövész-századra változott, eléggé félrevezetően, hiszen a változás a valóságban mind létszámban, mind a technikai eszközök darabszámában, mind az anyagi készletek tekintetében jelentős növekedést jelentett. A könnyűlövész-kötelékek tehát páncélvédettség és tüzerő szempontjából elmaradnak egy hagyományos gépesített-lövész-kötélék mögött, viszont ezt a hátrányukat a nagyobb rugalmassággal és mozgékonyssággal képesek ellensúlyozni. Ahhoz, hogy modern körülmények között sikerrel megállják a helyüket, nagy fokú együttműködésre van szükség más fegyvernemekkel és szakcsapatokkal, például a tűztámogatás megvalósításához. A könnyűlövész-kötelékeknek a szállítóeszközök híján, illetve azok korlátozott rendelkezésre állása miatt másképp kell megoldaniuk a készleteik szállítását és az utánpótlást. A járművekkel nem rendelkező, vagy azokat a művelet jellege miatt nem használó könnyűlövész-alakulatok a teljes személyi felszerelésüket, fegyvereiket, az azokhoz tartozó lőszerkészletet, a többnapos élelmiszert és vizet saját maguk kell elvignyék, így egy könnyűlövész-kötélék katonáinak esetenként igen nagy mennyiségű terhet kell magukon cipelniük. 30-40 kilogrammot is kitéhet a minimálisan szükséges felszerelés tömege, amelynek csak a teljesítőképesség szabhat határt. A könnyűlövész-kötelékeket mindazonáltal nem lehet minden küldetésre és minden helyzetben használni, célszerű a hasonlóan felszerelt és felfegyverzett erők ellen alkalmazni őket.¹⁵ A könnyűlövész-kötelékek könnyebben szállíthatók légi eszközökön, hiszen nem kell a nehéz páncélozott harcjárműveket is velük szállítani, ezért a hadseregek első lépcsős expedíciós erői is elsősorban rájuk támaszkodnak. Az ejtőernyős, légi mozgékonyaságú, hegyivadász- és rohamlövész-kötelékek mind értelmezhetők könnyűlövész-kötélékként is, nem feltétlenül alkotnak külön csapatnemet, mi a csapatnem fentebb idézett magyar definíciója szerint azonban ezeket a kötelékeket külön csapatnemenként tárgyaljuk.

Az *ejtőernyős alakulatok* légi szállítású lövészkötelékek. Legfőbb jellemzőjük az, hogy a műveleti területet alaprendeltetésükből fakadóan repülőgépből ugorva érik el. Mivel a légi szállításnak megvannak a korlátai, azaz nem mindent lehet repülőgépből úgy kidobni ejtőernyővel, hogy az hadihasználható állapotban érjen földet, így az ejtőernyős alakulatok szervezetében viszonylag kevés nagy tüzerővel rendelkező, illetve nagy páncélvédettséget nyújtó eszköz található. A hidegháború idején kísérleteztek harcokszó és egyéb páncélozott járművek repülőgépből való kidobásával, és vannak is olyan könnyebb eszközök, amelyeket alkalmaznak ilyen módon, de ez nem nevezhető általánosnak. Mindezek mellett az ejtőernyős kötelékek mozgékonyasága és bevetethetősége általában igen magas, és ejtőernyősnek lenni általában egyfajta elit státuszt jelent a hadseregeken belül, ami magasabb teherbírás és keményebb kiképzés meglétét feltételezi az egyén részéről. Az expedíciós műveletek első hullámában szinte mindig részt vesznek az ejtőernyős alakulatok is. A nyugati hadseregek értelmezésében az ejtőernyősök légi szállítású (*air mobile*) lövészek, és nem keverendők össze a légiroham- (*air assault*) csapatokkal, akik viszont helikopteres szállítású lövészkatonák. A helikopteres szállítás csökkentett hatótávolsággal, kevesebb stratégiai mozgékonyassággal jár, viszont lehetővé teszi a csapatok számára nagyobb mennyiségű eszköz és utánpótlás szállítását is. Helikopterrel szállítható könnyű tüzéségi eszközökkel a lövészkatonák tűztámogatása is biztosítható. A kiképzés

¹⁴ MEZŐ 2010a: 29–33.

¹⁵ MEZŐ 2010a: 42–45.

és felkészítés terén a légiroham-csapatok hasonlóan elit státuszt töltenek be, akárcsak az ejtőernyős alakulatok. Hazánkban ejtőernyős és légiroham-kiképzéssel elsősorban a különleges rendeltetésű erők és az azok kötelékébe tartozó rohamlövész-csapatok rendelkeznek, így a szárazföldi haderőnem vonatkozásában nincsenek ilyen speciális felkészültségű kötelékek. Az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi haderőnemében egy-egy hadosztálynyi ejtőernyős és légiroham-katona van, de ejtőernyős vagy légiroham-tanfolyamot gépesített vagy könnyű lövész katonáik is elvégezhetnek.

A *hegyivadászok* olyan könnyűlövész-alakulatok, amelyek felkészítése és felszerelése lehetővé teszi számukra azt, hogy képesek legyenek hegyvidéken hosszú idejű harctevékenységek folytatására. Fő alkalmazási területük jellemzői – kevés út, járművekkel nehezen járható terep – miatt korlátozottan tudnak harcjárműveket alkalmazni. Magyarország földrajzi viszonyaiból adódóan már nem rendelkezik hegyivadász-alakulatokkal, történelmileg viszont voltak hagyományai az elit hegyivadász-kötelékeknek mind az Osztrák–Magyar Monarchia, mind a második világháborús Magyar Királyi Honvédség állományában. Az Egyesült Államok szárazföldi haderejében egy különleges hegyivadász felkészítésű hadosztály található.

A tüzer fegyvernem

A jelenleg létező magyar fegyvernemek közül a tüzéség¹⁶ a második legidősebb. A lőfegyverek korában a gyalogság és a tüzéség fejlődése párhuzamosan folyt, a tüzéség egyre fejlettebb, pontosabb és nagyobb hatású lövegeket kapott a gyalogság harcának támogatására. Az új technikák folyamatos keresése, az új technológiák átvétele és alkalmazása egyaránt jellemzi a tüzer fegyvernemet. A tüzéség két alapvető típusra osztható fel, úgymint *csöves tüzéségre* és *reaktív (rakéta) tüzéségre*. A csöves tüzéség a hagyományos értelemben vett, történelem-könyvekben ábrázolt tüzéség, amely valamilyen csővel felszerelt tüzéségi eszközzel hajtja végre feladatait. A köznyelvben minden csöves eszközt „ágyú”-ként nevesítenek, de szakmailag ez helytelen megfogalmazás. A csöves tüzéségi eszköz megnevezése hivatalosan löveg. A lövegek attól függően, hogy milyen szögben repül ki a lövedék a csőből a vízszinteshez viszonyítva, és hogy mekkora a kaliber, azaz a csőhossz és az űrméret aránya, tovább oszthatók, és így lehetnek ágyú, ágyútarack, tarackágyú, tarack és aknavető. A lövegek helyváltoztatásuk típusa szerint lehetnek vontatottak, illetve önjárók. Az önjáró lövegeket általában páncélozott harcjárművek alvázára szerelik fel, ezáltal páncélvédettséget és nagy fokú terepjáró képességet biztosítva számukra. A reaktív tüzéség lövedékei rakétahajtásúak. Két fő típusuk különböztethető meg, a sorozatvető és a páncéltörő tüzéségi eszközök. A rakéta-sorozatvető eszközök nagy hatótávolságra, nagy pusztítóerővel rendelkező robbanófejeket juttatnak célba, esetenként nagy tűzgyorsasággal. A páncéltörő eszközök viszonylag rövidebb hatótávolságon az ellenség páncélozott harceszközeinek a pusztítására hivatottak. A Magyar Honvédség az önjáró csöves tüzéségi eszközeit 2004-ben kivonta a rendszerből, azóta csupán néhány vontatott ágyútarackkal rendelkezett. A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program keretében német Panzerhaubitze 2000 típusú önjáró tüzéségi eszközöket kap a tüzéség, amelyekkel a fegyvernem újra a kor színvonalára kerülhet.

¹⁶ FORRAY–HOLNDONNER–NÉMET 2020: 108–152.

A szakcsapatok

A Magyar Honvédség szakcsapatai¹⁷ annak érdekében tevékenykednek, hogy a fegyvernemek feladataikat minél eredményesebben végre tudják hajtani. Ezek közül a területi korlátok miatt csak néhányat mutatunk be, de ez nem jelenti azt, hogy a kimaradt szakcsapatok tevékenysége kevésbé fontos lenne. A *felderítő kötelek* elsődleges feladata információ szerzése az ellenségről, a saját csapatok helyzetképe naprakészen tartása. Attól függően, hogy milyen típusú információk megszerzésére hivatott a felderítő alegység, beszélhetünk mélységi felderítő, csapatfelderítő, elektronikai felderítő és harcászati hírszerző (*human intelligence*, HUMINT) kötelekekről. A mélységi felderítők az ellenséges csapatok vonalai mögötti információ megszerzéséért, valamint diverzáns feladatok végrehajtásáért felelősek. A csapatfelderítők a saját csapataink előtt elhelyezkedő ellenséges erőkkel, illetve a tereppel kapcsolatos információt szerzik meg. Az elektronikai felderítő csapatok az ellenséges rádióforgalmazás alapján szereznek adatokat. A harcászati hírszerző csoportok elsődleges feladata olyan információ beszerzése, amelyeket csak humán forrásból, azaz közvetlenül az emberektől lehet megszerezni. Ez történhet kihallgatással, informátorok kikérdezésével, vagy akár egyszerű utcai beszélgetésekkel. A harcászati hírszerzés jelentősége békeidőszakban, illetve békeműveletek végrehajtása során kiemelkedő. A *műszaki kötelek* feladata olyan építési, erősítési, illetve rombolási feladatok végrehajtása, amelyek a saját csapatok feladat-végrehajtásának segítségét és az ellenség tevékenységének akadályozását eredményezik. Megkülönböztethetünk utász, zártleleplező, állásépítő, hídépítő, tűzszerész és hadihajós csapatnemeket. Az utászok az utak felderítésében, építésében, robbantások végrehajtásában működnek közre. A zártleleplező csapatok aknazárakat vagy egyéb műszaki akadályrendszereket telepítenek. Az állásépítő kötelek harcárkokat, fedezékeket és vezetési pontokat építenek, míg a hídépítők állandó vagy ideiglenes hadihidakat, pontonhidakat építenek. A tűzszerészek a fel nem robbant robbanóeszközök semlegesítését, a hadihajósok a vizeink, elsősorban a Duna hajózásának felügyeletét, a világháborúból maradt víz alatti robbanótestek felderítését és semlegesítését végzik.

A *vegyszeres kötelek* feladata az ellenség atom-, biológiai vagy vegyi fegyverei alkalmazásának felderítése, a következményeik elhárításában való részvétel, a szennyezett területen levő saját csapatok mentesítése, azaz a harcanyagok és szennyeződések eltávolítása az eszközökről, felszerelésekről és a katonákról. Ezekhez a feladatokhoz különböző speciális vegyisugár-felderítő és -mentesítő eszközökkel rendelkeznek. A *híradó és vezetéstámogató kötelek* feladata a különböző csapatok és parancsnokságok összeköttetésének biztosítása vezetékes vagy vezeték nélküli hírközlési módszerekkel. A modern kor a vezeték nélküli kommunikációra épül, de a vezetékes hálózatok alkalmazásának képességére is ugyanúgy szükség van, hiszen egy parancsnokság belső vezetékes kommunikációs hálózata nem deríthető fel olyan távolságról, mint egy vezeték nélküli technológiára alapuló. A híradó kötelek feladatára épül rá az egyre inkább teret nyelő informatikai szakállomány feladata, amely a digitális hálózatok alkalmazását hivatott elősegíteni. Az *elektronikai hadviselési csapatok* az ellenség kommunikációjának megzavarására, lehetőség szerinti megbénítására szolgálnak. Ezt zavaróeszközök segítségével képesek végrehajtani, amelyek általában bizonyos frekvenciatarományok teljes vagy részleges zavarására alkalmasak. A *civil-katonai együttműködés* fontos területe a modern konfliktusoknak, hiszen a katonai erőnek képesnek kell lennie a civil lakossággal való együttműködésre, a katonai célok és feladatok megfelelő kommunikálására. Ezért jött

¹⁷ KOJANITZ-VÖRÖS-CZANK 2010: 59–63.

létre a 20. század közepén a francia–algériai konfliktus, illetve a francia–vietnámi konfliktus során a civil-katonai együttműködés szakterülete, amelyet aztán a NATO hadseregei átvettek, és azóta is sikerrel alkalmaznak. A *lélektani műveletek* gyökerei is a távoli múltba nyúlnak vissza, de a modern lélektani műveletek a modern kommunikációs vívmányok és eszközök használatával próbálják meg az ellenséget, az ellenséges civil lakosságot, illetve a saját erőket befolyásolni, az ellenség harci morálját csökkenteni, a saját harci morált emelni. A katonai műveletek végrehajtásának alapfeltétele a kiképzett és felkészült csapatokon kívül a felszerelés és a szükséges anyagi készletek megléte. A fegyverek és technikai eszközök javítását, a lőszer, az üzemanyag, az élelem és a víz utánpótlását mind-mind a logisztikai kötelékek végzik, és ez csak egy kis szegmense azon tevékenységüknek, amellyel hozzájárulnak ahhoz, hogy minden más fegyvernem és szakcsapat el tudja végezni feladatait.

A modern kor kihívásai

Az előbbiekben vázlatosan ismertetett fegyvernemek és szakcsapatok feladatrendszere a 20. század háborús realitásaiból építkezve alakult ki. A fegyvernemek és szakcsapatok létrejötte, felszerelésének és eszközeinek kialakulása mind-mind egy logikus ok-okozati folyamat lépéseiként fogható fel. A szárazföldi haderőnem harcát a 20. században az összefegyvernemi harc jellemezte, amely azt jelenti, hogy a különböző fegyvernemek és szakcsapatok egymást támogatva, képességeiket maximálisan kihasználva vívják meg a harcot. A 20. században fejlesztett és jelenleg rendelkezésre álló harceszközök mind a 20. század háborújára készültek, a háború azonban megváltozott. Az 1990-es évektől egyre hangsúlyosabbá vált a haderőnemek közötti együttműködés, a háborúkról kialakult mostani képünk alapján elképzelhetetlen az, hogy a szárazföldi haderőnem a légierő támogatása nélkül harcoljon. Ez a haderőnemek együttműködésén alapuló hadviselési mód az összhaderőnemi műveletek elgondolása, amely mentén a mai korszerű haderő kiképzése és felkészítése folyik.

A hadviselésben azonban csak a változás állandó. A 21. század elkövetkező harcmezőire prognosztizálható, hogy „az egyes harcok a hadművelleti területen már nem lesznek egyértelműen és egyszerűen egyes terepszakaszokhoz köthetőek, pillanatnyi térbeni helyzetük inhomogénné válik”.¹⁸ A jelenleg legfrissebb alkalmazási elgondolások a többdimenziós műveleteket célozzák, azaz a katonai műveletek a szárazföldön, a vízen, a levegőben, az űrben és az információs térben fognak zajlani. A szárazföldi haderőnem csapatainak nem csupán a szárazföldön, hanem más közegekben is ki kell fejteniük hatásaikat. Míg a közelmúltban kis számú ország–ország közti konfliktus alakult ki, addig a felkelésellenes műveletek, béketámogató és békefenntartó műveletek vették át a főszerepet a világ fegyveres erőinek portfóliójában, ami teljesen más szemléletmódot és felkészültséget igényel. A 21. század katonai vezetőinek és politikusainak nagy kihívása az marad, hogy a rendelkezésükre álló fegyveres erő hogyan lesz képes az alapfeladatának, azaz a saját országa területi épségének és szuverenitásának megőrzésére úgy, hogy közben békeműveletek végrehajtásában is részt kell vennie. Az mindenesetre bizonyos, hogy a szárazföldi haderőnem fegyvernemeinek és szakcsapatainak folyamatosan fejlődniük kell, hogy az adott kor színvonalának megfelelő technikai eszközök és vezetési rendszerek álljanak rendelkezésükre a feladataik minél gyorsabb és hatékonyabb végrehajtása érdekében.

¹⁸ KRAJNC 2014: 114.

Irodalomjegyzék

- BAKOS Csaba Attila (2016): *A szárazföldi csapatok harcászata*. Budapest: Dialóg Campus.
- FORRAY László – HOLNDONNER Hermann – NÉMET Tamás (2020): *Idegen hadseregek haditechnikai eszközei és harci alkalmazási elvei*. I. kötet. Budapest: Dialóg Campus.
- HAHN István szerk. (1963): *A hadtudomány ókori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi.
- KOJANITZ László – VÖRÖS Miklós – CZANK László szerk. (2010): *Katonai alapismeretek*. Budapest: Zrínyi.
- KRAJNC Zoltán (2014): *Az összhaderőnemi elmélet és gyakorlat evolúciója, hatása a légi hadviselési doktrínákra*. Budapest: Nemzeti Közszerológati Egyetem.
- KRAJNC Zoltán főszerk. (2019): *Hadtudományi lexikon. Új kötet*. Budapest: Dialóg Campus.
- Magyar Honvédség (2015): Ált/219. *A Magyar Honvédség Szárazföldi Műveleti Doktrínája*. Budapest.
- MEZŐ András (2010a): A könnyűlövész fegyvernem történetéről és perspektíváiról (1.). *Honvédségi Szemle*, 64(2), 29–33.
- TURCSÁNYI Károly (2008): *A haderő harcokcsi igénykielégítési folyamatának makroszemléletű vizsgálata*. PhD-disszertáció. Budapest: Nemzeti Közszerológati Egyetem.

Jogi források

1999. évi VI. törvény az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés és kiegészítő dokumentumainak együttes kihirdetéséről
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről
- 10/2022. (IV. 28.) HM rendelet a Magyar Honvédség Öltözködési Szabályzatának kiadásáról

IX. fejezet

Resperger István: Nemzetbiztonsági ismeretek

A titkok és rejtélyek feltárása, megoldása a történelem kezdete óta mindig lázban tartotta az embereket. A titkok megőrzése, maga az információ birtoklása, vagy adott esetben felfedése ősi evolúciós ösztön. A kíváncsiság végigkíséri az emberiség történetét, s máig hétköznapi életünk szerves része. A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének központjában az ország érdekeinek védelme, a nemzeti érdekek érvényesítése céljából a döntéshozatalhoz szükséges információ megszerzése, azok elemzése és értékelése (azaz a hírszerzés), illetve azon minősített információk, valamint információhordozó személyek és objektumok védelme (azaz az elhárítás) áll, amelyeknek nyilvánosságra kerülése, elvesztése, károsodása súlyosan veszélyeztetné az ország érdekeit. A nemzetbiztonsági szolgálatok az együttműködésre kötelezett szervezetekkel közösen komplex rendszert alkotnak. Hivatásos állományukra a katonai szervezetekhez hasonlóan a szolgálati törvény vonatkozik, és alkotmányos jogaik egy részéről is lemondanak. Nem folytathatnak pártpolitikai tevékenységet, és kötelesek magukat nemzetbiztonsági ellenőrzésnek alávetni. A nemzetbiztonsági szolgálatok alaprendeltetése, hogy a nyílt és a titkos információgyűjtés eszközeinek felhasználásával a kül- és biztonságpolitikai döntéshozatalt támogassák, előrejelzést biztosítsanak az országot érintő kihívásokról, kockázatokról és fenyegetésekről, illetve az idegen államok, valamint az ellenérdekelt speciális szolgálatok részéről jelentkező, az ország és szövetségesei létfontosságú, közös érdekeit veszélyeztető törekvéseket elhárítsák.

Alapfogalmak

A *nemzetbiztonság* fogalma az egyik megközelítés szerint: „A nemzetbiztonság egy adott állam szuverenitásának és alkotmányos rendjének biztonságát jelenti. Komplex kategória, amely nemcsak a katonai, de a politikai, gazdasági társadalmi, emberjogi, környezeti és informatikai biztonságot is magában foglalja, szorosan összefügg az adott állam szűkebb és tágabb környezete, valamint szövetségesei biztonságával.”¹ Az államok minden eszközzel szeretnék érvényesíteni érdekeiket a nemzetközi rendszerekben, továbbá meg kívánják védeni értékeiket és országuk szuverenitását. Finszter szerint:

„Mindezek az óvintézkedések önmagukban nem elegendők. A titkosszolgálatok csak úgy működethetők alkotmányosan, ha három követelményt betartanak: először a törvény által szabott korlátok tiszteletét, másodsor a szükségesség elvét, amely azt jelenti, hogy felderítési módszerekkel csak olyan ügyekben lépnek fel, ahol más igazgatási megoldás már eredményre nem vezet, és végül, az arányosság elvét, amely azt igényli, hogy a titkosszolgálati művelet bevezetésekor mérlegeljék

¹ Lásd: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/szabalyozasi-es-koordinacios-helyettes-allamtitkarsag/felelossegi-teruletek/nemzetbiztonsag>

azokat az értékeket; amelyek védelemre szorulnak, és azokat is, amelyeket a titkosszolgálati eszközök sérthetnek.”²

A nemzetbiztonsági szolgálatok

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (a nemzetbiztonsági törvény) szerint:

„1. § Magyarország nemzetbiztonsági szolgálatai:

- a) az Információs Hivatal,
- b) az Alkotmányvédelmi Hivatal,
- c) a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat,
- d) a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, valamint³
- e) a Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (a továbbiakban együtt: nemzetbiztonsági szolgálatok).

2. § (1) Az Információs Hivatal, az Alkotmányvédelmi Hivatal, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, a Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (a továbbiakban együtt: polgári nemzetbiztonsági szolgálatok), a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat a Kormány irányítása alatt álló, az ország egész területére kiterjedő illetékességgel rendelkező, önálló gazdálkodást folytató költségvetési szervek.

(2) Az e törvényben meghatározott feladatok ellátására a nemzetbiztonsági szolgálatok – a kormányzati irányítási döntéseknek megfelelően – helyi, területi szerveket hozhatnak létre.”¹⁰

A nemzetbiztonsági szolgálatok, mint minden állami szervezet, az állami intézményrendszer részét képezik, kormányzati alárendeltségben működnek, a végrehajtó hatalmi ághoz tartoznak, parlamenti és igazságügyi ellenőrzés alatt állnak, így ezekre is vonatkoznak Magyarország törvényei. A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 74. §-a szerint:

„a) nemzetbiztonsági érdek: Magyarország függetlenségének biztosítása és törvényes rendjének védelme, ennek keretén belül

aa) az ország függetlensége és területi épsége elleni támadó szándékú törekvések felderítése,

ab) az ország politikai, gazdasági, honvédelmi érdekeit sértő vagy veszélyeztető leplezett törekvések felfedése és elhárítása,

ac) a kormányzati döntésekhez szükséges, külföldre vonatkozó, illetve külföldi eredetű információk megszerzése,

ad) az ország az alapvető emberi jogok gyakorlását biztosító törvényes rendjének, a többpárti rendszeren alapuló képviseleti demokráciának és a törvényes intézmények működésének jogellenes eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvések felderítése és elhárítása, valamint

ae) a terrorcselekmények, az illegális fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalmának felderítése és megakadályozása; [...].”⁴

Az Alaptörvény rögzíti feladataikat, irányításukat:

² FINSZTER 2019: 110.

³ 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.).

⁴ Nbtv. 73.§.

„(3) A nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata Magyarország függetlenségének és törvényes rendjének védelme, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítése.

(4) A nemzetbiztonsági szolgálatok működését a Kormány irányítja.

(5) A rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártoknak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet.

(6) A rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetére, működésére vonatkozó részletes szabályokat, a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának szabályait, valamint a nemzetbiztonsági tevékenységgel összefüggő szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”⁵

A szolgálatok az ország érdekeit szem előtt tartva, pártpolitikai érdekek felett álló feladataikat a kormány irányítása alatt végzik. A másik fontos biztonságpolitikai dokumentumunk Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája⁶ (NBS), amely a végrehajtás eszközrendszeréről szóló fejezetrésztében a következő megállapításokat teszi:

„A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége Magyarország szuverenitása, alkotmányos rendje védelmének, biztonságpolitikai céljai elérésének és nemzeti érdekei érvényesítésének meghatározó eleme. A politikai, katonai és gazdasági információk megvédelme szükségessé teszik a korszerű és hatékonyan összehangolt hírszerző és elhárító képességek alkalmazását. A nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata, hogy különleges műveleti eszközeik és módszereik hatékony felhasználásával derítsék fel és akadályozzák meg a Magyarország nemzeti érdekeit leplezett formában veszélyeztető törekvéseket, illetve azonosítsák a törekvések hátterében álló állami, illetve nem kormányzati szereplőket. Napjaink biztonsági kihívásainak jelentős része globális és regionális jellegű, ezért a magyar nemzetbiztonsági szolgálatoknak – a nemzeti érdekek érvényesítésével, elsősorban a szövetséges államok irányában – hatékony nemzetközi partnerszolgálati együttműködést kell kialakítaniuk.”⁷

Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája⁸ (NKS) is fontos szerepet lát el a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységében: „A katonai műveletekhez szükséges információk megszerzésében, a Magyarország biztonságát érintő válságok előrejelzésében, a magyar honvédelmi érdekeket veszélyeztető leplezett törekvések felderítésében, valamint a válságkörzetekben szolgálatot teljesítő katonák biztonsága érdekében fokozottan szükség van a katonai hírszerzés és elhárítás hatékony működésére. A honvédelmi feladatok végrehajtását támogató nemzetbiztonsági tevékenység végzése során a jövőben is kiemelt hangsúlyt kell helyezni a hazai társszolgálatokkal, valamint a NATO- és az EU-tagállamok hírszerző és elhárító szervezeteivel kialakított stratégiai együttműködés célzott, elsősorban az aktuális kihívások területén megvalósuló fejlesztésére.”⁹

A haderő alkalmazási lehetőségeinek meghatározásakor a teljes bevetési spektrum szabályozása megtörtént, az alacsony intenzitású konfliktusoktól a magas intenzitású műveletekig. A szolgálatoknak tehát minden típusú fegyveres összeütközés információigényének biztosítására készen kell állniuk.

E hírszerző, elemző-értékelő, elhárító, valamint technikai adat- és hírszerző tevékenység új módszerek, eljárások alkalmazását, bevezetését feltételezi a szervezeteknél. Az NBS és az NKS nagy hangsúlyt fektet a számítástechnikai és információs – az úgynevezett kibertérből

⁵ Magyarország Alaptörvénye, 46. cikk.

⁶ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat (NBS).

⁷ NBS 166. pont.

⁸ Honvédelmi Minisztérium 2012 (NKS) <https://honvedelem.hu/hirek/nemzeti-katonai-strategia.html> (2023. 04. 03.).

⁹ Honvédelmi Minisztérium 2012.

jövő – fenyegetésekre való megfelelő reagálásra, e helyzetek kezelésére. A törvény a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezeteit, jogállását, parlamenti ellenőrzésének rendjét, a szolgálatok működésének alapelveit, adatkezelésüket, a nemzetbiztonsági védelem és ellenőrzés szabályait írja le. A felsorolt alapidokumentumok az ország biztonságot érintő fenyegetésekkel kapcsolatban a következő főbb, védelemre (elhárításra),¹⁰ hírszerzésre, elemző értékelésre, technikai adat- és hírszerzésre vonatkozó területeket, kihívásokat határozzák meg:

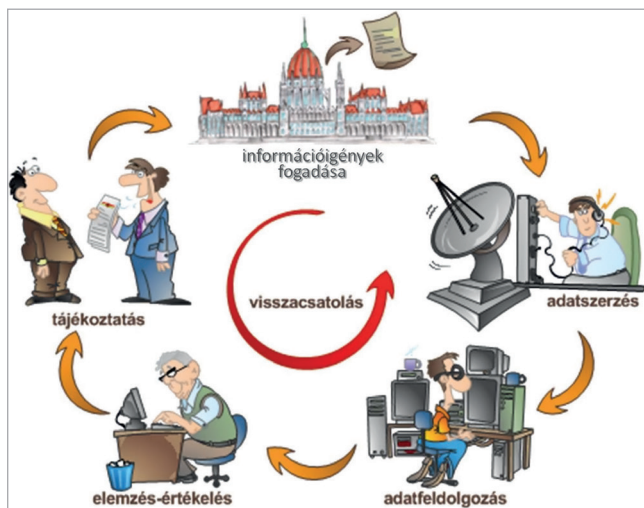
- illegális migránsok tömeges érkezése a nyugat-balkáni vagy más, hazánkat érintő útvonalon, idegen népesség Magyarországra telepítése;
- váratlan fegyveres támadás;
- összehangolt és széles körű diplomáciai, információs és titkosszolgálati műveletek, pénzügyi-gazdasági nyomásgyakorlással, pénzügyi spekulációs támadásokkal vagy katonai fenyegetéssel párosulva (hibrid) Magyarország destabilizálása, kormányzati cselekvőképességének, politikai stabilitásának és társadalmi egységének gyengítése, továbbá nemzetközi érdekérvényesítő képességének korlátozása céljából;
- jelentős károkat okozó kibertámadások a kormányzati informatikai rendszerek, az E-közigazgatás, a közműszolgáltatók, a stratégiai vállalatok, a létfontosságú infrastruktúra egyéb elemei és más, a társadalom működésében fontos szervezetek számítógépes hálózatai ellen;
- terrorcselekmény elkövetése Magyarországon, illetve magyar állampolgárok vagy magyar érdekeltségek ellen külföldön;
- a nemzeti szuverenitást sértő, a nemzeti döntési jogköröket nyíltan vagy leplezetten elvonó törekvések, továbbá a határon túli magyar közösségek helyzetének jelentős romlása vagy ellehetetlenülése, aminek következtében tömegesen kényszerülhetnek elhagyni szülőföldjüket;
- a tartós népességfogyás és a lakosság átlagéletkorának folyamatos emelkedése miatt kritikus demográfiai helyzet kialakulása;
- a nemzetközi gazdasági válság kiújulása vagy a globális kereskedelmi konjunktúra tartós leállása, ennek következtében pedig a globális és regionális értékláncok leromlása;
- az energiaimportban bekövetkezett fennakadásból fakadó ellátási válsághelyzet létrejötte;
- súlyos és tartós instabilitás kialakulása, illetve „bukott állam” létrejötte hazánk közvetlen szomszédságában vagy régiókban;
- a forradalmi technológiai fejlesztések illetéktelen kezekbe kerülésével a nemzet biztonságát veszélyeztető támadások vagy terrorcselekmények megjelenése;
- bűnszervezetek, szervezett bűnözői csoportok magyarországi térnyerése és befolyásának erősödése;
- tömegpusztító fegyverekkel, illetve nukleáris, radiológiai, biológiai vagy vegyi szennyező anyagokkal Magyarország vagy a környező országok ellen végrehajtott támadás vagy terrorcselekmény;
- olyan Magyarország vagy szomszédos országok területén bekövetkezett ipari balesetek és katasztrófák, amelyek regionális kihatásokkal járnak;
- a lakosság tömeges és súlyos megbetegedésének kockázatát hordozó járványos betegség magyarországi megjelenése és gyors terjedése;

¹⁰ SZABÓ 2015.

- nagyobb ár- és kiterjedt belvizek kialakulása, valamint más természeti katasztrófák – hosszan tartó aszályos időszakok, hő- és hideghullámok, heves viharok, pusztító erdő vagy vegetációtüzek – rendszeres bekövetkezése;
- a globális felmelegedés következtében tartósan vízhiányos időszakok rendszeres előfordulása, a talaj fokozatos kiszáradása és eróziója, valamint a vegetáció pusztulása egyes erősen sérülékeny hazai térségekben.¹¹

A nemzetbiztonsági szolgálatok által alkalmazott módszerek

A nemzetbiztonsági szolgálatok általában elhárító, hírszerző, elemző-értékelő, technikai hírszerző és egyéb szakmai ágazatokra tagolhatók. A hírszerzés fogalmi körének felvázolása előtt először a *hírszerzés* szó jelentését kell áttekinteni a különböző nyelvekben. Magának a szónak a jelentéstartalmában a különböző nyelveken ugyan vannak különbségek, de alapvetően az információhoz, az adathoz, a tájékoztatáshoz, az értesüléshez, a kutatáshoz és a felvilágosításhoz köthető. Így megállapítható, hogy a hírszerzés az információhoz és az adathoz kapcsolható, de ennél sokkal több. Nemcsak magát az adott információt jelenti, hanem egy folyamatot is, amely az információhoz való hozzáférést is biztosítja.

1. ábra: A hírszerző ciklus elemei

Forrás: Richnovszkyné Dobos Ágnes és Vida Csaba szerkesztése

Alapvetően négyes jelentéstartalma van, mert jelentheti:

- a nemzetbiztonsági tevékenység egyik felét;
- általában az információszerzést;
- az emberi erőforrásokkal folytatott információszerzést (HUMINT);
- a nem információszerzéssel folytatott nemzetbiztonsági műveleteket.

¹¹ NBS 124. pont.

A hírszerzési ciklus (1. ábra) bemutatja, hogy a megrendelőtől a beérkező igényt a szolgálatok az adatszerző módszerekkel megszerzik, majd feldolgozzák. Ezt követően elemzik-értékelik és tájékoztatják a megrendelőt. A hírszerzés a nemzetbiztonsági tevékenységet az elhárítással közösen alkotja, amely során információkkal és műveletekkel támogatja a döntéshozókat. A hírszerzés a különböző módszerekkel és eszközökkel folytatott információszerzés összefoglaló megnevezése is. Rövidítve hírszerzésnek hívják az egyik hírszerzési ágat, vagyis az emberi erőforrásokkal folytatott hírszerzést. Hírszerzésnek tekintik a nem információszerző célú műveleteket, amelyekkel az érdekek érvényre jutását segítik.¹² A 21. század információs társadalmában, kiemelten a világháló, az internet elterjedése következtében, a *nyílt forrású adatszerzés* (*open source intelligence*, OSINT²) a hírszerzés önálló ágává vált, és egyre meghatározóbb a szerepe a politikai, a gazdasági vagy üzleti és a katonai hírszerzésben is. Jelenleg a legtöbb nemzetbiztonsági szolgálat számára az okozza a legnagyobb kihívást, hogy miként szűrje ki a lényegyet a szinte kezelhetetlen mennyiségű nyílt információból. Ennek következtében szükségessé vált a nyílt adatforrású információszerzés eljárásainak és rendszerének kidolgozása, valamint elkülönítése más hírszerzési nemektől. Megemlítendő, hogy a többi felderítési nem, többek között az emberi erőforrással folytatott hírszerzés vagy a rádióelektronikai felderítés, is felhasznál nyílt adatforrásokat.¹³ A *rádióelektronikai felderítés* a katonai terminológiából származó definíció, és az összadatforrású felderítés (*all source intelligence*, ASI) részét képezi. Az ASI az adat- és információszerzést, valamint az adatfeldolgozást (értékelés, jelentések, elemzések készítése, célpontkutatás) jelenti. Az adatgyűjtés fajtái alapján megkülönböztetünk:

- emberi erővel folytatott felderítést (*human intelligence*, HUMINT);
- képfelderítést (*imaginery intelligence*, IMINT);
- rádióelektronikai (jel-) felderítést (*signals intelligence*, SIGINT);
- hangfelderítést (*acoustic intelligence*, ACINT);
- műszeres felderítést (*measurement and signature intelligence*, MASINT);
- radarfelderítést (*radar intelligence*, RADINT);
- technológiai felderítést (*technical intelligence*, TECHINT);
- nyílt forrású felderítést (*open source intelligence*, OSINT).¹⁴

A hidegháborút követő időszakban, főként a technikai képességek növekedése miatt terjedt el az a téves nézet, amely nagyon nagy előnyt adott a technikai eszközökkel folytatott információszerzésnek és próbálta elhíttetni, hogy a korszerű technikai eszközök szinte mindenre képesek, akár az embert is pótolhatják. Erre a nézetre 9/11 és a tragikus eseményt követő vizsgálat alaposan rácsáfolt. Egyértelművé vált, hogy az emberi erőforrással tevékenykedő hírszerzés semmivel sem pótolható, legfeljebb kiegészíthető. A terrorizmus elleni küzdelem és az aszimmetrikus, transznacionális kihívások bizonyították, hogy humán erőforrások felhasználása nélkül eredményes hírszerzés nem folytatható, az emberi tevékenység technikai eszközökkel nem pótolható és nem helyettesíthető. Sajátosságából adódóan nem elsősorban a módszer, hanem főként a személyek védettek, legyen szó akár a hírszerző szervezetek állományában dolgozó munkatársakról vagy a kapcsolati köréről. Az *emberi erővel folytatott felderítés* (HUMINT) a nemzetbiztonsági tevékenység azon eljárása, amelynek középpontjában az ember áll, akinek ismeretét, képességét a nemzetbiztonsági szolgálatok tervszerűen és szervezett formában használják fel. A HUMINT

¹² VIDA 2018: 71. Lásd bővebben RESPERGER 2018: 111–130.

¹³ VIDA 2018: 83. Lásd bővebben RESPERGER 2018: 133–141.

¹⁴ BALOGH 2018. Lásd bővebben RESPERGER 2018: 141–154.

az e célra képzett adatszerzők tevékenysége, akik az információt és az adatokat emberektől, az emberek által használt dokumentumokból és a médiából szerzik a szemben álló erők szándékainak, erejének, képességeinek, eljárásainak, taktikáinak megismerésére. A HUMINT az emberi erőforrást eszközként, egyben információ- és adatszerzési módszerként használja fel aktív és passzív módszerekkel a felderítési/hírszerzési igények megvalósítása érdekében.¹⁵

Az elhárítás fogalma

Az elhárítás egy legitim, az állam befolyásoktól mentes működésében közreműködő, a szuverenitás fenntartásának biztosítását veszélyeztető leplezett törekvések és biztonsági kockázatok azonosítására, felderítésére, továbbá az azonosított ellenérdekelt törekvések megszüntetésére, megszakítására, korlátozására, akadályozására és elhárítására irányuló célirányos, jogszabályokban rögzített tevékenység. Az elhárítás fogalma jól körülhatárolható feladatorientált célokat tartalmaz, azonban e célok elérése és annak eszközei elsőre nem azonosíthatók. Az elhárítás folyamata tevékenységi oldalról egy *védelmi jellegű*, illetve egy *támadó jellegű* eszközrendszer alkalmazását teszi lehetővé. A védelmi elhárító tevékenység meghatározó elemei között kell említeni azoknak a magatartásformáknak, jelenségeknek és tendenciáknak a felderítését és azonosítását, amelyek nemzetbiztonsági szempontból a védendő érdekek és értékek ellen irányuló leplezett törekvések és azokkal összefüggő biztonsági kockázatok kialakulását teszik lehetővé. Tevékenységi oldalról idesorolandó a *felderítés és az azonosítás*. A védelmi elhárító tevékenység az állam sajátos önvédelmi reflexeként működik, annak elsődleges célja a megelőzés. A támadó jellegű elhárító tevékenység az elhárítás sajátos munkafolyamata, amelyben egy már azonosított, illetve felderített biztonsági kockázat vagy törekvés tudatos és célirányos nemzetbiztonsági érdekeknek megfelelő kezelését, gyakran befolyásolását jelenti. Ebben az aspektusban vizsgálható a *megszüntetés*, a *megszakítás*, a *korlátozás*, illetve az *akadályozás* lehetősége, tartalmilag közös pontjuk az ellenintézkedés megtétele. Míg az előbbi tevékenység meghatározó elemét a *preventív intézkedések* jelentik, addig utóbbi esetében a *titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek koncentrált és célirányos eszközalkalmazásai* a jellemzők. A fentiek alapján az elhárítás az alábbi jellemző feladatkörök, alapképességek mentén jött létre és működik:

- Az állam biztonságának védelme az idegen titkosszolgálati tevékenységekkel szemben. A feladat az idegen titkosszolgálati tevékenységek, az állam demokratikus berendezkedését veszélyeztető leplezett törekvések, a törvényes rendje, függetlensége és objektumai ellen irányuló cselekmények elhárítását jelenti.
- Az alkotmányos rendet és berendezkedést veszélyeztető, az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatását célzó és hatalom erőszakos megszerzésére irányuló titkos, leplezett és törvényellenes cselekmények felderítése és megelőzése.
- Az állam jogszerű és biztonságos működéséhez szükséges garanciák biztosítása, az állam titkainak védelme, a titokhordozó állami tisztviselők nemzetbiztonsági védelme és ellenőrzése. A nemzetbiztonsági védelmi, ellenőrzési feladatok és akadályozó, megszakító, korlátozó tevékenységek ellátása a kijelölt szervezetek, illetve meghatározott személyek jogszerű működésének és tevékenységének biztosítására, a nemzetbiztonsági érdekek érvényesítésére.

¹⁵ KIS-BENEDEK 2018. Lásd bővebben RESPERGER 2018: 154–162.

- Az állam demokratikus berendezkedésére és zavartalan működésére különösen nagy veszélyt jelentő kockázatok, konkrét események megelőzése.
- Az állam és az állami szervek tájékoztatása érdekében a nemzet biztonsága szempontjából jelentős információk gyűjtése és elemzése.¹⁶

A nemzetbiztonsági védelem, nemzetbiztonsági ellenőrzés

A nemzetbiztonsági védelem – a tartalmát tekintve – az adott állam jogi rendelkezéseiben meghatározott tisztséget betöltő személyek ellen irányuló, valamint az azokhoz kötődő védett információk jogellenes megszerzését célzó, a nemzetbiztonsági érdeket sértő vagy veszélyeztető leplezett törekvések felderítését és elhárítását jelenti. Fontos leszögezni, hogy az elhárító szervezetek által végzett nemzetbiztonsági védelmi tevékenység nem azonosítható a rendvédelmi szervek által végzett személyvédelmi feladatok ellátásával. A nemzetbiztonsági védelem organikus részét képezi az állami élet rendeltetésszerű működésének, illetve a közhatalom gyakorlásának védelmével összefüggő nemzetbiztonsági feladatrendszernek. Fontos kiemelni, hogy a tevékenység nem az állami szféra ellenőrzését jelenti, hanem éppen az ellene irányuló, az állam által meghatározott nemzetbiztonsági feladatkörbe sorolható jogellenes és leplezett törekvések, befolyásolási kísérletek és támadások megelőzését, kivédését célozza. A nemzetbiztonsági védelem elhárítási aspektusból az alábbiak szerint összegezhető:

- A védelmi funkció egyik fontos eleme a kémelhárítási és az alkotmányvédelmi feladatkörben értelmezhető. A tevékenység központi eleme az ilyen forrásból származó leplezett, támadó szándékú szervezetek, csoportok vagy személyek által kifejtett törekvések, tevékenységek felderítésében határozható meg.
- Idesorolható a már az objektumvédelmi kérdéskör esetében tárgyalt, az állami élet rendeltetésszerű működése szempontjából, illetve a kormányzati tevékenység szemszögéből fontosnak tartott intézmények és objektumok védelme az ellenük folytatott leplezett törekvésekkel szemben.
- E kategóriába tartozik a nemzetbiztonsági védelem alá eső tisztségeket betöltő személyek nemzetbiztonsági védelme, s ez – kiegészülve a nemzetbiztonsági ellenőrzés lehetőségeivel – alapvetően a prevención alapszik. A tevékenységnek a kijelölt személyek kapcsolatrendszerére is teljes mértékben ki kell terjednie, mivel az nem azonosítható az adott objektumvédelmi, illetve intézményi kapcsolatrendszerrel. A védelem megszerzésének lényegi eleme a védelem alá eső személy biztonsági felkészítése, védelmének együttműködésen alapuló kialakítása.
- A nemzetbiztonsági védelem sajátos formája a belső biztonsági és a bűnmegelőzési tevékenység. Ez a feladat az elhárítás szervezetében szolgálatot teljesítő állományt érinti. Elsődleges célja a szakmai (hivatali, szolgálati) tevékenységgel összefüggő, vagy azt veszélyeztető bűncselekmények, illetve biztonsági kockázati tényezők időben való felderítése, megelőzése és akadályozása.

A jogállamiság alapvető kritériumai közé sorolható, hogy a fontos közhatalmat gyakorló, munkájuk során az állami döntéshozatal szempontjából kiemelt információkat birtokló és a magas

¹⁶ SZABÓ 2015: 13.

pozícióban lévő személyek munkájuk során külső befolyástól mentesen, törvényesen láthassák el tevékenységüket. Ennek intézményesített biztosítója a nemzetbiztonsági ellenőrzés, amelyet a demokratikus államokban alapvetően az elhárítás végez. Az ellenőrzés egyfelől olyan kockázati tényezők felderítését célozza, amelyek felhasználásával az érintett személy jogellenes módon befolyásolhatóvá válhat. Ennek lényegi elemét az adja, hogy a kockázatok által kialakuló támadhatóság tényét az érintett személy tudatának át kell fognia (*direkt kockázat*). Idesorolható többek között a vesztegetés, a zsarolás. A kockázatok másik nagy csoportját azok a kockázatok képezik, amelyek által az érintett személyek tudtukon kívül válhatnak befolyásolás áldozatává (*indirekt kockázat*). Eklatáns példa erre a fecsegés vagy a jólértesültség. Az elhárítás munkájában a nemzetbiztonsági ellenőrzés munkafolyamata a biztonság fenntartását célzó egyfajta támogató tevékenységet takar. A kockázatok ennek keretében történő felismerése speciális szaktudást igényel.¹⁷

A konfliktusok, válságok és fegyveres konfliktusok

A biztonságpolitikai és nemzetbiztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések „azok [...] a veszélyt és fenyegetést magukban hordozó helyzetek és állapotok, amelyek általában negatívan befolyásolják az adott országban az átfogó biztonságot, annak egyes összetevőit, s gyengítik a belső és külső stabilitást”.¹⁸ A kockázat általános fogalma: „Valamely cselekvéssel járó veszély, veszteség lehetősége.”¹⁹ A biztonsági kockázatot az általános meghatározásból következően a biztonsági dimenziók vonatkozásában értelmezhetjük. A fenyegetés a veszély konkrét, cselekvési szándékot is megjelenítő formája, amely a célország magatartásának befolyásolásával a saját érdek érvényesítésére törekszik. Főként akkor beszélhetünk fenyegetésről, ha bizonyos érdekütközések kikényszerített vagy erőszakos úton való megoldására van kilátás. A katonai fenyegetés megítélése esetén figyelembe kell vennünk az állami, politikai akarat meglétét, és értékelnünk kell ezek katonai vonatkozásait a képesség területén. Tehát szándék- és katonai képesség-elemzést kell készítenünk környezetünkről, áttekintve mindazokat a lehetséges veszélyeket, amelyek hazánkra hatással lehetnek:

- *kihívások*: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek legalacsonyabb megnyilvánulási szintjén, amelynek eredői általában hátrányosan befolyásolják a belső és külső stabilitást, és kihatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira;
- *kockázatok*: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek olyan megnyilvánulási szintjén, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, ezáltal veszteségek keletkezhetnek;
- *fenyegetések*: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek legmagasabb megnyilvánulási szintjén, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, és közvetve hatással lehetnek a nemzeti értékek megőrzésére.

¹⁷ SZABÓ 2015. Lásd bővebben RESPERGER 2018: 169–173.

¹⁸ SZABÓ 1992: 42; vö. KÖSZEGVÁRI 1993–1996: 14.

¹⁹ MATUS 1995: 47–57.

Az érdekek képviselésének módszerei és eszközei előnyben részesítik a kikényszerítést vagy az erőszakos úton való megoldás lehetőségét.²⁰ Amint az a fogalmi meghatározásokból kitűnik, a kihívások, a kockázatok és a fenyegetések a lehetséges veszélyek olyan megnyilvánulási formái, amelyek általában hátrányosan befolyásolják a belső és külső stabilitást, és hatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira. Ezek a fogalmak intenzitásuk szerint egymásra épülve jeleníthetők meg, egyre nagyobb feszültségi szint meglétét feltételezve. Jellegükből következően csak dinamikus folyamatokként értelmezhetők, ezért a fogalmi meghatározások az elméleti értelmezés szempontjából fontosak, de gyakran egymással átfedésben, összemosódva jelennek meg, s a külső környezeti jellemzők (például a politikai és gazdasági viszonyok) függvényében képlékenyen változhatnak.

A világ biztonsági fenyegetései

Terrorizmus. Annak ellenére, hogy 2021-ben a globális terrortámadások száma 5226-ra nőtt, a halálesetek száma enyhén, 1,2%-kal csökkent. A terrorizmus Nyugaton jelentősen, a támadások 68%-kal csökkentek. Az Egyesült Államok a legalacsonyabb pontszámot érte el 2012 óta. A szubszaharai Afrika a terrorizmus áldozatainak 48%-áért felelős. A Száhel-övezet a világ leggyorsabban növekvő és legtöbb halált okozó terrorista csoportjainak ad otthont. Mianmarban volt a legnagyobb a terrorizmus növekedése, a halálos áldozatok száma 20-szorosára, 521-re emelkedett 2021-ben. Az Iszlám Állam (IÁ) váltja fel a tálibokat a világ leghalálosabb terrorcsoportjaként 2021-ben.²¹ Netanjáhu izraeli miniszterelnök szerint: „A terrorizmus a polgárokon gyakorolt szándékos, módszeres erőszak, amely az általa kiváltott félelmen keresztül politikai célokat kíván megvalósítani.”²² Carl von Clausewitz megfogalmazása szerint: „A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket akaratunk teljesítésére kényszerítsük.”²³ Hasonló analógia alapján „a terrorizmus: terroristák (egyének vagy csoportok) által, politikai célok elérése érdekében, főként a polgári lakosságon, erőszakos eszközökkel folytatott tevékenység, abból a célból, hogy akaratukat az ellenfélre kényszerítsék”.²⁴ A fogalmak közös jellemzőiként említhetjük:

- a politikai, vallási, ideológiai indítatást;
- az erőszak alkalmazását;
- a félelem kiváltásának szándékát;²⁹
- a kormányzat és a társadalom megrendítését.

Vallási indítatású terrorizmus. „Bizonyos, hogy nem minden muszlim terrorista, de ugyanannyira igaz az is – és ez az igazán fájdalmas –, hogy majdnem minden terrorista muszlim.”²⁵ Abdel Rahman al-Rashed vallástudós szavai ezek, de nemcsak emiatt, hanem az elmúlt évek fanatikus, vallásilag motivált merényletei miatt is meg kell vizsgálnunk a vallási (iszlám) indítatású terrorizmust.

²⁰ RESPERGER 2002: 45.

²¹ Global Terrorism Index 2022.

²² NETANJAHU 1995: 20.

²³ CLAUSEWITZ 2014: 37.

²⁴ RESPERGER 2013.

²⁵ ABDELHADI 2004.

A jelenkori hadviselési módok összehasonlítása

Hagyományos hadviselés. A hagyományos műveletek aktorai az államok, amelyek viszonylagos erő- és eszközeigényükben vannak, stratégiai céljuk az ellenfél védtelenné tétele, akaratunk rákényszerítése, az ellenséges katonai erők megsemmisítése, területének elfoglalása, az ellenséges nép akaratának megtörése. Mindez főként katonai módszerek alkalmazásával történik, a stratégiai dimenziók közül az alapvető elem a katonai erő. Fő jellegzetesség a megsemmisítés. Az ilyen jellegű konfliktusok halott-sebesült aránya 1:3. A vezető szereplő a műveletek kezdetétől a befejezéséig az állam. Ilyen háború például az iraki–iráni háború vagy az USA vezette koalíció Irak ellen.

Aszimmetrikus hadviselés. Az aszimmetrikus hadviselés fogalma:

„pontosan körvonalazott politikai célok érdekében folytatott, gyakran több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közösségén alapuló katonai és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó, közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás, amellyel rákényszeríthetjük akaratunkat az ellenségre.”²⁶

Az aszimmetrikus műveletek alatt az államok nem állami szereplők elleni tevékenységét értjük. Stratégiai cél az ellenség kifárasztása, akaratunk rákényszerítése, az ellenség akaratának megtörése, a kivéreztetése. Leggyakoribb a gerilla-, felkelő-, terroristamódszerek alkalmazása. Fő jellegzetesség a kifárasztás. A stratégiai dimenziók közül a fő elem az idő. Az ilyen jellegű konfliktusok halott-sebesült aránya 1:6–14. Vezető szerepben a műveletek kezdetétől a befejezéséig a nem reguláris fegyveres szervezetek, a paramilitáris erők és a kisebb létszámú (50 fő alatti) fegyveres csoportok vannak. Ilyen az USA vezette koalíciónak az al-Káida terrorszervezet elleni tevékenysége.

Hibrid hadviselés. Fogalmi megközelítésben a következőket mondhatjuk:

„A hibrid hadviselés a hagyományos reguláris (lineáris, konvencionális) és az irreguláris (nem lineáris, nem konvencionális) hadviselés puha, közepes és kemény módszereinek, eljárásainak rugalmas alkalmazása abból a célból, hogy az ellenség államát, fegyveres erőit működésképtelenné, védtelenné tegyük és akaratunkat rákényszeríthessük, legfőképpen azzal a stratégiai céllal, hogy az erőszak szintje a konfliktus folyamán ne haladja meg a háborús szintet.”²⁷

A hibrid műveletek szereplői az államok és irreguláris szervezetek az állam vagy államok ellen. A döntő erő- és eszközfölényben lévő fél alkalmazza. Stratégiai cél az ellenséges állam és fegyveres erők működésképtelenné, védtelenné tétele, akaratunk rákényszerítése úgy, hogy az agresszor a lehető legkisebb nemzetközi ellenállást váltsa ki tevékenységével, a támadott állam/nép akaratának a megtörése, területének elfoglalása, elcsatolása. Fő módszer a reguláris/irreguláris katonai erők és a gerilla-, terrorista szervezetek, diplomáciai képviseltek, gazdasági módszerek felváltva való alkalmazása. Fő jellegzetesség a kifárasztás és a működésképtelenné tétel. A stra-

²⁶ RESPERGER 2017: 43.

²⁷ RESPERGER 2017.

tégiai dimenziók közül a fő elem a katonai erő és az információ. Az ilyen jellegű konfliktusok halott-sebesült aránya 1:2,5–6. A vezető szereplő a műveletek kezdetétől a befejezéséig az állam. Ilyen háború például Oroszország háborúja Ukrajna ellen.

1. táblázat: A hadviselési módok összehasonlítása

	Hagyományos hadviselés	Aszimmetrikus hadviselés	Hibrid hadviselés
		– reguláris és irreguláris erők vagy – reguláris erők össze- csapása	reguláris és irreguláris erők a reguláris és/vagy irreguláris erők ellen
Szereplők	állam(ok) – állam(ok)	– állam(ok) – nem állami szereplő, – állam(ok) – állam(ok)	állam(ok), nem állami szereplő(k) – állam(ok)
Alkalmazó fél	hasonló méretű haderők	– az egyik fél méretében, mennyiségében, módsze- reiben eltér, – általában a gyengébb fél alkalmazza	általában a túlerőben lévő fél alkalmazza
Stratégiai végállapot	az ellenfél védtelenné tétele, akaratunk rákényszerítése	az ellenség kifárasztása, akaratunk rákényszerítése	az ellenséges állam és fegyve- res erők működésképtelenné, védtelenné tétele, akaratunk rákényszerítése
Katonai végállapot (győzelem)	– az ellenséges kato- nai erők megsemmisítése, – a terület elfoglalása, – a nép akaratának a megtörése	– kifárasztás, – az ellenség akaratának megtörése, – kivéreztetés	– az állam/nép akaratának a megtörése, – az ellenséges állam/katonai erők működésképtelenné tétele, – a terület elfoglalása, elcsato- lása
Módszer	katonai módszerek	gerilla-, felkelő-, terrorista- módszerek	– reguláris/irreguláris katonai, gerilla-, terroristamódszerek – diplomáciai/gazdasági mód- szerek
A katonai és polgári módszerek aránya	4:1	3:2	1:4
Fő hadviselési módszer	megsemmisítés	kifárasztás	– kifárasztás, – működésképtelenné tétel
Módszer jellege	egymást követő akciók	fokozatosan emelkedő inten- zitás és erőszak	rugalmasan, felváltva alakított intenzitás és erőszak
A veszteségek aránya (halott-sebesült)	1:3	1:6–14	1:2,3*
Fő stratégiai dimenzió	reguláris katonai erő	idő	– reguláris és irreguláris katonai erő – információ – diplomácia – gazdaság – média

	Hagyományos hadviselés	Aszimmetrikus hadviselés	Hibrid hadviselés
A „clausewitz-i állam, hadsereg, polgár hármasság” vezetője a konfliktusban	állam	a fegyveres erő	állam

(*Megjegyzés: A becsült halálos áldozatok száma magában foglalja az ukrán erők 4494 tagját és 5670 fő szakadár fegyveres csoport tagját és 3367 civil lakost. Az ENSZ Ukrajnában a konfliktusokkal összefüggő áldozatok összes számát 40-43 ezer főre becsüli. [Időszak: 2014. április 6. – 2020. február 15.] Becslésük szerint a sebesültek száma 27 500-30 000 fő, köztük 7000-9000 civil. A civilek becsült aránya a konfliktusokkal kapcsolatos összes halálozásban 2014-ben 33-34%, 2018-ban pedig 10-11% százalék volt.)

Forrás: RadioFreeEurope Radio Liberty 2019.

Összefoglalva a három hadviselési módot, megállapíthatjuk, hogy a hagyományos hadviselés katonai végállapotának hármasság szabálya a hibrid műveletekre megfordult. A régi háborúkban jellemző „megsemmisíteni, elfoglalni, megtörni” elv helyébe az aszimmetrikus műveletekben a „kifárasztani, megtörni, kivéreztetni”, a hibrid műveleteknél a „megtörni, működésképtelenné tenni, elfoglalni” elv lépett, mint az elsődleges siker záloga. Az új típusú konfliktusok szereplőivel kapcsolatban a legfontosabb megállapítás az, hogy nincsenek érvényes szabályok – ez egyrészt az államiság hiányából, másrészt a felkelők, terroristák által követett stratégiából következik.

A jelenkori aszimmetrikus vagy hibrid műveletek egy hatszög alakú sakktáblán játszódnak. Az egyik szereplő az IÁ (első sarok) és támogatói (második sarok), a kialakult koalíció (harmadik sarok) és támogatói (negyedik sarok), a nemzetközi szervezetek: ENSZ, EBESZ, EU, Afrikai Unió (ötödik sarok), a nem állami szervezetek (*non-governmental organization*, NGO) (hatodik sarok). A tábla közepén sajnos a belső menekültek és a lakosság található, a nemzetközi média teljes figyelme mellett. A győzelmet az tudja kivívni, aki nemcsak katonai győzelmet arat, hanem az azt követő békét is ki tudja vívni, jobb állapotokat tud biztosítani a hosszú ideje szenvedő lakosságnak és a menekülteknek.

A fegyveres konfliktusok, háborúk hatásai

A két szuperhatalom szembenállásának időszakában is jelentős számú konfliktus, kihívás jelentkezett, de a hidegháború évei alatt ezek kevésbé kiélezettek voltak. 1945-től napjainkig a Földön csupán 26 nap telt el háború nélkül. A legújabb adatok szerint a legbékésebb, biztonságos országok: Izland, Dánia, Ausztria, Új-Zéland, Portugália, Csehország, Svájc, Kanada, Japán, Szlovénia, Finnország. A legkevésbé békés országok a következők: Szíria, Dél-Szudán, Irak, Afganisztán, Szomália, Jemen, Közép-afrikai Köztársaság, Ukrajna, Líbia, Szudán, Pakisztán.²⁸

A konfliktusok mérete, intenzitása, az alkalmazott erők nagysága, területi kiterjedése alapján 1989 és 2016 között az áldozatok száma 2,704 millió fő volt. Az államok közötti harcokban 1,572 millió fő, a nem állami konfliktusokban 269 865 fő, az egyoldalú konfliktusokban 862 300 fő veszítette életét.²⁹ A fegyveres összeütközések hatásai közé sorolható még a gyermek-

²⁸ Global Peace Index 2022, lásd: <http://visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index/>

²⁹ Lásd: <https://ucdp.uu.se/> (2023. 04. 03.)

katonák részvétele³⁰ is a harcokban, a környezeti károsodások – akár az öbölháborúban az olaj Arab-öbölbe (Perzsa-öbölbe) engedése és a kutak felgyújtása, akár Koszovóban a gyengített uránt tartalmazó lövedékek alkalmazása –, a taposóaknak okozta károk és veszteségek.

2. táblázat: Az államok közötti, az államon belüli és az egyoldalú konfliktusok száma (darab)

Év	Államok közötti konfliktusok száma	Államon belüli konfliktusok száma	Egyoldalú konfliktusok száma	A konfliktusok száma összesen
2015	42	61	26	129
2016	60	50	21	131
2017	54	70	29	153
2018	52	80	34	166
2019	54	67	31	152
2020	55	70	31	156
2021	56	72	41	169

Forrás: <https://ucdp.uu.se/>

Az eddigi adatok szerint az államon belüli konfliktusok száma 1950 óta folyamatosan emelkedik. Az államok közötti konfliktusok száma jelentős volt, de történelmi léptékkal mérve így is alacsony. Az államok fokozott küzdelmet folytatnak az erőforrásokért, a regionális konfliktusok hatása pedig nem befolyásolja pozitívan a nemzetközi stabilitást, a válságoknak messze régiókon túlmutató hatásai lehetnek. A jelenkor egyik nagy fenyegetését a nemzetközi terrorista hálózat, az Iszlám Állam jelenti. Bár a terrorizmus elleni küzdelemben sok sikert ért el a világ, meg kell állapítani: a hálózat még jelentős tartalékokkal rendelkezik.

Irodalomjegyzék

- ABDELHADI, Magdi (2004): Arab Journalist Attacks Radical Islam. *BBC News*, 2004. szeptember 7. Online: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3632462.stm
- BALOGH Péter (2018): Rádíoelektronikai felderítés (SIGINT). In RESPERGER István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban dolgozók részére*. Budapest: Dialóg Campus, 142–154.
- Children Affected by Grave Violations* https://childrenandarmedconflict.un.org/wp-content/uploads/2021/06/Children-Armed-Conflict_Report-Summary-2020.pdf (2023. 04. 03.)
- CLAUSEWITZ, Carl von (2014) [1832–1834]: *A háborúról*. Budapest: Zrínyi.
- FINSZTER Géza (2019): Állambiztonság – nemzetbiztonság. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7(3), 98–117. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2019.3.8>
- KIS-BENEDEK József (2018): Az emberi erővel folytatott információszerzés (HUMINT). In RESPERGER István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. Budapest: Dialóg Campus, 154–161.

³⁰ 2000-től 300 ezer 8–14 éves gyermek vett részt fegyveres harcokban. Általában harcosként, kémként, futárként, öngyilkos merénylőként, szakácsként, élő pajzsként, hírvivőként, szexuális áldozatként. Az elmúlt 15 évben szinte minden nagyobb fegyveres konfliktusban, összetűzésben részt vettek gyerekek, sokszor 10 év alattiak. Általában árvák, nagyon szegény környezetből származnak. Lásd: https://childrenandarmedconflict.un.org/wp-content/uploads/2021/06/Children-Armed-Conflict_Report-Summary-2020.pdf (2023. 04. 03.)

- KORMÁNYPORTÁL *Nemzetbiztonság* <https://2010-2014.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/szabalyozasi-es-koordinacios-helyettes-allamtitkarsag/felelossegi-teruletek/nemzetbiztonsag>
- KŐSZEGVÁRI Tibor (1993–1996): *A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek az 1990-es években*. Budapest: Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások.
- HONVÉDELMI MINISZTERIUM (2012): *Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája (NKS)*. <https://honvedelem.hu/hirek/nemzeti-katonai-strategia.html>
- MATUS János (1995): Válságkezelés és konfliktusok megelőzése. *Új Honvédségi Szemle*, 10. 46–57.
- NETANJAHU, Benjamin (1995): *Harc a terrorizmus ellen*. Ford. BEDŐ Csaba. Budapest: Alexandra.
- RadioFreeEurope Radio Liberty (2019): *Death Toll Up To 13,000 In Ukraine Conflict, Says UN Rights Office*. 2019. február 26. Online: www.rferl.org/a/death-toll-up-to-13-000-in-ukraine-conflict-says-un-rights-office/29791647.html
- RESPERGER István (2002): *A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során*. PhD-disszertáció. Budapest: ZMNE.
- RESPERGER István (2013): Biztonsági kihívások, kockázatok, fenyegetések és ezek hatása Magyarországra 2030-ig. *Felderítő Szemle*, 12(3), 5–36. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2013-3.pdf
- RESPERGER István (2017): Az aszimmetrikus hadviselésre adható válaszok. *Honvédségi Szemle*, 145(1), 24–43. Online: https://honvedelem.hu/files/files/61193/az_aszimmetrikus_hadviselesre_adhato_valaszok.pdf
- RESPERGER István szerk. (2018): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. Budapest: Dialóg Campus. *Strategic Trends Programme Global Strategic Trends – Out to 2045*. https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/MinofDef_Global%20Strategic%20Trends%20-%202045.pdf (2023. 04. 03.)
- SZABÓ József szerk. (1992): *Hadtudományi lexikon*. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.
- SZABÓ Károly (2015): Gondolatok a katonai elhárításról. *Szakmai Szemle*, 13(1), 7–15.
- SZABÓ Károly (2017): Az elhárítás. In RESPERGER István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. Budapest: Dialóg Campus, 169–208.
- Uppsala Conflict Data Program <https://ucdp.uu.se> (2023. 04. 03.)
- VIDA Csaba (2018): A hírszerzés alapjai. In RESPERGER István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. Budapest: Dialóg Campus, 111–114.

Jogi források

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

VÁKÁT OLDAL

X. fejezet

Farkas Ádám: A védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog

Az, hogy fegyveres védelem nélkül nincs tartósan és biztonságosan működő állam, mind a történelemben, mind az államról és jogról alkotott különböző, mértékadónak tartott elméletekben¹ egyértelmű igazolást nyert. Az azonban már újnak mondható történeti vívmány, hogy az állam lényegében olyan rendet tartson fenn, amelynek az egyik alapja az önkorlátozás is, vagyis saját hatalmának alkotmányos, törvényes keretek közé szorítása. Ezt nevezzük alkotmányos államnak, újabban pedig a feltételrendszer egyre szélesebb körű megerősödése nyomán jogállamnak, amely a hatalom megosztásán, valamint a törvényeknek alávetett állam-működésen alapszik. Ennek a német *Rechtsstaat*, illetve az angol *rule of law* klasszikus elméleteire építve mára rendkívül széles körű irodalma és szabályozási követelményrendszere alakult ki. Ennek az önkorlátozásnak az alkotmányos foglalatát adja az állam erőszak-monopóliuma tekintetében az úgynevezett védelmi alkotmány és az azt kibontó védelmi alkotmányjog is, amely a mai értelemben Magyarországon az 1989-es rendszerváltozás politikai pillanatában született meg és amelyet érvényesíteni kell az alkotmányos állam más működési területein is. Ezek a fogalmak azonban még messze nem számítanak a bevett terminológia részének Magyarországon, sőt idehaza még a védelmi alkotmány körüli gondolkodás is egy szűkebb, mások mellett Patyi András, Till Szabolcs és Farkas Ádám munkássága körül kirajzolódó kutatói körre jellemző,² miközben a *Kriegsverfassung*, a *Heeresverfassung*, valamint a *Wehrverfassung*³ kategóriái révén akár a német jogi gondolkodás, akár a *Warpowers* és az 1947-es *National Security Act*⁴ révén az Amerikai Egyesült Államok (USA) közjogi rendszere tekintetében már mondhatjuk, hogy jelentős alapjai vannak a fegyveres védelem vagy a komplex biztonság fogalmához igazodó, a tág értelemben vett nemzetbiztonság szabályairól való rendszerszerű gondolkodásnak. A biztonsági környezet elmúlt évtizedben tapasztalt negatív változásai azonban előtérbe hozták az erős állam ideáját, valamint ezzel összefüggésben a védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog jelenségeinek fokozott vizsgálatát és ebből következően szabályrendszerének megújítását is. Ez a trend Magyarországon különösen a rendőrségről, a nemzetbiztonsági szolgálatokról, a honvédelemről szóló törvények elmúlt fél évtizedes módosításai, illetve legutóbb az Alaptörvény kilencedik és tizedik módosítása, továbbá a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvény (Vb.) 2021 nyarán történt elfogadásával egyértelműen kirajzolódott. Magyarországon az állam védelmi és biztonsági funkcióinak szabályozása, úgy fest, korszakos reform lehetősége előtt áll, amelynek értelmezésében kulcsjelentőségű a védelmi alkotmány és alkotmányjog kérdésének megfelelő értelmezése is.

¹ Vö. FARKAS 2019.

² Lásd: FARKAS–PATYI 2018; PATYI 2016; FARKAS–TILL 2016. KELEMEN 2022.

³ Ezekről példaként lásd BARTHOLD 1864; HOMME DE COURBIERE 1852; PULOVSKI 1873; PEUCKER 1848; MOSLE 1848.

⁴ Ezekről példaként lásd Committee on Foreign Affairs 1982; War Powers Resolution 1973; WEED 2019; ZEISBERG 2013; BOYER et al. 2005.

A védelmi alkotmány rendszerszintű összefüggései

Lényegét tekintve sem a védelmi alkotmány, sem a védelmi alkotmányjog, illetve a védelmi alkotmányosság nem tekinthető újszerű, teljességgel ismeretlen fogalomnak a magyar állam- és jogtudományi szakirodalomban. Mind az egyes alkotmánykommentárok, mind a honvédelmi jogra fókuszáló egyes szakírók bevezették már ezeket a fogalmakat, igaz, a komplex biztonság 20. század második felétől való megerősödése ellenére elsődlegesen inkább a honvédelemre és a haderőre fókuszálva. E fogalmak mégsem mondhatók sem elterjedtnek, sem pedig a vitathatóságon felül állónak, ha azokról mélyebben gondolkodunk. Ennek alapvető oka az, hogy lényegét tekintve a védelmi alkotmány egy, a német nyelvterületről átvett fogalom és gondolatiság, amelynek teljes körű átültetésén még dolgoznunk kell. Ebből ugyanis kibontható, sőt az értelmezhetőség és alkalmazhatóság érdekében kibontandó a védelmi alkotmányjog és a védelmi alkotmányosság fogalma is, amelyek mellett már más területeken is értelmezést kezd nyerni az önálló, például gazdasági alkotmány és alkotmányosság tipizálása.⁵ E tekintetben fontos rögzíteni, hogy a védelem szó tágan értelmezendő, és az állam által végső esetben fegyveresen ellátott mindazon funkciókat értjük alatta, amelyek az erőszak monopóliumából következhetnek és a rend, a biztonság, a jogszerűség és a szuverenitás megóvásához szükségesek. Mint ilyen, a védelmi alkotmány tartalma átfedést mutat a tág értelemben vett, az angolszász térségben alkalmazott nemzetbiztonság tartalmával, illetve az Alaptörvény kilencedik módosításával és a Vbő.-vel megjelenő „védelmi és biztonsági” tevékenységek megfogalmazással.

Szűk értelemben azt mondhatjuk, hogy a *védelmi alkotmány* lényegében nem más, mint egy államnak a fegyveres védelmet meghatározó alkotmányos szabályainak összessége. Ennek hazai megjelenése, fejlődése és tágabb kortárs kérdései kapcsán kiemelendő Patyi András és Farkas Ádám munkássága. Eme szabályösszesség azonosítása írott alkotmánnyal rendelkező államoknál könnyebb, történeti alkotmánnyal rendelkező államoknál kicsit nehezebb, hiszen utóbbi esetben nehezebbé teszi a védelmi alkotmány, azaz az alkotmányos súlyú szabályok rendszerének elválasztását a védelmi alkotmányjogtól, azaz az adott államban megjelenő, alkotmányos szabályokat kibontó, közjogi jelentőségű és védelmi vonatkozású szabályok összességétől. Tágabb vagy materiális értelemben persze a védelmi alkotmány a szűk értelemben vett szabályösszességnél szükségképpen több, mivel a fegyveres védelemre irányuló alkotmányos rendelkezéseken túl magában foglalja azok egymással való összefüggéseit, az azokból kirajzolható elveket, illetve a fegyveres védelmet közvetlenül nem érintő alkotmányos szabályokkal való összefüggéseket is. Mindez persze megközelíthető úgy is, mint az adott állam alkotmányának a fegyveres védelmet érintő szabályai, de ezzel a megjelöléssel szemben a védelmi alkotmány, hasonlóan a gazdasági alkotmány terjedő gondolatához, egy gondolkodásmód kialakítására is szolgál, amely segít a fegyveres védelem állam- és jogtudományi sajátosságainak a közjogi kereteit jobban megragadni. A védelmi alkotmány fogalmi és rendszerszintű alkalmazása tehát egy lehetőség is, amely a pozitivisták szemléletű, azaz a védelmi jellegű alkotmányos szabályok összességére mint meglévőkre fókuszáló megközelítésen túl lehetőséget teremt arra is, hogy a lassan két évszázada rendkívül intenzív fejlődésben lévő állami erőszak-monopólium rendszerének közjogiasításában egy tartalmi szemléletű, proaktív és fejlesztő gondolkodási keretet találjunk. A védelmi alkotmány mint ilyen gondolati keret alkalmas lehet arra is, hogy az állam fegyveres védelmében egyre jelentősebb multidiszciplinaritást, vagy ha úgy tetszik, akkor a NATO vonatkozásában

⁵ Erre a legerőteljesebb példa hazánkban a gazdasági alkotmány és a gazdasági alkotmányosság önálló tételezésének erősödése a szakirodalomban. Lásd DRINÓCZI 2006; GADÓ 2013; CSERNY–TÉGLÁSI 2015.

már alapvetésként kezelt átfogó megközelítést⁶ segítsen megjeleníteni a közjogi gondolkodásban. Ez a fajta rendszerszerű megközelítés a jobb megértés mellett a fejlesztést is nagyobb mértékben szolgálhatja, mivel az állam védelmi és biztonsági funkcióit szükségképpen összekapcsolja ágazatok feletti módon, a komplex biztonság egésze felől segíti értelmezni és egyben az államműködés egészének tágabb keretébe, ha úgy tetszik, a 21. század összetettségének megvilágításába helyezi.

A védelmi alkotmány alatt tehát az állam végső soron fegyveres védelmi és biztonsági funkcióinak alkotmányos szintű szabályait, összefüggéseit értjük, amelynek a kiteljesedéséhez kulcsfontosságú az ezeket kibontó alacsonyabb jogszabályi és közjogi szervezetszabályozói szint. Lényegében ezt, vagyis az állam védelmi és biztonsági funkcióira irányuló törvényi, rendeleti, közjogi szervezetszabályozói szabályok összességét ragadhatjuk meg a *védelmi alkotmányjog* fogalmával. Mint ilyen, a védelmi alkotmányjog szükségképpen átfedést mutat több jogterülettel is, mivel közjogi vonatkozásban összeöleli mindazokat a szabályokat, amelyek a fegyveres védelem alkotmányos működésének meghatározásához szükségesek. E körben a védelmi alkotmányjog tág értelmezésébe beleérthetők különösen:

- az alkotmányjog fegyveres védelemre és biztonságszavatolásra közvetlenül ható szabályai;
- a közigazgatási jog fegyveres védelemre és biztonságszavatolásra közvetlenül ható szabályai;
- a különféle védelmi és biztonsági szempontból fajsúlyos szakterületek, például közlekedés, elektronikus hírközlés, médiaszabályozás, élelmezésbiztonság, gyógyszerbiztonság, energetika stb. fegyveres védelemmel és biztonságszavatolással összefüggő sajátos szabályai;
- a honvédelem közjogi jellegű szabályai;
- a rendészet közjogi jellegű szabályai, valamint
- a nemzetbiztonsági tevékenységek közjogi jellegű szabályai.

Ebben a személetben a védelmi alkotmányjog nem tekinthető önálló jogterületnek, de nem azonosítható be csupán az alkotmányjog fegyveres védelmi szabályainak összességéeként sem, hanem valahol félúton helyezhető el a két meghatározás között. A védelmi alkotmányjog ugyanis az eltérő jogterületekre tartozó szabályokat a fegyveres védelem közjogi sajátosságai révén kapcsolja össze és ezáltal magában foglalja az összekapcsolt szabályok közti elvi, elméleti, rendszertani összefüggéseket, sajátosságokat is, amelyek egyébként visszahathatnak, vagy vissza kellene hogy hassanak az egyes érintett jogterületek sajátos védelmi és biztonsági szabályaira is.

Együtt szemlélve az előzőekben a védelmi alkotmányról és a védelmi alkotmányjogról leírtakat, azt gondolom, hogy a jogforrás-hierarchiából adódó viszonyon túl a védelmi alkotmányt a védelmi alkotmányjoggal a *védelmi alkotmányosság* köti össze. Ennek hazai vonatkozásai és meghonosítása kapcsán honvédelmi fókusszal Till Szabolcs munkássága, elsősorban politológiai és alkotmányelméleti szempontok esetében megkerülhetetlen. A védelmi alkotmányosság lényegében az alkotmányos szabályozásból és a jogforrás-hierarchiából eredően az alkotmányossági kritérium azon sajátos dimenziója, amely a védelmi és biztonsági feladatok szervezésére és ellátására irányul, és ebből következően az alacsonyabb szintű szabályozás-

⁶ Az átfogó megközelítés koncepciója a biztonsági kihívások komplexitásának növekedéséből adódóan a válságok kezelésének összetett és összehangolt civil-katonai-rendészeti, kormányzati és nem kormányzati szereplők által megvalósított kezelésének metodikáját és az arra való felkészülést jelenti. E tekintetben lásd: KESZELY 2013; MOLNÁR 2013; KESZELY 2016.

ban egy jól azonosítható védelmi karakterű követelményrendszert jelent. Egyszerűbben fogalmazva a védelmi alkotmányosság a védelmi alkotmánynál alacsonyabb szintű szabályozás terén a védelmi alkotmány rendelkezéseinek és összefüggéseinek való megfelelés sajátosságait jeleníti meg, védelmi és biztonsági elvek és sajátosságok mentén részletezve és specifikálva az általános alkotmányossági kritériumokat. A védelmi alkotmányosság, mint az alkotmányosság sajátos dimenziója, nem értelmezhető a védelmi alkotmány léte nélkül, mivel a védelemre ható alkotmányos szabályok hiányában nehezen volna megállapítható a speciális védelmi jellegű alkotmányos követelményrendszer a védelmi alkotmányjog, azaz az alkotmányos szint alatti védelmi szabályozás tekintetében. Feltáró történeti kutatásokat igényel ugyan, hogy az 1949. évi XX. törvénnyel megalkotott alkotmányból miért is maradtak ki lényegében szisztematikusan a fegyveres védelemre vonatkozó legfontosabb alkotmányos szabályok, azaz a védelmi alkotmány. E körben egyértelműen megállapítható, hogy ez a körülmény is a látszatalkotmányosságot erősítette, mivel az alkotmányos szabályok hiányában még a látszatát is kizárta annak, hogy az állam(párt) fegyveres védelme és szervezetei alkotmányosan kötött módon kellett hogy működjenek. Ez a körülmény egyértelműen kihatott a védelmi alkotmány 1989-es megalkotására, majd azt követően a védelmi alkotmányozás sajátosságaira is a rendszerváltást követően.⁷ Összességében tehát a védelmi alkotmányosság az alkotmányosság azon sajátos szegmense, amely a védelmi alkotmányból eredő követelmények révén összekapcsolja a védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog szabályait. Mint az alkotmányosság különös része, a védelmi alkotmányosság egyértelműen együtt értelmezendő az általános alkotmányossági kritériumokkal, hiszen annak specialitása csak abban rejlik, hogy annak sajátos követelményei lényegében csak a fegyveres védelem összefüggésrendszerében értelmezhetők.

A védelmi alkotmány és alkotmányjog hazai kialakulása

Ahhoz, hogy a védelmi alkotmány, alkotmányjog és alkotmányosság fogalmaihoz eljussunk, egyértelmű, hogy hosszú történelmi utat kellett bejárni. Elsőként a polgári állam kialakulásával és megerősödésével párhuzamosan az állam 19–20. századi rendkívüli funkcióbővülését követve el kellett jutni arra a fejlettségi szintre, amelyiken az állam fegyveres védelme a katonai dominanciától a több ágazatra tagozódó fegyveres védelem irányába mozdult el. Ezt követően a védelmi alkotmány fejlődésének előfeltétele volt a modern, polgári értelemben vett alkotmányos állam kialakulása és vele a konstitucionalizmus fejlődése. E körben látni kell, hogy mind Európában, mind pedig kis késéssel hazánkban a védelmi rendszer és a védelmi alkotmány fejlődése klaszszikusan a haderő és annak szabályozása kapcsán indult meg, amelyet aztán előbb a rendészet önállósodása, majd különösen a 20. században a titkosszolgálati szféra funkcionális és szabályozási különválása követett. A védelmi alkotmány kialakulásához és értelmezhetőségéhez tehát történeti oldalról a honvédelmi alkotmány és alkotmányosság vezet el. A transzatlanti térség államfejlődésében ugyanis az állam fegyveres védelmi képességének archetipikus és évezredek óta domináns formája a katonai erő, a honvédő hadsereg volt. Az sem meglepő, hogy a jogfejlődés azon pillanataiban, amikor elkezdődött a fegyveres védelem alkotmányos szabályainak elkülönült elemzése, akkor a fókusz a fegyveres erőre, vagyis a haderőre vonatkozó honvédelmi alkotmány adta. A védelmi alkotmány megjelenése tehát lényegében az alkotmányos artikulációja annak a jelentős államszervezeti fejlődésnek, amely folytán az állam funkcióbővülése körében

⁷ E tekintetben lásd TILL 2014; FARKAS 2016b; FARKAS–TILL 2016.

a védelmi és biztonsági funkciók között a katonai védelmen túl a rendvédelem és a nemzetbiztonsági funkciók is önállósodtak, vagyis a biztonság dominánsan katonai felfogását felváltotta a komplex biztonság gondolata. Ez utóbbi a 20. század második felére tehető, míg a katonai erőre fókuszáló honvédelmi alkotmányosság kibontakozása már évszázadokkal korábban megkezdődött mind európai, mind pedig hazai viszonylatban. Magyarország vonatkozásában a modern, polgári értelemben vett alkotmányos államiság követelményeivel együtt kezelve ez a folyamat 1848-tól datálható, azonban ha a védelmi alkotmányosság kérdését a szabályozás tartósságának és hosszabb időn át való alkalmazásának követelményével párosítjuk, akkor 1867-től értelmezhető és az 1944–1989 közötti időszakban alkotmányos értelemben meg is szakadt. Látható tehát, hogy történelmi távlatban miért is nem tekinthető a védelmi alkotmány, a védelmi alkotmányjog és a védelmi alkotmányosság bevett értelmezési keretként Magyarországon.

Az 1867 és 1944 közötti időszakban Magyarországnak ugyan történeti alkotmánya volt, de a korabeli jogtudomány meghatározta azokat a kritériumokat, amelyek mentén a történeti alkotmányt adó úgynevezett alaptörvények megjelölhetők a jogrendszerben. Természetesen sem akkor, sem azóta nem alakult ki vitán felül álló konszenzus arra nézve, hogy korábbi jogtörténetünkben mely törvények minősültek alkotmányos jelentőségűnek és melyek nem. Azt, hogy mi minősült úgynevezett sarkalatos vagy alaptörvénynek, lényegében a tartalom határozta meg. Hogy mi volt az a tartalom, amely alaptörvénné nemesítette az adott jogszabályt, arra már a korabeli szakíró közösség egy viszonylag egybehangzó elméleti okfejtést vázolt fel. A különböző tételeket mintegy szintetizálta Kmety Károly, aki szerint

„néhány nagy jelentőségű törvényeket maga a törvényhozó nevez alaptörvényeknek, de ezeken kívül ilyenekül tekintendők mindazok a törvények is a melyek államiságunk, alkotmányunk legfőbb, vagy alaptételeit foglalják magukban, melyek a honpolgárok legfontosabb közkötelességeit és szabadságait szabályozzák, melyek tehát az államhatalom és a polgárok közti viszonyra vonatkozó nemzeti felfogás kifejezései; az állam hatalom szervezetének legfőbb organumait, ezek alakulását, működését, egymáshoz való viszonyát meghatározzák”.⁸

Fontos azonban látni, hogy az ilyen súlyú törvényekről általánosan elfogadott felsorolás sem akkor, sem azóta nem született. Látni kell azonban, hogy a fegyveres és elsősorban a katonai védelem törvényei ekkor a fegyveres védelem mint alapvető állami funkció főbb intézményeit meghatározó törvényekből, illetve egyes sajátos, a polgárok jogait jelentősen érintő katonai tárgyú intézmények, kötelek szabályait megadó jogszabályból álltak, amelyek nemcsak az általános védkötelezettség fundamentális kötelmét vezették be a magyar jogrendszerbe, hanem más további honvédelmi kötelezettségeket is. Ezek tehát a fenti alaptörvényi követelményekkel egybeesnek. Emellett az alaptörvényi jelleget igazolja az is, hogy e körben a hatalommegosztás szabályai a hadügyi felségjogok, a törvényhozás védelmi jogosítványai és a *Pragmatica Sanctio*-ból levezethető osztrák–magyar közös és intézményesült védelem elegendővel jelentek meg, életre hívva ezzel a hadügyi hatalommegosztás sajátos rendszerét.⁹ Nem lehet azt sem elfeledni, hogy a fegyveres védelem intézményeit statváló törvények lényegüket tekintve az állam erőszak-monopóliumának alkotmányos intézményrendszerét alakították ki, vagyis alapvető és megkerülhetetlen fontosságú állami intézményeket alkottak meg a polgári alkotmányos állam számára. Erre figyelemmel korábbi polgári alkotmánytörténetünk szempontjából

⁸ KMETY 1911: 17–18.

⁹ FARKAS 2016a; FARKAS 2014.

alapos okkal mondható, hogy alaptörvényi jelentőségük volt és a honvédelmi, majd védelmi alkotmány gerincét alkotják az alábbi törvények:

- a hadügyi hatalommegosztást tételező közösügyi törvény;
- a katonai védelem alapintézményeit meghatározó úgynevezett védrendszeri törvények;
- ezeken túl a tag értelemben vett fegyveres védelem intézményeit statuáló törvények;
- a katonai büntetőjogi törvények;
- a honvédelmi törvény;
- egyes, a katonai védelmen belül is speciális tárgyú törvények.

E törvények közül a szervezeti váz megadása tekintetében kiemelkedő jelentőségük a fegyveres védelem intézményrendszerét statuáló törvények, amelyek elsőként a honvédelem, majd fokozatosan, de csak töredékesen a rendészet tekintetében is megjelentek. A védelmi alkotmány e fejlődése tehát egybeesik az állam fegyveres védelmi rendszerének kialakulásával, igaz, az utóbbi szélesebb tárgykört és intézményi szisztémát ölelt fel, mivel azon belül a rendészeti ágazat számos vonulata még nem érte el az alaptörvényi szintű szabályozást, hanem rendeleti úton alakították ki, országos hatáskörrel, államilag szervezett módon. A katonai dominanciájú védelem fejlettségi szintjét meghaladó fegyveres védelmi rendszer kialakulása tehát egy hosszan tartó intézményesítési és jogalkotási folyamattal indult 1867-ben. A kibontakozó védelmi alkotmány alapkövét a hadügyi hatalommegosztást tételező közösügyi törvény alkotta, amelyet a fegyveres erőket és az ehhez kapcsolódó polgári kötelezettségeket statuáló úgynevezett védrendszeri törvények, vagyis a véderőről, a honvédségről és a népfelkelésről szóló, többször megújított törvények követtek. Ezek egyben a honvédelmi alkotmány alapjaiként is értelmezendők. A védelmi alkotmány fejlődése azonban ezzel csak elkezdődött, hiszen a 19. század vége és a 20. század eleje az a meghatározó időszak volt a magyar állam történetében, amikor az archetípusnak számító fegyveres erő mellett a belső védelmi szervek, különösen a rendvédelmi szervek önállósodása, törvényi szabályozása, majd országos hatáskörűvé és központilag irányított állami monopóliummá szervezése is végbement. E tekintetben a pénzügyőrség nemzetivé tétele, a csendőrség felállítása, a budapest-fővárosi rendőrség megszervezése, a határrendőrség kialakítása, a képviselőházi őrség létrehozatala, a rendőri szervek 1919-es államosítása, majd a határőrség és a folyamőrség felállítása határozható meg a főbb állomáskövekként. Ezek együttesen egyértelművé tették a honvédelem mellett a rendészet ágazati önállósodását is, miközben a haderőn és az államrendőrségen belül kibontakozó titkosszolgálati szféra kibontakozásának is teret engedtek.

Az 1867 és 1944 közötti fejlődési ív betetőzését a védelmi alkotmány szempontjából egyértelműen a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk hozta el. Ez Magyarország első átfogó szemléletű, nem szervezeti, hanem rendszerszerű megközelítést mutató honvédelmi törvénye, amely mind szemléletében, mind szabályozási tematikájában meghatározta a 20. századi honvédelmi jogalkotást, sőt nyomokban még a ma hatályos honvédelmi törvény felépítését is. Ez a törvény méltán nevezhető kódexnek, és elnevezése ellenére a szűk értelemben vett katonai fenyegetésekkel szembeni fellépésre való felkészülésre fókuszáló honvédelemnél jóval szélesebb szabályozási kört ölelt fel. Szabályai között az ország békeidejű honvédelmi felkészítése és a nem katonai fenyegetések ellen is alkalmazható kivételes hatalom, ma különleges jogrend szabályai is megjelentek, de szemléletében ekkor nyert megalapozást a védelmi és biztonsági tevékenységek kormányzati összehangolásának intézményi kerete is a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács felállításával. A tartalmi kérdéseken túl az 1939. évi honvédelmi törvény azért is tekinthető a modern magyar védelmi alkotmány történelmi alapkövének, mert átfogó

szemlélete mellett a törvényi szintű szabályozás és vele a történeti alkotmány keretei között a (hon)védelem területének egyértelmű és korszerű szabályozása vert gyökeret. Az 1939. évi honvédelmi törvény a kor – katonai és forradalmi dominanciájú – biztonságfelfogásának színvonalán lényegében összefűzte, összekapcsolta az előzőekben leírt funkcionális és intézményi fejlődés minden elemét, és a katonai védelem szabályozásán túl lefektette az állam védelmi és biztonsági funkcióinak rendszerszerű megközelítését is. Sajnálatos történelmi tény, hogy hazánk 1944-es német megszállásával lényegében 1989-ig megszakadt az alkotmányos önállóságunk és Magyarországon hosszú időre a totalitárius államberendezkedés vált meghatározóvá. Ez a törvényesség és alkotmányosság szocialista olvasatával formálisan tartotta csak fent a védelem és biztonságsvavatolás törvényi szabályozását. Ebben az időszakban tehát a polgári, jogállami értelemben vett védelmi alkotmány, védelmi alkotmányjog és védelmi alkotmányosság nem értelmezhető.

Az 1989. évi polgári demokratikus átmenet az írott alkotmány átfogó reformjával már egyértelműen a védelmi alkotmány mellett tört lándzsát, hiszen a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvénybe beiktatott „a fegyveres erők és a rendőrség” című VIII. fejezet már messze nemcsak a honvédelmi alkotmány rendelkezéseit tartalmazta, hanem kitért a további fegyveres erők tekintendő, de ekkor még csak részben rendészeti jellegű szervként megjelenő határőrségre, valamint köznévi formában a rendőrségre, illetve az állam-, majd nemzetbiztonsági tevékenységre is. Az írott alkotmány szabályai tehát egyértelműen megerősítették azt a fejlődési irányt, amely a második világháború előtt még csak kibontakozott, miszerint a korábban katonai dominanciájú honvédelmi alkotmány helyett egy több – egyenértékű, de merőben eltérő funkciójú – védelmi ágazatra tagozódó fegyveres védelmi rendszer alkotmányos szabályozására, vagyis egy valódi értelemben vett védelmi alkotmányra van szükség. Alapszemléletében tehát a jogalkotó már 1989-ben közelített a biztonság komplex felfogásához, amelynek szavatolását a honvédelem, a rendészet és a nemzetbiztonsági funkciók három pillérére lehet felépíteni. E tekintetben ki kell emelni, hogy itt is érvényesültek a rendszerváltó alkotmányos szisztéma „születési rendellenességei”, ahogy Stumpf István nevezi a demokratikus átmenet kilengéseit. Ezek miatt történetileg az 1867 és 1944 közti és az 1989 utáni védelmi alkotmányozás nem tekinthető folytatónak. A szabályozás fő törekvése az állam erőszak-monopóliumának normatív korlátozása volt. Az új írott alkotmánnyal tehát elsőként szükségképpen szűkült a védelmi alkotmány szabályozási tárgyköre. Ez valahol érthető is, hiszen addig, amíg a történeti alkotmány korában a védelmi alkotmányt a rendkívül bőséges szabályozási anyagot felölelő alaptörvények összessége adta, addig a kartális alkotmánnyal a védelmi alkotmány már értelemszerűen „csak” a fegyveres védelem rendszerének absztrakt és generális szabályaira szorítkozott, amelyet azonban egy fél évszázados totalitarizmus-tapasztalat jelentős mértékben befolyásolt. A honvédelem, a rendészet és az előbb állam-, utóbb nemzetbiztonsági szféra ágazataira tagozódó fegyveres védelmi rendszerrel szinkronizált védelmi alkotmány főbb szabályozási tárgyköreit 1989 után a következők adták:

- a fegyveres védelemre vonatkozó főbb hatalommegosztási szabályok az Országgyűlés abszolút túlsúlyával;
- a honvédelmi kötelezettségek szabályozása;
- a fegyveres védelem ágazatainak és főbb szerveinek alapfeladatára, illetve kétharmados szabályozási kötelmére irányuló rendelkezések;
- a katonai csapatmozgások szabályai;
- a hatalommegosztással is összefüggő különleges jogrendi szabályok, valamint;
- a fegyveres szervekre vonatkozó sajátos, főként politikai korlátozó szabályok.

A védelmi alkotmány 1989-es szinkronizálása az alkotmányos átmenettel és a demokratikus jogállamisággal azonban alapvetően nem volt nyitott az első polgári időszak mintáira és tradícióira. A védelmi alkotmány tehát elsődlegesen az állami erőszak-monopólium korlátozására, merev és szigorú szabályok közé szorítására törekedett. Ezt jelentős mértékben determinálta az a félelem, hogy a fegyveres testületek a demokratikus átmenet ellen fordulhatnak, illetve az a világtendencia, miszerint a Szovjetunió összeomlása és a hidegháború vége miatt egy békésebb világ jön el, amelyben a védelmi és biztonsági képességek periferikussá válnak. Ezen az 1990-es évek közepétől – a délszláv válság, a NATO- és EU-csatlakozás, majd a 9/11 és az azt követő események miatt – erősödő és alkotmányozást igénylő korrekciók sem változtattak érdemben. Az 1989-es szabályozás fő alapvetése az volt, hogy a mai fogalmaink szerinti különleges jogrend kategóriába kell elhelyezni a válságkezelés fegyveres elemeit, illetve az, hogy a Magyar Honvédségnek szervezetszerű, fegyveres, a rendészetet támogató feladata hazai területen és béke idején lényegében nem lehet. 1989-ben tehát kialakult ugyan a védelmi alkotmány, de annak szabályaiban a rendszerváltozás történelmi pillanatának gondolatisága szilárdult meg mind a félelmek, mind a békeeuforia terén, amely az elmúlt évek néhány – jelzésértékű – elmozdulása mellett lényegében fennmaradt, miközben a biztonsági környezet jelentős változási tendenciákat jelzett előre már a 20. század utolsó éveiben is. Magyarország 2011. április 25-i Alaptörvénye ugyan szisztematikusan átrendezte és összefoglalta a védelmi alkotmány szabályait, amely körben a változás legmarkánsabban a különleges jogrend szabályozásában látszik, de emellett lényegében fenntartotta az 1989-ben megalapozott védelmi alkotmányt és annak szellemiségét. Ezzel az Alaptörvény alkotmányos megújulása során egy olyan védelmi alkotmány szilárdult meg az 1989-es alapokon és maradt fenn napjainkig, amely a rendészet és a nemzetbiztonság terén viszonylag szűk körű szabályokkal operál, és nagyobb teret enged a védelmi alkotmányjog alacsonyabb szintű szabályozásának, míg a honvédelem terén viszonylag kiterjedt és meglehetősen szigorúan korlátozó szabályokat állapít meg. Ez a modell az egyensúlyhiányos szabályozás mellett nem jeleníti meg az ágazatok közti normál jogrendi kooperációt, vagy annak generális szabályozását, és inkább annak tételelesen, de szűk körben meghatározott formáira épít, például a Honvédség katasztrófavédelmi közreműködésének nevesítésével, miközben utat nyit a kooperációk alacsonyabb szintű szabályozásának. Emellett ez a szabályozási szisztéma a katonai védelem terén a legtöbb közvetlen védelmi feladatellátáshoz sorolható fellépést a különleges jogrend szabályrendszerébe utalja, amely ön-ellentmondásosságot is felvethet. Erre példa, hogy az Alaptörvény a Magyar Honvédség alapfeladataként mondja ki az ország függetlenségének, területi épségének és integritásának védelmét, de még az e célra fenntartott készenléti szolgáltatokkal való azonnali intézkedést is különleges jogrendként szabályozza a váratlan támadás keretei között, akárcsak a katonai célú felkészülést a megelőző védelmi helyzet esetkörében. Látható a kortárs védelmi alkotmány kapcsán, hogy abban több egyensúlyhiányos elem és bizonytalanságot megalapozó szabályozási megoldás is található. Ezeket egyrészt a rendszerváltozás politikai hangulata és annak alkotmányba rögzítése határozta meg, amit a pillanatnyi helyzetnek való megfelelés hibás szemléleteként írtunk le. Másrészt ezeket a védelmi alkotmány szerves történeti fejlődésének hiánya, vagyis a történeti minták fel nem használása alapozta meg. Ezek a jellemzők önmagukban is korrekciót sürgettek az elmúlt években. A transzatlanti térség biztonsági környezetváltozása és az állam szerepének újragondolása, illetve újbóli megerősítése azonban még tovább erősítette a felülvizsgálat szükségességét.

A védelmi alkotmány és alkotmányjog várható változásai

A biztonsági környezet intenzív és negatív irányú változásban van az elmúlt fél évtizedben. A biztonságot fenyegető kihívások átfogó jellegűek, igaz, egyes esetekben szektorálisan klasszifikálhatók. Ezek között jelenleg a legjelentősebbnek rövid és középtávon a humanitárius válságok, a nemzetközi terrorizmus, a hibrid fenyegetések, valamint a kibertérből érkező támadások tekinthetők. Fontos azonban látni, hogy miközben ezek a fenyegetések már Európát közvetlenül érintik, Európa határterületein a hagyományos helyi konfliktusok is egyre-másra megjelennek, aminek 2022-ben megrázó és elhúzódnak tűnő tanújelét adta az orosz–ukrán konfliktus nyílt háborús szembenállásba fordulása és annak humanitárius, illetve gazdasági hatásai. Ezek kiemelten indokolják az átfogó megközelítés érvényesítését az állam fegyveres védelmében és annak szabályozásában, valamint ezáltal a kooperációs formák megerősítését is, amelyhez a védelmi szabályozás felülvizsgálata és a védelmi alkotmány rendszerszerű megközelítésének kiteljesítése kell. Ezt a változást vagy reformot a témakör hazai kutatói és szakértői az elmúlt években mind szakmai, mind tudományos elemzéseikben sürgették. A jogalkotás terepén azonban a folyamatban lévő, illetve egymást érő válsághelyzetek hatékony kezelése okán a különféle részterületek kezelése látszott kirajzolódni a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzettől a terrorveszélyhelyzet és a honvédelmi veszélyhelyzet intézményein át a Covid–19-járvány kezeléséig és az egészségügyi válsághelyzet szabályainak megújításáig. Ezek a konkrét fenyegetésekre fókuszáló lépések is apránként elkezdtek azonban a szakmai és tudományos ajánlások átvételét, mivel egyre-másra erősítették az Alaptörvény 45. cikk (5) bekezdése alapján a Magyar Honvédség törvényi szinten meghatározott feladatokba való bevonását a nem katonai fenyegetések elleni fellépésbe. Ez pedig egyértelműen a kooperáció erősítése felé hatott, amelyet tovább erősített a normál jogrendi válság szabályozás esetköreinek és szabályanyagának bővítése, valamint ehhez is kapcsolódóan a Nemzetbiztonsági Kabinet döntési jogú kormánykabineté tétele.

Az átfogó reform megkezdése azonban 2020. év végéig váratott magára. Ekkor az Országgyűlés megnyitotta egy átfogó és a 21. századi komplex biztonsági környezethez igazodó védelmi reform lehetőségét az Alaptörvény kilencedik módosításának védelmi és biztonsági tárgyú szabályaival, amelyek hatálybalépését a további szabályozási igényekre, a kellő felkészülés biztosítására és a 2022 tavaszán megválasztott új országgyűlés döntési szabadságának biztosítására figyelemmel 2023. július 1-jében határozta meg. A 2022. április 3-i választási eredmények alapján megalakuló új Országgyűlés a háborúvá eszkalálódott orosz–ukrán konfliktus és különösen annak humanitárius és gazdasági hatásai miatt azonban úgy döntött az Alaptörvény tizedik módosításának elfogadásával, hogy egyrészt a veszélyhelyzet kihirdethetőségét kiterjeszti a szomszédos államban zajló fegyveres konfliktus, illetve humanitárius katasztrófa esetére, másrészt pedig a kilencedik módosítás és az ahhoz kapcsolódó törvényi szabályok hatálybalépését előrehozza 2022. november 1-jére.

Az Alaptörvény kilencedik módosítása látványosan a különleges jogrendi szabályozás egyszerűsítésére, átláthatóbbá tételére, rugalmasítására és fejlesztésére fókuszált. Ennek részeként a hat helyett három különleges jogrendi esetkört, a rendkívüli állapotot felváltó hadiállapotot, a szükségállapotot és a veszélyhelyzetet tartja meg, de új elemként jelenik meg a nem konvencionális és nem csak fizikai fegyveres fellépéssel megvalósítható fenyegetésekre irányuló tartalom. Ez a különleges jogrendet érintő jelentős módosítás önmagában is érinti a normál jogrendben megvalósuló védelmi és biztonsági feladatellátást, amelyet a kevésbé látványos, de tartalmilag jelentős szabályok különösen a Magyar Honvédség viszonylatában kiegészítenek. Azzal ugyanis, hogy a hat különleges jogrendből három marad fenn és a megszűnő eset-

körök nem teljes egészükben olvadnak be a fennmaradó három esetkörbe, az Országgyűlés egyértelműen azt irányozta elő, hogy bizonyos fenyegetések kezeléséhez nem kíván a jövőben azonnal különleges jogrendi eszközöket biztosítani, hanem azok kezelését a normál jogrendi válságkezelés kereteibe utalja. E körben a váratlan támadás intézménye, a terrorveszélyhelyzet, illetve a megelőző védelmi helyzetnek a NATO kollektív védelmi kötelezettség alatti szintjei azonosíthatók a normál jogrendben ellátandó feladatként. Ez egyértelműen szükségessé teszi a védelmi alkotmányjog szabályanyagának átfogó felülvizsgálatát és megújítását a következő időszakban, amelyet megerősít az is, hogy az alkotmányozó a Magyar Honvédségnél lényegében megszünteti a katasztrófavédelemben való közreműködés külön nevesített lehetőségét, és ezzel általános szabállyá teszi a hatályos 45. cikk (5) bekezdésének azon rendelkezését, hogy a Magyar Honvédség Alaptörvényben rögzített alapfeladatain túli feladatait, tehát a különféle más fenyegetések kezelésében való együttműködését is, sarkalatos törvényben kell szabályozni. E módosítások együttesen olyan új rendszert rajzolnak ki, ahogy ezt az Alaptörvény kilencedik módosításának indokolása is előírja, amelyben a fokozatosság elvén a honvédelem, a rendészet, a nemzetbiztonsági szféra és a tág értelemben vett közigazgatás alapfeladataiban való szervezeti együttműködésén felül a normál jogrendi válságkezelés keretében kezelhetők az egyes biztonsági fenyegetések és a különleges jogrend – mint közjogi ultima ratio – csak a legsúlyosabb fenyegetésekre hívható fel. Ez egy üdvözlendő és előremutató változás, amelyet a jelen sorok szerzője is sürgetett az elmúlt fél évtizedben, de annak kiemelésével, hogy egy ilyen reform rendkívül átfogó, rendszerszerű szabályozást igényel mind az egyes védelmi ágazatok szabályozása, mind a kapcsolódó „civil” szabályok áttekintése, mind pedig ezek összehangolása tekintetében.

A Vbö. 2021. júniusi elfogadásával a Kormány egyértelművé tette, hogy az Alaptörvény módosításával megnyitott reformot folytatni kívánja, méghozzá a 21. századi komplex biztonság jegyében a védelmi és biztonsági tevékenységek összkormányzati összehangolásának, a normál jogrendi válságkezelésnek és a különleges jogrendi szabályoknak az új alapokra helyezésével. Ezt a törekvést pedig megerősítette egy új honvédelmi törvény elfogadása, illetve a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvénnyel összefüggésben elfogadott rendészeti módosító törvény is. Az, hogy ez a reform végül milyen tartalommal teljesedik ki, a jelen jegyzet elkészítésekor még nyitott jogalkotási kérdés. Eddig a törvényi szintű módosítások zöme az Alaptörvény kilencedik módosításával és a Vbö.-vel való összhang biztosítását szolgálta, ami vagy azt jelenti, hogy a jogalkotó megelégszik ezzel a mértékű változással, vagy azt, hogy az intézmények, felhatalmazások, intézkedési és együttműködési megoldások felülvizsgálata még folyamatban van, és a jövőben újabb törvényeket fogadnak majd el, amelyek a reformot kiterjesztik az ágazati funkciók megújítására, korszerűsítésére is. Az utóbbi lehetőséget az orosz–ukrán háború, illetve az annak talaján még tovább erősödő geopolitikai versengés egyértelműen szükségessé teszi, hiszen a hibrid megoldások alkalmazása elleni hatékony védelemhez az államoknak a technikai és képességbeli fejlesztések mellett olyan jogi megoldásokat is ki kell munkálnia, amelyek az eskaláció kezdeti szakaszán – normál jogrendben – is hatékony védelmi intézkedéseket tudnak megalapozni. Ezek azonban széles kört érintenek az ellátásbiztonságtól a mozgás szabadságán át az interneten való véleménynyilvánításig, vagyis komoly előkészítést és társadalmi támogatottságot igényelnek. Kiemelendő a reform kapcsán, hogy a 2022-es kormányalakítás a védelmi és biztonsági szféra irányítási rendszerét is érintette – különösen a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok tekintetében, amelyet a belügyminiszter irányítása alól a miniszterelnök kabinetfőnökének alárendeltségébe helyezett –, ami szintén jelentős változást mutat. A Vbö. azonban ezen felül is inkább egy hosszú távú reform alapja lehet, amelynek tartalmát számos szféra szabályozásába kell majd tartalmi felülvizsgálatot követően átültetni, különösen

a nemzeti ellenálló képesség tekintetében. A védelmi és biztonsági igazgatási és szabályozási reform kiteljesedése tehát még törvényi szinten is folyamatban lévőnek tekinthető, ami mellett komoly fokmérő lesz, hogy a már elfogadott törvények végrehajtási rendeletei is elsődlegesen a meglévő szabályok pontosítására törekednek majd, vagy túllépve azon, tartalmi változást is hoznak bizonyos intézmények működésében. Emellett a közeli jövő kérdése még az is, hogy a törvény által megújítani tervezett stratégiai és tervezési dokumentumok megújítása, majd azoknak a különféle belső szabályozásokba és felkészítési dokumentumokba való átültetése milyen tartalommal és ütemezéssel valósul meg. Jelenleg azonban megállapítható, hogy a hatálybalépéssel egy működőképes új rendszer kezdett kibontakozni, amelynek tartalmi értékelése a törvényi szint alatti szabályozási, felkészítési és szervezési feladatokat is figyelembe véve reálisan egy-két év múltán lesz elvégezhető. Tágabb értelemben véve azonban biztos, hogy korszerű védelmi rendszerre vezető reform csak úgy valósulhat meg, ha az érintett területek szabályozása tartalmilag is megújul, méghozzá az Alaptörvény kilencedik módosításához és a Vbő. gondolatiségéhez igazodó koherens keretben, de a szükséges irányítási, szervezeti és funkcionális-felhatalmazási keretek fejlesztésére is kiterjedően.

Irodalomjegyzék

- BARTHOLD, F. W. (1864): *Geschichte der Kriegsverfassung und des Kriegswesens der Deutschen*. Leipzig. [k. n.].
- BOYER, Spencer P. et al. (2005): *Deciding to Use Force Abroad: War Powers in a System of Checks and Balances*. <https://studylib.net/doc/8667073/deciding-to-use-force-abroad>—war-powers-in-a-system-of
- Committee on Foreign Affairs (1982): *The War Powers Resolution. A Special Study of the Committee on Foreign Affairs*. Washington, D.C.: U. S. Government Printing Office.
- CSERNY Ákos – TÉGLÁSI András (2015): A gazdasági alkotmányosság új fejezete Magyarországon – Az Alkotmánybíróság a korábbi alkotmányos alapelvek fogságában. *Jog–Állam–Politika*, 7(1), 7–26.
- DRINÓCZI Tímea (2006): *Gazdasági alkotmány és gazdasági alapjogok*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- FARKAS Ádám – PATYI András (2018): A honvédelmi alkotmány megjelenése és fejlődése a magyar alkotmányozásban 1989–2016. In FARKAS Ádám (szerk.): *A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései*. Budapest: Dialóg Campus, 87–112.
- FARKAS Ádám – TILL Szabolcs Péter (2016): A honvédelmi alkotmány és alkotmányosság alapkérdései Magyarországon. In FARKAS Ádám – KÁDÁR Pál (szerk.): *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai*. Budapest: Zrínyi, 40–71.
- FARKAS Ádám (2014): A haderő feletti parlamentáris hatalommegosztás eredeti modellje (1867–1914). *Jogtörténeti Szemle*, (1), 44–50.
- FARKAS Ádám (2016a): A civil kontroll a kiegészítéstől az Alaptörvényig. *Sereg Szemle*, 14(1), 115–129.
- FARKAS Ádám (2016b): Magyarország katonai védelmének polgári evolúciója és alkotmányos alapvonalai. In FARKAS Ádám – KÁDÁR Pál (szerk.): *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai*. Budapest: Zrínyi, 11–39.
- FARKAS Ádám (2019): *Az állam fegyveres védelmének alapvonalai*. Budapest: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat.
- GADÓ Gábor (2013): A gazdasági alkotmányosság válsága Magyarországon. *Gazdaság és Jog*, 21(10), 3–9.
- HOMME DE COURBIERE, Rene de L' (1852): *Geschichte der Brandenburgisch-Preussischen Heeresverfassung*. Berlin: Verlag der Deckerschen Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei.
- KELEMEN Roland (2022): *A kivételes hatalom történeti és elméleti rendszere*. Budapest: Gondolat.

- KESZELY László szerk. (2013): *Az átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás*. Budapest: Zrínyi.
- KESZELY László (2016): *A védelmi igazgatás szerepe a civil-katonai-rendvédelmi együttműködésben az átfogó megközelítés jegyében*. PhD-disszertáció munkahelyi vitára közzétett változata. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem.
- KMETY Károly (1911): *A magyar közjog tankönyve*. Budapest: Grill Károly.
- MOLNÁR Ferenc szerk. (2013): *Az átfogó megközelítés és a Magyar Honvédség katasztrófavédelmi rendszere*. Budapest: Zrínyi.
- MOSLE, Johann L. (1848): *Grundzüge einer Wehrverfassung nach den Bedürfnissen der Zeit*. Frankfurt am Main: Verlag von J. D. Sauerländer.
- PEUCKER, Eduard von (1848): *Beiträge zur Beleuchtung einiger Grundlagen für die künftige Wehrverfassung Deutschlands*. Frankfurt am Main: Bundesdruckerei (Krebs).
- PULOVSKI, Leon (1873): *Heeresverfassungen in ihrem Einfluss auf den Volkswohlstand*. Berlin: [k. n.].
- PATYI András (2016): A védelmi alkotmány alapkérdése: a fegyveres erő rendeltetése. In CSEFKÓ Ferenc (szerk.): *Közjog és Jogállam. Tanulmányok Kiss László professzor 65. születésnapjára*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 233–249.
- TILL Szabolcs (2014): *A honvédelem alkotmányos kereteinek hangsúlyeltolódásai a rendszerváltástól az Alaptörvényig*. PhD-disszertáció-tervezet. Budapest–Róma: ELTE.
- War Powers Resolution (1973): *Joint Resolution Concerning the War Powers of Congress and the President. Resolved by the Senate and the House of Representatives of the United States of America in Congress Assembled*. Online: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/warpower.asp
- WEED, Matthew C. (2019): *The War Powers Resolution: Concepts and Practice*. Online: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R42699.pdf>
- ZEISBERG, Mariah (2013): *War Powers*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

XI. fejezet

Till Szabolcs Péter: A védelmi igazgatás alapjai

A könyv jelen fejezete azon változások bemutatására törekszik, amelyek a közigazgatásnak az állam védelmi érdekeinek előmozdítása érdekében végzett tevékenysége körében, az intézményrendszer átalakításával a komplex biztonsági kihívások hatékonyabb kezelésére irányulnak. 2020 decembere és 2022 novembere között e szabályozási tárgykör rendszerszintű felülvizsgálata zajlik, amely az Alaptörvény különleges jogrendi alcímétől a végrehajtási kormányrendeletekig és határozatokig terjedő módon szervezi újra a (hon)védelmi igazgatás rendszerét, kibővítve annak fókuszát és intézményrendszerét. Ennek megfelelően a jelen fejezet vizsgálatának tárgya az állam igazgatási feladatokat ellátó intézményrendszerének a védelmi feladatok ellátása érdekében az erőforrások összpontosítását megszervező előkészítő tevékenysége, amely a védelmi alkotmány elvárásrendszerét és intézményeit:

- jelenleg főleg a honvédelmi jogi és igazgatási szabályokhoz kapcsolja,
- 2022 novemberétől viszont a honvédelmi, rendvédelmi és nemzetbiztonsági tárgyköröket egy védelmi és biztonsági kerettörvénnyel hangolja össze.

A vizsgálat módszere ezért, figyelemmel a jegyzet célközönségének közszolgálaton belüli eltérő, de egyre inkább együttműködési hangsúlyú szakmai orientációira, a leíró igazgatási szemlélet felől a politikatudományi módszertan felé mozdul el, hangsúlyozva a szabályozás jelenlegi állapotának átmenetiségét, kiemelve a reform céljait.¹

A védelmi igazgatás fókusza a honvédelmi igazgatásnál bővebb tárgykör, amelynek részleges leválása a honvédelemre vonatkozó szabályozásrendszerrel² folyamatban van. A reform célja, hogy megerősítse az állami válságreakálás intézményrendszerét, amely így alkalmassá válik különböző típusú és akár egyidejűleg is jelentkező biztonsági kihívások, válságok gyorsabb és hatékonyabb, összkormányzati kezelésére. A Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosításával (AT9M) elindult folyamat célja tehát egy ellenállóbb államszervezet kialakítása, amely lehetőség szerint különleges jogrendi időszak kihirdetése nélkül is képes a hatékonyság és a jogállami elvárások összehangolására. Magyarország Alaptörvényének tizedik módosítása (AT10M) e koncepciót a 2022 februárjában kitört orosz–ukrán háború tapasztalataira és hatásaira tekintettel gyorsította fel és részlegesen korrigálta.

A reform során a vizsgált igazgatási intézményrendszer kulcsfogalmaivá a védelem és biztonság válnak a honvédelmi szemlélet helyett. Míg az utóbbi fogalom súlypontja a haza katonai védelme a külső, fegyveres agresszióhoz köthető situációkkal szemben az államterület

¹ A jelen fejezetet a lezárásakor hatályos szabályozási állapotnak és az addig parlamenti elfogadást nyert átalakítási irányoknak megfelelően 2022 májusában véglegesítettem. Magyarország Alaptörvényének tizedik módosítására tekintettel a reform üteme felgyorsult, az eredetileg 2023. július 1-jére tervezett fordulónapot 2022. november 1-jei határidővel rögzítették.

² A jelenleg még hatályos szabályozás összefoglaló értékelését és kritikáját lásd LAKATOS–VARGA 2016. A gyakorlati működés összefoglalását lásd JUHÁSZ 2021.

sérthetetlensége és a szuverenitás fenntartása érdekében,³ a biztonság és védelem fogalompárja a válság (eredendően részben szubjektív) fogalmának segítségével értelmezhető:

„[a] biztonság mindazoknak a céloknak, feladatoknak és eszközöknek a rendszere, amelyek felhasználásával egy adott veszély, fenyegetettség csökkenthető, vagy elhárítható. [...] A védelem ezzel szemben olyan gyakorlati tevékenységsorozat, amely arra irányul, hogy megteremtse, szinten tartsa, illetve fejlessze azt az állapotot, amit biztonságnak nevezünk. [...] A biztonság és a védelem kontextusában meghatározó a mindkét területet érintő válság fogalma, amely alatt olyan helyzetet, eseményt vagy bekövetkezésük olyan kockázatát értjük, amely az adott állam, vagy államszövetség (szövetség) működését, az emberek élet- és vagyonbiztonságát veszélyeztetheti, kialakulása jelentős anyagi károkat okozhat, amelynek időbeni és hatékony kezeléséhez a normál (válságmentes) időszakban alkalmazott jogszabályok, eljárások nem elegendőek, a válság elhárítása kormányzati intézkedéseket igényel és többleterőforrások felhasználását teszi szükségessé.”⁴

A jelen fejezet először a fogalomrendszert érintve a különleges jogrendi szabályrendszer változására fókuszál, majd a biztonsági kihívások értékelését követően vezet át a kihívások kezelésére hivatott intézményrendszer és az általa bevonható erőforrások elemzéséhez.

A védelmi igazgatás fogalomrendszere

A védelmi igazgatás fogalma törvényi definíció, amelynek formai és tartalmi változása egyaránt jellemző a szemléletváltásra. Míg az eredeti fogalom a *honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény* (Hvt.) részét képezi, a *védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvény* (Vbő.) hatálybalépését követően az igazgatási rendszer súlypontja a katonai szemlélettől távolabbra kerül. A védelmi igazgatás a Hvt. szerint:

„a közigazgatás részét képező feladat- és szervezeti rendszer, amely a Kormány – a honvédelemért felelős miniszter útján gyakorolt – irányítása mellett a Magyarországot veszélyeztető fenyegetésekkel és támadásokkal szemben az állam feladatainak megvalósítására létrehozott, valamint egyes védelmi feladatok ellátására kijelölt közigazgatási szervek által végzett tervező, végrehajtó, rendelkező tevékenység.”⁵

A jogi szabályozások értelmezését elősegítik a Ki – Hogyan – Miért – Hol – Mikor – Mit? típusú kérdésekre adott válaszok. A definíció értelmében a védelmi igazgatás egyrészt egy intézményrendszert, másrészt pedig egy feladatrendszert foglal össze speciális államigazgatási szektorként. Az intézményrendszer centruma a Kormány, amely a feladatok kijelölésére jogosult és kötelezett, illetve amelyen belül a honvédelmi miniszter az előkészítés elsődleges felelőse, rendszergazda.⁶ A definíció rögzíti ezen túl elérendő célként a védelem megszervezését, az abban közreműködő szerveket, valamint a tevékenység fő irányait. Nem tartalmaz ugyanakkor időbeli korlátozást,

³ LAKATOS–VARGA 2016: 169.

⁴ LAKATOS–VARGA 2016: 171–172.

⁵ Hvt. 80. § 32. pont.

⁶ A fejezet a működés leírása során informatikai analógiákat alkalmaz.

tehát a tevékenység folyamatos jellegű, bár a feladatok súlypontja a tervezéstől a végrehajtás irányába tolódhat el. A hatályos definíció kiemelt szegmensei:

- Ki? – a védelmi igazgatási feladatok miatt létrehozott és ilyen feladatokba bevont köz-igazgatási szervek, az önkormányzatokat is ideértve;
- Hogyan? – az irányítók szerepe;
- Miért? – a fenyegetések és támadások miatt;
- Hol? – az ország területének egészén vagy annak részein;
- Mikor? – folyamatos tevékenységként;
- Mit? – a feladattipológia: tervezés, rendelkezés, végrehajtás, időben változó fókusszal.

A Hvt.-ben két további fogalom is kapcsolódik a meghatározáshoz: a honvédelmi igazgatás⁷ és a katonai igazgatás.⁸ Eme további definíciók egyre inkább a katonai jellegű tevékenység feltételeinek biztosítására irányulnak azzal, hogy anyagi és személyi erőforrások bevonását célozzák a haza fegyveres védelme érdekében. Míg békében az előkészítő tevékenység a hangsúlyos, háborús körülmények között a katonai tevékenység eredményes megvívása válik a kitüntetett céllá a lakosság túlélési feltételeinek biztosítása mellett.

A honvédelmi kontextusnál tágabb szemléletet tükröző Vbő. ezzel szemben a védelmi és biztonsági igazgatás bővített fogalmát alkalmazza:

„a közigazgatás részét képező feladat- és szervezet-rendszer, amely a Kormány irányítása mellett a Magyarországot és annak lakosságát veszélyeztető fenyegetésekkel és támadásokkal szembeni fellépésre létrehozott, illetve jogszabályban ilyen feladatra kijelölt állami szervek központilag összehangolt tervező, végrehajtó és rendelkező tevékenysége, különös tekintettel a válsághelyzetek kezelésére, a különleges jogrend kihirdetésére, valamint a védelem- és biztonság tudatosság polgári és állami fokozásával összefüggő feladatokra és az ezekre való felkészülésre, beleértve a honvédelmi igazgatást és az annak részét képező katonai igazgatást, továbbá a kapcsolódó rendvédelmi szervek által ellátott igazgatást”.⁹

A védelmi és biztonsági igazgatás fogalmának eltérése az alábbi módon foglalható össze:

- Ki? – az erre a célra létrehozott és bevont szervek kettőssége fennmarad, ugyanakkor az alanyok az állami szervek, ami egyszerre tágabb és szűkebb is, mint a Hvt.-ben alkalmazott terminológia. Az önkormányzati szervek kikerülnek a fogalomból, bár végrehajtási típusú feladataik megmaradnak, ugyanakkor a közigazgatáson kívüli állami szerveket is bevonják (például a Magyar Honvédséget), illetve nevesítik a rendvédelmi és katonai igazgatási intézményeket;

⁷ „[H]onvédelmi igazgatás: a védelmi igazgatás részét képező feladat- és szervezetrendszer, amelynek keretében az ország védelmére létrehozott, valamint e feladatra kijelölt közigazgatási szervek, továbbá a honvédelemben közreműködő más szervek ellátják az 1. § (3) bekezdésében meghatározottak honvédelemre való felkészítésével, az országvédelemmel és a honvédelmi kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos feladatokat.” Hvt. 80. § 12. pont.

⁸ „[K]atonai igazgatás: a közigazgatási szervek jogilag szabályozott és a honvédelmi igazgatás részét képező olyan tevékenysége, amely a haza fegyveres védelme feltételeinek megteremtése és megvalósítása érdekében a jogalanyok honvédelmi kötelezettségeinek és önként vállalt honvédelmi feladatainak tervezésére, valamint a kötelezettségek és a vállalt feladatok végrehajtására irányul.” Hvt. 80. § 20. pont.

⁹ Vbő. 5. § 16. pont.

- Hogyan? – a Kormány irányítási joga fennmarad, ugyanakkor a honvédelmi miniszter rendszergazda szerepe kikerül. Mindez lehetővé teszi, hogy a Vbő. feladatokat telepítsen a védelmi és biztonsági igazgatás központi szervére, az összehangolásra hivatott intézményre;
- Miért? – az országot érő fenyegetések és támadások felsorolását kiegészítik ezek lakosságot fenyegető értelmezési tartományaival, az állami reagálást kiváltó okok köre szélesebbé válik;
- Hol? – az ország területének részleges érintettségének lehetősége továbbra sem fogalmi elem;
- Mikor? – a folyamatosság központi jelentőségű, ugyanakkor két időszak is kiemelésre kerül: a különleges jogrend mellett a békeidőszaki válságkezelési képességének erősítése a preferált cél;
- Mit? – a tervezés, végrehajtás és rendelkező tevékenység kiegészül a tevékenységi irányok tipikus megvalósulási formáival. A felkészülés oldaláról a védelmi és biztonság tudatosság emelésének társadalmi szempontú feladatát (ellenálló képesség erősítése), illetve ezek összekapcsolását a válságok kezelésével kiemelik.

Megállapítható, hogy a védelmi és biztonsági reform következtében a *védelmi igazgatás* fogalma elveszíti rendszerintegráló jellegét. Egy komplexebb biztonságfelfogás következtében átadja helyét a *védelmi és biztonsági igazgatás* fogalmának, amely elődjénél szélesebb cél- és eszközrendszer alapján törekszik megteremteni az állami és társadalmi reakciók képességét a kihívásokkal szemben. Mindkét fogalom ugyanakkor kapcsolódik az Alaptörvény szerinti különleges jogrendi esetekhez, valamint az állami/önkormányzati szervek együttműködése folytán mobilizálható erőforrásokhoz.

A különleges jogrend esetei

A magyar jogrendszer alapja, az Alaptörvény elfogadása idején a korábbi Alkotmány úgynevezett minősített időszaki jogcímeit részlegesen pontosítva, de koncepciójában és esetszámában megőrizve emelte át a különleges jogrend alcímébe. Ennek megfelelően a 2011-es szabályozási állapot:

- a katonai típusú, külső eredetű kihívások kezelésére a rendkívüli állapot, megelőző védelmi helyzet és váratlan támadás (együtt: honvédelmi típusú különleges jogrendi időszakok),
- a rendvédelmi, belső erőszakos jellegű veszélyek kezelésére a szükségállapot, valamint
- a természeti vagy ember okozta katasztrófatípusú szituációk kezelésére a veszélyhelyzet kategóriáit tartalmazta.

Ezt egészítette ki második rendvédelmi típusú különleges jogrendi esetként 2016-ban a terrorveszélyhelyzet. E hat kategória felülvizsgálatát és összevonását az AT9M irányozta elő,¹⁰ azonban az AT10M az orosz–ukrán háború következtében a veszélyhelyzet fogalmát 2022 májusától kiterjesztette a szomszédos államból eredő egyes biztonsági kihívások következményeinek kezelésére.

¹⁰ A kategória-rendszer kritikai elemzését lásd JAKAB–TILL 2020.

A reformot megelőző tanulmányok érveket soroltak fel a kategória-rendszer megtartása és meghaladása mellett is,¹¹ amelyeket követően az AT9M a katonai, rendvédelmi és katasztrófa-elhárítás típusú esetkörök egy-egy kategóriába való összefoglalásának javaslatát¹² követte. Az AT9M kategória-rendszere szerint így a *hadiállapot*, *szükségállapot* és *veszélyhelyzet* fogalma épül be az Alaptörvény 48. cikkébe, a kiváltó okok iránya szerint elkülönített, de kibővített feltételrendszerű¹³ különleges jogrendi kihirdetési esetkörökként.

Az új fogalomrendszer¹⁴ egyértelműsíti, hogy a különleges jogrend valamelyik tényállásának kihirdetése *alkotmányos lehetőség*, amelyekhez képest folyamatosan rendelkezésre áll a válsághelyzetek békeidőszaki kormányzati kezelése, amelynek eszköztárát a Vbő. tartalmazza.

Az, hogy a különleges jogrend alkotmányos szabályainak végrehajtása sarkalatos törvényi tárgykör, a rendszerváltoztatás óta nem volt vitatott. A szabályozás helyét érintő bizonytalanság ugyanakkor végigkísérte a honvédelmi törvények történetét. A 102/E/1998. AB határozat igazolta vissza, hogy a haza védelme (és fegyveres erőként ennek meghatározó eszköze, a Magyar Honvédség) és a békétől eltérő állapotok joga, a különleges jogrend szabályozása tartalmi szempontból szorosan összefüggő tárgykörök, amelyek azonos törvényben is szabályozhatók, ugyanakkor elvben szét is választhatók. A különleges jogrend Vbő.-ben meghatározott sarkalatos szabályain túl a *honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény* (új Hvt.) tárgyát a Magyar Honvédségre vonatkozó, szűk értelmű belső igazgatási tárgykörök sarkalatos szabályai mellett a haza katonai védelmében közreműködők együttműködésére vonatkozó rendelkezések alkotják. Ennek során a honvédelmi igazgatási tárgykörök jelentik majd a honvédelmi szabályozás külső igazgatási elemét,¹⁵ elkülönülve a védelmi és biztonsági igazgatás Vbő.-be átkerülő elemeitől.

A különleges jogrendi tárgykör Vbő.-be átemelése azzal indokolható, hogy a védelmi igazgatás egyes intézményei, különösen a területi védelmi bizottságok a Hvt. mellett a *katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény* (Kat.) által is alkalmazott szervezetrendszer, amelynek működése szempontjából a katonai vagy katasztrófavédelmi cél csak az aktuális feladat (napirendi pont) alapján különíthető el. Így tehát

¹¹ Lásd különösen CSINK 2017; TILL 2017 és FARKAS–KELEMEN 2020.

¹² BALOGH 2018.

¹³ Az AT9M kritikai elemzését lásd TILL 2021.

¹⁴ Lásd Alaptörvény 49. cikk (1), 50. cikk (1) és 51. cikk (1).

„49. cikk (1) Az Országgyűlés

a) háborús helyzet kinyilvánítása vagy háborús veszély,

b) külső fegyveres támadás, hatásában külső fegyveres támadással egyenértékű cselekmény, valamint ezek közvetlen veszélye, vagy

c) kollektív védelemre irányuló szövetségesi kötelezettség teljesítése esetén hadiállapotot hirdethet ki.”

„50. cikk (1) Az Országgyűlés

a) az alkotmányos rend megdöntésére, felforgatására vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló cselekmény, vagy

b) az élet- és vagyonbiztonságot tömeges mértékben veszélyeztető súlyos, jogellenes cselekmény esetén szükségállapotot hirdethet ki.”

„51. cikk (1) A Kormány *szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, háborús helyzet vagy humanitárius katasztrófa*, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető súlyos esemény – különösen elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség – esetén, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzetet hirdethet ki.” (Az AT10M által meghatározott kiegészítés kiemelése hozzáadva TSz.)

¹⁵ A külső és belső honvédelmi igazgatás elkülönítését lásd PETRUSKA 2019.

a honvédelem külső és belső igazgatása marad az új Hvt. része, az általánosabb védelmi és biztonsági igazgatási tárgykörök pedig összkormányzati fókuszba kerülnek. Továbbra is szükség lehet a konkrét szituációkban állami, önkormányzati és állampolgári erőforrások bevonására, de az Alaptörvény XXXI. cikkén alapuló kötelezettségrendszer érvényesítése a honvédelmi célnál tágabb intézményrendszerbe kerül.

A biztonsági kihívások és hatásuk a szabályozás rendszerére

Azok a veszélyek és kihívások, amelyek kezelésére a védelmi és biztonsági igazgatási intézményrendszer által összehangolt módon elsődlegesen az állami szervek hivatottak az önkormányzati, állampolgári és gazdálkodó szervezetek által birtokolt erőforrások bevonása mellett, folyamatosan változnak. Korábban az erőforrások bevonása a katonai igazgatás feladata volt személyi és vagyoni értelemben egyaránt, azonban a Vbő. éppen a veszélyek komplex jellege miatt kezdeményezte az Alaptörvény XXXI. cikkében is megjelenő célrendszer elemeinek differenciáltabb szabályozását.

Az Alaptörvény ugyanis elkülöníti a honvédelmi és katasztrófavédelmi célokat. Ezzel is magyarázható, hogy a honvédelmi miniszter rendszergazda-felelősségi körén kívül kerültek 2012-től a katasztrófavédelemmel összefüggő szabályok. Folyamatosan megvalósult ugyanakkor a Hvt. és a Kat. kapcsolódó szabályai szerint a biztonsági kihívások értékelése. A kihívások dinamikus értékelése olyan állami kötelezettség, amely alkotmányos követelménnyé is szilárdult, és a sokféleségre reagálni képes, így a változtathatóságot a stabilitással ötvöző intézményrendszer igényét jelenti. Mindezt ugyan az önkéntes haderőre áttérés kontextusában mondta ki az Alkotmánybíróság,¹⁶ azonban a rugalmas és eredményes reagálás követelménye fennmaradt.

Mivel a védelmi és biztonsági igazgatási tevékenységet ellátó szervek döntő módon a Kormány alárendeltségébe tartoznak, az aktuális kihívások és kockázatok jelentőségének értékelésére elsődlegesen a végrehajtó hatalom hivatott. Ennek során stabil elemek rögzíthetők törvényhozási úton is, azonban az aktualizálás komplex és gyorsan változtatható értékelést igényel, amelynek eszköze elsődlegesen a stratégiaalkotás.

A veszélyek és kihívások értékelését *Magyarország 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozattal kihirdetett Nemzeti Biztonsági Stratégiája* (NBS) végezte el. Ennek során az NBS figyelemmel volt hazánk európai uniós és NATO-tagságára is. Az NBS 142. pontja a kihívásokat és fenyegetéseket valószínűség és következményi hatás szempontjából két dimenzióban összefoglalva az alábbi csoportosítást tartalmazza:

- illegális migráció, népességbetelepítés;
- váratlan katonai támadás;
- hibrid, DIME¹⁷ destabilizálás a kormányzat és társadalom irányába;
- a számítógépes rendszereket ért kibernetikai támadások, a kritikus infrastruktúra sebezhetősége;
- terrortámadások;
- a nemzeti döntési jogkörök kisebbségekre kiterjedő olvasatú védelme;
- demográfiai kihívások, előregedés, népességfogyás;

¹⁶ Lásd 50/2001. (XI. 29.) AB határozat, különösen Indokolás IV/2.3.

¹⁷ DIME: Diplomatic, Information, Military, Economic. DIMEFIL: DIME+ Financial, Intelligence, Law Enforcement.

- gazdasági válság;
- energetikai ellehetetlenülés;
- „bukott államiság” határon áttérjedő hatásai;
- technikai forradalom – terrorizmus nexus;
- szervezett bűnözés;
- tömegpusztító fegyverrel elkövetett támadás;
- regionális hatású ipari balesetek és katasztrófák;
- tömeges és súlyos humán járványok;
- rendszeresen jelentkező természeti katasztrófák;
- klímaváltozás, vegetációk pusztulása.

Az első öt helyre soroltak közül szűkebb értelemben csak a váratlan támadás katonai kihívás, illetve – figyelemmel a NATO és az EU által együttesen használt terminológiára – a hibriditás körében merülhet fel a katonai eszközök nyílt vagy leplezett alkalmazása,¹⁸ azonban nem feltétlenül a katonai eszközrendszer szerepe a domináns. A kihívások kezelése érdekében az NBS az együttműködés és az összehangolt tevékenység feladatszabását is tartalmazza.¹⁹ A biztonság minél szélesebb társadalmi csoport részére való biztosítása ugyanakkor az alapvető jogok (átmenetileg nagyobb mértékű) korlátozását, illetve az alkotmányos kötelezettségek érvényesítését is szükségessé teheti.²⁰

A védelmi igazgatási intézményrendszer elemei (Hardver)

A védelmi igazgatási intézményrendszer Hvt.-ben kialakított felépítése a Vbő. modelljévé vált, bár az elérendő célok csak részben azonosak. Közös a két szabályrendszer kiindulópontja, amely a honvédelmet, illetve a védelem és biztonság kérdését nemzeti ügynek tekinti, és ebből vezeti le az állami szervek feladatait, valamint a közösségek és egyének feladatok ellátásába való bevonását az önkéntesség vagy kötelezettségek alapján. Az intézményrendszer tehát mindkét szabályozásban nevesíti a feladatok ellátására elsődlegesen hivatott szerveket, illetve az ezek tevékenységébe bevonható erőforrások biztosításának módjait.

A Vbő. általános indokolása²¹ összefoglalja azt az intézménytörténeti fejlődést, amely különböző hangsúlyokkal a védelmi és biztonsági tevékenységek állam általi megszervezését írja le.

¹⁸ Lásd KÁDÁR 2020a; FARKAS 2020 és KESZELY 2020.

¹⁹ „Az állam külső és belső biztonságáért felelős szervek, a fegyveres és a rendvédelmi szervek és a polgári hatóságok tevékenységének összehangolására napjainkban nagyobb szükség mutatkozik, mint valaha. Ezzel összhangban folytatni és erősíteni kell a külügyi, a honvédelmi, a rendvédelmi, a nemzetbiztonsági, a bűnüldözési, az igazságszolgáltatási, a gazdasági és pénzügyi, a közegészségügyi és járványügyi, az élelmiszerbiztonságért felelős, a katasztrófavédelmi és a polgári válságkezelési szervek közötti koordinációt és együttműködést.” NBS 142. pont.

²⁰ A Covid-19-járványkezeléssel összefüggésben főleg a mozgásszabadságot és a gyülekezési jogot korlátozták. Az érvényesíthető kötelezettségek rendszerét – az Alaptörvény XXXI. cikke alapján – a Vbő. 6. §-a foglalja össze azzal, hogy a kizárólag hadiállapotban érvényesülő katonai szolgálati kötelezettség és a honvédelmi munkakötelezettség elsődleges szabályozása honvédelmi törvényi tárgykör marad. A többcélú kötelezettségeket, a polgári védelmi kötelezettséget, valamint a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségrendszert a Vbő.-be emelték át a Hvt.-ből és a Kat.-ból.

²¹ A T/16221. számú törvényjavaslat Általános indokolása 66–68.

E szabályozási korszakfordulók 1848-ig nyúlnak vissza, amikor elsőként a nemzet (hon)védelmi szabályozása jelent meg. A kiegyezést követő évtizedekben a védelmet és biztonságot szolgáló szervezetek és tevékenységek szabályozása jelent meg, amelyet 1912-ben a különleges jogrendi szabályozás elődje, a kivételes hatalom egészített ki. A polgári védelmi tevékenység elődjeként a két világháború között a légoltalmi szabályrendszer alakult ki, mint a technikai fejlődés által kiváltott igény. A tevékenységi és szervezeti típusú szabályozás ágazati fordulata az első honvédelmi törvénnyel, az 1939. évi II. törvénycikkkel valósult meg, megalapozva a 21. század első évtizedéig domináns katonai típusú biztonságfelfogást. A rendszerváltozást követően törvényi szabályozást nyert ugyan a rendvédelmi és nemzetbiztonsági intézményrendszer is, azonban a három tevékenységet elsődlegesen a hatásköri elhatárolások jellemezték. A 2013-tól egyidejűleg jelentkező európai biztonsági kihívások kezelésére való felkészülés szükségessé tette a béke-időszaki válságreagálási együttműködés erősítését a tevékenységek összehangolása érdekében.

A Vbő. célja egy összkormányzati koordinációval és az ágazatok közötti együttműködéssel jellemezhető védelmi és biztonsági rendszer, amely az átfogó megközelítés szemléletmódját alkalmazva, a társadalom biztonsági felkészítését is felvállalva alkalmazható és fejleszthető működési rendet kíván kialakítani, figyelemmel a technológiai fejlődés hosszabb távú hatásainak kezelésére is.

Ennek megfelelően a Vbő. alapvetően a Hvt. intézményeit korrigálva emeli át a megváltozott fókuszú állami válságkezelés intézményrendszerébe. A honvédelmi tárca rendszergazda-felelősségét a védelmi és biztonsági igazgatás központi szerve veszi át, amely a Kormány által kijelölt koordinatív szervként felelős a tevékenység programozásáért, a nemzeti ellenálló képesség²² fejlesztéséért és a nem állami szereplők bevonásáért, összességében a védelmi és biztonsági tevékenység társadalmiasításáért.

E szabályozási vízió kiindulópontja a Hvt. és a Kat. közös védelmi igazgatási rendszerének átvételével vonja be a tevékenységek ellátásába az állampolgárokat, a gazdálkodó szervezeteket, valamint az önkormányzatokat. E területi védelmi igazgatási modell működtetése a végrehajtó hatalom felelősségi körébe tartozik.

Az Alaptörvény 15. cikk (1) bekezdése szerint „[a] Kormány a végrehajtó hatalom általános szerve, amelynek feladat- és hatásköre kiterjed mindarra, amit az Alaptörvény vagy jogszabály kifejezetten nem utal más szerv feladat- és hatáskörébe. A Kormány az Országgyűlésnek felelős.”

Ezen általános megfogalmazás már önmagában is alkalmas lenne az alapvető fegyveres intézményekkel kapcsolatos kormányzati jogkörök levezetésére, ugyanakkor az Alaptörvény 45–46. cikke a Magyar Honvédség, a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok esetében külön is nevesíti a Kormány működésirányítási jogkörét. E három szervrendszer működésének irányítására a Kormány kizárólagosan jogosult, a más hatalmi ágak szerepe az ellenőrzésre, a kontrollra irányulhat. E ponton ugyanakkor a Hvt. katonai védelmi és a Vbő. védelmi és biztonsági fókuszának különbözősége miatt alapvető módon tér el a feladat rendeltetésszerű ellátására hivatott állami intézményrendszer:

- a Hvt. 1. § (2) bekezdése a Magyar Honvédség köré szervezve vonja be az együttműködés körébe a rendvédelmi és egyéb (állami és önkormányzati, valamint civil) szerveket,

²² Elemei a NATO összefoglalása szerint: 1. a kormányzat folyamatossága és a kritikus kormányzati szolgáltatások, 2. ellenálló energiaszolgáltatás, 3. a tömeges kontrollálatlan személymozgások kezelésének képessége, 4. folyamatos ivóvíz- és élelmiszer-ellátás, 5. a tömeges sérüléseket kezelni képes (egészségügyi) intézményrendszer, 6. a polgári kommunikációs rendszerek ellenálló képessége és 7. a civil közlekedési hálózatok működésbiztonsága. Elemzését lásd ROEPKE–THANKEY 2019.

- végso soron az állampolgári áldozatvállalást, valamint a szövetségesek (NATO- és EU-partnerek) segítségnyújtását;
- a Vbő. 3. §-a viszont három pillérként egyidejűleg helyezi a (szükség esetén fegyveres) védelmi fókuszba a honvédelmi intézményrendszert, a rendvédelmi szerveket,²³ valamint a nemzetbiztonsági szolgálatokat. E hármas intézményrendszerrel kötelezi együttműködésre a közigazgatást, valamint kiegészítő erőforrásként a nemzetgazdaság bevonását, az állampolgári elhivatottságot és kötelezettségeket, valamint a polgári védelmi és civil szervezeteket, illetve a szövetségi együttműködést.

A két felfogás eltérése a fókuszpontra túl az önkormányzatiság kezelésében is kimutatható. A Kormánytól a területi védelmi bizottságok rendszerén át végso soron az önkormányzati szintet is bevonja a feladatok ellátásába, azonban a Vbő. hangsúlyozza a feladatellátás államigazgatási jellegét. A Hvt. a honvédelmi feladatokba bevont, ágazaton kívüli szervezetek Magyar Honvédség tevékenységével összefüggő feladatait az alábbi logika mentén kategorizálja:²⁴

- a rendvédelmi szerveket és az Országgyűlési Őrséget alapvetően fegyveres őrzés-védelmi jellegű feladatokba vonják be;²⁵
- az egyéb állami és önkormányzati szervek, ideértve a bírósági és ügyészi szervezetet is, valamint a közszolgáltatásokat ellátó intézményrendszer és a kritikus infrastruktúrák esetében saját feladatspektrumuk védelmi hangsúlyai kerülnek előtérbe a felkészülés során;²⁶
- az önkéntes szervezetek (egyesületek, vallási közösségek, karitatív szervezetek) közreműködésével kapcsolatban az állami feladat a részvétel koordinációjára korlátozódik.

A Vbő. 48. §-a védelmi és biztonsági szervezetek fogalmára épít, amelyek hierarchikus módon felépülő állami szervezetek. Az 5. § 18. pontja szerinti fogalom meghatározás alapján e körbe a Magyar Honvédség, a rendvédelmi szervek, a nemzetbiztonsági szolgálatok és az Országgyűlési Őrség tartoznak. E szervek önálló rendeltetését az Alaptörvény, illetve külön törvények határozzák meg. A Vbő. szerinti összehangolás elsődlegesen az azonnali reagálás intézményrendszerének kialakítására irányul, ideértve a bejelentések fogadására alkalmas készenléti rendszerek összekapcsolását, az azonnal bevonható készenléti erők alkalmas állapotban tartását, valamint a tervezési és válságreagálási rendszerekkel kapcsolatos tevékenységek begyakorlottságát. További előny az információcsere valós idejű megvalósulása és a felkészültség folytán a válságreagálás időigényének csökkentése. Az összehangolt tevékenység fogalmi eleme, hogy valamennyi állami szervezetnél rendelkezésre álló képesség késedelem nélkül bevonható legyen, figyelemmel az NBS 142. pontja szerinti okokra is.

E vízióban tehát lehetségessé válik a fegyveres állami szervek között a képességek párhuzamos fejlesztésének kiváltása az egy-egy szervezetre fókuszált modernizációval, amely – a rendeltetések elkülönülése mellett is – a többi védelmi és biztonsági szerv feladatellátásába is bevonható.

²³ A rendvédelmi szervek fogalma a rendőrséget, a Nemzeti Adó- és Vámhivatalt, a büntetés-végrehajtási szervezetet és a hivatásos katasztrófavédelmi szervet foglalja össze a Vbő. 5. § 8. pontja szerint.

²⁴ Hvt. 18. §.

²⁵ A Hvt. nem tartalmaz definíciót a rendvédelmi szervek körére. A rendvédelmi szerveket érintő vita alapvetően a nemzetbiztonsági szolgálatok fogalmkörbe vonhatóságát érintette.

²⁶ Például a médiaszolgáltatók esetében a lakosság riasztásának feladata a tájékoztatás fókuszterületévé válik.

A védelmi bizottsági intézményrendszer

A területi igazgatás szerveinek a védelmi és igazgatási feladatokba való bevonását, illetve az ország adott részét érintő kihívások helyi vagy megyei szintű kezelését a védelmi bizottsági rendszer biztosítja. A jelenleg még hatályos szabályok szerint a rendszer leírása a Hvt.-ben található, amelynek intézményeit a Kat. pusztán alkalmazza. A Vbő. hatálybalépésével a rendszer általános szabályai a szabályozási logika érdemi korrekciója nélkül kerülnek át a védelmi és biztonsági kontextusba.

A közreműködő igazgatási szervek bizottsági struktúrája kétszintű. A területi (megyei, fővárosi) védelmi bizottság hierarchikus alárendeltségében a helyi (járási, kerületi) védelmi bizottságok bontják le a feladatokat a települési polgármesterek államigazgatási feladataiig. A bizottsági rendszer így a szakértelem és a demokratikus (választott) legitimitás összehangolására törekszik az önkormányzati intézmények államigazgatási tevékenységbe becsatornázása útján, ahol az állandó összetétel mellett a további szervezetek képviselőinek meghívása a kezelendő válságoknak megfelelő szakmai fókusz kialakíthatóságát szolgálja. A rendszer centralizáltságát elsődlegesen a bizottsági elnökök biztosítják, akik:

- a területi védelmi bizottság esetében az illetékes főispán;
- a helyi védelmi bizottságok esetében pedig a megyei (fővárosi) kormányhivatalok járási (kerületi) hivatalvezetői.

E felépítés a központilag elrendelt feladatok egységes értelmezését szolgálja. Ennek során a területi szint tevékenysége elsődlegesen a védekezési tevékenység irányítására és összehangolására, a helyi szinté a lakosságellátási kérdésekre, a polgármesterek végrehajtó szerepe pedig a védelmi tevékenységhez szükséges erőforrások bevonására irányul.

Az állami válságkezelési intézményrendszerbe az önkormányzatok becsatornázása végső soron kettős célt szolgál. A rendelkezésükre álló erőforrások bevonásán túl szükséges a kisebb közösségek lokális érdekeinek összemérése a válságkezelés általánosabb céljaival. Szélsőséges árvízvédelmi helyzetben esetleg a települések megközelítési útvonalainak elvágása lehet például a nagyobb közösségeket veszélyeztető kihívás elhárításának eszköze. Így az önkormányzatok, a védelmi kötelezettségekkel terhelt magánszemélyek vagy gazdálkodó szervezetek részben ellenérdekeltek lehetnek a veszélyelhárító tevékenység során,²⁷ a nyomós közérdek miatt ugyanakkor a korlátozások és tilalmak időlegesen szükségesnek és arányosnak minősülhetnek.²⁸

²⁷ „Kutatási eredményeik alapján igazolták, hogy a társadalom védekezési igénye az erők és az irányítás olyan mértékű centralizációját teszi szükségessé, amely ellentmondásban áll az alkotmányos alapon szerveződő önkormányzatok függetlenségével, az állampolgárok szabadságjogainak gyakorlásával és a piacgazdaság szereplőinek törekvésével.” HORNYACSEK 2019: 8.

²⁸ A Covid–19-járványkezelés során a gépjárműadó központosítása és a tömegközlekedési járatsűrűség előírása csökkentette az önkormányzati bevételeket és emelte a kiadásokat a gazdaságossági megfontolásokkal szemben is. Az önkormányzati bevételek elvonása vonatkozásában a 8/2021. (III. 2.) AB határozat az ellehetetlenítés tilalmát nevesítette olyan követelményként, amelynek sérelme nélkül a vagyoni helyzetbe beavatkozás megengedett.

Az erőforrások

A védelmi és biztonsági veszélyek kezelése érdekében erőforrások elsődlegesen az állami szervek oldaláról állnak rendelkezésre, jelentősebb kihívások elhárítása érdekében ugyanakkor a társadalmi szinten meglévő, külső erőforrások bevonása is szükségessé válhat. A védelmi igazgatási tevékenység konkrét válságkezelésen túlmutató része ezen erőforrások mobilizálására irányul: tervező és elvonó jellegű funkciót jelent azért, mert az állam a forrásokat a védekezés során más célból, esetleg eltérő helyszínen használja fel. Az állami szervek együttműködése mellett a társadalmi biztonságtudatosság erősítésének célja a békeidőszaki felkészítés és begyakorlás szükségességére helyezi a hangsúlyt, ahol az áldozatvállalási készség a biztonsági kihívások megértése mellett a pozitív attitűd következtében is erősödhet. Az esetek döntő többségében ugyanis a negatív következmények arányosított felvállalása nélkül a kihívás nem hárítható el.

A „pénz, paripa, fegyver” allegóriája a válságkezelési feladatokra is igaz: a feladatok ellátása szükségessé teszi a beavatkozó személyi állomány meglétét, annak eszközrendszerét és költségvetési fedezetét. Nem lehet folyamatosan valamennyi veszély elhárítása érdekében a személyzet és a felszerelés teljes körét a védelmi és biztonsági feladatokra rendelni, mivel aktuális kihívás hiányában, a válságszituáción kívül ez alapvető gazdaságossági szempontoknak mondana ellent. A válságszituációk kockázatával összefüggésben ugyanakkor a veszteség megelőzése vagy a megvalósult kár enyhítése történik, mivel ezek is alapvető gazdasági érdekek.

Végso soron a biztonság is a globális közjavak körébe sorolható közgazdasági értelemben, amelynek van gazdasági értéke is. A biztonság érdekére fordított költségek ugyanakkor részben megoszthatók: a felkészülés időszakában folyamatos kiadást igénylő intézményrendszer, illetve a készletek lebiztosítása mellett a védelmi igazgatás útján további erőforrások vonhatók be. Ez a védelmi igazgatási tevékenység tervezési oldala a felkészülés időszakában, illetve a kötelezettségek érvényesítése a válságkezelés során. Utóbbi megvalósítása körében a szerződésen alapuló, tehát beleegyezési elemet tartalmazó megoldások preferáltak a kötelezettségi alapú forrás- és eszközbevonással szemben, ugyanakkor az állami kikényszeríthetőség végső soron rendelkezésre áll.

A védelmi tervek rendszere (Szoftver)

A védelmi igazgatási tevékenység intézményrendszer-fejlesztésre is kiható szegmense az aktualizálásra és finomhangolására hivatott tervezési rendszer. Ennek megfelelően normatív és egyedi határozatok képezik a tevékenység meghatározó részét, ami biztosítja a különböző válságkezelési szituációk érdekében szükségessé váló erőforráselemek mozgósítását. A hatályos rendszer céljának leírását a *védelmi igazgatás tervrendszerének bevezetéséről szóló 1061/2014. (II. 18.) Korm. határozat* részletezi: „Olyan tervrendszert kell kialakítani, amely különleges jogrend időszakában biztosítja a honvédelemben közreműködő szervek – ezen belül is meghatározóan a központi közigazgatási szervek – vezetettségét, s így általuk, illetve rajtuk keresztül az ország működőképességének fenntartását, szükség esetén a lakosság élet- és vagyonmentését, valamint a lakosság folyamatos ellátását.”²⁹

²⁹ 1061/2014. (II. 18) Korm. határozat 1. melléklet, *Az elgondolás alapján kidolgozásra kerülő honvédelmi intézkedési tervekkel szemben támasztott szakmai követelmények* című fejezet 2. bekezdés.

Eme cél megvalósítása érdekében az elvárt tervezési rendszer értékelési dimenziói:

- a kihívások megjelenítése (kockázatok és veszélyforrások);
- a NATO Válságreakálási Rendszerrel összhangban a szükséges teendők meghatározása;
- az időben való cselekvés;
- a feladatok rugalmassága és dinamikussága;
- az erőforrások felhasználásának takarékosága;
- az integrált, feladatalapú tervezés;
- az operatív együttműködés, valamint
- a hatékonyság és eredményesség.

A kormányhatározati rendszerleírásban így a terv egy jövőbeli cselekvés idejét, eszközeit (ideértve a személyi, szervezeti és anyagi erőforrásokat is) és módját összehangoló elgondolás az elérni kívánt állapotig való előrelátással, a környezet és a szervezet állapotának változását is számításba vevő cselekvési változatokkal. A válságkezelési tervek sajátossága az információk hiányos jellege és a bizonytalansági tényezők jelentősége, amely a konkrétság eredendő korlátja is egyben. A honvédelmi intézkedési terv, a védelemgazdasági alapterv és a veszélyelhárítási alapterv összehangolt fejlesztésére irányuló elképzelés 2019-től beépült ugyan a Hvt.-be, azonban a védelmi és biztonsági fókuszra kiterjesztés érdekében a feladatot a Vbő. átvállalja.

A koncepcióváltást eredményező limitált hatékonyság a védelmi felkészítés éves programozása során is kimutatható. 2010–2021 között ugyan kiadták az éves feladatterveket, ráadásul ezek tartalma hasonló jellegű volt és több év alatt továbbfejlesztett programokra épült, azonban jellemző volt a határozatok késedelme: kivételes a határozatok első negyedévi elfogadása, de az első félév sem volt az esetek mintegy harmadában tartható.³⁰ Kimutathatók viszont azok a tárgykörök, amelyek a feladatcsoportokra és a módszertanra is utalnak:

- a NATO válságreakálási rendszeréhez illeszkedő komplex nemzeti válságkezelési követelmény- és intézkedési rendszer;
- a komplex válságkezelési szemlélet területei a polgári, katonai és rendőri képességek együttesére építhetők fel, fegyveres összeütközési időszakokban pedig kiegészülnek a honvédelmi szempontból létfontosságú rendszerelemekkel és polgári védelmi feladatokkal;
- a rendkívüli intézkedések tervezeteit ki kell dolgozni és részben nemzetközi gyakorlatok formájában rendszeresen tesztelni kell a bevont intézmények ellenőrzésén túl is;
- tartalékolási szabályokkal kell biztosítani a rendszert gazdasági és személyi értelemben egyaránt;
- biztosítani kell a működőképes állapotban tartott vezetési-informatikai rendszert;
- a hibrid fenyegetések kezelhetősége érdekében kell a rendszert továbbfejlesztetni;
- a NATO-val való együttműködés kapcsolódó szegmens a befogadó nemzeti támogatás, az országba beérkező vagy azon átvonuló szövetséges fegyveres erők logisztikai szükségleteinek kielégítése.³¹

³⁰ Lásd a védelmi felkészítés éves feladatterveit az alábbiak szerint: 1055/2010. (III. 5.) Korm. határozat, 1105/2011. (IV. 22.) Korm. határozat, 1182/2012. (VI. 1.) Korm. határozat, 1524/2013. (VIII. 12.) Korm. határozat, 1138/2014. (III. 14.) Korm. határozat, 1552/2015. (VIII. 7.) Korm. határozat, 1221/2016. (V. 2.) Korm. határozat, 1462/2017. (VII. 25.) Korm. határozat, 1262/2018. (VI. 11.) Korm. határozat, 1278/2019. (V. 15.) Korm. határozat, 1643/2020. (X. 7.) Korm. határozat és 1370/2021. (VI. 10.) Korm. határozat.

³¹ 1643/2020. (X. 7.) Korm. határozat.

Mivel ezek az elvárások alapvetően kormányzati feladatok végrehajtásához kapcsolódnak, a Vbő. hatálybalépését követően ezek jelentős részét átemelik majd. A Vbő. ugyanakkor a konkrét feladatok értelmezési tartományának felülvizsgálatán túl a biztonsági fenyegetések és kockázatok értékelésének új rendszerét is kialakítja, mivel a Hvt.-n alapuló rendszer nem tekinthető zártnak és ellentmondásmentesnek.

Ennek példája különösen, hogy a jelenleg még hatályos 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveit határozza meg változatlan tartalommal, pedig azóta Magyarország a NATO tagja lett, csatlakozott az Európai Unióhoz, és az ország neve sem alaptörvénykonform. E három korrekciós elem önmagában is kételyeket ébreszt a határozat tartalmi alkalmazhatósága, és a dokumentumrendszerben betöltött szerepe vonatkozásában. A jogalkotási zárványnak tekinthető országgyűlési határozathoz lazábban kapcsolódva ugyanakkor időről időre aktualizálták a Kormány által elfogadott biztonsági, illetve katonai stratégiákat, egymáshoz képest ugyanakkor bizonytalan hierarchiájú dokumentumokként.

A Vbő. felismerte a határozati formájú programozási dokumentumok, a szoftveralkotás szerepét a védelmi és biztonsági értékelések és feladatszabások stabilitása, összehangoltsága és változtathatósága szempontjából, ezért a 22. §-ban megújított rendszer kialakítását irányozza elő a nyilvánosság és a titokvédelmi érdekek egymással ellentétes szempontjainak összemérésével. A Kormány által előkészített és az országgyűlési határozattal elfogadandó új Biztonság és Védelempolitikai Alapelvek végrehajtására általánosságban a Nemzeti Biztonsági Stratégia hivatott azzal, hogy a minősített információkat is tartalmazó kibontása az Integrált Védelmi és Biztonsági Iránymutatás szolgál, amelyekhez további ágazati vagy fenyegetéscentrikus stratégiák kapcsolhatók.

„E rendszerben az Országgyűlés biztosítja a hosszú távú és elvi szintű kereteket, amelyek között a Kormány a Nemzeti Biztonsági Stratégiában hosszú és középtávra határozhatná meg a stratégiai értékelését és fő céljait, az Integrált Védelmi és Biztonsági Iránymutatás keretei között pedig – a szükséges minősítés mellett – a Stratégia végrehajtását szolgáló távlatos kormányzati feladatszabásokat és az ágazati stratégiák és tervdokumentumok kialakítását meghatározó követelményeket.”³²

A kapcsolódó törvények és kormányrendeletek kialakítása mellett így megújulnak a stratégiai dokumentumok is. E felülvizsgált rendszer fogja konkretizálni és aktualizálni azokat a feladatokat, amelyeket a jogszabályok felsorolásaiban általános módon határoznak meg. Az elvárás szerint a szabályozási rendszer egészének kialakítását követően a jelenleginél hatékonyabb és gyorsabb reagálás képességét eredményezi majd a védelmi igazgatási intézményrendszeri hardver és szoftver együttes hatása.

Mindez különösen a hibrid kihívások kezelhetősége miatt időszerű. Farkas Ádám összefoglalása szerint:

„a hibrid fenyegetés

- egy stratégiaileg szervezett és tervszerű,
- folyamatosan és jelentős mértékben koordinált,
- katonai és nem katonai elemeket vegyesen alkalmazó,
- állami és nem állami szereplők bevonásával realizálódó,
- más állam(ok), társadalom érdekeit sértő,

³² T/16221. számú törvényjavaslat részletes indokolása a 20–22. §-hoz 73.

- a nyílt és direkt szembenállás helyett a befolyásolással, felforgatással, klienskonfliktusok gerjesztésével operáló beavatkozási forma,
- amelyben az eskaláció során döntő súlyt a nem katonai elemek kapnak még a konfliktusos helyzetekben is,
- és amelyek mögött a katonai erő inkább elrettentő jellegű az állami szereplő jelenléte esetén, és csak később kerül bevonásra, ha szükséges, akkor azt mondhatjuk, hogy a hibrid fenyegetés lényegében a 21. századi komplex biztonság rendkívül differenciált és sok összetevős fenyegetési formája.”³³

A védelmi igazgatási reform megítélése

A védelmi igazgatási reform kidolgozását koordináló Kádár Pál összefoglalásában szereplő hármas szempontrendszer jelzi azokat az irányokat, amelyek mentén a tevékenység fókuszát a különleges jogrendi perspektívákkal szemben a békeidőszaki válságkezelés feladata felé kell fordítani. Mindez a különböző közszolgálati hivatásrendek tevékenységében az ágazatok közötti együttműködési és összkormányzati szempontrendszer érvényesülését fogja erősíteni.

„Mindent egybevetve, be kell látnunk, hogy a válságkezelés és a különleges jogrendi szabályozás 2020 végén aktuális hazai modellje

- a korszerűség,
- az egyszerűség és
- a célszerűség terén is jelentős fejlesztésre szorul.”³⁴

A szabályozói hipotézis megvalósulása szempontjából az alapvető kérdés, a védelmi igazgatási reform következetes megvalósíthatósága jelenleg még nem dönthető el. Bár a helyzetértékelés, különösen a biztonsági kihívások vonatkozásában az ellenzéki és kormánypárti álláspontok között átfedések mutathatók ki; ugyanakkor a terápia, a kezelésre szolgáló intézményrendszer garanciális szempontjai esetében alapvetők az eltérések az Alaptörvény többszöri módosulására és a különböző veszélyhelyzetek kihirdetésére is tekintettel.

Hasonló következtetésekre juthatunk ugyanakkor a nemzeti ellenálló képességnek a NATO által összefoglalt szegmensei alapján is. A védelmi igazgatási intézményrendszer szemlélete a reform lezárását követően védelmi és biztonsági kontextusra bővül. A reform sikere alapvetően azon lesz majd lemérhető, hogy az állami reagálás gyorsasága és hatékonysága javítható lesz-e anélkül, hogy mindez kontrollálatlan túlhatalmat eredményezne. A jelenleg még hatályos rendszer az engedélyezési jellegű operatív országgyűlési döntések túlsúlya miatt vitatható a fenti szempontok szerint. A reform az eszköztelenség dilemmáját egy jelenleginél aktívabb kormányzati társadalomszervezési szereppel kívánja kiváltani. Ennek működőképessége ugyanakkor végső soron a krízisszituációk állami kezelésével kapcsolatos legitimitási vitákban dől majd el.

³³ FARKAS 2020: 17.

³⁴ KÁDÁR 2020b: 20.

Irodalomjegyzék

- BALOGH András József (2018): VIII. Quo Vadis, honvédelmi szabályozás? – Avagy aktuális kérdések a honvédelmi feladatrendszer változásai kapcsán. In FARKAS Ádám (szerk.): *A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései*. Budapest: Dialóg Campus, 167–186.
- CSINK Lóránt (2017): Mikor legyen a jogrend különleges. *Iustum Aequum Salutare*, 13(4), 7–16. Online: http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20174sz/01b_Csink_IAS_2017_4.pdf
- CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András szerk. (2020): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest: Pázmány Press.
- FARKAS Ádám szerk. (2018): *A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései*. Budapest: Dialóg Campus.
- FARKAS Ádám (2020): Komplex biztonság, hibrid konfliktusok, összetett válaszok. *Honvédségi Szemle*, 148(4), 11–23. Online: <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/87>
- FARKAS Ádám – KÁDÁR Pál szerk. (2016): *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai*. Budapest: Zrínyi.
- FARKAS Ádám – KELEMEN Roland szerk. (2020): *Szkülla és Kharübdisz között. Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*. Budapest: Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.
- HORNACSEK Júlia (2019): Előszó. In HORNACSEK Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései*. Budapest: Dialóg Campus, 7–9.
- JAKAB András – TILL Szabolcs (2020): X. Alkotmányvédelem – különleges jogrend. In CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest: Pázmány Press, 1033–1072.
- JUHÁSZ László szerk. (2021): *A megújult védelmi igazgatás 10 éve. Adalékok a védelmi igazgatás 30 éves történelméhez*. Budapest: Zrínyi. Online: <https://hmvedelmiigazgatas.kormany.hu/download/d/4d/c2000/A%20megujult%20vedelmi%20igazgatas%2010%20eve-kismeret.pdf>
- KÁDÁR Pál (2020a): A hibrid kihívások és a működő államszervezet. *Honvédségi Szemle*, 148(4), 3–10. Online: <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/86>
- KÁDÁR Pál (2020b): A különleges jogrendi szabályozás megújítása és a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 8(4), 7–33. Online: https://epa.oszk.hu/02500/02511/00015/pdf/EPA02511_katonai_jogi_szemle_2020_4_007-033.pdf
- KESZELY László (2020): A hibrid konfliktusokkal szembeni átfogó fellépés lehetséges kormányzati modelljei. *Honvédségi Szemle*, 148(4), 24–48. Online: <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/88>.
- LAKATOS László – VARGA Attila Ferenc (2016): A magyar honvédelmi igazgatás. In FARKAS Ádám – KÁDÁR Pál (szerk.): *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai*. Budapest: Zrínyi, 159–212.
- PETRUSKA Ferenc (2019): A honvédelmi igazgatás jogszabályi háttere. In HORNACSEK Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései*. Budapest: Dialóg Campus, 55–80.
- ROEPKE, Wolf-Diether – THANKEY, Hasit (2019): Resilience: The First Line of Defence. *NATO Review*, 2019. február 27. Online: www.nato.int/docu/review/articles/2019/02/27/resilience-the-first-line-of-defence/index.html
- TILL Szabolcs (2017): A különleges jogrendi kategóriarendszer egyszerűsítésének jövőbeli esélyei. *Iustum Aequum Salutare*, 13(4), 55–75. Online: http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20174sz/05_TillSz_IAS_2017_4.pdf

TILL Szabolcs (2021): A honvédelmi alkotmányosság tematikus trendjei és hangsúly-változásai I. *Katonai és Hadijogi Szemle*, 9(1), 7–42.

Jogi források

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100113.tv>
2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100128.tv>
2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-93-00-00>
2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-140-00-00>
- 1061/2014. (II. 18.) Korm. határozat a védelmi igazgatás tervrendszerének bevezetéséről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A14H1061.KOR&txtreferer=A1100113.TV>
- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtreferer=00000001.txt>
- 1643/2020. (X. 7.) Korm. határozat a védelmi felkészítés egyes kérdéseiről. Online: www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK20220.pdf
- 102/E/1998. AB határozat. Online: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1D12A908CF0D134BC1257ADA00525FFB?OpenDocument>
- 50/2001. (XI. 29.) AB határozat (Eredeti ügyszám: 887/H/2001.). Online: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/EF6DDCE7BBE8FF41C1257ADA005296E0?OpenDocument>
- 8/2021. (III. 2.) AB határozat (Eredeti ügyszám: IV/00839/2020). Online: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/EE964910BAF66F71C125856E005C1D98?OpenDocument>
- Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosítása – közlönyállapot 2020. december 22. Online: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2001222.ATV>
- Magyarország Alaptörvényének tizedik módosítása – közlönyállapot 2022. május 24. Online: www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK22084.pdf
- T/16221. számú törvényjavaslat a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról és indokolása. Online: www.parlament.hu/irom41/16221/16221.pdf

XII. fejezet

Petruska Ferenc: Honvédelmi jog és igazgatás¹

Magyarországot a 21. század a biztonság terén eddig ismeretlen és összetett kihívások elé állította, amelyek alatt már nem csupán a nemzetközi béke és biztonság szavatolása érdekében eddig megszokott missziós erőfeszítések értendők, hanem példátlan pandémia² és természeti³ csapások, illetve kibertámadások⁴ is. Az ilyen rendkívül összetett, példa és előzmények nélküli fenyegetések, valamint támadások egyértelműen új típusú, összehangolt állami fellépést és szabályozási hátteret igényelnek.⁵ Mindez politikai, társadalmi és védelmi szemléletváltást kívánt meg Magyarországon, mert a parlamentáris és demokratikus hagyományok miatt sokáig nem volt evidens⁶ a haderő hazai területen különleges jogrendi időszakon kívüli közreműködése. Ez a folyamat 2015-től feladatról feladatra⁷ haladva korszerűsítette a jogi környezetet és vele a haderő nem katonai feladatokban való közreműködésének kereteit, majd 2020 végén az *Alaptörvény kilencedik módosításával* (AT9M), továbbá a *védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvény* (Vbő.) elfogadásával egy rendszerszintű reformba fordult át.⁸ Az *Alaptörvény tizedik módosításával* (AT10M) ez a reform felgyorsulni látszik, hiszen az eredetileg tervezett 2023. július 1-jei hatálybalépés helyett 2022. november 1-jével lépnek hatályba az AT9M különleges jogrendi szabályrendszert megújító és ezzel a normál jogrendi feladatellátásra nézve is jelentős hatást gyakorló szabályai, akár csak a Vbő. és a részint ezzel összefüggésben elfogadott számos más jogszabály. Ezt a változást az orosz–ukrán konfliktus nyílt fegyveres szembenállássá fokozódása és az ebből következő különféle – különösen humanitárius, gazdasági és szövetségi – hatások indokolták. E tekintetben külön figyelmet érdemel, hogy a döntéssel az AT9M 11. cikkének az Alaptörvény 51. cikk (1) bekezdését megállapító rendelkezése, illetve 2022. május 25-ével a hatályos Alaptörvény 53. cikk (1) bekezdése – vagyis a Kormány által kihirdethető és eddig a katasztrófa típusú eseményekre fókuszált tényállása – az „A Kormány szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, háborús helyzet vagy humanitárius katasztrófa, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető súlyos esemény” szöveggel⁹

¹ A tanulmány a 2022. november 1. előtt hatályos állapotot tükrözi.

² Covid–19-betegséget okozó SARS-CoV-2 koronavírus terjedésének súlyos társadalmi következményei.

³ Lásd például a 2000-es tiszai ciánmérgezés esetéről bővebben BENKE 2000, vagy a 2013-as dunai árvíz következményeit: Honvédelem 2013.

⁴ Magyarország Kormánya 2021.

⁵ Vö. FARKAS 2021; FARKAS 2019; FARKAS 2016.

⁶ A magyar társadalom fájdalmas „totalitarizmustapasztalatokkal” rendelkezik, és egy része fenntartásokkal kezeli a haderő belföldi felhasználását.

⁷ Egyik mérőföldkőnek tekintendő 2016. július 1-je, amikor az Alaptörvény a „Terrorveszélyhelyzet” különleges jogrendi tényállással és egy új 51/A. cikkel egészült ki.

⁸ Vö. e könyv *A védelmi igazgatás alapjai* című fejezetével.

⁹ Az AT9M eredeti szövegében „A Kormány az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető súlyos esemény” szövegrész szerepelt.

lépett hatályba. A szintén 2022. május 25-én kihirdetett „háborús veszélyhelyzet”¹⁰ célja tehát nem elsődlegesen a katonai felkészülés fokozása, hanem az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktus, illetve az abból következő humanitárius katasztrófa, valamint ezek magyarországi következményeinek csökkentése. Ezt támasztja alá a katasztrófavédelmi törvény párhuzamos módosítása,¹¹ amelynek értelmében veszélyhelyzetben a Kormány egy szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, háborús helyzet vagy humanitárius katasztrófa magyarországi következményeinek elhárítása érdekében az élet, egészség, személyi, vagyon- és jogbiztonság, a nemzetgazdaság stabilitásának garantálása érdekében külön rendeletben bizonyos törvények alkalmazását felfüggesztheti, azok rendelkezéseitől eltérhet, sőt egyéb rendkívüli intézkedéseket is hozhat.¹²

A védelmi szabályozás fejlesztése és a védelmi erők megfelelő felkészítése rövid időn belül kellő bizalmat ébresztett a magyar állampolgárok többségében, és így már a jelenlegi világjárvány kezdetén nyilvánvalóvá és elismertté vált, hogy a katonák életüket menthetnek és segíthetik a stabilitás fenntartását, illetve a helyreállítás felgyorsítását.¹³ A Magyar Honvédség új feladatai leképeződtek az azokat végrehajtó *katonák szolgálati jogviszonyában* is, amelyek lényegében úgy foglalhatók össze, hogy a hatályos honvédelmi jogi szabályozás az összetett védelmi feladatok érdekében a tradicionális katonai elvárások mellé a 21. századi kihívásoknak megfelelő követelményeket is támasztott. A katonai szolgálati jogviszony során a katonák emberi jogainak és méltóságának a haza védelmének súlyából és a szolgálati jogviszony önkéntes vállalásából adódóan eddig is okszerű és szigorú korlátozása valósult meg. A közszolgálati ágakkal szembeni elvárások közötti különbséget az eskü¹⁴ szövege ugyancsak markánsan érzékelteti, hiszen ameddig a köztisztviselők és közjogi tisztségviselők¹⁵ esetében a szolgálatteljesítés a legjobb tudás szerint,¹⁶ rendőrök esetében az élet kockáztatásával,¹⁷ addig a katonák és a nemzetbiztonsági

¹⁰ 180/2022. (V. 24.) Korm. rendelet.

¹¹ 2022. évi III. törvény.

¹² 180/2022. (V. 24.) Korm. rendelet 1. §.

¹³ Benkő Tibor: „A katonák számára idén is elsődleges feladat a járvány elleni védekezés”. www.magyar-hirlap.hu/belfold/20210225-a-katonak-szamara-iden-is-elsodleges-feladat-a-jarvany-elleni-vedekazes

¹⁴ Az eskütétel távolról sem formalitás – annak elmaradása érvénytelenségi ok, amelyet a Hvt. 4. § (3) bekezdése, valamint 40. § (3) bekezdése is előír. Eskütétel hiányában ugyanis egyetlen katona sem állhat szolgálatba, annak szellemisége pedig áthatja a teljes közszolgálatot.

¹⁵ „Én, (az eskütevő neve) fogadom, hogy Magyarországhoz és annak Alaptörvényéhez hű leszek, jogszabályait megtartom és másokkal is megtartatom; (a tisztség megnevezése) tisztségemet a magyar nemzet javára gyakorolom. (Az eskütevő meggyőződése szerint) Isten engem úgy segítjen!”

¹⁶ „Én ... esküszöm, hogy hazámhoz, a Magyar Köztársasághoz és annak népéhez hű leszek. Országunk Alkotmányát, alkotmányos jogszabályait megtartom. Az állam- és szolgálati titkot megőrzöm. Hivatali kötelességeimet részrehajlás nélkül, lelkiismeretesen, becsületesen, a jogszabályoknak megfelelően, pontosan, etikusan, az emberi méltóságot feltétlenül tiszteletben tartva, a legjobb tudásom szerint, nemzetem (és ... önkormányzat) érdekeinek szolgálatával teljesítem. Hivatalomban és azon kívül példamutatóan viselkedem, s minden igyekezetemmel azon leszek, hogy a Magyar Köztársaság fejlődését, szellemi és anyagi javainak gyarapodását előmozdítsam.” (Az eskütevő meggyőződése szerint:) „Isten engem úgy segítjen!”

¹⁷ „Én, ... a Magyar Köztársaság (szerv megnevezése) tagja esküszöm, hogy a Magyar Köztársaság alkotmányához, törvényeihez és más jogszabályaihoz híven, becsületesen teljesítem kötelességemet. Elöljáróim és feljebbvalóim parancsainak engedelmeskedem. Esküszöm, hogy hazám alkotmányos és törvényes rendjét, nemzetünk biztonságát, ha kell, életem kockáztatásával is hűségesen megvédem. Mindenkor az állampolgári jogok érvényesítését tartom szem előtt, és a nép érdekeinek megfelelően járok el. Esküszöm, hogy

szolgálatok hivatalos tagjai esetében önfeláldozásig¹⁸ történik.¹⁹ Az elmúlt fél évtizedben a katonák feladatköre elsősorban egy széles körű rendészeti közreműködési kötelezettséggel bővült, de az általános közreműködési kötelezettség kiterjed már a pandémia során kiegészítő orvosi kapacitás biztosítására, személy- és teherszállításra, valamint kórházparancsnoki²⁰ feladatokra is.²¹ Magyarország védelme új dimenziót nyitott a honvédelmi és rendvédelmi szervek, valamint a civil közigazgatás tagjai mindennapi együttműködésének jogi szabályozásában is.

A honvédelmi jog fogalma

A magyar honvédelmi jog fogalma történelmileg a területi államiség előtti időig nyúlik vissza, viszont a honalapítással a heterogén hadijogi és büntetőjogi szabályozás (a hon védelmének joga) elnyerte a fegyveres védelemre vonatkozó jog kezdetben ad hoc szabályozási igényét. A szabályozás szisztematikus jellegét I. Zsigmond német, cseh és magyar király (1387–1437) szervezési tevékenysége alapozta meg, aki a vesztes nikápolyi csatát (1396) követően felismerte nemcsak a végvárrendszer, hanem a honvédelem szabályozottságának a jelentőségét is. Ezt követően a király vezetési, az egyház közreműködési és a nemesség felkelési (*insurrectio*) kötelezettségei, valamint a bandériumok létszáma és fegyvernemei egyaránt pontos szabályozás tárgyát képezték. A 15. században a hon védelmének szabályozása még differenciáltabb jelleget öltött. Az I. Mátyás (1443–1490) király halálát követő évtizedekben a magas adóterhek, az állandó hadsereg, a szigorú központi irányítás és szabályozás felszámolása a magyar haderő elsorvasztását okozta, amely a mohácsi vereséghez (1526), majd a másfél évszázados török megszálláshoz és annak máig ható következményeihez vezetett. Az ország három részre szakadását követő

előljáráimat, munkatársaimat megvédem, fegyveremet, felszerelésemet megóvom. A szolgálati ismereteket elsajátítom. A rendet és fegyelmet minden törvényes eszközzel fenntartom. Alárendeltjeimről a legjobb tudásom szerint gondoskodom, őket öntudatos hazafiakká, a népek kölcsönös tiszteletére nevelem. Minden erőmmel, törekvésemmel, tudásommal a Magyar Köztársaság fejlődését szolgálom. Az állam- és szolgálati titkot híven megtartom. Szolgálatban és szolgálaton kívül példamutatóan viselkedem.”

¹⁸ „Én ... esküszöm, hogy Magyarországot híven szolgálom, hűséges honvédje leszek. Magyarország függetlenségét, az állampolgárok jogait és szabadságát bátran, az Alaptörvény és a törvények betartásával és betartatásával, a rám bízott honvédek és fegyverek erejével, életem árán is megvédem. Előljáráim parancsainak engedelmeskedem, alárendeltjeimet jogaik tiszteletben tartásával vezetem, róluk emberséggel és felelősséggel gondoskodom.” (Az esküt tevő meggyőződése szerint:) „Isten engem úgy segítjen!”

¹⁹ Természetesen a katonák nem kötelesek minden feladatot önfeláldozásig végrehajtani. Magyarország függetlenségének, területének, légterének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelmi feladatai, a Szent Korona és a hozzá tartozó egyes jelvények őrzése és védelme, valamint részvétel a szükségállapot idején az erőszakos cselekmények elhárításában a katonák önfeláldozásig terjedő bátorsággal kötelesek szolgálni. A szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek teljesítése, a honvédelem szempontjából fokozott védelmet igénylő létesítmények őrzése és védelme, egyes kijelölt létesítmények őrzése és védelme, a talált robbanótestek tűzszerkezeti mentesítése és egyéb tűzszerkezeti feladatok térítés ellenében való végrehajtása, valamint közreműködés a katasztrófavédelemmel összefüggő feladatokat az életüket vagy a testi épségüket közvetlenül vagy súlyosan veszélyeztetve is kötelesek végrehajtani.

²⁰ 287/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet 3. § és 7. § (4).

²¹ Lásd még Petruska 2020.

jogalkotás, különösen a végvári rendszert erősítő számos törvénycikk²² – amelyek egyedüli célja csupán a menthető mentése lehetett – ambíciója meg sem közelítette azt a szintet, amely minimálisan elegendő lett volna az ország önerőből való felszabadításához. A 16–17. századi honvédelmi jog rövid távú célja a stabilitás, a hosszú távú célja pedig a rendelkezésre álló fegyveres erők centralizálása volt az ország felszabadítása érdekében. A Rákóczi-szabadságharc, valamint az 1848–49-es polgári forradalom szabályozási vívmányai sajnos nem maradtak tartósak, de a politikai kiegyezéssel (1867) a honvédelem jogának már egy rendkívül dinamikus fejlődési szakasza kezdődött meg. Ez nem csupán alkotmányossági követelményeknek tett eleget, hanem új és korszerű megoldásokat adott a jogállami honvédelem szabályozási kereteinek megalkotásával.

Ezzel a kiegyezés és az ország német megszállása (1944) között a háborús, majd forradalmi megszakítások ellenére is a honvédelmi szabályozás dinamikus fejlődése, sőt erre építve a tágabb értelemben vett védelmi rendszer kiépítése zajlott. A fejlődésnek a második világháborút követő kommunista hatalomátvétel és a szovjet típusú közjogi szabályozás vetett véget, amely a honvédelmi jogra is kiterjedt. Végül a politikai rendszerváltást (1989) követő jogalkotás, különös tekintettel az 1989. évi alkotmánymódosításra, ismét forradalmi változásokat hozott a védelmi szabályozásban, amely jelenleg is kiindulópontja a jogállami normák szerinti közjogi szabályozásnak a védelmi alkotmányosság, a honvédelmi kötelezettségek, a katonák jogállása, a védelmi igazgatás, valamint a hatályos – 2022 novemberétől jelentősen átalakuló – különleges jogrendi szabályozás tekintetében egyaránt.²³ A honvédelmi jog jelenleg is az országvédelem (honvédelem) joga, amelynek szervezeti hatálya a teljes magyar állami és önkormányzati apparátusra kiterjed. Szabályozási területe tágabb az idegen hatalom támadása esetén alkalmazandó szabályoknál, így érinti a nem háborús válságkezelést is.²⁴ A politika rendszerváltozást megelőzően

„azoknak a jogi szabályoknak az összessége, amelyek a honvédelem rendszerére és annak működésére, az állami, társadalmi szövetkezeti szerveknek és az állampolgároknak a honvédelemmel kapcsolatos feladataira, kötelezettségeire, ill. jogaira vonatkoznak. A legfőbb honvédelmi tartalmú szabályok az Alkotmányban találhatók. Ezeken nyugszanak a honvédelmi törvény szabályai. A honvédelmi jog részei azok a rendelkezések is, amelyek egyéb ágazati v. funkcionális jogszabályban találhatók, de tartalmuknál fogva a honvédelemhez kapcsolódnak”.²⁵

Jelenleg már a honvédelem jogának szabályozási körébe tartoznak:

- a honvédelem alapelvei;
- a honvédelem közjogi irányításának és ellenőrzésének, a honvédelemben részt vevő szervek, intézmények rendszere;
- a honvédelmi igazgatás szabályai;

²² 1538. évi VII. törvénycikk a végvárok megvizsgálandók; 1543. évi VII. törvénycikk a határvárakban elégséges őrseget kell elhelyezni; 1547. évi III. törvénycikk a véghelyeket a fegyverszünet alatt őrseggel kell ellátni; 1547. évi XIII. törvénycikk csapatokat kell fogadni és ezek a végvidéki helyeken elhelyezendők; 1596. évi XXIX. törvénycikk a katonákat téli állomásokra, az ellenséggel szomszédos véghelyekre kell beosztani; 1597. évi XIII. törvénycikk a véghelyek megerősítéséről, meg arról, hogy a szegény népet igazságtalanul tul ne terheljék; 1613. évi VI. törvénycikk az ország véghelyeinek katonasággal, ágyukkal és hadi vetőgépekkel ellátásáról; 1618. évi XXXIV. törvénycikk az ország véghelyeinek erősítéséről és megerősítéséről, továbbá a zsoldok kifizetéséről.

²³ FARKAS 2018c.

²⁴ LAKATOS 2011: 17.

²⁵ DAMÓ 1985: 280–281.

- a honvédelem garanciái és a honvédelmi kötelezettségek;
- a honvédelmi felkészítés intézményi keretei;
- a katonai szövetségi (NATO) rendszerekben való tagsághoz kapcsolódó szabályozás;
- a honvédelmi típusú különleges jogrendi és normál jogrendi válságkezelés honvédelmi szabályai;
- a Magyar Honvédség szabályozása;
- a polgári védelem szabályozása.²⁶

A Magyar Honvédség alaprendeltetése

A Magyar Honvédség az *Alaptörvény* 45. cikk (1) bekezdése értelmében Magyarország fegyveres ereje, és mint ilyen, egyedülálló közjogi szervezet, amely polgári irányítás alatt, függelmi rendszerben látja el feladatait. Normál jogrendben, régies nevén békeidőszakban az önkéntesség, két különleges jogrendi tényállás kihirdetése esetén²⁷ pedig az önkéntesség és az általános hadkötelezettség alapján működik. A Magyar Honvédség bizonyos szervezetei törvényben meghatározott keretek között, a Magyar Honvédség parancsnokának (MH PK) alárendeltségében katonai igazgatási feladatokat is végeznek.²⁸ A Magyar Honvédséget a Magyar Honvédség Parancsnoksága (MHP), a szárazföldi csapatok, a légierő csapatai, a logisztikai és támogató erők és egyéb szaktevékenységet folytató honvédelmi szervezetek képezik. A szárazföldi csapatok és a légierő csapatai haderőnemet képeznek, amelyek különböző fegyvernemekből és szakcsapatokból állnak.²⁹ Ezek alaprendeltetését az *Alaptörvény*,³⁰ illetve a hatályos honvédelmi törvény³¹ határozza meg. A feladatokat a törvény fegyverhasználati joggal és fegyverhasználati jog nélkül ellátandó feladatokra osztja. A honvédelmi szervezetek részletes feladatait már alacsonyabb szintű jogszabályok, közjogi szervezetszabályozó eszközök, illetve belső rendelkezések határozzák meg.³² A Magyar Honvédség szervezetei úgy épülnek fel, hogy akár békében, akár háborúban alaprendeltetésük, szervezetük, személyi állományuk alkalmas legyen³³ ezek kezelésére, valamint megfeleljenek a szabályozott működés és vezetés követelményeinek.³⁴

A honvédelem rendszeréhez sajátosan kapcsolódik a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat³⁵ (KNBSZ), amelynek feladatait a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.) 6. §-a határozza meg, és amelyet a Kormány nevében a honvédelemért felelős miniszter irányít. A KNBSZ alapvetően az *Alaptörvény* 46. cikke és az Nbtv. szerinti nemzetbiztonsági szolgálat, de sajátos feladatai folytán egyben a honvédelmi törvény szerinti honvédelmi

²⁶ FARKAS 2018a. 136–137.

²⁷ Rendkívüli állapotban és megelőző védelmi helyzetben.

²⁸ Hvt. 35. § (1).

²⁹ Hvt. 38. § (3).

³⁰ *Alaptörvény* 45. cikk.

³¹ 2011. évi CXIII. törvény (Hvt.) 36. § (1) és (2).

³² Hvt. 38. § (1).

³³ Hvt. 19. § (1) b) pontja alapján a Hvt. 38. § (1) bekezdésére figyelemmel az Országgyűlés a Magyar Honvédség részletes bontású létszámát jelenleg a 35/2013. (V. 16.) OGY határozat úgy állapítja meg, hogy a Magyar Honvédség összlétszámához viszonyított arányának maximális értéke altiszteknél és legénységénél 32%-ot, polgáriaknál pedig a 24%-ot ne lépje túl.

³⁴ Hvt. 38. § (2).

³⁵ 1995. évi CXXV. törvény 1. § c) pont.

szervezetek fogalmába is beletartozik, és alapvető országvédelmi feladatok ellátásában is kulcsszerepet tölt be. 2019. január 1-jével a Honvédelmi Minisztérium (HM) és a Honvéd Vezérkar (HVK) elválasztásával egy időben a minisztériumban a *honvédelmi államtitkár* kezdte meg működését, akinek alapfeladata a HM és a Magyar Honvédség Parancsnoksága (MHP) közötti funkcionális kapcsolat fenntartása és a Magyarország katonai védelmével kapcsolatos feladatok bekötése lett a magyar államigazgatásba.³⁶ Ugyanekkor megalakult az említett MHP, amely jelenleg is ellátja a Magyar Honvédség felső szintű tervező-szervező feladatait és katonai tevékenységének vezetését. A parancsnok egy személyben a Honvéd Vezérkar főnöke is, aki vezeti az MHP-t, illetve irányítja a honvédségi szervezeteket, felelős a hadrafoghatóságért, a honvédség magas szintű fegyelméért, kiképzéséért, illetve felkészítéséért.

A *katonai igazgatás* a Magyar Honvédség hadrendi szervezetrendszerében többszintű tagoltságban jelenik meg a feladatrendszerben mint speciális közigazgatási feladatrendszer.³⁷ A Magyar Honvédség *alkalmazása* a fegyveres erő rendeltetésszerű, a fegyveres összeütközések nemzetközi közjogához tartozó harctevékenysége.³⁸ A Magyar Honvédség fegyverhasználati joggal látja el Magyarországot függetlenségének, területének, légterének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelmét (alaprendeltetés). Fegyverrel látja el a Szent Koronát és a hozzá tartozó, a magyar államiséget jelképező tárgyak őrzését és védelmét, valamint a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségeket, különösen a kollektív védelmi, békefenntartó és humanitárius feladatok teljesítését.

Ezek közül a legfontosabbak a nemzetközi szervezetekben (NATO, EU, EBESZ stb.) meglévő tagságunk és a nemzetközi béke megteremtése, fenntartása érdekében, humanitárius céllal végzett szolgálat. Fegyverrel látják el a magyar katonák a honvédelem szempontjából fokozott védelmet igénylő létesítmények (hadi kikötők, nemzetközi repülőterek, laktanyák, katonai bázisok, fontosabb raktárak stb.) fegyveres őrzését és védelmét. E körbe tartozhat még az egyes társadalmi és állami szempontból kiemelt jelentőségű létesítmények vagy rendezvények őrzés-védelme, amelyek polgári és nem katonai szempontból jelentősek (nemzetközi sportrendezvény helyszíne, tömeges megemlékezés helyszíne stb.). Fegyveres feladatnak minősül a magyar állampolgárok életét, testi épségét Magyarország területén kívül közvetlenül fenyegető háborús cselekmények, fegyveres konfliktusok esetén a bajba jutott magyar állampolgárok mentésében, hazatérésük biztosításában, az evakuálás végrehajtásában való közreműködés. Végül a honvédelmi veszélyhelyzet idején fegyveres tevékenység az államhatár ellenőrzésében való részvétel, valamint a Kormány döntése alapján közreműködés különleges jogrend szerinti veszélyhelyzettel és az egészségügyről szóló törvény szerinti egészségügyi válsághelyzettel kapcsolatos feladatokban.³⁹ A talált robbanóttestek tűzszerészeti mentesítését és egyéb tűzszerészeti feladatok (ismeretlen helyről származó robbanóanyagok, második világháborús robbanóttestek, vagy inkurrens robbanóanyagok megsemmisítése, esetenként biztonságos helyre szállítása, illetve szétszedése stb.) térítés ellenében való végrehajtását normál jogrendben, de a tűzszerész katonák saját biztonsága érdekében mégis fegyverhasználattal látják el.

A Magyar Honvédség alkalmazásától különbözik annak *felhasználása*.⁴⁰ A szükségállapot és a terrorveszélyhelyzet idején ugyanis a Magyar Honvédség felhasználására, azaz belbiztonsági feladatokra való igénybevételére lehet szükség és van törvényes lehetőség, amennyiben

³⁶ 2022. május 25-én nem neveztek ki új honvédelmi államtitkárt.

³⁷ Hvt. 38. § és 45. §.

³⁸ Hvt. 80. § 1. pontja.

³⁹ Hvt. 36. § (1).

⁴⁰ Hvt. 80. § 5. pontja.

a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok erői elégtelennek mutatkoznak. Az elégtelenséget jogszabály nem definiálja, így annak kimondása és felelőssége minden esetben politikai, pontosabban kormányzati döntés. A felhasználás jelentheti a közrend védelmét, a rendőrség tehermentesítését, a KNBSZ kibervédelmi műveleti támogatását, de akár a fegyveresen⁴¹ vagy felfegyverkezve⁴² elkövetett bűncselekmények fegyverrel való felszámolását is.⁴³ Nem elég a bűncselekmények elkövetésének befejezetté⁴⁴ válása, hanem a katonai fellépést meg kell előznie a szükségállapot kihirdetésének, vagy terrorveszélyhelyzet esetén, tekintettel a terrorcselekmények rapid jellegére, a kihirdetést a Kormánynak legalább kezdeményeznie szükséges. Fontos korlátozás, hogy a Magyar Honvédség szükségállapot idején nem teljes létszámmal, hanem csupán kijelölt személyi állománnyal, fegyverzettel, céllal, helyen és időben használható fel.

A harmadik bevetési típus a *közreműködés*. Fegyverhasználati joggal működik közre a Magyar Honvédség a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlen veszélyeztető konfliktushelyzet és tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában, valamint az államhatár rendje elleni erőszak felszámolásában; a nemzetközi normák betartásával magyar állampolgárok életét, testi épségét Magyarország területén kívül közvetlenül fenyegető háborús cselekmények, fegyveres konfliktusok esetén a bajba jutott magyar állampolgárok mentésében, hazatérésük biztosításában, az evakuálás végrehajtásában; a Kormány döntése alapján különleges jogrend szerinti veszélyhelyzettel (veszélyhelyzet) és az egészségügyről szóló törvény szerinti egészségügyi válsághelyzettel (egészségügyi válsághelyzet) kapcsolatos feladatokban; a különleges jogrend szerinti veszélyhelyzettel és az egészségügyről szóló törvény szerinti egészségügyi válsághelyzettel (egészségügyi válsághelyzet) kapcsolatos feladatokban; fegyverhasználati jog nélkül katasztrófavédelmi, valamint különleges eszközöket vagy katonai szakértelmet igénylő feladatokban, valamint hadisírok, katonai és hősi emlékművek gondozásában és közfoglalkoztatásban.⁴⁵ A fenti közreműködői feladatokat a katonák más szervezetek feladat- és hatáskörének elvonása nélkül, szigorú függelmi rendben látják el. 2015-től Európát és benne Magyarországot olyan intenzív illegális migrációs nyomás érte, amelyre az ország történelmében alig volt példa. A migrációs válsághelyzetet az addig működő személyi állománnyal és szabályozási háttérrel egész egyszerűen nem lehetett többé kezelni, ezért a törvényhozó megalkotta normál jogrendi válsághelyzetként a *tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet*⁴⁶ (közismertebb nevén: migrációs válsághelyzet) intézményét. Ez a Magyar Honvédségnek egy fegyverhasználati joggal ellátott, a rendőrség melletti közreműködői feladatot jelent. Az *ideiglenes biztonsági határzár* (IBH) teljes körű élőerős őrzésének biztosítása érdekében is szükség volt további törvénymódosításokra. A Magyar Honvédség feladatainak bővülésével migrációs válsághelyzetben a katonák már közreműködnek az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában, valamint az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárításában.

⁴¹ Fegyveres elkövetésnek minősül, aki löfegyvert, robbanóanyagot, robbantószer, robbanóanyag vagy robbantószer felhasználására szolgáló készüléket tart magánál, vagy a bűncselekményt ezek utánzatával fenyegetve követi el.

⁴² Felfegyverkezve követi el a bűncselekményt, aki az ellenállás leküzdése vagy megakadályozása érdekében az élet kioltására alkalmas eszközt tart magánál.

⁴³ Hvt. 37. §.

⁴⁴ Befejezett egy bűncselekmény, ha minden tényállási eleme megvalósul.

⁴⁵ Hvt. 36. § (1) *h)–k)* pontja, (2) *a)–b)* és *d)–e)* pontja, valamint 37. § (1a)–(3b).

⁴⁶ 2007. évi LXXX. törvény 80/A. §.

„A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet esetén az elismerés iránti kérelmek regisztrálásában és ez ehhez kapcsolódó feladatok ellátásában a menekültügyi hatóság irányítása szerint a miniszter felkérése esetén a rendészetért felelős miniszter erre vonatkozó döntése alapján – az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv, illetve a miniszter felkérése esetén a honvédelemért felelős miniszter erre vonatkozó döntése alapján – a Magyar Honvédség közreműködhet”.⁴⁷

A katonák kizárólag a migrációs *válságkezelés idején és a válsággal érintett területen*⁴⁸ jogosult gépjárművet a közúton megállítani, helyszínt biztosítani, területzárást végrehajtani és kényszerítő eszközt alkalmazni, valamint személyi szabadságot korlátozó és nem korlátozó intézkedéseket tenni. A jelenlegi szabályozás értelmében katonák bárkivel szemben, testi sérülés okozására alkalmasak, a honvédelmi törvényben foglaltaktól meghatározottól eltérő, más *kényszerítő eszköz* is használható. Azonban annak használata a másképpen el nem hárítható, személy elleni, életet vagy testi épséget súlyosan veszélyeztető támadás kivételével nem irányulhat eleve az emberi élet kioltására.⁴⁹

A *terrorveszélyhelyzet* különleges jogendi tényállást a honvédelmi tárca a 2015. november 13-i párizsi terrortámadást követően dolgozta ki.⁵⁰ A szabályozás 2016. július 1-jével lépett hatályba az Alaptörvény hatodik módosításával, amellyel a különleges jogendi tényállások száma hatra növekedett. Az „Országgyűlés a Kormány kezdeményezésére terrortámadás jelentős és közvetlen veszélye vagy terrortámadás esetén meghatározott időre kihirdeti a terrorveszélyhelyzetet, ezzel egyidejűleg felhatalmazza a Kormányt sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedések bevezetésére”.⁵¹ Ezek az Országgyűlés döntéséig, de legtovább 15 napig maradhatnak hatályban. A terrorveszélyhelyzet kihirdetéséhez az Országgyűlés jelen lévő tagjai kétharmadának támogatása szükséges, akik döntésükkel felhatalmazhatják a Kormányt rendkívüli intézkedések bevezetésére. A terrortámadások és következményeik felszámolásához a vilámgyors és szakszerű állami fellépés nélkülözhetetlen, ezért az Alaptörvény megengedi, hogy a Magyar Honvédség felhasználására már haladéktalanul sor kerüljön, amikor a terrorveszélyhelyzet kihirdetését a Kormány kezdeményezte az Országgyűlésben. A terrorveszélyhelyzet megjelenésével az Alaptörvényben a Magyar Honvédség két feladatot is kapott. Egyrészt a saját belső szabályozását ennek megfelelően bővítenie szükséges, másrészt olyan irányban szükséges módosítani a kiképzést, hogy a magyar katonák alkalmasak legyenek a hatékony bevetésre terrorveszélyhelyzet idején.

A *Magyar Honvédség új feladatai* a rendőrségről szóló törvény 2016. évi módosításával, fegyverhasználati joggal – a fentieket részben ismételve – a katonák közreműködése kijelölt magyar külképviseletek és azok diplomáciai személyzete, valamint a kormányzati tevékenység szempontjából kiemelt, külföldön lévő magyar szervek, intézmények és létesítmények személy- és létesítményvédelmében.⁵² 2017-től közreműködik a Magyar Honvédség a saját állampolgárok életét, testi épségét külföldön közvetlenül fenyegető háborús cselekmények, fegyveres konfliktusok esetén a magyarok mentésében, hazatérésük biztosításában, az evakuálás végrehajtásában.⁵³ A Magyar Honvédség fegyverhasználati jog nélkül működik közre katasztrófavédelemben,

⁴⁷ 2007. évi LXXX. törvény 80/G. §.

⁴⁸ A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet területi hatálya kezdetben, 2015. szeptember 15-étől csak a délnyugat-magyarországi megyékre terjedt ki.

⁴⁹ Hvt. 54/B. § és 54/D. §.

⁵⁰ KÁDÁR 2020b.

⁵¹ Alaptörvény 51/A. cikk.

⁵² 1994. évi XXXIV. törvény 7/E. § (6).

⁵³ Hvt. 36. § (1) i) pont.

állami közfoglalkoztatásban⁵⁴ és hadisírok, katonai és hősi emlékművek fenntartásában, egyéb kegyeleti tevékenységben, végzi a katonai szakértelmet és eszközöket igénylő feladatokat, valamint a katonai protokollt. 2019-től ide tartoznak a Magyarország biztonságát, honvédelmi érdekeit sértő, veszélyeztető, katonai jellegű kibertérműveletek, kibertérre ható cselekmények vagy kibertámadások elleni fellépés,⁵⁵ illetve az ezekkel összefüggő szövetségi, illetve nemzetközi együttműködésben végrehajtandó feladatok is, valamint az élet, az anyagi javak és objektumok oltalmazása érdekében az elektromágneses spektrumot kihasználó támadó, információszerző, felderítőeszközök elleni aktív elektromágneses műveletek végzése.⁵⁶ Ezek a szabályozási területe a Magyar Honvédség és a KNBSZ e területeken ellátott kapcsolódó feladatai is, hiszen az utóbbi információkat gyűjt a honvédelmi érdeket veszélyeztető kibertevékenységekről, illetve ilyen szervezetekről, információbiztonsági feladatokat végez, biztosítja a honvédelmi tárca információvédelmi tervező munkájához szükséges adatokat, végzi a honvédelmi érdekek nemzetbiztonsági jellegű védelmét, valamint a Magyar Honvédség kibervédelmének és műveleteinek támogatását.⁵⁷

A katonák jogállása

Hazánk NATO-tagsága,⁵⁸ a szomszédos országokkal kötött alapszerződései,⁵⁹ a magyar állampolgárok honvédelmi áldozatvállalása, valamint a fegyveres erők⁶⁰ a legfontosabb összetevők és szereplők hazánk honvédelmében. Ez utóbbi letéteményese a Magyar Honvédség, amelynek alaprendeltetése Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak védelme, nemzetközi megállapodások alapján közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint

⁵⁴ A közfoglalkoztatás nem tévesztendő össze a szabálysértést elkövetők közérdekű munkájával. A közfoglalkoztatás ugyanis elsősorban azokat juttatja munkajövedelemhez, akik hosszabb ideje nem dolgoznak (nincs megfelelő végzettségük, munkatapasztalatuk stb.), és szociális ellátásban, azon belül foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülnek. A közfoglalkoztatásban végzett munka olyan tevékenységekre irányul, amely javítja többek között a települések szociális, egészségmegőrzési, köznevelési, kulturális, közrend, közlekedésének helyzetét, közterek használhatóságát, illetve a települések gazdasági, foglalkoztatási helyzetét, illetve hatékonyan támogatja a munkaerőpiacra történő átirányítást.

⁵⁵ Lásd még: Kelemen 2020.

⁵⁶ Hvt. 36. § (1)f)–g) pontjai és 62/A. §.

⁵⁷ Nbtv. 6. § g) pontja.

⁵⁸ Az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkelye kimondja, hogy „a Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke által elismert jogos egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Féllel egyetértésben azonnal megteszi azokat a intézkedéseket – ideértve a fegyveres erő alkalmazását is –, amelyeket a békének és biztonságnak az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart”.

⁵⁹ 1991. március 31.: magyar–ukrán kisebbségi nyilatkozat; 1992. szeptember 25.: Magyar Köztársaság és a NSZK közös nyilatkozata a magyarországi németek támogatásáról; 1992. november 6.: magyar–szlovén kisebbségi egyezmény; 1992. november 11.: magyar–orosz kisebbségi nyilatkozat; 1995. március 19.: magyar–szlovák alapszerződés; 1995. április 5.: magyar–horvát kisebbségi egyezmény; 1996. szeptember 16.: magyar–román alapszerződés.

⁶⁰ Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség.

humanitárius tevékenységek végzése, illetve katasztrófavédelmi közreműködés.⁶¹ E feladatok végrehajtásához a szolgálati törvényben⁶² foglaltakkal összhangban a Magyar Honvédség tényleges szolgálatot teljesítő katonáitól tántoríthatatlan hűséget, hivatásukhoz méltó, példamutató magatartást, bátor helyállást, magas fokú készenlétet, fegyelmet, korszerű katonai ismereteket és azok folyamatos fejlesztését követeli meg.⁶³ Magyarországon 2004. november 1-jétől a békeidejű sorköteleesség megszűnt,⁶⁴ a hadkötelesek sorozására az időtől csak különleges jogrend idején, azon belül is csupán megelőző védelmi helyzetben, illetve rendkívüli állapotban van lehetőség. A Magyar Honvédség tényleges katonai állománya ennek megfelelően békeidőszakban önkéntesekből áll, akik hivatásos állományra (katonai szolgálatot határozatlan időre, azaz élethivatásként vállalják), szerződéses állományra (katonai szolgálatot határozott időre, határozott idejű szerződéssel vállalják), tartalékos állományra (önkéntes tartalékos, speciális önkéntes tartalékos, kiképzett tartalékos, valamint potenciális hadköteles),⁶⁵ valamint tiszt- és altisztjelöltekre oszthatók. Az önkéntes tartalékosok békeidőszaki működését munkáltatói ösztönző-kompenzációs rendszerben önként vállalják a rendelkezésre állást és a tényleges szolgálatteljesítést. Ők lehetnek ezen belül önkéntes műveleti tartalékos (ÖMT) és önkéntes védelmi tartalékos (ÖVT), valamint önkéntes területvédelmi tartalékos (ÖTT) katonák is. Kiképzett tartalékosként és potenciális hadköteleesként nyilvántartott személy csak a hadkötelezettség bevezetésével köteles tényleges katonai szolgálatra.⁶⁶ A Magyar Honvédség a katonai szakértelmet és hierarchiát, illetve fokozott korlátozásokat és önfeláldozásig terjedő áldozatvállalást nem igénylő feladatokra a tényleges katonai állomány mellett honvédelmi alkalmazottakat, közalkalmazottakat, munkavállalókat is foglalkoztat.⁶⁷ 2020 derekától vezették be a speciális önkéntes tartalékos (SÖT) jogviszonyt a pandémia foglalkoztatási hatásainak enyhítése érdekében, amelyen keresztül a Magyar Honvédség támogatni kívánja a munkanélkülivé vált magyar állampolgárokat. A kiképzés itt csupán féléves, de a jelentkezőknek lehetőségük van önkéntes tartalékos, szerződéses, vagy akár hivatásos katonaként tovább szolgálniuk. Ezt alapul véve a Honvédelmi Minisztérium 2021. július 22-én hirdette meg az úgynevezett önkéntes katonai szolgálat (ÖKSZ-) programot. E jogviszony célcsoportja elsősorban azok az érettségizett fiatalok, akik sikertelenül felvételiztek valamely egyetemre vagy főiskolára.⁶⁸

Meghatározó jelentősége van a katonák *fegyverhasználatának*. Fegyveren a Honvédségnél rendszeresített egyéni lőfegyver értendő.⁶⁹ A kötelékben szolgálatot teljesítő katona kizárólag a kötelék parancsnokának egyértelmű parancsára használhatja rendszeresített szolgálati fegyverét, azaz adhat le szándékosan személyre irányított célzott lövést.⁷⁰ Előbbiekből következik, hogy kötelékben tilos egyéni elhatározásból tüzet nyitni. Köteléken kívül az egyéni fegyverhasználat a legsúlyosabb kényszerítő eszköznek minősül, amely történhet egyéni döntés alapján. Szolgálati lőfegyverének használata a katonának nem joga, hanem kötelessége például katonai objektumok védelme során. Amennyiben késlekedés a katona életét, testi épségét, intézkedésének

⁶¹ AT 45. cikk (1) és (3).

⁶² 2012. évi CCV. törvény (Hjt.).

⁶³ Hjt. Preambuluma.

⁶⁴ 2004. évi CIV. törvény 6. §, 2004. évi CV. törvény, valamint a 16/2004. (VI. 29.) HM rendelet.

⁶⁵ Hvt. 41. § (2).

⁶⁶ Hvt. 41. §.

⁶⁷ Hvt. 40. § (1).

⁶⁸ 3/2022. (I. 27.) HM utasítás 2. § 14. és 19. pontja.

⁶⁹ Hvt. 56. § (2).

⁷⁰ Hvt. 56. §.

eredményességét nem akadályozza, a fegyverhasználatot meg kell előznie felszólításnak cselekvésre vagy a jogellenes magatartás abbahagyására, más segítségül hívásának, más kényszerítő eszköz alkalmazásának, a várható fegyverhasználatra figyelmeztetésnek és a levegőbe vagy földbe leadott figyelmeztető lövésnek.⁷¹ Tilos a fegyverhasználat, amikor annak indoka már megszűnt, megtorlásként, ha a támadás elhárítása tárgyra vagy állatra leadott lövéssel is elérhető, ha olyan személy életét vagy testi épségét veszélyezteti, akivel szemben a fegyverhasználat tilos (például gyermek, terhes nő), ha erről a katonának tud, vagy nyilvánvalóan felismerhető. Ugyancsak tilos a jogellenesen összegyűlt vagy fegyvertelenül jogellenes magatartást tanúsító tömeg, katonai csoportosulás szétesztatására, valamint a Magyar Honvédség feladatairól szóló rendelkezések közül olyan esetben, amikor a feladatait fegyverhasználati jog nélkül hajtja végre.⁷² Testi erejüket közvetlenül is használhatják a katonák védekezésre vagy cselekvés kikényszerítésére, annak abbahagyására, valamint jogszerű intézkedéssel szembeni ellenszegülés megtörésére. Amennyiben a testi kényszer nem vezetett eredményre vagy nem alkalmazható, könnygázcsoportot, elektromos sokkolót vagy gumibotot használhat. Bilincset alkalmazhat támadás-ellenszegülés letörésére, önkárosítás, szökés, engedély nélküli eltávozás és mindezek kísérletének megállítására. Szájkosaras szolgálati kutyát alkalmazhat a testi kényszer alkalmazásainak eseteiben, és szájkosár nélkül is alkalmazhatja súlyos sérüléssel fenyegető támadás kivédésére, személye elleni vagy életet, testi épséget közvetlen fenyegető támadás visszaverésére, valamint őrzött objektumok megvédésére, azokba való illetéktelen behatolások kizárására.⁷³

Az állam és katonák közötti *katonai szolgálati jogviszony*⁷⁴ egy sajátos közzolgálati jogviszony, amely alapján a katonákat többletjogosultságok (kiemelt szociális és magasabb színvonalú egészségügyi ellátás, bizonyos feltételek teljesülése esetén szolgálati lakás, albérleti hozzájárulás, külszolgálati lehetőség stb.) illetik meg, ugyanakkor szigorú többletkötelezettségek (fokozott büntetőjogi és fegyelmi felelősség, számos alapjog masszív korlátozása stb.) terhelik. A szolgálati jogviszony 18. életévét betöltött, teljesen cselekvőképes, állandó belföldi lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel rendelkező és a katonai szolgálatra egészségi, pszichikai és fizikai szempontból alkalmas magyar állampolgárral létesíthető,⁷⁵ akivel szemben semmilyen kizáró ok⁷⁶ nem állhat fenn. A szolgálatteljesítés pedig rendkívül feszes függelmi rendben, a szolgálati érdek elsődlegessége mellett, gyakran az előbb részletezett fegyverhasználati jog, sőt kötelezettség mellett, élet és a testi épség kockáztatásával zajlik. A honvédelmi szervezetek iránti közbizalom fenntartása érdekében a katonák nem folytathat olyan tevékenységet vagy tanúsíthat olyan magatartást, amely a szolgálati viszonyhoz méltatlan⁷⁷ vagy a pártatlan szolgálatteljesítést veszélyezteti. A katonák szolgálati viszonyuk fennállása alatt havi rendszerességgel *illetményre* jogosultak. A szolgálati illetmény alapilletményből (általános előmenetel alapján beosztás betöltése esetén alapvetően a szolgálati beosztás vezetői vagy beosztott jellege, beosztás helye a szervezeti hierarchiában, a beosztáshoz rendszeresített rendfokozat besorolási kategóriája határozza meg), honvédelmi szolgálati díjból (a tényleges szolgálatban töltött idő határozza meg), illetménypótlékokból (STANAG 6001 pótlék, munkaerőpiaci-pótlék, fokozott igénybevételei illetménypótlék, veszélyességi illetménypótlék), esetleg még kiegészítő illetményből (egyéni körülményre tekintettel,

⁷¹ Hvt. 58. § (1)–(2).

⁷² Hvt. 58. § (4).

⁷³ Hvt. 60. §.

⁷⁴ Bővebben lásd Hjt. és az MH Szolgálati Szabályzata.

⁷⁵ Hjt. 31. § (1).

⁷⁶ Hjt. 31. § (2).

⁷⁷ Hjt. 162–163. §.

például illetménykiesés miatt) áll.⁷⁸ Ezeket külön illetményelemeknek nevezzük. Az egyes illetményelemeket egész összegre kerekítve, a hivatalos magyar pénznemben kell megállapítani.⁷⁹ Az önkéntes tartalékosokat békeidőszakban külön munkáltatói ösztönző-kompenzációs rendszer is támogatja.⁸⁰

Honvédelmi igazgatás

A honvédelmi igazgatás a védelmi igazgatás egyik pillére. A hatályos szabályozás szerint a védelmi igazgatás, a honvédelmi igazgatás és a honvédelmi igazgatás részét képező katonai igazgatás szabályait egyaránt a honvédelmi jogszabályok határozzák meg. Ez óhatatlanul összemosta az elmúlt évtizedekben a védelmi igazgatás összkormányzati felelősségű feladatait a honvédelmi igazgatás ágazati felelősségű, de ágazaton kívüli szereplőkre is kötelezettségeket szabó feladataival.⁸¹ Ez a bizonytalan helyzet azonban a Vbő. hatálybalépésével megváltozik, mivel a védelmi igazgatás helyét a védelmi és biztonsági igazgatás veszi át a honvédelmi szabályozástól függetlenül, a komplex biztonság egészére irányuló feladatrendszerrel.⁸² Ez a változás azonban arra is komoly lehetőség, hogy a honvédelmi igazgatás rendszerét is megújítsa a jogalkotó az elkövetkező években, hiszen az AT9M, a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program, valamint a Vbő. megalkotása miatt is jelentős változtatások lesznek szükségesek a honvédelmi törvényben és az alapján a honvédelmi jogszabályok szinte mindegyikében.

A *védelmi igazgatás* az államigazgatás része, vagyis a végrehajtó hatalomnak, konkrétan a mindenkor Kormánynak alárendelt szervezett és célzott tevékenységek összessége.⁸³ A

„közigazgatás részét képező feladat- és szervezeti rendszer, amely a Kormány – a honvédelemért felelős miniszter útján gyakorolt – irányítása mellett a Magyarországot veszélyeztető fenyegetésekkel és támadásokkal szemben az állam feladatainak megvalósítására létrehozott, valamint egyes védelmi feladatok ellátására kijelölt közigazgatási szervek által végzett tervező, végrehajtó, rendelkező tevékenység”.⁸⁴

Védelmi igazgatásba tartozik számtalan veszély és kihívás megelőzésének, illetve felszámolásának igazgatási támogatása és összehangolása, úgymint:

- gazdasági összeomlás;
- terrorizmus különböző megnyilvánulásai;
- kiber-, pénzügyi és energiabiztonsági fenyegetések;
- éghajlatváltozással megjelenő összetett problémák;
- vallási extrémizmus⁸⁵ terjedése;
- energia- és nyersanyaghiány;
- kábítószer-kereskedelem;

⁷⁸ Bővebben lásd Hjt. X. fejezete, 5–7. mellékletei, valamint a 7/2015. HM rendelet.

⁷⁹ Hjt. 122. § (5).

⁸⁰ Hvt. 41. § (6).

⁸¹ Vö. e kötet *A védelmi igazgatás alapjai* című fejezetével.

⁸² TILL 2021.

⁸³ Vö. e kötet *A védelmi igazgatás alapjai* című fejezetével.

⁸⁴ Hvt. 80. § 32. pontja.

⁸⁵ Lásd még Ujházi–Káló–Petruska 2019.

- szervezett bűnözés;
- természeti és ipari katasztrófák;
- a tradicionális államközi háborúk;
- egyéb katonai támadások.⁸⁶

Szigorúan jogi megközelítésben a védelmi igazgatás nevesített tárgyai közé tartozik az Alaptörvényben leírt egyes különleges jogrendi tényállásokban szereplő fenyegetések elleni védekezés is, mivel ezek is a védelem komplex feladatrendszerének részét képezik és nem egy elkülönült feladatrendszert. A védelmi igazgatás tehát általánosságban az állam védelmi feladatait célzó végrehajtó tevékenység, pontosabban a védelmi felkészítésre és országmozgósítást szervező, a különleges jogrendben a központi, a területi és helyi irányítást végző centralizált, hierarchikus felépítésű közigazgatási szervezet- és feladatrendszer, illetve a közigazgatási szervek és a védelemben részt vevő fegyveres szervezetek összehangolt tevékenysége.⁸⁷ Ennek célja a katonai, a rendészeti, a nemzetbiztonsági és a polgári szervezetek, valamint a magyar állampolgárok védelmi és biztonsági, valamint különleges jogrendi kötelezettségei tervezésének, szervezésének és végrehajtásának koordinálása.⁸⁸

A fejezet szorosabb tárgyát képező *honvédelmi igazgatás*⁸⁹ a védelmi igazgatás részét képező szervezet- és feladatrendszer, amely keretében az ország védelmére létrehozott, valamint e feladatra kijelölt közigazgatási szervek, továbbá a honvédelemben közreműködő más szervek ellátják a honvédelmi törvényben meghatározottak honvédelemre való felkészítésével, az országvédelemmel, és a honvédelmi kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos feladatokat.⁹⁰ Tehát a honvédelmi igazgatásnak a tárgya a védelmi igazgatáson belül kizárólag a honvédelem. A honvédelemre való felkészülésben és a honvédelmi feladatok végrehajtásában, de kizárólag a törvényben megadott mértékig természetes és jogi személyek, minden Magyarországon tartózkodó szolgáltatásokkal, a magyar állampolgárok viszont személyesen is, azaz a személyes szolgálat teljesítésével vesznek részt.⁹¹ A honvédelmi igazgatást meghatározó jelenleg hatályos jogi szabályozás⁹² központosított működési rendet és pontosabb fogalmat ad. A honvédelmi igazgatás ismérvei úgy foglalhatók össze, hogy azok egyszerre jelentenek feladat- és szervezetrendszert a közigazgatáson belül, amelyet alaprendeltetésű, kijelölt, illetve közreműködő szervezetek összessége végez széles körű személyes és vagyoni kötelezettségek érvényre juttatása céljából.⁹³

A honvédelmi igazgatási szervek élén Magyarország Kormánya áll, a honvédelmi ágazat legfelsőbb központi szakigazgatási szerve pedig a Honvédelmi Minisztérium, amely szakigazgatási tevékenysége külső és belső igazgatásra irányul.⁹⁴ A külső igazgatás körében egyrészt közreműködik a Kormány honvédelmi irányítási feladatainak előkészítésében, másrészt együttműködik a társmisztériumokkal az őket érintő honvédelmi igazgatási ügyekben, harmadrészt szakmailag irányítja, felügyeli a helyi államigazgatási szervek honvédelmi jellegű tevékenységét. Belső

⁸⁶ E fenyegetések hazai kihívásként való azonosításáról lásd a Nemzeti Biztonsági Stratégiát. 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat.

⁸⁷ Lásd még KESZELY 2017.

⁸⁸ TILL 2017) 55-75.

⁸⁹ Hvt. 80. § 12. pont.

⁹⁰ Hvt. vhr. 1. § b) pont.

⁹¹ Hvt. 1. § (3).

⁹² Hvt. 65. §, 66. § (3), 80. § 12. pont.

⁹³ PETRUSKA 2019: 57.

⁹⁴ Lásd PETRUSKA 2019: 55–80.

igazgatási körében ellátja a Magyar Honvédség működésével kapcsolatos tárcaszintű igazgatási feladatokat. A helyi honvédelmi igazgatási szerveket a megyei önkormányzatok, a települési polgármesteri hivatalok, valamint a megyei (fővárosi) hadkiegészítő parancsnokságok képezik. A megyei közgyűlés elnöke meghatározott honvédelmi ügyekben másodfokú hatósággként jár el. A helyi honvédelmi igazgatási feladatok a települések polgármesteri hivatalainak hatáskörébe tartoznak, amelyek elsőfokú hatósággként járnak el. A polgármesteri hivatalok belső szakigazgatási szervei látják el a szakirányú (birtokvédelmi, egészségügyi, szociális stb.), de honvédelmi érdekű igazgatási feladatokat. A megyei hadkiegészítő parancsnokságok a polgári igazgatási rendszertől elkülönülnek, de annak szerveivel szoros együttműködésben, hatósági jogkörben végzik honvédelmi igazgatási feladataikat. Ide tartozik a fegyveres erők hadkiegészítésének és mozgósításának tervezése, szervezése és végrehajtása, amelynek érdekében hatósági határozattal igénybe vehetnek hadköteleseket, illetve használatba vehetnek bizonyos ingatlanokat és ingóságokat is.⁹⁵

A *katonai igazgatás* célja Magyarország fegyveres védelme feltételeinek megalapozása, valamint a védelem előkészítése érdekében a jogalanyok honvédelmi kötelezettségeinek és önként vállalt honvédelmi feladatainak megtervezése, valamint a kötelezettségek és az önkéntesen vállalt feladatok végrehajtása.⁹⁶ A katonai igazgatás így nemcsak a Magyar Honvédségre korlátozódó igazgatást jelent, hanem egy ennél szélesebb körű, a fegyveres erőn kívüli, annak hadrafoghatóságához és operativitásához szükséges személyekre és szervezetekre irányuló igazgatási támogatást is. Éppen ezért szűkebb profilú, mint a honvédelmi igazgatás, hiszen a Magyar Honvédség alaprendeltetésű, azaz honvédelmi célú tevékenységének igazgatási támogatására irányul. Az ide tartozó kötelezettségek a különleges jogrendben bevezethető hadkötelezettség.⁹⁷ A Magyar Honvédség katonai igazgatási szerve⁹⁸ hajtja végre még normál jogrendben a lehetséges hadkötelesek és a kiképzett tartalékosok nyilvántartásának tervezését és vezetését. A Honvédelmi Minisztérium, valamint a katonai szervezetek köztisztviselőit, illetve közalkalmazotti jogviszonyban álló tartalékos hadköteleseket a munkakörük, beosztásuk betöltéséhez fűződő kiemelkedően fontos közérdekből eredeti beosztásukban kell meghagyni.⁹⁹ A feladatai közé tartozik még, hogy nyilvántartást vezet a *meghagyásba* bevont szervekről és a meghagyásra kijelölt munkakörökről, valamint végzi a meghagyás előkészítésével kapcsolatos tevékenység ellenőrzését, végrehajtja a Magyar Honvédség, a rendvédelmi szervek és a honvédelemben közreműködő szervek részére szükséges gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségek teljesítésének tervezését, megvalósításának irányítását, felügyeletét és ellenőrzését. Előkészíti az önkéntes tartalékos állomány behívásához elengedhetetlen nyilvántartás kezelését, a munkáltatókkal való kapcsolattartást, a személyi állomány katonai szolgálatának tervezését és a különböző tartalékos állományok behívását. Vezeti a Magyar Honvédség központi személyügyi és hadköteles, valamint a központi

⁹⁵ KRAJNC 2019: 456.

⁹⁶ 2013. évi XCVII. törvény 1. § f) pont.

⁹⁷ Magyarország Alaptörvényének XXXI. cikke szerint a hadkötelezettség alapján katonai szolgálat Magyarországon csak rendkívüli állapot idején, valamint az Országgyűlés erre irányuló külön döntése esetén megelőző védelmi helyzetben vezethető be.

⁹⁸ Jelenleg a Magyar Honvédség Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság a Magyar Honvédség országos illetékességű, katonai igazgatási és központi adatfeldolgozó szerve. A parancsnokság igazgatási tevékenysége keretében nyilvántartja a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses katonáinak, valamint polgári alkalmazottainak központi személyügyi adatait, illetve végzi a nyilvántartással kapcsolatos feladatokat.

⁹⁹ 8/1994. (V. 20.) HM rendelet 2. § (1).

toborzó és érdekvédelmi nyilvántartását, illetve végzi a toborzó és érdekvédelmi szaktevékenység tervezését és végrehajtásának irányítását. Ezeken túl a Magyar Honvédség katonai igazgatási szerve a Magyar Honvédség személyi állománya részére a szolgálati, ideiglenes szolgálati, kormánytisztviselői, közalkalmazotti, katonai nyugdíjas, hatósági és ellenőri igazolványokat ad ki, illetve ellátja a katonákat a személyi igazoló jeggyel és a Genfben elfogadott, nemzetközi humanitárius jogi (közismertebb nevén: hadijogi) tárgyú egyezmények hatálya alá tartozó egyéb igazoló iratokkal. Rendkívüli állapotban és megelőző védelmi helyzetben elrendelt hadkötelezettség alatt a fenti feladatrendszer módosul, sőt kiegészül a hadkötelesek, valamint az önkéntes tartalékosok nyilvántartásával, katonai szolgálatával kapcsolatos feladatok megtervezésével, vezetésével és végrehajtásával, a meghagyásban részesült hadkötelesekre vonatkozó nyilvántartás vezetésével, valamint a meghagyás végrehajtásával kapcsolatos tevékenységének ellenőrzésével. A Magyar Honvédség katonai igazgatási szerve irányítja továbbá az érdekvédelmi szaktevékenységet, veszteség-nyilvántartást vezet és a nemzetközi egyezmények szerinti tájékoztatást ad.¹⁰⁰

Összefoglalás

Korszakváltásnak tekintendő tehát, hogy 2015. szeptember 15-én a Magyar Honvédség normál jogrendben hazai területen ellátandó és fegyverhasználati jogú feladatot kapott tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben, annak rendészeti támogatására. A rá következő évtől a Magyar Honvédség jogszerűen közreműködhet a külképviseletek és kormányzati szempontból jelentős külföldi szervezetek, intézmények, létesítmények és személyzetük védelmében. Majd az ezt követő évben szintén közreműködői feladatot kapott a külföldön, fegyveres konfliktussal összefüggésben kimenekítésre szoruló magyar állampolgárok megsegítésében. A honvédelmi veszélyhelyzet 2019. évi megjelenésével a honvédelmi törvényben megelőző védelmi helyzet különleges jogrendi tényállása sajátos „előszoba tényállást” kapott a normál jogrendi szabályozásban.¹⁰¹ 2020. december 15-én az Országgyűlés elfogadta az AT9M-et, amellyel tervezetten 2023-tól a különleges jogrendi tényállások és szabályozás teljesen új alapokra kerülnek. 2022. február 24-től az Ukrajna területén folyó fegyveres konfliktus a belső szabályozási folyamatokat katalizálta: a veszélyhelyzet kibővített tényállásának (háborús veszélyhelyzet) hatálybalépését több mint fél évvel felgyorsították, és ezzel az AT10M-mel „a szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, háborús helyzet vagy humanitárius katasztrófa, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető súlyos esemény” szövegrész már 2022. november 1-jétől az Alaptörvény részét képezi. Ezzel párhuzamosan a katasztrófavédelmi törvény módosításával a Kormány jogosultságot kap rendkívüli intézkedések megtételére, de szigorúan az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktusra, illetve humanitárius katasztrófára tekintettel, valamint ezek magyarországi következményeinek az elhárítása érdekében szükséges nem katonai feladatokra.

Jelenleg tehát a honvédelmi jog és igazgatás gyökeres védelmi-biztonsági fókuszú megújulás előtt áll, és ezek a változások a jogállami és a katonai szakmai követelményeket egyaránt megemelik, illetve gyökeresen átforgalmazzák a fegyveres védelem katonai ágazatának az egész jogrendszert érintő szervezeti, feladatköri, személyi sajátosságait szabályozó normarendszert.¹⁰² A honvédelmi jog és igazgatás – jelenleg is intenzíven zajló – gyökeres átalakításának végcélja, hogy az állam-

¹⁰⁰ PETRUSKA 2019: 57–58.

¹⁰¹ Lásd még FARKAS 2018b.

¹⁰² TILL 2021.

szervezet a jogállami követelményeknek és a működési hatékonyságnak különleges jogrendben és normál jogrendben egyaránt eleget tegyen,¹⁰³ illetve a komplex biztonság ágazatokon átvívelő és ezáltal egyetlen ágazat központi felelősségével kezelhetetlen feladatrendszerét összkormányzati szabályozás alá helyezze. Ez azonban nem temperálja a honvédelmi, a rendészeti, a nemzetbiztonsági és a civil közigazgatási szervezetek kapcsolódó feladatait, hanem az összhang erősítése mellett éppen az egyes ágazatok korszerűsítését, saját alaprendeltetésükben a hatékonyságuk fokozását teszi szükségessé egy korszerű védelmi és biztonsági rendszer megerősítése érdekében.

Irodalomjegyzék

- BENKE György (2000): Cianid-szennyezés a Tiszán. *Vízpart*, 9(2), 1. Online: www.ativizig.hu/sajtoszoba/vizpart/vizpart_200003.pdf
- BENKŐ Tibor: *A katonák számára idén is elsődleges feladat a járvány elleni védekezés* www.magyarhirlap.hu/belfold/20210225-a-katonak-szamara-iden-is-elsodleges-feladat-a-jarvany-elleni-vedekezes 36.
- DAMÓ László szerk. (1985): *Katonai lexikon*. Budapest: Zrínyi.
- FARKAS Ádám (2016): *Tévelygések fogságában? Tanulmányok az állam fegyveres védelmének egyes jogtani és államtani kérdéseiről, különös tekintettel Magyarország katonai védelmére*. Budapest: Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.
- FARKAS Ádám (2018a): *Az állam fegyveres védelmének alapvonalai és Kiegészítést követő polgári evolúciója*. PhD-disszertáció. Budapest: Széchenyi István Egyetem.
- FARKAS Ádám (2018b): *Egy lehetséges séma Magyarország védelem-szabályozási és védelmi alkotmányos szemléletének megújításához*. Vélemények a Katonai Jog Világából, 3. Budapest: Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.
- FARKAS Ádám (2018c): A honvédelmi jog polgári szabályozási előzményei Magyarországon. In FARKAS Ádám (szerk.): *A honvédelem jogának elméleti, történeti és kortárs kérdései*. Budapest: Dialóg Campus, 31–57.
- FARKAS Ádám (2019): *Az állam fegyveres védelmének alapvonalai*. Budapest: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat.
- FARKAS Ádám (2020): Komplex biztonság, hibrid konfliktusok, összetett válaszok. *Honvédségi Szemle*, 148(4), 11–23.
- FARKAS Ádám (2021): A kortárs technológia-fejlődés és innováció viszonya a honvédelmi szabályozással. *MTA Law Working Papers*, 2021/4. 1–16.
- Honvédelem (2013): *Több mint ezer katona dolgozik a gátaikon*. 2013. június 4. Online: <https://honvedelem.hu/media/aktualis-videok/tobb-mint-ezer-katona-dolgozik-a-gatakon.html>
- KÁDÁR Pál (2020a): A hibrid kihívások és a működő államszervezet. *Honvédségi Szemle*, 148(4), 3–10.
- KÁDÁR Pál (2020b): A különleges jogrendi szabályozás megújítása és a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 8(4), 7–33.
- KELEMEN Roland (2020): A kibertérből érkező fenyegetések jelentősége a hibrid konfliktusokban és azok várható fejlődése. *Honvédségi Szemle*, 148(4), 65–81.
- KESZELY László (2017): *A védelmi igazgatás szerepe a nemzeti szintű átfogó megközelítés megvalósításában*. PhD-disszertáció. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- KRAJNC Zoltán főszerk. (2019): *Hadtudományi lexikon*. Budapest: Dialóg Campus.
- LAKATOS László (2011): *Honvédelmi igazgatás*. Egyetemi jegyzet. Budapest: ZMNE.

¹⁰³ KÁDÁR 2020a és FARKAS 2020.

- Magyarország Kormánya (2021): *Kibertámadás ért több kormányzati portált*. 2021. január 26. Online: <https://kormany.hu/hirek/kibertamadas-ert-tobb-kormanyzati-portalt>
- PETRUSKA Ferenc (2019): A honvédelmi igazgatás jogszabályi háttere. In HORNYACSEK Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései*. Budapest: Dialóg Campus, 55–80.
- PETRUSKA Ferenc (2020): A katonák szerepe a pandémia visszaszorításában. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 8(1), 215–233.
- TILL Szabolcs (2017): A különleges jogrendi kategóriarendszer egyszerűsítésének jövőbeli esélyei. *Iustum Aequum Salutare*, 13(4), 55–75.
- TILL Szabolcs (2021): A honvédelmi alkotmányosság tematikus trendjei és hangsúly-változásai I. *Katonai és Hadijogi Szemle*, 9(1), 7–42.
- UJHÁZI Lóránd – KALÓ József – PETRUSKA Ferenc szerk. (2019): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest: Háttér.

Jogi források

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről
1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
2004. évi CIV. törvény Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról
2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről
2013. évi XCVII. törvény a honvédségi adatkezelésről, az egyes honvédelmi kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos katonai igazgatási feladatokról
2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról
2022. évi III. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény módosításáról
- 287/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet az egészségügyi készlet állagának megóvása érdekében szükséges intézkedésekről
- 180/2022. (V. 24.) Korm. rendelet az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktusra, illetve humanitárius katasztrófára tekintettel, valamint ezek magyarországi következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzet kihirdetéséről és egyes veszélyhelyzeti szabályokról
- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- 8/1994. (V. 20.) HM rendelet a meghagyással kapcsolatos követelményekről
- 16/2004. (VI. 29.) HM rendelet a 2004. évi sorállományváltás végrehajtásának rendjéről
- 7/2015. (VII. 22.) HM rendelet a honvédek illetményéről és illetményjellegű juttatásairól
- 3/2022. (I. 27.) HM utasítása a honvédelmi szervezet 2022. évi kiemelt feladatainak, valamint a 2023–2024. évi fő célkitűzéseinek meghatározásáról

VÁKÁT OLDAL

XIII. fejezet

Gávay György Viktor: A Magyar Honvédség főbb haditechnikai eszközei és fegyverei

Minden szervezet esetében meg kell követelni feladatai és céljai, az állomány összetétele, valamint a rendelkezésre álló eszközök, felszerelések összhangját. Ezek közül a felszereléseknek és eszközöknek speciális tulajdonságai vannak a fegyveres szervezetek esetében. A Magyar Honvédségben, mint minden NATO-tagállam hadseregében, szabályozott a felszerelések, pontosabban a hadfelszerelés és más jellegű felszerelések fogalomrendszere.

A hadfelszerelés és haditechnikai eszközök

A hadfelszerelés rendszerbe kerülésének és rendszerből való kivonásának rendjét Magyarországon a honvédelmi miniszter utasításban szabályozza.¹ A *hadfelszerelés* a honvédelmi szervezetek tevékenységéhez szükséges valamennyi olyan termék, amelyet az ipar és a kereskedelem katonai célokra gyárt vagy szállít, és polgári kereskedelmi forgalomba nem, vagy csak külön engedéllyel kerülhet. Beszerzését jogszabály szabályozza, továbbá mindazon hardver- és szoftvertermék, amelynek katonai alkalmazásba vétele tervezett. A miniszteri utasításban a hadfelszerelésért felelős szervezetek felelősségi köreit is meghatározzák. A jelenleg hatályban lévő rendeletben két fontos felelősségi kör van meghatározva, az egyik az alkalmazóhoz, a másik a szakmai felelőshöz köthető. Az utasítás értelmében az alkalmazó:

- HVK (Honvéd Vezérkar) szakterületileg illetékes csoportfőnöksége. A kézirat szerkesztése óta megalakult a Vezérkar, a jogköröket pedig átvette az MHP parancsnokától. A szabályzók még kiadás alatt vannak.
- a felderítő és elektronikai hadviselés szakterület vonatkozásában a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (KNBSZ),

Az alkalmazó felelős:

- a hadfelszerelésekkel szemben támasztott hadművelési követelmények meghatározásáért, felülvizsgálataért és a rendszerbe kerüléséért,
- hadfelszerelés rendszerből való kivonásának kezdeményezéséért,
- továbbá a javaslatok felterjesztéséhez szükséges dokumentumok kidolgozásáért.

Az utasítás értelmében a szakmai felelős a Magyar Honvédség parancsnoka által kijelölt szervezet, amely feladata a hadfelszerelés:

- használatának,
- technikai kiszolgálásának,
- valamint felülvizsgálati rendjének meghatározása.

¹ 52/2020. (X. 8.) HM utasítás.

A hadfelszerelés alkalmasságának vizsgálata és felvétele

A rendszerbekerülési eljárás során a hadfelszerelések alkalmasságát és alkalmazhatóságát vizsgálni kell, és a miniszteri utasítás ezt a kérdést is pontosan szabályozza. A hadfelszerelésnek meg kell felelnie a hadművelleti és műszaki követelményeknek, biztosítani kell az általános katonai alkalmazhatóságot, valamint a hatályos munkabiztonsági, tűzvédelmi és munkaegészségügyi szabályozóknak is meg kell felelnie. A megfelelést tanúsító nyilatkozat alapjai a gyártó és a forgalmazó által biztosított dokumentációk, az előírt műszaki követelményeket igazoló, akkreditált vizsgáló szervtől származó vizsgálati jegyzőkönyvek, tanúsítványok és az ellenőrző vizsgálatok eredményei. Az alkalmasságot jelentő dokumentumot, a „Hadi megfelelési nyilatkozatot” az MH felső vezetése által kijelölt szervezet bocsájtja ki. A kézirat szerkesztése óta ismét megalkult a Honvéd Vezérkar, a jogköröket pedig átvette az MHP parancsnokától. A szabályzók még kiadás alatt vannak. A katonai alkalmazhatóság megállapítása olyan döntés, amelyet a megfelelési vizsgálatok, valamint a csapatpróba eredményeire kell alapozni. Kiemelten fontos, hogy a hadfelszerelés megfeleljen:

- a műszaki dokumentációban előírt követelményeknek,
- a technikai alkalmazhatósági és kezelhetőségi szempontoknak,
- valamint a katonai célokra történő használat és felhasználás követelményeinek.

Különös tekintettel kell lenni a meglévő hadfelszerelésekkel történő együtt használhatóságra. A rendszerbe kerülés a Magyar Honvédség egységes hadfelszereléssel történő ellátása érdekében a Magyar Honvédség állománytábláiban, felszerelési jegyzékeiben, normajegyzékeiben meghatározott szükségletek kielégítésére beszerzett hadfelszerelés felvétele a Magyar Honvédség rendszerébe. A rendszerbe való felvétel célja a haditechnikai eszközök beszerzése és beillesztése a Magyar Honvédségbe, illetve azok rendszerben tartásának idejében az alábbi feltételek kialakítása és biztosítása:

- a rendeltetésszerű üzemeltetés;
- a tárolás;
- az állagmegóvás;
- a technikai kiszolgálás és a helyreállítás személyi, tárgyi és anyagi feltételei.

A rendszerbekerülési eljárás során meg kell vizsgálni, hogy kutatás-fejlesztési tevékenység vagy egyéb szakági fejlesztés eredményeként kialakított, a beszerzett, beszerzésre tervezett vagy használatba átvett hadfelszerelés megfelel-e az alkalmazó által jóváhagyott követelményeknek, a biztonságos használati és üzemben tartási előírásoknak, valamint biztosítani kell a hadfelszerelés Magyar Honvédség rendszerébe illeszkedését. A rendszerbekerülési eljárás folyamatát Előkészítési Tervben kell meghatározni. A katonai célokra való alkalmazhatóság megállapítása ellenőrző vizsgálatokkal és csapatpróba végrehajtásával történik, amelyek egyes feladatai indokolt esetben egyidejűleg is elvégezhetők. A haditechnikai ellenőrző vizsgálat feladata a hadfelszerelés katonai célú megfelelésének megállapítása, amely mérésekkel alátámasztva a hadművelleti követelményekben előírtak ellenőrzésén és a hadfelszerelés technikai alkalmazhatóságának és kezelhetőségének vizsgálatán alapul. Ennek keretében kell elvégezni a munkabiztonsági, tűzvédelmi és munkaegészségügyi ellenőrzést is. A hadfelszerelés Magyar Honvédség rendszerébe való felvétele történhet:

- rendszeresítési határozattal,

- alkalmazásba vételi határozattal,
- vagy ideiglenes használat engedélyezésével.

A *rendszeresítés* új, a Magyar Honvédségben eddig még nem rendszeresített hadfelszerelésnek, különösen, harc- és egyéb technikai eszközöknek, anyagoknak a haderő felszerelésébe való állandó jellegű felvétele, használatba állítása. Rendszeresítési határozattal kerül a Magyar Honvédség rendszerébe a hazai kutatás-fejlesztési tevékenység során megalkotott, új fejlesztésű vagy egyéb szakági fejlesztés során kialakított hadfelszerelés. *Alkalmazásba vételi határozattal* kerül az MH rendszerébe:

- a már rendszeresített hadfelszerelés, amelyen olyan mértékű műszaki fejlesztést hajtottak végre, hogy alapvetően módosultak annak harcászati-technikai paraméterei, megváltoztatva ezáltal a hadfelszerelés alkalmazhatóságának lehetőségét;
- a hazai rendvédelmi szervek által már rendszeresített hadfelszerelés;
- a bérleti vagy lízingszerződéssel használt hadfelszerelés az MH rendszerében tartás teljes időtartamára;
- a nemzetközi szerződések alapján a NATO Biztonsági Beruházási Program keretében és a NATO más eljárási szabályai, az amerikai katonai eladások rendszere, külföldi kormányok és más állami szervek által felajánlott hadfelszerelés;
- bármely NATO- vagy EU-tagállam fegyveres szerveinél rendszeresített, használatba vett hadfelszerelés;
- más, külföldről történő behozattal vagy hazai gyártótól beszerzett hadfelszerelés.

Ideiglenes használat engedélyezésével kerül az MH rendszerébe a nemzetközi szerződés, valamint egyéb külön megállapodás alapján az MH részére, egy konkrét feladat végrehajtása vagy hiányzó képesség ideiglenes pótlása céljából átadott hadfelszerelés. Az MH PK adja ki:

- a rendszeresítési határozatot a Rendszeresítési Bizottság javaslatára,²
- az alkalmazásba vételi határozatot,
- az ideiglenes használat engedélyét – a rendszeresítésért felelős alkalmazó javaslatára.

Az eszközt az üzemeltető szervezet a *rendszerben tartási idő* alatt üzemelteti és üzemfenntartja. Az eszközök rendszerben tartási ideje több tíz év is lehet, van olyan eszköz az MH-ban, amely több mint 50 éve van rendszerben. A hadfelszerelés életciklusának vége a *rendszerből történő kivonás*. A kivonás során a rendszerbe felvett hadfelszerelést törlik az MH állománytábláiból, a lajstromból, felszerelési jegyzékeiből, normajegyzékeiből. A kivonási eljárás folyamatát a Kivonási Tervben kell meghatározni. A Kivonási Tervet az HVKF (Honvéd Vezérkar Főnöke) vagy az általa kijelölt személy hagyja jóvá. A Kivonási Tervet a szakmai felelős az alkalmazóval, valamint az érintett honvédelmi szervezetekkel együttműködve készíti el. A hadfelszerelés rendszerbe való felvételét, illetve a rendszerből való kivonását a Honvédelmi Minisztérium nyilvános lapjában, a *Honvédelmi Közlönyben* közzé kell tenni. Ez alól a különleges minősítésű eszközök és anyagok indokolt esetben kivételt képeznek.

² Korábban a 10/2016. (III. 10.) HM utasítás.

A haditechnikai eszközök fogalma és felosztása

A haditechnikai eszközök többféle módon is rendszerezhetők. Általánosan alkalmazott megfogalmazás a „technika vagy haditechnika”, amely fogalmak alatt a fegyveres erők állományába sorolt olyan eszközök összességét értjük, amelyek a fegyveres küzdelem megvívására és biztosítására, valamint a személyi állomány és a technikai eszközök kiszolgálására hivatottak. A haditechnikai eszközök közé tartoznak:

- a fegyverzeti,
- a páncélos- és gépjármű,
- a repülőműszaki,
- az elektronikai,
- a műszaki,
- a vegyivédelmi-technikai,
- az általános mérő-,
- a hadtáp- (élelmezési, ruházati, üzemanyag-),
- az egészségügyi,
- a közlekedési,
- a felderítőtechnikai,
- a rádiótechnikai,
- a geodéziai eszközök.³

A haditechnikai eszközök a hadfelszerelés részét képező azon katonai rendeltetésű eszközök, amelyek szükségesek:

- a katonai szervezetek alaprendeltetés szerinti működtetéséhez;
- a békés, háborús feladatok megoldásához;
- a felkészítéshez, kiképzéshez;
- a katonai műveletek végrehajtásához, támogatásához, kiszolgálásához.

A haditechnikai eszköz a honvédelmi szervezetek állománytáblaiban (munkaköri jegyzékében) szükségletként előírt hadfelszerelés.⁴ A haditechnikai eszközöket a működtetés célja alapján:

- harceszközökre,
- harcbiztosító eszközökre,
- és kiszolgálóeszközökre osztjuk.

A harceszközök olyan haditechnikai eszközök, amelyek közvetlenül részt vesznek a fegyveres küzdelemben, tűzerejükkel, magas fokú manőverezőképességükkel és páncélvédettségükkel biztosítják az ellenség élőerejének, haditechnikai eszközeinek és tábori építményeinek pusztítását, és egyben biztosítják a saját élőerő megóvását, mozgását. A haditechnikai eszközök alrendszerét alkotó, a technikai biztosítás területén alkalmazott szaktechnikai eszközök, amelyek rendeltetése az eszközök technikai hadrafoghatóságának, illetve a személyi állomány harcképességének fenntartása.⁵ A haditechnikai eszközöket feloszthatjuk anyagfelelősség szempontjából:

- fegyverzeti szakanyagokra;

³ KRAJNC 2019: 466.

⁴ 1/2009. (I. 30.) HM rendelet.

⁵ KRAJNC 2019: 366.

- páncélos- és gépjárműtechnikai szakanyagokra;
- műszaki-technikai szakanyagokra;
- vegyívédelmi-technikai szakanyagokra;
- híradótechnikai szakanyagokra;
- repülőtechnikai eszközökre és anyagokra;
- valamint általános mérőeszközökre.

Anyaggazdálkodás szempontjából lehetnek:

- harceszközök és harcanyagok;
- felszerelési eszközök és anyagok;
- fenntartási anyagok;
- göngyölegek és csomagolóanyagok.

A haditechnikai eszközök üzemeltetés szempontjából lehetnek kiképzési eszközök és anyagok, valamint zárolt eszközök és anyagok. A kiképzési eszközök és anyagok a katonai szervezet mindennapi szolgálati, kiképzési, szállítási tevékenységét és gazdasági kiszolgálását biztosító eszközök és anyagok, amelyek rendszeresen igénybe vehetők. Az állománytáblában ez a „feltölthető” mennyiséget jelenti. A zárolt eszközök és anyagok mindazon békeszükségleten felüli eszközök és anyagok, amelyeket a hadiszükséglet biztosítására adtak ki, és csak külön engedéllyel vehetők igénybe.⁶

A harcanyagok azok a hadianyagok, amelyeket a katonai szervezetek a fegyveres küzdelemben az ellenség élőerejének és haditechnikai eszközeinek pusztítása érdekében használnak fel.⁷ A haditechnikai eszközök minősítése szempontjából kiemelkedően fontos fogalom a hadihasználhatóság. Hadihasználható a haditechnikai eszköz, ha műszaki, fizikai, kémiai állapota alapján azonnal vagy rövid időn belül (kiszállítás, kikonzerválás, próbaüzem, feltöltés) rendeltetés szerinti feladatokra megbízhatóan alkalmazható. Számos haditechnikai eszköz (harckocsi, gépjármű, repülőgép stb.) esetében a hadihasználhatóság kritériuma nemcsak az üzemképes állapot, hanem bizonyos számú tartalék üzemóra, illetve meghatározott kilométer megtételére való képesség is.⁸

Fegyverzettechnikai eszközök és szakanyagok

A fegyverzettechnikai eszközök fogalomköre széles területet fed le és igen összetettnek mondható. Fegyverzettechnikai eszközöknek nevezzük az alábbiakat:

- lövészfegyverek;
- harckocsik és harcjárművek beépített lövegei, géppuskái, azok irányzóeszközei;
- gránátvetők, aknavetők;
- tűzér tűzvezető, bemérő, ellenőrző eszközök lőszerkei;
- pirotechnikai anyagok, bombák;
- optikai, lézer- és inframűszerek;
- navigációs berendezések;

⁶ KRAJNC 2019: 468.

⁷ KRAJNC 2019: 507.

⁸ KRAJNC 2019: 460.

- páncéltörő-, légvédelmi rakétakomplexumok, valamint repülőgép-fedélzeti rakéták és azok földi ellenőrző és kiszolgálóberendezései;
- automatizált légvédelmi vezetési és vadászrávezető rendszerek;
- vontatott és önjáró lövegek;
- védőmellények.

A *lövészfegyver* olyan 20 mm-nél kisebb űrméretű csöves fegyver, amelynek rendeltetése a lövedék kilövése,⁹ illetve olyan, az előbbivel azonos űrméretű közvetlen irányzású tűzfegyver, amely élőerő leküzdésére, vagy speciális lőszer alkalmazásával vékonyan páncélozott célok leküzdésére szolgál, és méreteiből adódóan egy, maximum két kezelőt (lövészt) igényel.¹⁰ A gépkarabély a katona egyéni fegyvere,¹¹ amely tussal vagy válltámasszal ellátott egyeslövésre vagy sorozatlövésre alkalmas, karabélylőszert tüzelő automata fegyver. Az alábbiakban, a Magyar Honvédségben rendszerben lévő legfontosabb¹² és legújabb¹³ lövészfegyverek szerepelnek. A Magyar Honvédség által alkalmazott gépkarabélyok:

- AK–63 D/F;
- CZ Bren 2;
- M4A1.

A Magyar Honvédség által alkalmazott géppisztolyok:

- 9 mm KGP–9;
- Heckler & Koch MP5 A3;
- CZ Scorpion EVO 3 A1.

A Magyar Honvédség által alkalmazott pisztolyok:

- 96M P9RC Parabellum hadipisztoly;
- Glock–17;¹⁴
- CZ P07;
- CZ P09.

A géppuska automata, puskalőszerszel üzemelő aktív lövészfegyver. Alkalmazott géppuska a PK géppuska család (Kalasnyikov rendszerű) egyéni lőfegyvere a PKM(Sz)¹⁵ és a harcjárműbe épített PKT. A beépített géppuska a harckocsikba vagy harcjárművekbe épített, a fő fegyverzettel párhuzamosított, azzal együtt mozgó fegyver.¹⁶ A nehézgéppuska 12,7 mm, vagy annál nagyobb űrméretű géppuska. Légvédelmi célokra az NSZVT (szovjet eredetű) típust alkalmazzák, de az új harcjárműveken egyre gyakrabban jelenik meg az M2 Browning (amerikai eredetű) nehézgéppuska. Az MH-ban alkalmazott lövészfegyverek fontosabb lőszerei:

- pisztolylőszer (9 × 19 mm Luger);
- karabélylőszerek (7,62 × 39 [M43] / Bz API páncéltörő gyújtó / fényjelző / 5,56 × 45);

⁹ MSZ K 1065 1995 – Lövészfegyverek fogalom-meghatározásai. 1995: 2.

¹⁰ GYARMATI 2000: 22.

¹¹ MSZ K 1065_1995, 4.

¹² Magyar Honvédség 2011: 15–24.

¹³ KURCZ et al. 2020a.

¹⁴ SEBŐK 2012.

¹⁵ Magyar Honvédség 2011: 27.

¹⁶ GYARMATI 2000: 33.

- puskalöszerek ($7,62 \times 54$ R LPSz [lágycélmagvas gyalogság elleni] / B32 API [páncéltörő-gyújtó] / fényjelző / $7,62 \times 51$ [NATO]).

Az MH-ban alkalmazott fedélzeti vagy beépített aktív tűzfegyverek fontosabb löszerei:

- nehézgéppuska-löszerek ($12,7 \times 108$ / $12,7 \times 99$ [NATO] / $14,5 \times 114$);
- gépágyúlőszer (30×165).

A lövészfegyvereken túl a gyalogsági fegyverként alkalmazott harcanyagok a 96M NF támadó és a 93M NF védő kézigranát.¹⁷ A 96M NF támadó és a 93M NF védő kézigranát rendeltetése és használata között alapvető különbség az utóbbi nagyobb repeszhatása, valamint a védő kézigranátot fedezékből kell dobni. A páncélozott célok ellen hatásosak a hátrasiklás nélküli fegyverek, azaz a HSN lövegek.¹⁸ Az RPG–7 kézi páncélelhárító gránátvető több mint 50 éve van rendszerben.¹⁹ 2020 után jelent meg a Carl Gustaf M4 hátrasiklás nélküli támogató fegyverrendszer. Páncélozott célok leküzdésére alkalmas még a 9M113 Konkursz,²⁰ és a 1996–1997. évben rendszeresített 9K115–2 Metisz–M irányított, könnyű kézi páncéltörő rakétarendszer nagy páncélatütő képességgel. A két rakétatípus páncélatütő képessége 400, illetve 800 mm is lehet. A fegyverzeti anyagokhoz tartoznak a repülőgép-fedélzeti rakéták, bombák, amelyek a JAS–39 Gripen repülőgép fegyverzetéhez tartoznak:

- AIM–9L/M Sidewinder levegő-levegő rakéta;
- AIM–120C AMRAAM levegő-levegő rakéta;
- AMG–65G/H, Maverick levegő-föld irányított rakéta;
- RBS–15F hajók elleni rakéta;
- GBU–10/12/16 lézervezérlésű bomba;
- Mk 82/83/84 szabadesésű bomba.

A tűzérségi eszközök csoportosítása:

- tábori tűzérségi eszközök (aknavetők, ágyúk, tarackok, ágyútarackok, önjáró lövegek);
- páncéltörő tűzérségi eszközök (páncéltörő ágyúk, hátrasiklás nélküli lövegek, irányítható páncéltörő rakétakomplexumok);
- légvédelmi tűzérségi eszközök (légvédelmi ágyúk, légvédelmi rakétakomplexumok).

A Magyar Honvédségben tűzérségi eszköznek számít a 82 mm 37M aknavető és az EXPAL M–08 Combi 60 mm-es aknavető, valamint a 152 mm D–20 vontatott ágyútarack. A légvédelmi képesség legnagyobb eszköze a 2K12 KUB légvédelmi rakétakomplexum, amelynek a modernizálása 2003-ban fejeződött be. A rakéta rávezetése félaktív rádiólokációs elvű, a célok felderítése rádiólokációs, optikai és infravörös felderítőeszközökkel történik. A felderítési távolsága 65 km, a 3M9M3E légvédelmi rakéta célmegsemmisítés ferde távolsága 24 km.²¹ A MISTRAL–2 közeli hatótávolságú légvédelmi rakétakomplexum Mercedes Benz Unimog 1300 terepjáró tehergépkocsira telepíthető. A rendszer MCP-SHORAR radarral képes célokat felderíteni mintegy 30 km távolságig, és a célokat 5–6 km távolságban képes megsemmisíteni. A célok adatai az ATLAS indítóállványokhoz rádióan keresztül jutnak el. A célok felderítését optikai és infraeszközökkel

¹⁷ KOJANITZ 2010: 258–261.

¹⁸ GYARMATI 2000: 33.

¹⁹ Magyar Honvédség 2011: 43.

²⁰ Magyar Honvédség 2011: 40–42.

²¹ Magyar Honvédség 2011: 37.

a kezelő végzi. A célok elfogása a földön történik, a rakéta irányítása passzív önrávezetési módszerrel valósul meg.²² A P–18M és P–37 felderítő lokátor rendeltetése légi célok felderítése, a felderített eszközök adatainak (távolság, oldalszög) továbbítása az előljáró harcálláspontokra. A P–18M modernizálása 2008-ban fejeződött be. A műszerkabin és az antennás kocsi URAL–4320 alvázakon van telepítve. A P–37 adó-vevő kabinja 52U–415M alvázon, az indikátor kabin ZIL–157 alvázon telepített, de szükséges még áramforrás, áramátalakító és antennaszállító is 2PN 4 és 6 alvázakra telepítve.²³ A RAT–31 DL radarkomplexum rendeltetése légi célok, repülőeszközök háromdimenziós koordinátáinak mérése, a szükséges információk biztosítása az automatizált légtérellenőrző és vezetési rendszerek számára. Alkalmas még meteorológiai képződmények (esetleges vegyi és sugárszennyezett felhők) tartózkodási helyzetének és mozgásparamétereinek meghatározására, rádióelektronikai zavarhelyzet feltárására.²⁴

Páncélos- és gépjárműtechnikai eszközök és szakanyagok

Az MH állományának és eszközeinek mozgatását, szállítását és technikai kiszolgálását a *páncélos- és gépjárműtechnikai eszközök* valósítják meg. A harckocsik vagy harcjárművek fegyverzetét a komplex haditechnikai eszközök alváza hordozza. Páncélos- és gépjárműtechnikai eszközök az alábbiak:²⁵

- gépjárművek;
- harckocsik;
- páncélozott szállító harcjárművek és önjáró harceszközök hordozó része;
- összetett haditechnikai eszközök alváz (hordozó) része;
- áramforrás aggregátorok;
- motorkerékpárok;
- gépkocsikra és pótkocsikra épített egységes zárt felépítmények és azok energiaellátó, fűtő, szellőző-, szűrőberendezései;
- savas akkumulátorok.

Gépjárművek azok a páncélos- és gépjármű-technikai eszközök, amelyeket beépített erőgép hajt, képesek helyváltoztatásra és használat közben közutat vagy terepet vesznek igénybe. A gépjárműveken belül megtalálhatók:

- személygépkocsik: személyszállítás céljára készült olyan gépkocsi, amelyben a vezető ülését is beleértve legfeljebb 9 állandó ülőhely van;
- tehergépkocsik: hasznos rakfelülettel rendelkező gépkocsik;
- autóbuszok: személyszállítás céljára készült, elektromos felsővezetékhez nem kötött olyan gépkocsi, amelyben – a vezető ülését is beleértve kilencnél több állandó ülőhely van;
- különleges gépkocsik: speciális rendeltetésű, illetve ilyen berendezéssel, felépítménnyel ellátott gépkocsik (például sebesültszállító, műhely, rádiós, hómaró, repülést kiszolgáló, üzemanyagtöltő gépkocsi stb.).

²² Magyar Honvédség 2011: 39.

²³ Magyar Honvédség 2011: 54–56.

²⁴ Magyar Honvédség 2011: 50.

²⁵ 234/2015. (HK 9.) HVKF szakutasítás 15–18.

A kategória tovább bontható terepjáró képesség, illetve terhelhetőség alapján.²⁶ Terepjáró személygépkocsi típusok:

- Uaz 469B;
- Mercedes Benz G 250 és G270 (BA4, BA6 BA 10);
- Mercedes-Benz G 280 CDI BA6 C+R SSA FB6 páncélozott terepjáró személygépkocsi;
- Mercedes-Benz G 270 CDI BA9 terepjáró sebesültszállító gépjármű.²⁷

A Mercedes Benz G 270 CDI technikai alapjaira többcélú különleges járművet alakítottak ki. Fontos megjegyezni, hogy nem minden gépkocsi haditechnikai eszköz, mivel a Toyota Hilux típusok terepjáró kistehergépkocsik, de felszerelésként lettek beszerezve, így azok nem haditechnikai eszközök. A tehergépkocsik között a Magyar Honvédségben megtalálhatók a közúti szállító és a terepjáró képességet fokozó berendezésekkel rendelkező tehergépkocsik. A haditechnikai eszközök körébe tartozó fontosabb tehergépkocsi típusok:

- 2-3 tonnás tehergépkocsik (Mercedes Benz Unimog [435] 1300 [nyolcféle kivitelben],²⁸ / Unimog 4000);
- 4-5 tonnás tehergépkocsik (Ural-4320B / Ural-375D / Rába H 14 [amelyek közül több is felszerelhető MAC ballisztikai védelemmel] / Mercedes Benz 1017 [A] / Iveco 110-17 [A] tehergépkocsi);
- 8-10 tonnás tehergépkocsik (Kraz-255B / Rába H18/25 [amelyek közül több is felszerelhető MAC ballisztikai védelemmel]);
- speciális tehergépkocsik (Ural-4320B alapjaira épített URAL DAM darus autómentő, vagy műhelygépkocsi / MAN TGA / MB UNIMOG U5000 Bm 437.430 páncélvédelemmel ellátott sebesültszállító katonai terepjáró bázisjármű,²⁹ / MAN HX-32 mentő-vontató terepjáró gépkocsi / Tátra-815 VT + P-50N Trailer).

A nagy létszámú személyszállítási feladatokat buszok, illetve *többcélú honvédségi járművek* látják el:³⁰

- IK E-95 MV/MT busz,
- Currus Aries többcélú honvédségi jármű Volvo B7R alvázon.

A pótkocsik olyan járművek, amelyek gépjárművel, mezőgazdasági vontatóval vagy lassú járművel való vontatásra készültek. Pótkocsik lehetnek:

- legfeljebb 750 kg megengedett legnagyobb össztömegű könnyű pótkocsik;
- a 750 kg-nál nagyobb össztömegű nehéz pótkocsik;
- félpótkocsik, amelyek a vontató nyeregszerkezetére támaszkodnak úgy, hogy súlyuknak jelentős részét a vontató veszi át.

A 2PN 4 és 2PN 6 típusú pótkocsik például radarok és lokátorok szervezetszerű alvázai. Az áramforrás aggregátorok belsőégésű motorral meghajtott, elektromos energiát termelő berendezések, a gépjárművek motorjáról meghajtott generátorok és dinamók kivételével. A harckocsik olyan, legalább 16,5 tonna üres súlyú, lánctalpas páncélozott harcjárművek, amelyeket legalább 75 mm-

²⁶ SZABADOS 2017: 103.

²⁷ Magyar Honvédség 2011: 265.

²⁸ Mercedes Benz U 1300 L TGK 2003.

²⁹ Magyar Honvédség 2011: 266.

³⁰ 18/2009. (XII. 18.) HM rendelet.

es űrméretű, 360 fokkal elforgatható löveggel fegyvereztek fel.³¹ Az MH jelenleg alkalmazott harckocsitípusa a T-72 közepes harckocsi, illetve a Leopard 2 A4 harckocsi. A T-72 harckocsi 1978-ban lett rendszeresítve, fegyverzetét egy 125 mm űrméretű ágyú, egy PKT párhuzamosított géppuska és egy 12,7 mm űrméretű NSZVT légvédelmi géppuska adja. A harcjármű olyan katonai gépjármű, amelyet a harc megvívására fegyverzetel, illetve a fegyverek irányítására szolgáló eszközökkel szereltek fel. Az MH rendszerébe felvett legújabb harckocsik, a Leopard 2 A4 HU teljes felújításon átesett eszközök, és a Leopard 2 A7+ HU típusok, melyek tűzerő és védelmi képességek területén a legjobbnak számítanak. A Leopard harckocsik tervezett darabszáma 60 és 70 db közé tehető.^{32 33}

A harcjármű kategória még tovább csoportosítható. A harcjármű kategóriába kell sorolni a HMMWV M1114 és a 2020. évi beszerzésű Gidrán harcjárműveket.³⁴ A *páncélozott szállító harcjármű* olyan lövészraj szállítására tervezett páncélvédettséggel ellátott harcjárművet jelent, amelyet 20 mm-nél kisebb űrméretű fegyverrel láttak el. Ennek a meghatározásnak megfelelő a BTR-80 harcjármű. A harcjármű feladata a szállításon kívül a lövész raj tűzzel való támogatása támadásban és védelemben egyaránt. *Páncélozott gyalogsági harcjármű* esetén olyan harcjárműről beszélünk, amelyet szintén lövészraj szállítására terveztek, de legalább 20 mm űrméretű felszerelt gépágyúval és esetenként páncéelhárító rakétával láttak el. Ilyen kategóriába tartozó harcjármű a BTR-80A. A BTR harcjármű alapjain modernizáció keretein belül kialakítottak BTR-80 MVJ (műszaki vontató jármű) és BTR SKJ (sebesülthordó jármű is), továbbá vegyi sugárfelderítő, és parancsnoki vezetési pontot is. A BTR harcjárművek mellett folyamatosan érkeznek a Lynx harcjárművek, melyek tervezett darabszáma meghaladja a 250 db-ot. A bázisjármű több célú típusváltozatra ad lehetőséget, melyek között a legfontosabb a lövészatonák szállítására és támogatására kialakított verzió 30-50 mm űrméretű fő fegyverzetel és aktív védelmi rendszerekkel van felszerelve.

A Magyar Honvédség számos feladatot lát el felszerelésként beszerzett járművekkel, mint például a Suzuki Vitara, Toyota Hilux, Volkswagen Transporter, illetve Skoda Octavia és Superb típusokkal. Ezek a járművek nem számítanak haditechnikai eszköznek.

A műszaki-technikai szakanyagok

A műszaki csapatok a szárazföldi és a légierő haderőnemek támogató szakcsapataként azok tevékenységeinek műszaki támogatását végzik.³⁵ A feladatkör összetettségét mutatja, hogy a *műszaki technikai eszközök* állománya nagyon szerteágazó:

- műszaki harcanyagok (robbanóanyagok, különféle aknák);
- földmegmunkáló, átkelő és hidépítő eszközök;
- repülőtér-karbantartó eszközök;
- fakitermelő, vízellátó eszközök;
- hajózó-, búváreszközök;
- aknatelepítő és -mentesítő eszközök;
- álcázó eszközök;

³¹ 1999. ÉVI VI. törvény II cikk.

³² KURCZ ET AL. 2020b

³³ KURCZ ET AL. 2020c

³⁴ VÉG ET AL. 2020

³⁵ KRAJNC 2019: 796.

- műszaki felderítő eszközök és műszerek;
- világítóeszközök.

Az *akna* a műszaki zárásai gyakorlatban alkalmazott, rendszerint burkolatba helyezett robbanószerkezetek gyűjtőneve.³⁶ A *műszaki zárat* a műszaki harcanyagok, eszközök, berendezések, építmények csoportjai vagy egyes elemei alkotják.³⁷ A vízi akadályokon való átkelésre lövegek, tűzérési vontatók, páncélozott szállítójárművek, gépkocsik, valamint személyi állomány átszállítására a PTSZ-M közepes láncaltapas úszó gépkocsik szolgálnak. A földmégmunkáló gépek közé tartoznak az út- és állásépítő gépek, a BAT-2 és BAT-M gyorsjáratú láncaltapas bulldozerek. Ezek rendeltetése hadi és közlekedőutak építése és fenntartása, átjárók létesítése bombatölcséreken, omladékokon, árkokon, bokros-cserjés terepen, munkagödrök (fedezékek) kiemelése és betemetése, valamint teher emelése 2 tonna teherbírásig. Nagy teljesítményű rakodó földmunkagép a Hyundai HL770-7A típusú eszköz, amelynek rendeltetése a műszaki támogatási feladatok végrehajtása során ömlesztett anyagok rakodása, földmunkák végzése. A Komatsu WB-97 S2 közepes, a Komatsu SK-714 kis teljesítményű univerzális földmunkagép, amelyek rendeltetése a műszaki szakszolgálat ellátása során felmerülő rakodási, kotrási, bontási munkák, valamint hóeltakarítás, tisztítás, ásás, fakitermelés. A csapatok és katonai szállítmányok különböző akadályokon való átkeléséhez olyan technikai eszközöket létesítenek, amelyeket gyorsan telepíteni tudnak ideiglenes használatra. Erre a feladatra hadi hidat telepítenek, úgynevezett hídvető harckocsikkal. A BLG-60M hídvető harckocsi egy vagy két nyompályás nyitható hídvetésre, 19 vagy 36 m hosszú akadály leküzdésére alkalmas.³⁸ A PMP szalaghídkezelő rendeltetése a 20 és 60 tonnás hídátkelőhelyek, valamint 20–170 tonna teherbírásig terjedő áthajózási kompátkelőhelyek kialakítása. A Leopard 2 alvázra épített Leguan műszaki harcjárműcsalád egyes típusait a 2020-as években szerzik be.

A műszaki feladatok közé tartozik a csapatok ivóvízzel való ellátása különleges körülmények között. Erre a célra tábori vízellátó gépeket, víztisztító állomásokat alkalmaznak:³⁹

- ZENON-2,5 (zászlóalj);
- ADROWPU-E2 (nagy teljesítményű).

A víztisztító állomások rendeltetése biztosítani a szükséges ivóvízmennyiséget szélsőséges körülmények között, radioaktív, biológiai és vegyi eszközökkel szennyezett vízből is. Hadihajó lehet a szárazföldi haderő vagy a légierő eszköze is. Nemcsak fegyverzettel rendelkező hajók tartoznak ebbe a kategóriába, hanem a kisegítő és logisztikai feladatokat ellátó, fegyvertelen egységek is, például szállítóhajók, kutatóhajók, műhelyhajók, toló- és vontatóhajók stb. A BMK-130M vontató motorcsónak rendeltetése úszó hidak építésének, a kompátelési helyek berendezésének és az átkelések végrehajtásának gépesítése. A bűvárfelszerelés a műszaki anyagok közé tartozó anyagszolgálat. A bűvármunkák bonyolultságának és jellegének megfelelő, a végrehajtandó feladatra alkalmas olyan felszerelés, amely lehetővé teszi a bűvár akadály nélküli légzését, megvédi a káros környezeti hatásoktól, valamint veszély esetén biztosítja önmaga és társa számára a mentést. Idesorolható a könnyűbűvár- és nehézűvár-felszerelés, bűvárállomás, bűvárkomp.⁴⁰ A tűzszerészfeladatokban nélkülözhetetlennek bizonyul az Andros F-6A nehéz tűzszerész (meg-

³⁶ KRAJNC 2019: 21.

³⁷ KRAJNC 2019: 799.

³⁸ Magyar Honvédség 2011: 142.

³⁹ Magyar Honvédség 2011: 146–148.

⁴⁰ KRAJNC 2019: 109.

semmisítő) robot,⁴¹ amely alkalmas robbanótestek, lőszer felkutatására, felderítésére, helyszíni hatástalanítására, illetve elszállítására. Az Andros F-6A rendszer két alrendszerből épül föl. A robot alrendszerből, továbbá a mobil ellenőrző és irányító alrendszerből. A tűzserész munkát több esetben kutyák is segítik, amelyek szállításáról klimatizált utánfutók gondoskodnak.

A vegyivédelmi-technikai szakanyagok

A *vegyivédelmi-technikai szakanyagok* közé tartoznak:

- egyéni és kollektív védőeszközök;
- harcjárművekbe épített atom- és tűzvédelmi eszközök;
- atomrobbanás paramétereit bemérő eszközök;
- vegyi-, sugárfelderítő és időjárásjelző műszerek, eszközök;
- vegyi- és sugárfelderítés, valamint a sugárhelyzet-értékelés szakjárművei;
- mentesítő eszközök és anyagok;
- ködösítő eszközök és anyagok;
- gyújtófegyverek és gyújtóanyagok;
- tűzoltó gépkocsik;
- nem beépített tűzoltókészülékek, -eszközök és -anyagok;
- mérgező, sugárzó és egyéb vegyivédelmi kiképzési eszközök és anyagok.

Az egyéni és kollektív védőeszközök közé sorolhatók a védőruhák és a gázálcrcok szelencével. A különböző típusú gázálcrcok és védőruhák helyes alkalmazása meggátolja a radioaktív aeroszolok, a mérgező és biológiai harcanyagok szervezetbe, valamint a bőrfelületre jutását. Alkalmazott védőruhák a 93M egyéni „szűrő típusú” védőruha és a 96M „szigetelő” típusú védőruha. A 93M háromrétegű, a külső réteg az aktív szén szűrőréteg, és a ruha több védelmi szint biztosítására alkalmas.⁴² A katonák és csapatok védelmében szükséges olyan mérőműszereket alkalmazni, amelyek vegyi szennyezést vagy sugárzást képesek mérni. Az IH-95 sugárszint- és szennyezettségmérő műszer a gamma-sugár-szint gyors, folyamatos keresésére alkalmas. Az ICAM/CAM-2 vegyifelderítő-készülék rendeltetése az idegbénító és a hólyaghúzó mérgező harcanyagok gőzei koncentrációjának kimutatása. A műszer klór, foszgén és hidrogén-cianid érzékelésére is alkalmas. Tábori, zászlóalj szintű (ZMB), vegyimentesítő készlet vagy személyi vegyimentesítő csomag (DS-10 egyedi mentesítő készlet) segíti a szennyezett állomány mentesítését. A fegyverzet, a haditechnikai eszközök és az egyéb felszerelések mentesítését csapatmentesítő vagy szakmentesítő eszközökkel végzik, rendszerint sugármentesítő anyagok (oldatok) felhasználásával. A *tűzoltó gépkocsik vagy gépjárműfecskeendők* több laktanyában megtalálhatók, de a katonai repülőtereken folyamatos készenléti szolgálatot kell teljesíteniük.⁴³

A tűzoltó gépkocsik rendeltetése:

- az objektumok területén (létesítményekben, épületekben, raktárakban stb.), a gyakorlótereken vagy azok közvetlen közelében keletkező tüzek oltása;
- éghető folyadékok, technikai eszközök üzemanyagtüzeinek oltása habbal, saját tartályról;
- épületek, tárolók, szilárd anyagok tüzeinek oltása során támogatás biztosítása.

⁴¹ GÁCSEI 2007.

⁴² BEREK-HORVÁTH 2017.

⁴³ Magyar Honvédség 2011: 196–200.

A híradótechnikai szakanyagok

A *híradó-berendezés* az információk, parancsok, utasítások, jelzések és jelek továbbítására szolgáló készülékek, készülékegyüttesek gyűjtőelnevezése. A híradóeszközök⁴⁴ azok a berendezések, felszerelések, készülékek, amelyek a hírendszerben a közlemények, utasítások, jelek, jelzések továbbítását, feldolgozását és/vagy vételét szolgálják. A híradóeszközök feloszthatók:

- vezetékes (távbeszélőközpont, géptávíróközpont, kábelek, vezetékek, fényvezetők, vivő-frekvenciás berendezések, rendezők) eszközökre,
- vezeték nélküli (rádió-, rádiórelé-, troposzférikus, műholdas) eszközökre, speciális (például rejtjelező és titkosító) eszközökre,
- tágabb értelemben idesorolhatók a futár- és táboriposta-szolgálat eszközei, valamint a jelzőeszközök.

A híradószakanyag azoknak a haditechnikai eszközöknek, felszereléseknek, anyagoknak, tartozékoknak és segédanyagoknak a gyűjtőneve, amelyeket a rendszeresítési eljárások során híradószakanyagnak minősítenek. Az MH tábori híradó eszközei személyi vagy alegység rádiók. Személyi rádióként alkalmazhatók az R-1260, a Motorola GP-340LB02 kézi URH analóg harcászati rádiók, és a MH-300 MRR kézi többfunkciós digitális harcászati rádiók, amelyek mindegyike beszéd átvitelére, illetve az MH-300 MRR adat átvitelére alkalmas. Alegység rádióként alkalmazhatók az R-107 hordozható URH analóg harcászati rádiók, az R-159 hordozható URH-rádiók és az R-111 beépíthető URH-rádiók, amelyek beszéd átvitelére alkalmasak. Az utóbbi eszközt tábori híradó gépjárművekbe építették be. Különböző rendeltetésű gépjárművekbe és harcjárművekbe építették be az R-123M járműfedélzeti URH-rádiót a menet közbeni rádióhíradás biztosítása érdekében, amely összeköttetést biztosít 20 km-ig, gépjárművekbe önállóan, harcjárművekbe az R-124 belső beszélgető rendszerrel együtt. Különböző rendeltetésű gépjárművekbe és harcjárművekbe beépítették az R-173 URH-rádiót és az R-173P URH-vevőt a menet közbeni rádióhíradás biztosítása érdekében. Tábori híradó gépjárművekbe építették be az R-130 beépíthető RH analóg harcászati rádióállomást, amely beszédátvitelre alkalmas. Az R-143 hordozható RH-rádió analóg harcászati rádió beszédátvitelre alkalmas és alegység rádióként alkalmazható. A csapatok vezetésére szolgáló R-142M RH-URH rádióállomás a vezeték nélküli összeköttetést biztosítja RH- és URH-tartományokban távbeszélő és távíró üzemmódokban, nyílt és titkosított üzemben. Az eszköz energiaellátását Kirsch HG 2LAE aggregátor biztosítja és URAL-4320 terepjáró-gépkocsira telepítik.

A repülőtechnikai eszközök

Az MH légierije által üzemeltetett haditechnikai eszközök és azok kiszolgálásának speciális eszközei tartoznak a *repülőtechnikai eszközök* körébe:

- repülőgépek (merevszárnyas repülőgépek);
- helikopterek (forgósárnyas repülőgépek);
- repülőgépeket és helikoptereket kiszolgáló gépesített eszközök felépítménye;
- repülést gyakorló állomások.

⁴⁴ KRAJNC 2019: 437.

A Magyar Honvédség merev szárnyú repülőgépeinek köre az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott. A jellemző típusok az alábbiak:

- Zlin kiképző repülőgépek léptek a korábbi Jak–52 típus helyébe;
- JAS–39C/ D Gripen váltotta a korábbi Mig–29 vadászrepülőgépeket;
- a C–17 Globemaster III biztosítja a nehézszállítási képességet;
- Az Airbus A319 típus biztosítja a személyszállítási lehetőséget;
- Dassault Falcon 7X.

Helikopterek (forgószárnyú repülőgépek):^{45,46}

- Mi–8T szállító;
- Mi–17 szállító;
- Mi–24/D/P/V harci helikopter;
- H145M többcélú helikopter,
- H225 többcélú helikopter.

A Zlin típusú kiképző-repülőgép a leendő pilóták felkészítését szolgálja. A JAS–39C/D Gripen az MH legkorszerűbb többfeladatú repülőeszköze.⁴⁷ Fejlett fedélzeti rendszerei segítségével képes a légi harc megvívására, valamint felszíni csapásmérésre és felderítésre is. A repülőgép rendelkezik üzemanyag-felvétel képességével levegőben, így a NATO keretében végrehajthat nagy távolságú bevetéseket. Fegyverzete beépített radarirányítású 27 mm-es Mauser gépágyú, Sidewinder, AMRAAM és légiharc-rakéta. Felszíni célok elleni fegyverei között a Maverick mellett ott van a svéd fejlesztésű RBS–15F hajók elleni rakéta is és a Bofors ARAK 70 mm-es nem irányított rakétakonténer. Felderítéshez külső konténerben magával vihet elektrooptikai eszközöket, amelyekkel és radarjával bármilyen látási viszonyok között képes az ellenséget felderíteni, szolgálati hatósugara 800 km. A C–17 Globemaster III nehéz szállító repülőgép a levegőben utántölthető, nagy hatótávolságú (stratégiai), merev szárnyú teherszállító repülőgéptípus. Az A319 repülőgépekkel megújult a légi személy- és teherszállítóképesség. A Dassault Falcon 7X egy nagy kabinú, 5950 tengeri mérföld (11 020 km) hatótávolságú üzleti repülőgép, amely a család második legnagyobb tagja. A harci helikopter egy aerodinamikus, forgószárnyas, jól manőverező repülőeszköz, amelyet irányítható és nem irányítható rakétákkal az ellenség páncélos kötelékeinek megbontására hoztak létre.⁴⁸

A harci helikopterek feladatai kibővültek a fegyvertelen szállító, kutató-mentő helikopterek kísérésével, az ellenség szárazföldi csapatainak, légvédelmének közvetlen támadásával, mélységben is, valamint légi harc megvívásával elsősorban alacsony sebességű légi célok például helikopterek, de esetenként vadászrepülőök ellen is. Az Mi–24D harci helikopter⁴⁹ korlátozottan páncélozott, két hajtóműves helikopter, feladata a szárazföldi csapatok közvetlen légi támogatása, valamint légi deszant végrehajtása. Az erőteljes fegyverzet és páncélozás mellett egyedülálló módon 8 fő szállítására alkalmas tehertérrel és külső függesztménytartó keret felerősítési lehetőségével is rendelkezik. A helikopter orrába forgatható, JakB–12,7 négycsövű nehézgéppuska van beszerelve. A Mi–24V típus modernizált, rakéta-fegyverzetű változata a Mi–24D változat előnyös tulajdonságainak megtartásával készült. A 2004-ben rendszeresített Mi–24P a 'V' típus raké-

⁴⁵ VARGA 2020: 31.

⁴⁶ HENNEL 2022: 59–65.

⁴⁷ Magyar Honvédség 2011: 231–232.

⁴⁸ KRAJNC 2019: 404.

⁴⁹ Magyar Honvédség 2011: 233–235.

tafegyverzetével rendelkezik, de a JakB–12,7 nehézgéppuska helyett, a helikopter jobb oldalára fixen, kétsövű 30 mm űrméretű Grjazev-Shipunov GS-2-30 géppágyú van beépítve. A helikopter passzív és aktív önvédelmi rendszerét továbbfejlesztették. Az Mi–24 helikoptercsalád feladatai:

- légi sugárfelderítő készenléti szolgálat ellátása;
- a szárazföldi erők légi tűztámogatása;
- a kis sebességű és kis magasságú légi célok elleni tevékenység;
- a különleges műveleti csoportok kiszállítása, kirakása, tűzzel való támogatása;
- konvoj kísérés és részvétel a katasztrófavédelmi feladatokban.

A Magyar Honvédség közepes szállító helikopterei a Mi–8T és a Mi–17, amelyek az Mi–8 továbbfejlesztett, nagyobb teherbírású változatai. Mindkettő 24 fő, vagy egy terepjáró személygépkocsi szállítására alkalmas, függesztett fegyverzet szállítása mellett. Az Mi–17N alkalmas éjszakai és rossz látási körülmények közötti repülésre is.⁵⁰ A H145M⁵¹ egy közepes méretű többcélú katonai helikopter, amelynek feladatai:

- szállítás;
- kutató-mentő (SAR-) feladatok;
- harctéri mentés;
- fegyveres felderítés.

A helikopterek törzsszerkezete üvegszál (kompozit), alumínium és kevlar borítású. A Mi–8-hoz képest a felszállási ellenőrzés 4-5-ször gyorsabb. Az 1-2 fős személyzet mellett még 10 fő tud utazni a járművön, amely legfeljebb 1800 kg-ot képes szállítani. A helikopter hatótávja 685 km, illetve 4018 méter magasságig képes emelkedni. A földi kiszolgálóeszközök hordozó járművei a páncélos és gépjárműtechnikai eszközök közé tartoznak. A felépítmények biztosítják a repülőeszközök áram-, sűrítettlevegő- és oxigénellátását.

Irodalomjegyzék

- BALI Tamás (2021): Fegyvernemi kultúraváltás a H145M helikopter hazai rendszerbe állításával. *Honvédségi Szemle*, 149(1), 3–13. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2021.1.1>
- BEREK Tamás – HORVÁTH Livia (2017): Az egyéni vegyivédelmi védőeszközök alkalmazásának élettani hatásai – A vízveszteség. *Hadmérnök*, 12(1), 48–58.
- GÁCSEI Zoltán (2007): Tűzszerész és felderítő robotok a magyar haderőben. *Hadmérnök különszám. Robothadviselés 7. Tudományos szakmai konferencia*, 1–15.
- GYARMATI József (2000): *Haditechnikai ismeretek I.* Jegyzet. Budapest: ZMNE.
- HENNEL Sándor (2022): Az Airbus H225M helikopter lesz a Mi-8-as váltótípusa. *Haditechnika* 56(4), 59–65
- KOJANITZ László szerk. (2010): *Katonai alapismeretek*. Budapest: Zrínyi.
- KRAJNC Zoltán főszerk. (2019): *Hadtudományi lexikon*. Budapest: Dialóg Campus.
- KURCZ Kristóf – SIMÓ Réka – SEBŐK István – HEGEDŰS Ernő (2020a): Új fegyveripari cégekkel bővült a magyar hadiipar. *Haditechnika*, 54(3), 51–53.
- KURCZ Kristóf – VÉG Róbert – HEGEDŰS Ernő (2020b): A Leopard 2 harckocsicsalád és a Magyar Honvédség 2A4 és 2A7+ típusváltozatai I. rész. *Haditechnika* 54. 5, 2–7. <https://doi.org/10.23713/HT.54.5.01>

⁵⁰ Magyar Honvédség 2011: 235–238.

⁵¹ BALI 2021.

- KURCZ Kristóf – VÉG Róbert – HEGEDŰS Ernő (2020c): A Leopard 2 harckocsicsalád és a Magyar Honvédség 2A4 és 2A7+ típusváltozatai II. rész. *Haditechnika* 54. 6, 19–21. <http://doi.org/10.23713/HT.54.6.04>
- Magyar Honvédség (2011): *A Magyar Honvédség főbb haditechnikai eszközei*. Székesfehérvár: MH Összhaderőnemi Parancsnokság.
- Mercedes Benz U 1300 L TKG technikai szolgálati előírásai (2003). MH PCGTF kiadvány.
- MSZ K 1065 1995 – *Lövészfegyverek fogalom-meghatározásai* (1995).
- SEBŐK István (2012): A 9mm GLOCK-17 pisztoly ellenőrzése és karbantartása fokozott igénybevétel esetén. *Katonai Logisztika*, 20(4), 119–130.
- SZABADOS Péter (2017): Központi javítási szolgáltatások monitorozása II. rész. *Katonai Logisztika*, 25(1–2), 101–132.
- VARGA Béla (2020): Katonai helikopterek múltja, jelene és jövője. *Repüléstudományi Közlemények*, 32(3), 21–37. Online: <https://doi.org/10.32560/rk.2020.3.2>
- VÉG Róbert László – SEBŐK István – HAVRILLA Ferenc (2022): A Gidrán növelt páncélvédetségű harcjármű fegyverzete. *Haditechnika*, 56(5), 39–44.

Jogi források

1999. évi VI. törvény az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés és kiegészítő dokumentumainak együttes kihirdetéséről
- 1/2009. (I. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédségre, illetve a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokra vonatkozó eltérő munkavédelmi követelményekről, eljárási szabályokról
- 18/2009. (XII. 18.) HM rendelet a honvédségi járművek fenntartásáról
- 10/2016. (III. 10.) HM utasítás a hadfelszerelés rendszerbe kerülésének és rendszerből történő kivonásának rendjéről
- 52/2020. (X. 8.) HM utasítás a hadfelszerelés rendszerbe kerülésének és rendszerből történő kivonásának rendjéről
- 234/2015. (HK 9.) HVKF szakutasítás a Gépjármű-igénybevételi szabályzat kiadásáról

XIV. fejezet

Kaló József: A modern fegyveres konfliktusok vallási elemei

Az emberiség írott történelmének 5500 évében mintegy 14 500 hosszabb-rövidebb fegyveres konfliktusról van tudomásunk, és mindössze csak körülbelül 300 év tekinthető békésnek. Ráadásul a békés évek korántsem voltak annyira jelentősek, mint a háborús évek. Mindebből látható, hogy a háború mint jelenség kulcsfontosságú elemét képezi az emberi történelemnek. A személyes, társadalmi, politikai és gazdasági élet minden aspektusát érintő háború olyan összetett jelenség, amelynek számos korban próbálták jellemzőit meghatározni, létrejöttét megmagyarázni. Szun-cétól¹ Hérodotoszon² át Carl von Clausewitzig³ vagy John Keeganig,⁴ hogy csak néhányat említsünk, a katonai teoretikusok és a történészek a háború alapvető természetét kutatták anélkül, hogy olyan széles körű elemzést kaptak volna, amely kiterjedne minden filozófiai, pszichológiai, technológiai és jogi vonatkozására. Általában véve a háborús elméletek tükrözik saját korukat és a körülményeket, a társadalmat és a nemzetközi rendszereket, amelyekben megfogalmazták őket.

Vallásháborúk korszakolása a történelemben

A háborúknak számos oka lehet, úgymint területi viták, fegyverkezési verseny, etnikai konfliktusok, gazdasági versengés stb. A vallás mind az egyes emberek szintjén, mind társadalmi jelenségeként a kultúra részeként az emberi történelem kezdetétől meghatározó volt a háborúk, fegyveres konfliktusok kiobbantó okai között, egyszersmind legitimáló szerepük is volt. A vallásháborúk megkülönböztethetők a háború többi megjelenési formáitól elsősorban intenzitásukban, valamint nagy katonai és civil veszteségeikben. Rendszerint elszánt fanatizmussal, szinte korlátlan eszközökkel vívták meg őket, vizsgálatuk éppen ezért kiemelt figyelmet érdemel. Azonban nehéz „vegytisztá vallásháborút” megállapítani, mivel a vallás általában más tényezőkkel (például politikai ideológia, etnikai vagy regionális szeparatizmus stb.) kombinálva ösztönöz erőszakos cselekményekre. Ha a háborúk vallási elemeinek aspektusából vizsgáljuk a hadtörténelmet, három nagy korszakot kiönböztethetünk meg. Az első korszak az emberi civilizáció kezdetétől

¹ Szun-ce (Kr. e. 544–496) kínai író, filozófus és hadvezér, a máig nagy hatású *A háború művészete* című ókori hadtudományi kézikönyv szerzője.

² Hérodotosz (Kr. e. 484 k. – 425 k.) görög történetíró. Fő műve a *Történelem*, amely kilenc kötetből áll, s benne a görög–perzsa háborúk előzményeit és történetét tárta fel. Munkássága hatalmas forrástanyagot gyűjtött össze az ókori történelemre, néprajzra és földrajzra vonatkozóan.

³ Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz katona, hadtörténész, katonai teoretikus. Legismertebb munkája a hadtudomány egyik alapművének számító többkötetes könyve, *A háborúról*. Megállapította, hogy a háború a politika folytatása más eszközökkel, lerakva az újkori hadászat elméletének alapjait. Nagy hatással volt a hadtudomány fejlődésére és különösen a német hadtudományra.

⁴ John Keegan (1934–2012) brit hadtörténész. Szakterülete a 20. századi háborúk története, de a hadtörténelem kezdetétől napjainkig bármilyen katonai témával szívesen foglalkozott.

a harmincéves háborút (1618–1648) lezáró vesztfáliai békéig tartott. Ebben a szakaszban a háborús okokat döntően a vallás dominálta, leginkább ezzel magyarázták és indokolták azok szükségességét, legalábbis a résztvevők számára. Az ókori államok hadseregei természetfeletti védelmet kívántak szerezni az istenektől a harc megvívásához, ennek érdekében áldozatokat mutattak be vagy különböző jóslatokhoz fordultak a harc kimenetelét illetően. A hadseregeket papok és jósok kísérték, illetve a katonai vezetőknek egyszerre volt parancsnoki hatásköre és transzcendens tekintélye. Az ókori zsidóság háborúi isteni kiválasztottságuknak volt köszönhető. Ha Isten akaratával megegyezően cselekedtek, akkor győztek és megszabadultak ellenségeik zaklatásától. Ellenben, ha ellenszegültek Isten akaratának, akkor vereség, fogság, elhurcolás várt rájuk.

A zsidóságból induló új vallás, a kereszténység a Kr. u. 4. században üldözött státusból vált államvallássá a Római Birodalomban. Az új helyzet szükségessé tette a kereszténység az erőszakhoz, a háborúhoz való viszonyának újradefiniálását is. Szent Ágoston⁵ az evangéliumból kiindulva azt a kérdést taglalta, válaszolhatunk-e erőszakra erőszakkal. Válasza az volt, hogy az önvédelem az önszeretet jele, vagyis a gonosz megnyilvánulása. Ellenben, ha az ember felebarátját erőszakkal fenyegetik, szeretetből a védelmére kelhet, feltéve, ha a támadókat is szereti. Ezenkívül Szent Ágoston szerint minden olyan háború igazságtalan, amelyet a gyűlölet motivál. S még abban az esetben is, ha mások védelmére kelünk, akkor sem cselekedhetünk a saját elgondolásunk szerint, mert az is fakadhat önző okokból. Ilyenkor meg kell várnunk a törvényes hatóságot, hogy az tegye meg, amit a helyzet megkíván. Továbbá nem szabad megölni az ártatlanokat, és egyetlen foglyot sem lehet megkínozni vagy kivégezni. Évszázadokkal később egy másik nagy hatású keresztény gondolkodó, Aquinói Szent Tamás⁶ is foglalkozott az igazságos háború kérdésével. Három alapfeltételt határozott meg az igazságos háború kapcsán, úgymint a felhatalmazott méltóság parancsszava, az igazságos indíték és a nemes cél. Ez utóbbit úgy definiálja, hogy ebben az esetben előmozdítjuk a jót vagy útját álljuk a gonosznak, amely alapján a háború akár társadalomépítési szándékkal is igazolható. Így Aquinói Szent Tamás helyeselte a keresztes hadjáratokat,⁷ hiszen azok véleménye szerint a keresztény tanok terjesztését és az iszlám hit visszaszorítását eredményezték. A háborúnak a keresztény vallás általi legitimálása, majd Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás gondolatainak elferdítése oda vezetett, hogy a legkülönbözőbb okokból vívott háborúkat is igyekeztek valláserkölcsi legitimációval felruházni. A reformáció 1517-es megindulása és a katolikus uralkodók erre adott válaszreakciói nyomán vallásháborúk sora söpört végig Európán, amelyek közül az 1618–1648 között vívott harmincéves háború bizonyult a legkiterjedtebbnek és legvéresebbnek. A vallási fanatizmusnak volt köszönhető, hogy a háború során 1631-ben a katolikus seregek infernális kegyetlenséggel fosztották ki a protestáns Magdeburg városát. A négy napig tartó pusztítás eredményeként a város 130 házat és a dómot kivéve teljesen elpusztult, és lakói közül 30 ezer ember odaveszett. A győztesek több templomban is mészárlást rendeztek, az egyik előtt pedig halomba dobálták a megerőszakolt és legyilkolt nőket. A város lakosaiból 5000 fő, többségében nők maradtak életben. Az utcákról

⁵ Szent Ágoston (Aurelius Augustinus, 354–430) hippói püspök, egyházatya, filozófus. A kereszténység egyik legbefolyásosabb filozófusa, szinte az egész középkor ideológiája belőle táplálkozott. Munkássága kiterjedt, mintegy 93 önálló művéről van tudomásunk.

⁶ Aquinói Szent Tamás (1225–1274) itáliai teológus, skolasztikus filozófus, Domonkos-rendi szerzetes, a keresztény misztika egyik képviselője.

⁷ A „klasszikus” keresztes hadjáratok, amelyeket alapvetően a Szentföldre, Jeruzsálem muszlimoktól való visszafoglalásáért és megtartásáért indítottak, 1095–1291 között zajlottak. Azonban később is számos indokkal indítottak ún. keresztes hadjáratokat (például pogányok, eretneknek tartott keresztények ellen), amelyek devalváltak a kifejezést.

6000 holttestet szedtek össze és dobtak az Elbába. Magdeburg lakosainak száma még nyolc esztendővel később sem haladta meg a 450-et. A magdeburgiak sorsa a harmincéves háború pusztításait figyelembe véve nem volt túlságosan kirívó, hiszen a konfliktus során egész régiók néptelenedtek el. A fegyelmetlen zsoldoseregek harcmodora, a katona és a civil polgár közötti éles határ elmosódása, valamint a vallási fanatizmus szinte természetessé tette egy-egy nagyváros kegyetlen elpusztítását. A német nyelvben a „magdeburgizálás” a teljes megsemmisítés, a földdel egyenlővé tétel szinonimája lett.

A harmincéves háború alatt tapasztalt dühödt vallási fanatizmus is lökést adott a felvilágosodás eszméjének kibontakozásához, amelynek során a vallást avítottak, álságosnak, alantas ösztönök isteni legitimáció álcája alatt való kiélése eszközének tekintették, ezzel szemben pedig hirdették az „értelem győzelmét a hit felett”. A ráció volt hivatva megszabadítani az emberiséget a babonáktól, a vallási köntösbe bújtatott alantas manipulációktól, és ettől egy boldogabb kor beköszöntét várták. A háborúk vallási elemeinek aspektusából kiinduló korszakolás ekkor lépett második szakaszába, amely a vesztfáliai világrend kialakulásától a hidegháború végéig tartott (1648–1991). A vesztfáliai rendszer alapvető jellegzetessége volt a „*Cuis regio, eius religio*” (akié a föld, azé a vallás) elve, valamint az államok szuverenitása elvének a kimondása. A szuverén államok dönthették el, hogy a saját területükön melyik legyen az uralkodó vallás, melyek legyenek a bevett felekezetek. Ezzel együtt megjelent a nacionalizmus, amely a vallási hovatartozásnál fontosabbnak tartotta a nemzeti hovatartozást, a vallási lojalitásnál a nemzet iránti lojalitást. A nacionalizmus tulajdonképpen szekularizált vallás, amely az államot tette szentséggé. Ebben a szakaszban a háborúra alapvetően szuverén államok érdekeinek előmozdítását szolgáló legális eszközként tekintettek, amelyet különféle szabályokkal (diplomácia, nemzetközi jog, hadijog stb.) korlátoztak. A vallás mint tényező nem szűnt meg, viszont visszaszorult az államok alatti dimenzióba. A biztonság fogalma ebben a szakaszban alapvetően a katonai biztonságot foglalta magában, és mivel ekkorra a vallásháborúk korszaka lezárult, a vallásnak megszűnt a relevanciája a biztonságban. Azonban ha az egyes fegyveres konfliktusok elszánt fanatizmusát vizsgáljuk, akkor a korábbi vallásháborúkhoz hasonló jelenségeket figyelhetünk meg az úgynevezett forradalmi háborúk (például francia forradalmi háborúk 1792–1802), illetve a totalitárius ideológiák által vívott háborúk (például második világháború 1939–1945) során.

Napjaink fegyveres konfliktusainak vallási aspektusai

A hidegháború lezárultával új korszak kezdődött, amelyben a fegyveres konfliktusok ideológiai, vagyis *vallási meghatározottsággal* is rendelkeznek, továbbá a jellegüket tekintve *korlátozottak és aszimmetrikusak*. Dominánssá váltak a nem állami szereplők, főként a terrorszervezetek, terrorhálózatok, amelyek kialakulásukat, működésüket, vezetési modelljeiket egy-egy radikális vallási ideológiának és intézményrendszernek köszönhetik. A vallás tehát nemcsak az ideológiát, hanem az elkövetők motivációját és szervezeti felépítését is szolgáltatja. A vallás biztosítja a motivációt, az igazolást, a szervezetet és a világnézetet. A vallás fegyveres konfliktusok kialakulásában játszott szerepének megerősödése azzal a bevezetőben már jelzett következménnyel jár, hogy napjaink konfliktusai erőszakosabbak, véresebbek, mint a háború többi megjelenési formája. Ennek egyik magyarázata, hogy a hívők úgy érzik, teljesen kívül vannak a szokásos társadalmi szabályokon és kölcsönhatásokon. A vallásos hit és elkötelezettség, Émile Durkheim⁸ francia

⁸ Émile Durkheim (1858–1917) francia szociológus, a modern szociológia és kulturális antropológia atyja.

szociológus magyarázata szerint szent és végső igazságokon alapulnak, definíciójuk szerint erkölcsiek, kívánatosak és jók. A hívők számára a vallási utasítások önmagukban legitimálódnak, ezek igaz és helyes szabályok, mert isteni forrásból származnak. A megszokott megítélés, a logika kánonja és a magatartás értékelése egyszerűen nem vonatkoznak az erőszakos vallási tevékenységre. Minden vallás végső soron az emberi élet eseményeinek értelmezésével és igazolásával foglalkozik. A vallási intézmények elsődleges feladata, hogy társadalmi rendet és normatív struktúrát teremtsenek az emberi létezéshez, védve a társadalmat a káosztól, és biztosítsák az egyén számára, hogy az életnek, áldásaival és csalódásaival, van végső értelme és értéke. A vallási rendszerek az emberi szenvedés magyarázatát adják, amelyek végső jutalmat és örök boldogságot ígérnek a halál utáni életben azok számára, akik a vallási tanításokat követték, hűek és engedelmesek voltak életük során. Ezek a vallási keretek annyira fontosak a hívők számára, hogy a karizmatikus vallási vezetők kezében ez az erős hit felhasználható az elkövetett erőszakos cselekedetek igazolására. Mindezek miatt nehéz, gyakran lehetetlen megtagadni ezt a vallási „logikát”, amelyben az erőszak a vallási élet alapvető elemévé válik. A vallási alapú erőszak növekedését a vallási alapú polgárháborúk növekvő aránya is jelzi. 1940 és 2010 között 44 vallási alapú polgárháború zajlott le a világban, amely a 135 polgárháború 33%-át teszi ki. E 44 konfliktus közül 27 polgárháborúban (62%) a vallás volt a központi elem, míg a fennmaradó 17 háborúban (39%) a vallás csak kiegészítő, periférikus tényezőnek bizonyult. Az 1940-es években, az ebben az évtizedben megkezdett polgárháborúk közül a vallási alapú polgárháborúk aránya 19% volt. Az 1950-es évekre ez az arány 30%-ra emelkedett, bár az 1960-as években 22%-ra esett vissza. Az 1970-es évektől kezdve azonban a vallási alapú polgárháborúk aránya folyamatosan nőtt, ekkor az összes polgárháború 36%-át tették ki. Ez a szám az 1980-as években elérte a 41, az 1990-es években a 45, 2000 és 2010 között pedig már az 50%-ot. Ha a polgárháborúk mellett az úgynevezett helyi háborúkat is hozzászámoljuk a statisztikához, ennél is magasabb arányt kapunk. Az alábbiakban, a fejezet korlátozott terjedelmét figyelembe véve, napjaink vallási alapú fegyveres konfliktusai közül mutatunk be néhány, meghatározó jelentőségű fegyveres konfliktust. Ezek többségét az iszlám radikalizmus indukálta, amely kihívást jelent hazánk és a nyugati világ értékrendje és biztonsága számára.

Afganisztán – az iszlám radikalizmus megjelenése

Afganisztán törzseit (pastu, tádzsik, hazara, üzbec stb.) a történelem során egyetlen nagyhatalomnak sem sikerült tartósan pacifikálnia. A szövetségben egyesült afgán törzseknek a 18. század közepére sikerült felszabadulniuk az idegen uralom alól, azonban a 20. század elejéig a terület nagyhatalmi, brit és orosz ütközőzónának számított. Afganisztán 1919-ben nyerte el függetlenségét, és az ország 20. századi történelmét polgárháborúk, államsínyek és sikertelen reformkísérletek jellemezték. A stabilitás leghosszabb időszakát (1933–1973) Zahir sah uralma jelentette, akit mostohatestvére buktatott meg vértelen államsínnyel. 1978-ban egy kommunista háterű párt puccsal magához ragadta a hatalmat. Az országban polgárháború bontakozott ki, a szovjetbarát kormány a terror módszerét alkalmazta ellenfeleivel szemben, így tömegek menekültek el az országból. Amikor 1979-ben sor került Taraki kormányfő meggyilkolására, Moszkvában a direkt katonai beavatkozás mellett döntöttek. Az új kormányfőt, Hafizullah Amint, a szovjet különleges erők családjával együtt likvidálták, és az ország stratégiai pontjait 40 ezer fős szovjet expedíciós erő szállta meg. Kitört a *szovjet–afgán háború* (1979–1989). A szovjet csapatok létszáma hamarosan 100 ezer (1980), majd 150 ezer főre (1985) emelkedett, azonban a hatalmas

technikai fölényben lévő, de a szokatlan terepviszonyok (barlangok, magashegységek, szűk hágók stb.) között harcoló szovjet csapatok nem tudták felszámolni a *mudzsahed* (jelentése „harcos”) gerillák ellenállását. A szovjet inváziót követően ugyanis az afgán hadsereg szétesett és a helyismeretüket előnnyé formáló gerillacsoportok vették fel a harcot a megszállókkal. A mudzsahedek az USA és számos muszlim állam (például Szaúd-Arábia, Pakisztán, Irán) anyagi-pénzügyi támogatását élvezték.

Az iszlám világban az Afganisztán elleni szovjet agressziót az istentagadó Szovjetunió által a hittestvéreik elleni támadásként értékelték és ebben az önvédelmi háborúban való részvételt minden igazhitű számára szent kötelességnek tartották, ezért dzsihádot hirdettek. A *dzsihád* az iszlám gondolkodásban a szent háborút, a hit védelmét is jelentheti, azonban alapvető jelentése az „Allah útján való küzdelem”. Két részből áll, egyrészt a külső ellenséggel folytatott fegyveres küzdelem („külső dzsihád”), másrészt a saját hibáinkkal, negatív tulajdonságainkkal szemben vívott harc („belső dzsihád”), amelynek célja önünk morális megtisztítása egy jobb muszlim élet reményében. Az afganisztáni háború fő vallási ideológusa Abdullah Juszuf Azzam⁹ volt, akit a „dzsihád imámjaként” is emlegettek kortársai. Azzam Damaszkuszban és Kairóban folytatott felsőfokú iszlám tanulmányokat, majd az egyik legnevesebb szaúd-arábiai egyetemen oktatott 1979-ig. 1976 és 1981 között ezen az egyetemen tanult Oszáma bin Láden,¹⁰ így feltehetően itt találkoztak először. Azzam egy pániszlám transznacionális mozgalmat képzelt el, amely meghaladja az európai gyarmatosító hatalmak által rajzolt Közel-Kelet politikai térképét. Azután amikor 1979-ben a Szovjetunió megtámadta Afganisztánt, kiadott egy fatvát¹¹ *A muszlim földek védelme a hit utáni első kötelesség* címmel. Kijelentette, hogy az afgán és a palesztin harc egyaránt dzsihád, amelyben a földje megszállóinak meggyilkolása minden muszlim számára személyes kötelesség. A rendeletet Szaúd-Arábia nagymuftija támogatta. 1980-ban Azzam áttette székhelyét a pakisztáni Pesavarba, ahol vendégházaknak álcázott önkéntestoborzó irodákat szervezett, amelyek ugródeszkául szolgáltak az Afganisztánban felállított félkatonai kiképzőtáborokhoz. Becslések szerint 16-35 ezer muszlim önkéntes érkezett harcolni a világ minden tájáról. A szervezetet bin Láden is nagymértékű anyagi segítséggel támogatta. Az 1980-as években Azzam bejárta a Közel-Keletet, Európát és Észak-Amerikát, köztük az Amerikai Egyesült Államok (USA) 50 városát, hogy pénzt gyűjtsön és prédikáljon a dzsihádról. A fiatal muszlimokat csodálatos cselekedetekről szóló történetekkel inspirálta, amelyek szerint az Afganisztánban harcoló mudzsahedek egy kézzel győzték le a szovjet csapatok hatalmas menetoszlopait. Harckocsik gázoltak el egyeseket a szent harcosok közül, de életben maradtak. Voltak, akiket lelőttek, de mégis sértetlenül harcoltak tovább. Angyalokat láttak a csatákban lovagolni, az ellenség zuhanó bombáit pedig madarak ragadták el, amelyek gyorsabban repültek még a sugárhajtású gépeknél is. Azzam arra kérte a muszlimokat, hogy gyűljenek össze a hitetlen agresszió muszlim áldozatainak védelmében, szabadítsák fel a muszlim földeket az idegen uralom alól, és erősítsék meg a muszlim hitet. Hangsúlyozta a vallási erőszakot, azt prédikálva, hogy „azok, akik hisznek abban, hogy az iszlám virágozhat [és] győzedelmeskedhet dzsihád, harc és vér nélkül, megtévesztettek, és nem értették meg a vallás természetét”.

⁹ Abdullah Juszuf Azzam (1941–1989), palesztin szunnita iszlám tudós és teológus, valamint befolyásos szalafista dzsihádistá.

¹⁰ Oszáma bin Láden (1957–2011) egy szaúdi vagyonos, nagyvállalkozó család sarja, az al-Káida pániszlám fegyveres szervezet megalapítója.

¹¹ Vallásjogi döntés olyan esetben, mikor egy konkrét hitelméleti vagy vallásgyakorlati kérdésre nincs válasz sem a Koránban, sem a hadíszokban (szájhagyomány útján terjesztett közlések), sem a muszlim tudósok közmegegyezésében, az idzsmában.

Azzam elfogadhatónak tartotta a bálványimádóknak¹² tekintett civilek meggyilkolását, és azt mondta a követőinek, hogy

„sok muszlim ismeri azt a hadiszt, amelyben a próféta utasította társait, hogy ne öljenek meg nőket vagy gyermekeket stb. De nagyon kevesen tudják, hogy vannak kivételek ez alól. Összefoglalva: a muszlimoknak nem kell megállítaniuk a musrikín elleni támadást, ha nem harcoló nők és gyermekek is jelen vannak”.

Az USA részéről a szovjetellenes afgán erők támogatásának költségvetése évi 60 millió dollárról az évtized közepére 1 milliárd dollárra nőtt. A mudzsahed gerillák ellen hatásosnak bizonyuló szovjet MI–24-es harci helikopterek leküzdése érdekében az amerikaiak vállról indítható, hőérzékelő Stinger rakétákat szállítottak az ellenállóknak. A rakéták okozta szovjet veszteségek jelentősek voltak. 1987 elején már mintegy 40 ezer főre rúgott a szovjet sebesültek és halottak száma, és körülbelül 36 milliárd rubelre nőtt a konfliktus finanszírozásának költsége. A háború elvesztését és a nagy veszteségek miatti hazai nyomás hatását elismerő szovjet vezetés 1988-ban aláírta a háborút lezáró genfi szerződést, amelyet egy szovjet, amerikai, afgán és pakisztáni küldöttségből álló konferencia fogadott el. 1989. február 15-ig az utolsó szovjet katonát is kivonták Afganisztán területéről. Afganisztáni részről 950 ezer fő volt a halottak és sebesültek száma. Közel négymillió fő volt kénytelen elhagyni az országot a hadműveletek miatt. A háború értékeléseként megállapítható, hogy egy szuperhatalom hadereje nem volt képes legyőzni a kevésbé szervezett és felfegyverzett, központi irányítással nem rendelkező gerillaerőket. Ezért is nevezik a konfliktust a szovjetek vietnámi háborújának.

Azzam nem jutott el odáig, hogy megfogalmazza a „globális dzsihad” gondolatát, de utat nyitott ehhez mások számára. Oszáma bin Ládénhez és az al-Káida vezetőihez képest mérsékeltebb volt. Noha támogatta a külső dzsihad fogalmát, soha nem támogatta a távoli ellenség területén végzett csapásokat, ehelyett gerillaháborút folytatott. Pániszlamista, internacionalista perspektívája ellenére soha nem szorgalmazta az iszlám ellenségei elleni „globális felkelést”. Lényeges tehát, hogy Azzam tanításait az afganisztáni állam belső ellenállására összpontosította, amelyet a harc első és szükséges lépésének tekintett. Az ellenállás elemeinek egységesítésére törekedett a mudzsahed parancsnokok közötti konfliktusok megoldásával, és inspiráló figurává vált világszerte az afgán ellenállás és a szabadságharcot folytató muszlimok körében az idegen megszállás elleni dzsihad iránti szenvedélyes kötődése miatt. Annak ellenére, hogy Azzam arra összpontosított, hogy legitim iszlám kormányt hozzon létre Afganisztánban, elképzelései a teológia elmozdulásához vezettek, aminek globális következményei lettek. Az afganisztáni viszonyok miatt Azzam ötletei végül a vallási terrorizmus propagandán és transznacionális hálózatokon keresztüli terjedéséhez vezettek jóval az ország határain túl. Azzam úgy vélte, hogy a dzsihad folytatásának természetes helye az ő szülőhelye, Palesztina. Azt tervezte, hogy Afganisztánban kiképzí a Hamász harcosait, akik aztán visszatérnek, hogy folytassák az Izrael elleni háborút. Az első intifáda idején (1987–1993) Pakisztánban lévő bázisáról politikai, pénzügyi és logisztikai támogatást nyújtott a Hamásznak. Ugyanakkor Azzam ellenzett minden mérsékelt muszlim kormányzat vagy politikai csoport elleni támadást (például az Egyiptomi

¹² Az eredeti kifejezés a *musrikín*, amely többistenhivőket, pogányokat, bálványimádókat, az Allah egységében nem hívőket jelenti.

Islám Dzsihád¹³ akcióit), mert véleménye szerint ez széthúzást okozna az iszlám világban belül. A szovjet erők kivonulása után az USA és szövetségesei elvesztették érdeklődésüket Afganisztán iránt, és csekély segítséget nyújtottak a háborúban lepusztult országnak. A mudzsahedek győzelme után is folytatódtak a harcok, polgárháború tört ki a különböző milíciák és törzsi erők között. Ebben a kaotikus helyzetben erősödtek meg az amerikai és pakisztáni titkosszolgálat támogatását a szovjetek ellen korábban élvező *tálibok* (a szó „vallási iskolában tanuló diákot” jelent), akik 1996-ban a fővárost, Kabult is elfoglalták. A *Mohammed Omar molla* által vezetett tálibok szigorú iszlám törvénykezést vezettek be. Emellett kiemelkedő szerep jutott az iszlám jognál szélsőségesebb, akár a sáriával is ellentétben álló „pustunwali”-nak, vagyis a pastu törzsi becsületkódexnek. Rendszerüket a nemzetközi közösség nem ismerte el. A tálib vezetők lehetővé tették, hogy a korábban a szovjetek ellen Afganisztánban harcoló Oszáma bin Ládén és az al-Káida az országban rendezze be a főhadiszállását.

Bin Ládén annak köszönhetően, hogy a szovjet–afgán háború során maga is egy fegyveres milíciában harcolt, de különösen azért, hogy segítette finanszírozni a mudzsahedeket, fegyvereket, pénzt és harcosokat juttatott el az arab világból Afganisztánba, ezért sok muszlim körében népszerűsége tett szert. 1988-ban megalakította az al-Káida terrorszervezetet, mivel nem kívánta tovább az arab önkénteseket az afgán harci csoportokba integrálni. A szervezethez való tartozás követelményei a következők voltak:

- hallgatásra való képesség;
- jó modor;
- engedelmesség;
- fogadalom a felettesek követésére.

A következő évben az afganisztáni szovjet kivonulást követően bin Ládén a dzsihad hőseként tért vissza Szaúd-Arábiába. Itt ellenzéki mozgalmat indított, miközben családi vállalkozásában dolgozott. Miután élesen bírálta országa szövetségét az USA-val az öbölháború során, kiutasították, így előbb Afganisztánba, majd 1992-ben Szudánba tette át székhelyét. Miközben megfosztották szaúdi állampolgárságától, amerikai nyomásra Szudánt is el kellett hagynia. 1996-tól tehát Afganisztánban telepedett le, ahol háborút hirdetett az USA ellen, mivel az amerikai csapatok ott állomásozása gyarmattá változtatta Szaúd-Arábiát és azért is, mert Izraelt támogatta. A szovjet–afgán háború idejéhez hasonlóan továbbra is pénzadományok, fegyverszállítmányok és önkéntesek érkeztek hozzá a muszlim világból, így kiképzőtáborokat üzemeltetett. 1999-re bin Ládén szerepelt az FBI tíz legkeresettebb terroristát tartalmazó listáján, és szervezetéhez kötötték az 1992-es ádeni bombamerényletet, az 1997-es luxori mészárlást, valamint az 1998-ban amerikai nagykövetségek ellen Tanzániában és Kenyában végrehajtott merényleteket is. Válaszul az amerikai légierő cirkálórakétákkal mért csapást az al-Káidához köthető szudáni és afganisztáni célpontokra 1998-ban. Az al-Káida pénzügyi és katonai segítséget nyújtott a dzsihadistáknak Afganisztánon túl Algériában és Egyiptomban is. 1998-ban bin Ládén fatvát adott ki az Iszlám Világfront nevében a „zsidók és keresztések ellen”, amelyben az amerikaiak és szövetségeseik meggyilkolását „minden muszlim egyéni kötelességének” nyilvánította, hogy felszabadítsák az al-Aksza-mecsetet Jeruzsálemben és a szent mecsetet Mekkában. Afganisztán

¹³ Az Egyiptomi Iszlám Dzsihad egy az 1970-es évektől Egyiptomban működő iszlamista csoport, amelynek gyökerei a Muszlim Testvériséggel közősek. A szervezet fő célkitűzése, hogy megdöntse az egyiptomi rendszert, iszlám forradalmat hajtson végre, majd támadást intézzon az Amerikai Egyesült Államok és Izrael érdekeltségei ellen bel- és külföldön egyaránt.

nemcsak a térségbeli instabilitás, hanem a nemzetközi terrorizmus egyik fő kiindulópontjává vált. 2000 végére a tálibok elfoglalták az ország területének 95%-át, az ellenzék erői, a síita tádzsik és üzbég kisebbséget tömörítő Északi Szövetség Ahmad Sah Maszud katonai vezető irányításával csak az északkeleti országrészt tudta megtartani.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadásra válaszként indított *Tartós Szabadság hadművelet* 2001. október 7-én indult meg Afganisztánban. A támadás célja az al-Káida vezetői feltételezett tartózkodási helyeinek, kiképzőtáborainak és katonai létesítményeinek rombolása volt. A járulékos veszteségek elkerülése érdekében az amerikai és brit haderő kezdetben nagy pontossággal igyekezett a célpontokat támadni, miután azonban ez nem vezetett eredményre, szőnyegbombázáshoz folyamodtak. A tálib rezsim megdöntése érdekében szövetséget kötöttek az Északi Szövetséggel, és szárazföldi műveletet is indítva sikerült megtörni a tálibok katonai és politikai erejét. A NATO katonái novemberben bevonultak Kabulba, és hamarosan új kormányt alakítottak Hámid Karzai vezetésével. *Nemzetközi stabilizációs haderő* (International Security Assistance Force, ISAF) alakult, amely 2001–2014 között működött Afganisztánban. 2003-tól a NATO vette át a vezetését, és összesen 51 NATO-tagállam és -partnerország vett benne részt, köztük 2004-től Magyarország is (az afganisztáni misszióban összesen 7 magyar katona halt hősi halált). Az ISAF legnagyobb létszámát 2011-ben érte el, több mint 130 ezer főt. Feladata az újjáépítés és fejlesztés biztosítása, valamint az afgán kormány támogatása volt. Polgári és katonai szakértőkből álló *Tartományi Újjáépítési Csoportokat* (Provincial Reconstruction Team, PRT) hoztak létre, amelyek egy-egy tartomány újjáépítési projektjein dolgoztak, vagy a segítségnyújtásban részt vevő más szervezetek biztonságát szavatolták. A PRT-eket nemzeti vagy nemzetközi biztonsági erők támogatták. 2015-ben az ISAF-missziót az *Eltökélt Támogatás* (Resolute Support Mission, RSM) váltotta fel, amelynek fő feladata az afgán nemzeti és biztonsági erők kiképzése, tanácsadása és támogatása. A szövetségesek inváziójának 2001-ben tehát sikerült megtörnie a tálib hegemóniát Afganisztánban, és az amerikaiak a *terror elleni globális háború* (global war on terror, GWOT) keretében számos tálib vezetőt kézre is kerítették. Az al-Káida vezetőjét, Oszáma bin Ládent 2011-ben sikerült amerikai különleges egységeknek likvidálniuk Pakisztán területén. Pár év elteltével azonban ismét erősödni kezdett a tálib mozgalom, különösen az ország déli és keleti részein, főként az afgán–pakisztáni határövezetben, és sok menekültet sikerült soraikba toborozniuk. 2015 óta az Iszlám Állam nevű nemzetközi terrorszervezet is fokozza jelenlétét az országban. Afganisztán helyzetét jelenleg súlyos bizonytalanságok terhelik. Küzdeni kell a nagymértékű fegyver- és kábítószer-kereskedelemmel (2017-ben rekordtermést, 9000 tonna ópiumot állítottak elő az országban), a szegénységgel, az infrastruktúra elmaradottságával stb.

2018-ban a tálibok tovább fokozták tevékenységüket, s az év végére fennhatóságuk kiterjedt Afganisztán területének 50%-ára. 2019 elején tárgyalások kezdődtek az amerikaiak és a tálibok között egy békemegállapodás-tervezetről, amelynek értelmében a dokumentum aláírását követő másfél éven belül a külföldi csapatok elhagyják Afganisztánt. 2020 februárjában amerikai–tálib megállapodást írtak alá, amely megnyitotta az utat az amerikai csapatok afganisztáni kivonása előtt, és magában foglalta a tálib garanciákat, miszerint az ország területét nem használják fel terrorista tevékenységre. Ugyanezen év szeptemberében a tálibok, az afgán kormány és a civil társadalom képviselői közel 20 év háborúskodás után először találkoztak szemtől szemben a katarai Dohában. A tárgyalások – amelyeket hónapokig halogattak a korábbi amerikai–tálib megállapodásban javasolt fogolycsere miatt – azután kezdődtek meg, hogy az afgán kormány 5000 tálib foglyot bocsátott szabadon.

2021 áprilisában Joe Biden elnök bejelentette, hogy az Egyesült Államok 2021. szeptember 11-ig kivonja csapatait Afganisztán területéről, függetlenül attól, hogy az afganisztáni kormány és a tálibok közötti béketárgyalásokban előrelépés történik-e, vagy a tálibok csökkentik az afgán

biztonsági erők és állampolgárok elleni támadásokat. Az afganisztáni NATO-csapatok is távoznak. Biden szerint Washington továbbra is segíti az afgán biztonsági erőket és támogatja a békefolyamatot. A tálibok kinyilvánították, hogy addig nem vesznek részt semmilyen, Afganisztán jövőjével foglalkozó tárgyaláson, amíg az összes külföldi katonai erő kivonása meg nem történik.

2021 augusztusában a csekély ellenállással szembesülve a tálib harcosok lerohanták a fővárost, Kabult, majd órákkal azután, hogy Ghani elnök elhagyta az országot, elfoglalták az elnöki palotát is. A tálib vezetők nyilatkozata szerint tárgyalásokat folytatnak afgán tisztségviselőkkel a „nyitott, befogadó iszlám kormány” kialakításáról. Kérdés, hogy a 20 éve tartó háború befejeződése után tartós béke vár-e az országra.

Iszlám Állam – az iszlám radikalizmus kiteljesedése

Az Iszlám Állam (IÁ) mint jelenség kialakulásának megértéséhez három nagyobb fegyveres konfliktust kell megvizsgálnunk, úgymint a szovjet–afgán háborút (1979–1989), a harmadik öbölháborút (2003–2011), és a szíriai polgárháborút (2011-től). Afganisztánban a szovjetek ellen harcoló mudzsahedek között számos külföldi is szolgált, akik közül sokan az iszlám radikalizmus ideológiájától vezérelve, a győztes háború után hazatérve otthon is folytatták harcukat. Ilyen volt a jordániai származású *Abu Musz’ab al-Zarkávi*¹⁴ is, aki az Iszlám Állam elődszervezetét alapította meg 1999-ben. A terrorszervezet először az al-Káida terrorhálózat szimpatizánsaként működött, 2003-tól Irakba helyezte át tevékenységét, majd 2004-ben hivatalosan is hűségesküt tett Oszáma bin Ládennak. Irakban az amerikai megszállók és az őket támogató helyi erők elleni harcba bekapcsolódva hamar hírnevet szereztek maguknak brutális merényleteikkel és kivégzéseikkel. Zarkávi az al-Káida vezetésével ellentétben úgy gondolta, hogy a „hitetlen” amerikaiakat támogató rezsimeket nem szükséges széles körű társadalmi támogatottsággal megdönteni. Elég, ha kegyetlenséggel és megfélemlítéssel radikalizálják a társadalom szunnita csoportjait. Ezért az amerikaiak és a velük kollaboráló erők elleni támadások mellett, sőt azokat megelőző prioritással, célul tűzte ki a síita–szunnita ellentétek felkorbácsolását brutális eszközökkel. 2006-ban az amerikaiak egy légitámadás során megölték ugyan Zarkávit, azonban a szervezet tevékenységét ezzel nem sikerült megtörni, annak vezetését 2010-ben az iraki származású *Abu Bakr al-Bagdádi*¹⁵ vette át. Bagdádi három év alatt teljesen átszervezte a terrorszervezet tevékenységét, és 2013-ra már jelentős iraki és szíriai területeket birtokolt.

¹⁴ Abu Musz’ab al-Zarkávi (1966–2006) jordániai származású dzsihádist. 1989-ben kiképzést kapott Afganisztánban, majd hazatért Jordániába, ahol bebörtönözték. 1999-ben általános királyi amnesztiával szabadult. Az Egyesült Államok vezette 2001. októberi afganisztáni invázió után Zarkávi visszatért Afganisztánba, hogy segítsen visszaszorítani a nyugati szövetséges erők támadását, csatlakozva a tálibokhoz és az al-Káida harcosaihoz. 2003-ban a várható Irak elleni amerikai invázióra felkészülve Iránban kiképzőtáborokat hozott létre, és alvósejteket helyezett el Bagdadban. 2003-tól az általa vezetett csoport számos terrortámadást hajtott végre Irak, Marokkó, Törökország és Jordánia területén.

¹⁵ Abu Bakr al-Bagdádi (1971–2019) iraki iszlám terrorista, az Iszlám Állam vezetője. Iszlám teológiát tanult. Irak 2003-as amerikai invázióját követően csatlakozott az al-Káidához, s a ranglétrán egyre feljebb emelkedve 2010-ben már emírré nevezték ki. Csoportja Iraki Iszlám Állammá alakult, s 2014-ben szakítottak az al-Káidával. Ekkor kalifátusnak nyilvánították magukat, és felvették az Iszlám Állam nevet, Bagdádít téve meg kalifának. Az IÁ vezetőjeként Bagdádi vezette az Iszlám Állam Irak és Szíria elleni háborúit. Rendkívül ellentmondásos taktikát alkalmazott, ideértve az öngyilkos merényletek tömeges alkalmazását és a hadifoglyok kivégzését.

Szíriában ugyanis az *arab tavasznak* nevezett folyamat eredményeként 2011 tavaszán kormányellenes tüntetések alakultak ki, amelyek rövidesen polgárháborúba sodorták az országot. Az arab tavasz Tunéziából indult, ahol a tüntetőknek sikerült elérnie az elnök lemondását, és ennek azért volt akkora mozgósító hatása az egész térségre nézve, mivel ez volt az első olyan eset, amikor egy arab kormányzatot közvetlenül az utcai tüntetések hatására távolítottak el. Az arab tavasz Tunéziából áttért többek között Algériára, Jordániára, Jemenre, Líbiára és Szíriára is. A 2013-as esztendő fordulatot hozott a polgárháború menetében, amennyiben a kormányerők meg tudták ragadni a kezdeményezést. Ez azután következett be, hogy egyértelművé vált, a nemzetközi közösség nem avatkozik be Szíriában közvetlen katonai erővel. A szír elnökhöz, Bassár el-Aszadhoz¹⁶ hű fegyveres erőknek, amelyek szövetségeseként lépett fel a Hezbollah síita terrrorszervezet és egyes iraki síita milíciák, kedvezett az is, hogy a kormány ellen harcolók táborában nem volt egységes. A mérsékelt erők mellett feltűntek iszlamista milíciák, mint az al-Káida szervezethez tartozó An-Nuszra Front vagy a már fent említett Iszlám Állam elődszervezete. A polgárháborúban ezenkívül a kurd fegyveres milíciák is részt vettek, amelyek alapvetően a kurd önvédelmet szolgálták és autonómiára törekedtek.¹⁷ Az Iszlám Állam ezen a néven 2014-ben nevezte meg önmagát, miután elfoglalta Irak második legnagyobb városát, Moszult. Függetlenedve az al-Káidától kikiáltotta kalifátusát azzal a céllal, hogy minden muszlimot egyesítsen és az iszlámot az egész világon elterjessze. Az Iszlám Állam megszervezte, azaz egybefüggő területet birtokló fegyveres milíciája tehát Irakban és Szíriában működött, azonban az al-Káidához hasonlóan nemzetközi hálózatot épített ki, amely az egész világot fenyegeti. Európa államai elsősorban a terrorizmus és a tevékenysége nyomán kibontakozó menekülthullám kihívásaival kénytelenek szembenézni.

2014-ben az Iszlám Állam előretörésére válaszul az ellenzéki erők, köztük az An-Nuszra Front is nyílt hadjáratot indítottak a szervezet ellen, amely jelentős területeket veszített ugyan Szíriában, azonban még így is sikerült megerősítenie hatalmát Rakkában és az Eufrátesz folyó vidékén. 2014 második felében az Iszlám Állam ellentámadásba átmenve jelentős területeket foglalt el, miközben a nemzetközi terrorhálózata is ugrásszerű növekedésnek indult világszerte. Szíriában és Irakban hadjáratot indítottak Erbil, Bagdad és Kobane elfoglalása céljából. Erbil az iraki kurdok Kurd Regionális Kormányzatának fővárosa, Bagdad az iraki, síita többségű központi kormány székhelye, Kobane határvárosa pedig a szíriai kurdok számára volt kiemelkedő jelentőségű. Mindez a térség három vallási-etnikai csoportja elleni hadjáratot jelentette. A hadjáratnak köszönhetően humanitárius válság alakult ki. Az Iszlám Állam harcosai kegyetlenül lemészároltak legalább ötezer, kisebbséghez tartozó (főként jazidi) lakost, további 50 ezer fő menekülni kényszerült, és szintén több ezren kerültek modern rabszolgasorba. A támadás végül mindhárom irányban kifulladásra vezetett, és amennyire fokozta fenti lépés az Iszlám Állam imázsát a szunnita arabok között, annyira fel is hívta a nemzetközi közösség figyelmét a szervezet kelte veszélyre Irak és Szíria meggyengült államaival szemben. Ennek köszönhetően az USA és szövetségesei beavatkoztak 2014 második felétől kezdve. Irak területe felett hajtottak végre légitámadásokat, amelynek jogi alapja az iraki kormány kérése volt. A légitámadások kiterjedtek Szíriára is, és Obama elnök bejelentette egy Iszlám Állam-ellenes koalíció

¹⁶ Bassár el-Aszad (1965–) Szíria elnöke és a Baasz Párt főtitkára 2000 óta, az 1971-től haláláig szintén elnöki hivatalban betöltő Háfez el-Aszad fia és utódja.

¹⁷ A kurd kérdés az egész régiót érinti, hiszen Szíriában 2 millió, Irakban 6,5 millió, Törökországban 20 millió (Iránban pedig 7,5 millió) kurd él. A szíriai, iraki és törökországi kurdok fegyveres harcot folytatnak önvédelmük és autonómiájuk kivívása (Irakban megtartása) érdekében, ami meglehetősen bonyolítja a régió amúgy is kaotikus biztonságpolitikai helyzetét.

létrejöttét, amelyhez a következő másfél évben összesen 66 ország csatlakozott. Magyarország az MH Iraki Kiképzés-biztosító Kontingenst küldte Erbilbe, hogy ott kiképzési és őrző-védő feladatokat lássanak el. A várt egyértelmű visszaszorulás helyett az Iszlám Állam azonban ismét meglepte a világ közvéleményét. 2015 tavaszán újabb szíriai és iraki városokat tudott elfoglalni, 2015 nyarára pedig a szervezet birtokolta Szíria területének körülbelül felét. A mag-szervezet mellett a hálózat is egyre intenzívebb tevékenységbe kezdett és merényletek sorát hajtotta végre Szaúd-Arábiában, Kuvaitban, Tunéziában, Jemenben, Törökországban, valamint Franciaországban, Belgiumban és Németországban is. 2015 novemberében az Iszlám Állam fegyveresei Párizsban elkövették a legnagyobb európai terrortámadást a 2004-es madridi robbantás óta.

Az Iszlám Állam iraki és szíriai sikereinek ellensúlyozásaként a nyugati beavatkozás intenzívebbé vált, 2015 őszén pedig megindultak az orosz légitámadások is Szíria területén. Az egyik legfontosabb különbség az amerikai és az orosz beavatkozás között az, hogy míg az USA-nak és szövetségeseinek csak Irak területén volt felhatalmazása beavatkozni, addig Moszkvát az Aszad-kormány kérte fel erre. A másik fontos különbség pedig, hogy elemzők szerint az orosz támadások döntő többsége az Iszlám Állam és más terrorszervezetek helyett a mérsékelt ellenzéki erőket érte. Ennek köszönhetően az Aszad-rezsimnek fokozatosan egyre több területet sikerült visszafoglalnia. 2016 végére Aleppót, az ország legnagyobb városát, 2018 nyarára pedig az ország déli körzeteit is, egészen a jordániai és izraeli határig. Törökország 2016 augusztusában az Iszlám Állam elleni katonai beavatkozással előzte meg az USA támogatását élvező kurd erőket, hogy az Iszlám Államtól elfoglalandó területtel összefüggő, autonóm területre tegyenek szert. 2018 januárjában a török haderő újabb szárazföldi műveleteket indított a kurd lázadók egyes észak-szíriai körzetekből való elűzése érdekében. 2017 őszére az Iszlám Állam által uralt területek fokozatosan tovább zsugorodtak. A szervezet elhagyni kényszerült Rakkát is, a szíriai központját. 2018 őszén és telén a kurdok vezette Szíriai Demokratikus Erők, kurd, arab, asszír és csecsen fegyveres milíciák szövetsége az Iszlám Állam által birtokolt területet egy parányi enklávévá szorították vissza a szíriai–iraki határ mentén. Ugyanekkor az Aszad-rezsim hivatalosan is engedélyezte Irak számára, hogy szíriai területen is harcolhatnak az Iszlám Állam katonái ellen, ezzel is meggyorsítva a szervezet felszámolását. 2019-ben egy amerikai rajtaütés során al-Bagdádi felrobbantva magát öngyilkosságot követett el a szíriai Idlib tartományban. Bár nem sokkal később az Iszlám Állam megnevezte al-Bagdádi utódját, azonban a szervezet magterületét elveszítve nagyon meggyengült. Jelenleg fiókszervezetekben tartja fenn önmagát, például Líbiában, Gázában, Szomáliában vagy Jemenben.

Arab–izraeli konfliktus

Az arab–izraeli konfliktus hivatalos kezdete 1948-tól, Izrael állam létrejöttétől datálódik. Az ENSZ elődje, a Népszövetség már a két világháború között foglalkozott egy önálló zsidó állam megteremtésének a gondolatával, azonban ennek megvalósulására a holokauszt és a második világháború megtörténte utánig várni kellett. A brit mandátum Palesztina területét 1947-ben ENSZ-határozattal egy létrehozandó arab (palesztin) és egy zsidó állam, valamint egy nemzetközi fennhatóság alá kerülő területre (Jeruzsálem és környéke) osztotta fel. Egy nappal a brit erők tervezett távozása előtt, 1948. május 14-én Tel-Avivban bejelentették Izrael Állam létrejöttét. Az új államot az USA és a Szovjetunió az elsők közt ismerte el. Mindez az *első arab–izraeli háború (1948–1949)* kirobbanásához vezetett. Egyiptom, Libanon, Szíria, Transzjordánia

és Irak háborút indított Izrael ellen. Az arab túlerőt az izraeli erők magasabb vezetési és kiképzettségi szintje ellensúlyozta. A különféle fegyveres csoportokból megalakult az egységes izraeli haderő Izraeli Védelmi Erők néven (Israel Defense Forces, IDF). Az izraeliek fegyvereket és technikát elsősorban az USA-tól, Nagy-Britanniától és Franciaországtól vásároltak, az arab államok ellenben a Szovjetunió támogatását élvezték. Végül az ENSZ közvetítésével 1949-ben létrejött a fegyverszünet, amelynek eredményeként Izrael területe a korábbi Palesztina 78%-ára terjedt ki. Ciszjordánia jordán, míg Gáza egyiptomi fennhatóság alá került. Az izraeli oldal vesztesége 6000 fő, az arab oldalé 15 ezer fő volt. Az újdonsült zsidó állam területét 1–3 millió palesztin menekült hagyta el, akiknek és leszármazottaiknak sorsa mai napig nem rendezett. *A második arab–izraeli háborúban (1956. október 29. – november 7.)* Izrael indított támadást Egyiptom ellen, amelyet katonailag évek óta a Szovjetunió támogatott. Az 1956-os lengyelországi és magyarországi események lekötötték a Szovjetuniót, így kedvezőnek tűnt a háború megindításának időpontja, ráadásul a Szezei-csatorna egyiptomi államosítása miatt Izraelnek két nagyhatalmi szövetségese is akadt Nagy-Britannia és Franciaország személyében. Az izraeli csapatok rövid időn belül elfoglalták a Sínai-félszigetet, míg az európai nagyhatalmak csapatai a Szezei-csatornát vették birtokba. A támadást az ENSZ tagállamainak többsége, köztük az USA is elítélte. A Szovjetunió éles hangú diplomáciai figyelmeztetést küldött Izraelnek, és közvetve nukleáris csapással fenyegette meg Nagy-Britanniát és Franciaországot, amennyiben nem állítják le a katonai akciót. Így a brit–francia erőket rövidesen kivonták, és pár hónappal később az izraeli hadsereg is elhagyta a Sínai-félszigetet, ahová ENSZ-katonákat vezényeltek. A vereség ellenére Nasszer egyértelmű erkölcsi győztesként került ki a szezei háborúból. A veszteségek a következők voltak. Élőerőben (elesett, sebesült, hadifogoly és eltűnt) Egyiptom 12 800 fő, Izrael 1100 fő, Nagy-Britannia és Franciaország 150 fő; anyagban Izrael 200 harckocsit és 20 repülőgépet veszített, míg Egyiptom 200 harckocsit és 215 repülőgépet. A háború bizonyította, hogy az izraeli haderő rendkívül ütőképessé vált, amely képes volt vereséget mérni az élőerő tekintetében jóval nagyobb egyiptomi haderőre.

A harmadik arab–izraeli háború (1967. június 5–10.) a hatnapos háború nevet is viseli. Az izraeli vezetés az előző háború tapasztalatait elemezve olyan következtetésre jutott, hogy meg kell teremtenie a biztonságos határok közti fennmaradás lehetőségét. Ennek alapja egy még modernbb, még erősebb haderő, valamint egy több arcvonalas háborúra felkészítő hadászati elgondolás volt. Ez a meglepésen és a megelőző támadáson alapult, hiszen Izrael nem rendelkezett hadászati mélységgel. Meg kellett ragadni a kezdeményezést, és villámgyors egymás utáni csapásokkal szétverni az arab államok haderejét, elsődlegesen az egyiptomi és jordániai hadsereget, kijutni a Szezei-csatornához és a Jordán folyóhoz, végül a támadást továbbfejlesztani Szíria irányába. A győzelem kivívásában döntő szerepet szántak a légierőnek, amelynek feladata a meglepetésszerű támadás volt az ellenséges államok repülőtereire ellen. Izrael a terveknek megfelelően döntő győzelmet aratott ebben a háborúban Egyiptom, Szíria, Jordánia és Irak (csak légierőjével vett részt) felett, amelyet a korábbi háborúknál nagyobb erőkkel, minőségileg és mennyiségileg korszerűbb haditechnikával vívtak meg a szemben álló felek. Az élőerő veszteségei (elesett, sebesült, eltűnt, hadifogoly) a következők voltak: Izrael 5500 fő, arab országok 18 ezer fő, míg anyagban Izrael 1000 harckocsiból 394-et, 286 harci repülőgépéből 40-et veszített, addig az arab országok 2330 harckocsiból 965-öt, 682 harci repülőgépéből 444-et veszítettek. Izrael elfoglalta a Sínai-félszigetet, a Golán-fennsíkot és Ciszjordániát Kelet-Jeruzsálemmel. *A negyedik arab–izraeli* vagy más néven jom kippur háborúban (1973. október 6–25.) a kezdeményezést Egyiptom és Szíria ragadták meg, amikor kihasználva az izraeli ünnepet (jom kippur, engesztelés napja) meglepetésszerű támadást indítottak. A hadműveletek

első szakaszában az egyiptomi csapatok áttörték a Szezei-csatorna keleti partján kiépített Bar-Lev-vonalat, azonban Izrael előbb a Golán-fennsíkon, majd a szezei arcvonalon is sikereket ért el, aminek köszönhetően ismét győztesen fejezte be a háborút. Az előző háborúkhoz képest Izrael veszteségének aránya kétszeresére nőtt, míg az arab országoké a felére csökkent. A háborúnak messzemenő következményei voltak. Az arab államok hajlandókká váltak közvetlen tárgyalásokat folytatni az izraeliekkel, Egyiptom letett Izrael megsemmisítésének tervéről, majd megkötötték a Camp David-i egyezményt (1978). Egyiptom az arab világból elsőként elismerte Izraelt és végleg elhagyta a Szovjetunióhoz kötődő országok táborát. Cserébe Izrael kivonult a Sínai-félszigetről. Az 1970-es években a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) és más militáns palesztin csoportok folyamatos támadásokat indítottak izraeli katonai és civil célpontok ellen, például az 1972-es müncheni olimpián. Dél-libanoni bázisaikról rendszeres tűzérési és rakétatűzet zúdítottak észak-izraeli célpontokra. Libanonban a vallási felekezetek (szunniták, síiták, keresztények) közötti ellentétek polgárháborúba torkollottak (1975–1990), amelybe Izrael is bekapcsolódott.

Az ötök arab–izraeli vagy más néven első libanoni háborújában (1982. június 6. – 1985. június 5.) Izrael a PFSZ távozását akarta kikényszeríteni, amiben sikerrel járt, valamint létrehozott egy biztonsági zónát Dél-Libanonban, amelyet 2000-ig megszállva tartott. A palesztin kérdés rendezetlenségének köszönhetően két *intifáda* (felkelés) is kitört Izrael ellen, az első 1987–1993-ban, a második 2000–2005 között. Az első intifáda nagy részben hozzájárult az önálló palesztin identitás megteremtéséhez, mivel az arab államok segítsége nélkül, önállóan szálltak szembe az izraeliekkel. A második intifáda során vetettek be először nagy számban öngyilkos merénylőket a palesztin szervezetek, amire válaszként az izraeli légierő célzott likvidálásokkal válaszolt. A 2006-ban kitört *második libanoni* vagy más néven *34 napos háborúban* (2006. július 12. – augusztus 14.) a Hezbollah libanoni síita terrorszervezet támadásaira válaszul hatolt be az izraeli haderő libanoni területre, azonban a terrorszervezet bázisait csak részben sikerült likvidálni. 2008–2009-ben a *gázai háború* néven ismert konfliktusban Izrael a Hamász palesztin terrorszervezet bázisait próbálta felszámolni, ezzel akadályozva meg az izraeli települések ellen végrehajtott rakétatámadásokat. Az izraeli légierő folyamatos csapásokat mért az ellenséges célpontokra, miközben a szárazföldi erők bevonultak a 2005-ben már kiűrt gázai övezetbe. Hasonló művelet ismétlődött meg 2012-ben és 2014-ben is, ami mutatja, hogy a palesztin terrorszervezetek felszámolására irányuló törekvések csak rész sikereket hoztak. 2017-ben Donald Trump amerikai elnök Jeruzsálemet ismerte el Izrael fővárosának, és 2018-ban, Izrael állam kikiáltásának 70. évfordulóján Tel-Avivból ide helyezték át az amerikai nagykövetséget. Ezek a lépések az arab és muszlim világban óriási felháborodást keltettek. A 2020. szeptember 15-én Izrael, Bahrein, az Egyesült Arab Emírátságok és az Egyesült Államok által megkötött úgynevezett Ábrahám-megállapodások történelmi fordulatot ígérnek a zsidó állam és az arab országok kapcsolatrendszerében. A Hamász és a Hezbollah rakétatámadásainak köszönhetően 2021 májusában újabb harcok zajlottak Gázában, a libanoni határ mentén, a Golán-fennsíkon és más izraeli területeken, amelyek több mint két hétig tartottak, és Izrael és a Hamász közti tűzszünettel fejeződtek be. Ez a tény is mutatja, hogy a vallási és etnikai feszültség továbbra is folyamatosan fenyegeti a régió biztonságát és stabilitását.

Ajánlott irodalom

- ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): *Az Iszlám Állam kalifátusa*. Budapest: Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- FREMONT-BARNES, Gregory (2012): *The Soviet–Afghan War 1979–89*. Oxford: Osprey Publishing.
- HORVÁTH Csaba (1999): *Az 1945 utáni legjelentősebb helyi háborúk és azok tapasztalatai*. Budapest: ZMNE.
- MALKASIAN, Carter (2021): *The American War in Afghanistan: A History*. Oxford: Oxford University Press.
- MAOZ, Zeev (2006): *Defending the Holy Land*. Michigan: University of Michigan Press.
- PHILLIPS, Charles – AXELROD, Alan szerk. (2005): *Encyclopedia of Wars*. New York: Facts On File, Inc.
- PRESSMANN, Jeremy (2020): *The Sword is Not Enough: Arabs, Israelis, and the Limits of Military Force*. Manchester: Manchester University Press.
- RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint (2013): *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban*. Budapest: Zrínyi.
- SCHEUER, Michael (2006): *Through Our Enemies' Eyes: Osama Bin Laden, Radical Islam, and the Future of America*. Washington, D.C.: Potomac Books Inc.
- TOFT, Monica Duffy – PHILPOTT, Daniel – SHAH, Timothy Samuel (2011): *God's Century – Resurgent Religion and Global Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

Minden állam igényt tart arra, hogy az oktatásra támaszkodva folyamatosan segítse a különböző közzszolgálati hivatásrendeket a változó környezeti kihívásokhoz való sikeres alkalmazkodásban. Jelen könyv olyan ismereteket ad át, amelyben a közösségi együtt gondolkodásnak kiemelt szerep jut. A hadtudomány és a honvédelem alapkérdéseit és gondolatrendszerét, annak történetét bemutatva sajátos közzszolgálati ismeretek megszerzésének lehetőségével támogatja a katonai hivatásrend, szakterület jobb megismerését. A könyv fejezetei olyan színes tudásanyagot tartalmaznak, amelyek korszerű ismeretekkel szolgálnak a honvédelemről és a haderő tevékenységéről. Tartalmuk elősegíti a katonai hivatásrend főbb feladatainak és egyes működési sajátosságainak jobb megértését, a közzszolgálati életpályák egymáshoz közelítését, az Egyetem karai között az átoltatás és az áthallgatás megvalósulását, valamint a társkarok hallgatóival való közös tanulás élményét. A tananyag sikeres elsajátítását követően a hallgatók összességében ismerik, értik és át tudják tekinteni a honvédelem és a haderő tevékenységének teljes spektrumát.